

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Ühiskonnateaduste instituut

**KOHALIKU TOIDU VÕRGUSTIKE
SOTSIAALSED PRAKTIKAD**

Magistritöö

Maria Ristkok

Juhendaja: Maie Kiisel, PhD

Tartu 2014

Sisukord

Sisukord	2
Sissejuhatus	5
1 Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad	8
1.1 Talutoit ja selle tarbimine	8
1.2 Toiduvõrgustik kui nähtus	11
1.3 Toiduvõrgustiku struktuur ja agendid	13
1.4 Toiduvõrgustikud kui süsteemid	17
1.5 Toiduvõrgustik sotsiaalsete praktikate teooria kontekstis	19
2. Töö eesmärk ja uurimisküsimused	30
3. Uurimismetoodika ja valim	32
3.1 Metoodika	32
3.1.1 Osalusvaatlus	32
3.1.2 Süvaintervjuud	33
3.1.3 Fookusgrupid	34
3.2 Valim	36
4. Analüüs	38
4.1 Talutoidu mõtestamine	38
4.1.1 Atribuudid	39
4.1.2 Nostalgia - lapsepõlve mälestused	39
4.1.3 Lubadused	40
4.1.3.1 Loomulikkus ja keskkonnasõbralikkus	40
4.1.3.2 Tervislikkus	41
4.1.3.3 Toidu kohalikkus (lähedus, talu edasikestmine)	41
4.1.4 Elustiil (väikeettevõtlus, identiteet)	42
4.1.5 Toidusüsteemi läbipaistvus ja usaldusväarsus	43
4.1.6 Toidu kättesaadavus (värskus, hooajalisus, mitmekesisus, hind, ostukohad)	44
4.1.7 Toidu kvaliteet - puhtus, maitse, ilu	46
4.1.8 Talutoidu ja võrgustiku tähendus sulanduvad	48
4.1.9 Kokkuvõtte tähendustest	49
4.2 Võrgustiku sotsiaalsed praktikad	51

4.2.1 Kauba ostmine.....	54
4.2.2 Kauba pakkumine	60
4.3 Praktikate muutumine	66
4.3.1 Ostupraktika muutumine	66
4.3.2 Toidu pakkumise praktika muutumine	70
4.3.3 Kokkuvõte praktikate muutuste elementidest ja tasanditest	72
4.4 Praktikate vastastikune toime.....	73
4.4.1 Võrgustikus osalejate motivatsioon	73
4.4.2 Võrgustike diskursiivsete ootuste (tähtsused) ja praktilise tegevuse vastuolude analüüsi tulemused.....	74
4.4.3 Kompetentsi, asjade ja tehnoloogia vastasmõju	76
4.4.4 Struktuuri ja protsessi mõjud ja koostoime	76
4.4.5 Tähtsuse, motiveerituse ja tegevuse sünergia ja vastasmõjud	77
4.5 Analüüsi kokkuvõtteks.....	78
5. Järeldused ja diskussioon	78
5.1 Järeldused	78
5.1.1 Talutoidu mõtestamine.....	78
5.1.2 Toiduvõrgustike sotsiaalsed praktikad	79
5.1.3 Praktikate muutumine	80
5.1.4 Praktikate sünergia ja vastasmõjud	82
5.2 Diskussioon	83
5.2.1 Toiduvõrgustike sotsiaalsete praktikate kujundamise jõujooned.....	83
5.2.2 Toiduvõrgustike sotsiaalsete praktikate elujõulisus.....	88
5.2.3 Kokkuvõte diskussioonist ja soovitusel edasisteks uuringuteks	98
6. Kokkuvõte	99
7. Summary	102
8. Kasutatud allikad.....	104
Lisad	107
Lisa 1. Tabel 4. Sotsiaalse praktika elemendid	107
Lisa 2. Fookusgrupi 04.05.2012 transkriptsioon.....	116
Lisa 3. Fookusgrupi 25.05.2012 transkriptsioon.....	138
Lisa 4. Tabel 5. Talutoidu ja toiduvõrgustiku tähtsused ja nende argumentatsioon	177
Lisa 5. Joonis 12. Kogukonnaturu toimingud	187

Lisa 6. Joonis 13. Iduettevõtte toimingud	188
Lisa 7. Tabel 6. Praktikate muutused	189
Lisa 8. Tabel 7. Võrgustike tegevuse ja visioonide vastuolud	196
Lisa 9. Autori intervjuu Iduettevõttega 23.07.2012	205
Lisa 10. Autori intervjuu Kogukonnaturuga 03.08.2012	206

Sissejuhatus

Käesolev magistritöö vaatlleb talutoiduvõrgustike praktikate näitel, kuidas tarbijad tajutud toiduriskidele lahendust otsivad. Lahates talutoiduvõrgustike sotsiaalseid praktikaid, otsib autor vastust küsimusele, millisel moel sekkuvad erinevad toiduvõrgustike kontseptsioonid ja elemendid sotsiaalsesse protsessidesse ja kuidas need suudavad protsesse ümber kujundada.

Tarbija argipäevas on täna rohkem määramatust ja valikute langetamise vastutust kui seda oli tema esivanemate eluajal. Ulrich Becki (2005) riskiühiskonnateooria järgi ulatub globaliseerumise mõju kõikjale: olgu see teisel pool maakera määratud kohvihind või Aasiast Euroopasse leviv gripilaine. Pestitsiidi piserdamine põllukultuurile või Aasias leviv seagripp puudutab näiliselt vaid sealset piirkonda, samas puudutab meie siinset toidulauda. Ostja ei tea müügikohtade toiduringluses iga toote päritolu ja tootmise tingimusi. Riskiühiskonnale omane "ärevuse kultuur" sunnib toidu ostjaid muretsema kõikvõimalike ohtude pärast, mida on võimalik sotsiaalselt konstrueerida. Ohustatuse tunne ja sotsiaalne interaktsioon, mis kujundab teemade olulisust, tekitab riskiühiskonna kontekstis tarbijas ärevust, pannes ta endalt küsima, kas ostetav lihatükk on usaldusväärne või apelsin ohutu tema lapse tervisele. Põhjus, miks tarbija seda riskiühiskonnas küsib, tuleneb sellest, et distants igapäevapraktika ja selle n-ö lubaduse vahel on suurenenud. Tarbija on sunnitud usaldama edasimüüjat, sest tal pole võimalik kontrollida, kas lihatükk on nakatatud või apelsin mürgidest puhas. Globaliseerumise tõttu on muutunud majanduse, poliitika ja sotsiaalse argipäeva vahelised seosed. Riigid ei suuda enam juhtida inimeste, ideede ja riskide liikumist, sest võrgustunud ühiskonnas on kõik kõigega seotud. Poliitika ülesandeks on saanud globaalsete ohtude jagamise juhtimine. Elukvaliteedi tõusuga on arenenud ja arenevad ühiskonnad muutunud aina nõudlikumaks: suurenev elanikkond soovib elada "paremini", elada kvaliteetsemalt. Puhta talutoidu valimine on sotsiaalne representatsioon ehk konstrueeritus toidu puhtusest. See on ostja jaoks üks ärevuse maandamise viise koos sarnaste mahe-, öko- ja kohaliku toidu ideedega.

Toidu tootmist iseloomustavad tänapäeval ühtsed standardid toiduproduktide tootmisele, säilitamisele ja kasutamisele. Toiduaineid ja poolprodukte töödeldakse ühtviisi. Pikas tootmis- ja tarneaheas: transpordil, ladudes ja müügikohtades peab toit

säilima. Üksikisikul suurt võimu toidupoliitikas enamasti ei nähta. Tarbijat on tihti kujutatud jaemüüjate ja toidutootjafirmade ohvritena, kes on sunnitud valima seda, mida pakutakse. Selles mõttes on tootmise-tarbimise ahelate lõpus olijatel vähem võimalusi kontrollida kaugelt imporditavaid ja anonüümseid kaupu ja teenuseid. Etteantud toidusüsteemis võimendatakse isiklike valikute kaudu ahela jõudu toiduvaliku kujundamisel veelgi. Spaargaren & Oosterveer (2010) leiavad, et sellised "elupoliitika" valikud on saanud tavaliste tarbimisrutiinide osaks. Indiviidide roll muutuse agendina on eelkõige tarbija võim - mitte vaid oma ostuvõim vajaduste rahuldamiseks, vaid ka toodete ja teenuste pakkujatele enda kui tarbija eetiliste ja poliitiliste eelistuste avaldamine. Töötlemine, mis on iseenesest regulatsioonides tervise huvides, toob endaga kaasa mitmeid negatiivseid terviseriske ja nähtusi: allergia, toidu- või töödeldud toiduainete talumatus, teatud haigused.

Uuritavate toiduvõrgustike ostjad on valinud kohaliku toidu oma toidulauale kui puhta ja usaldusväärse toidu, mille tootmine erineb masstootmisest. Toiduvõrgustike tarbijate **probleemiks on leida ohtlikest ainetest puhast ja töötlemata toiduainet igapäevasele toidulauale, et hoida ennast, oma pereliikmeid ja tagada oma järglastele täiskasvanuna hea tervis.** Toit, mida igapäevaselt sööme, tuleb üleilmsetest toidu pakkumise süsteemidest. Aina enam teadvustab tarbija riske muutuva maailma taustal ning väärtustab tervist ja tervislikku eluviisi. Ta kohaneb ümbritseva keskkonnaga ja tema ümber toimuvate muutustega võimaluste piires, ent soovib ka ise olukorda muuta. Kuivõrd saab ta muuta keskkonda või kohanduda süsteemiga, milles ta elab? Eestis on täheldatavad alternatiivsed toiduhankimise praktikad, millega tarbijad püüavad leevendada oma tajutud toiduriske ja väljendada oma rahulolematust pakutavaga supermarketites ja teistes peamistes ostukohtades. Selleks rakendatakse alternatiivseid praktikaid, näiteks ostetakse supermarketist saadava teadmata päritoluga sealih asemel sealih turult, aga ka väiksematest poodidest (talupoed, ökopoed) või ilma vahendajata otse tootjalt erinevatest kohaliku toidu võrgustikest. Käesoleva uurimuse luubi all on just kohaliku toidu võrgustikud, mis on Eestis juurdunud üsna hiljuti. Toiduvõrgustikku kui nähtust kirjeldab autor oma töös põhjalikumalt eraldi peatükis. Käesoleva töö uurimisoriibiiti said valitud toiduvõrgustikena 2008. aastal alustanud n-ö kogukonnaturg Lõuna-Eesti Toiduvõrgustik ja 2011. aastal alustanud ning 2012. aastal lõpetanud n-ö iduettevõtte

OÜ Piim ja Muu. Töös on kasutatud võrgustike nimede asemel metafoore Kogukonnaturg ja Iduettevõte.

Magistritöö eesmärgiks on vaadelda kohaliku toiduvõrgustike tarbijate ja toidu pakkujate sotsiaalseid praktikaid ja nende muutumist, et teha järeldusi nende võrgustike sotsiaalsete praktikate erinevatest võimalustest sotsiaalse muutuse loomisel. Töös kasutatakse kohaliku ja talutoidu mõistet, mis on uuringus osalejatel põimunud ka öko- ja mahetoidu mõistetega. Kogutud empiirilise materjali tulemuste peatükis analüüsib töö mikrotasandi küsimusi toiduvõrgustike kui uue sotsiaalse nähtuse kujundamisest ja sotsiaalsete praktikate muutumisest ja praktikate vastasmõjust. Järelduste ja diskussiooni peatükis püüab töö vastata tulenevalt mikroanalüüsist metaküsimusele toiduvõrgustike elujõulisuse ja mõju kohta laiemalt. Käesolev töö keskendub integreeritud praktikate ehk teatud suuremate terviktoimingute vaatlemisele (toidu ostmine, toidu pakkumine) ja nende vastasmõju analüüsimisele; mikrotasandil ka asjade, oskuste, tegude ja ütluste alusel praktika moodustumisele.

Kuivõrd tegu on komplekssete suhete süsteemiga, põhineb teooria suurelt osalt Anthony Giddensi strukturaatsiooni teoorial (1984), mis uurib viise, kus kontekstide mitmekesisuses teadvustatud tegevustel põhinevaid süsteeme interaktsioonis toodetakse ja taastoodetakse. Töös võrreldakse Giddensi ja Pierre Bourdieu (2003, 2006) praktikakäsitlusi. Bourdieu mõistab praktikana tunnetuslikku tegevust, mille kaudu üksikisikud loovad ja taastoodavad ühiskonda, ning kasutab mõistet "habitus" (praktika üldine põhimõte, mida käsitletakse järgmistes peatükkides). Giddens (1984) leiab, et sotsiaalteooria jaoks olulisima tähtsusega on aegruumis sügavaimalt juurdunud praktikad, mille omandamine ei toimu refleksiivse teadvuse tasandil, vaid reaalse praktika tasandil (praktiline teadvus), kus on koos nii vaikimisi teadmised kui kehalised harjumused ja kogemused. Töö viitab põgusalt ka Niklas Luhmanni süsteemiteooriale, mis leiab, et sotsiaalsed struktuurid on ootused ja eeldused: igas olukorras oodatakse teatud sorti kommunikatsiooni, aga mitte ükskõik millist. Sealjuures pole kommunikatsioon tegevus, vaid süntees ütlusest, infost ja selle mõistmisest ja selle koordineeritud valiku töötlemine (Luhmann 2009: 194-195, 212). Luhmanni süsteemiteoreetilist käsitlust võrdleb töö ka Anthony Giddensi käsitlusega

strukturatsioonist. Luhmanni mõiste "süsteem" vastena vaadatakse Giddensi käsitluses mõistet "struktuur".

Giddensi strukturatsiooniteooriat on edasi arendanud praktikateoreetikud Theodor Schatzki (1996, 1997) ja Andreas Reckwitz (2002). Selleks, et mõista toiduvõrgustiku toimimist praktikateooria kontekstis, keskendub töö eelkõige praktikateooria autoritele, kelle seast on valitud põhiliselt Andreas Reckwitz kui üks hilisemaid põhjalikuma teoreetilise lähenemisega sotsiaalsete praktikateooria arendajaid. Lisaks Reckwitzile on praktikaelementide võrdluses võetud hilisemate autorite Shove ja Pantzar (2005, 2012) ning Kirsten Gram-Hansseni (2011) mõisted ning võrreldud neid kogutud empiiriliste andmetega. Kohaliku toidu võrgustikke on varemgi uuritud ning tehtud ka praktikateoreetilisi analüüse. Belgased Maarten Crivits & Erik Paredis on 2013. a läbi viinud uurimuse toiduvõrgustike praktilisest toimimisest. Samuti on hollandlased Spaargaren ja Oosterveer 2010. a viinud läbi uuringu kodanik-tarbijatest kui agentidest. Ka belglaste ja hollandlaste uurimustega võrdleb töö kogutud empiirilist materjali ja saadud tulemusi.

1 Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

1.1 Talutoit ja selle tarbimine

Talutoiduna käsitleb magistritöö kohalikku toitu või toiduks kasutatavaid tooteid, mida kasvatavad ja töötlevad kohalikud talumajapidamised. Talumajapidamise puhul on tegu väiketootjaga (tavaliselt osaühing või füüsilisest isikust ettevõtja), mitte suurfarmiga. Talutoidu ja mahetoidu vahel ei tohiks tõmmata võrdusmärki: igasugune talutoit ei ole mahetoit. Tarbija jaoks võivad need mõisted olla tihti sünonüümid, kattudes või segunedes üksteisega. **Mahetoiduks** peetakse toitu, mille toiduained on kasvatatud mahepõllumajandusele üleminekuaja (2-3 aastat) läbinud maal või pärinevad üleminekuaja läbinud loomadelt. Eesti Mahepõllumajanduse Sihtasutuse järgi (Eesti mahepõllumajanduse ... 2014) on mahetoidus vähemalt 95% põllumajanduslikke koostisosi pärit mahepõllumajandusest. Maheviljeluses kasutatakse umbrohutõrjes ja taimekahjustajate vastu looduslikke ja mehaanilisi võtteid ja vahendeid. Sealjuures on maheloomakasvatuses oluline loomade heaolu ja nende loomuomane käitumine (vabapidamise puhul saavad lehmad ja kanad vabalt õues ringi käia ja süüa täisväärtuslikku mahesööta). Loomade kasvatamisel ei kasutata

antibiootikume, kasvuregulaatoreid ega sünteetilisi veterinaarravimeid. Mahetoidus on lubatud kasutada piiratud arv valdavalt loodusliku päritoluga lisaaineid (Matt et al 2011: 4). Kui töödeldud toidus on mahetoodangut vähem kui 95%, ei või mahepõllumajandusele viidata selle müüginimetuses, seda saab teha vaid koostisosade loetelus (Eesti... 2014). Lisaks lõimub talu- ja mahetoiduga sageli arusaam kohalikust toidust, millel ametlik definitsioon puudub, ent mille puhul loetakse see inimese elukohast maksimaalselt 50-150 km kaugusel kasvanud toiduks (Lipp, 2011). Iga Eestis pakendatud toit (Eesti toit) pole kohalik toit, sest seda pole Eestis kasvatatud (Raamets 2013).

Eesti Maaülikool väidab, et inimuuringutega on leitud, et mahetoidul võib olla kasulik mõju inimese tervisele. Nimelt viidi läbi Hollandis suuremahuline uuring mahetoidu tarbimise mõjust imikute ja nende emade tervisele, mis kinnitas mahetoidu tervislikkust mahepiima ja -piimatoodete tarbimisel, lisaks kinnitasid seda ka PARSIFAL-uuring lastega viies Euroopa riigis. Samas tõdetakse, et uuringud küll näitavad, et mahetoidul on eeliseid tavatoidu ees nii koostise kui tervisemõjude poolest, ent siiski on selliseid uuringuid tehtud veel liiga vähe, et mingeid põhjapanevaid järeldusi neist teha (Matt et al 2011: 11).

Spaargaren & Oosterveer (2010) leiavad, et "elustiilipoliitika" üks kõige diskuteeritumaid valdkondi on just taluturud ja muud lühikesed toiduahelad. Eesti Konjunkturiinstituudi järgi ostis 2010. aastal mahetoitu 78% Eesti elanikest. Peamised toiduvaliku kriteeriumid on tarbijale olulisuse järjekorras maitse, värskus ja kvaliteet (erinedes veidi 2005. a tulemustest: kvaliteet, värskus, maitse), väga tähtsaks peetakse ka tervislikkust ja soodsat hinda. Eestimaine päritolu valikukriteeriumina oli alles 10. kohal ja vaid "mõnevõrra tähtis". Toidu puhtust, mida töös käsitletakse kui puhtust pestitsiidi- ja väetisejääkidest (mitte füüsilist puhtust), küsitluse ankeedi valikvastused üleüldse ei sisaldanud. Sestap võib see olla oluline näitaja käesoleva töö vastuste analüüsimisel. Maheda tootmisviisi olulisus oli langenud tarbijate jaoks perede piiratud rahaliste võimaluste tõttu. Kui arvestada Eesti Konjunkturiinstituudi (2011) kõige hiljutisemat uurimust, mis tõi välja tarbijate toidu ostu kõige olulisemana valikukriteeriumina maitse, siis võib sellest välja lugeda, et üldine Eesti tarbija trend võib olla liikumas gurmaanluse suunas.

Toidutegemise vaatenurgast kinnitab toidu puhtuse, usaldusväärsuse ja kvaliteedi olulisust toiduekspert Dmitri Demjanov, kes on osalenud vaadeldava Kogukonnaturu seminaridel (kapsaliikide ja sortide tutvustused). Ta toob muuhulgas välja, et eestimaine toit on küll hea, ent kohalik talutoit on üsna hooajaline ja teatud tingimustes tekib tal küsimus ka toidu usaldusväärsuses ning restoranid ei saa selle kõikuva kvaliteedi tõttu talutoiduga arvestada:

... meie toorainel, sealhulgas mahetoodangul, on niivõrd kõikuv kvaliteet, et restoranid näiteks ei saa sellega arvestada. ... Me võime küll eelistada eestimaist, aga see on siin niivõrd sesoonne, et me oleme sunnitud väljast juurde võtma. (Leedmaa 2006: 39, 52).

Crivits ja Paredis (2013) leidsid samuti oma toiduvõrgustike uuringus, et ostjad nõuavad paralleelselt kvaliteeti ja teenust: vaatamata sellele, et isiklik motivatsioon on seotud alternatiivse toidusüsteemi toetamisega, jäävad ostjatel kehtima ootused, mida esitatakse masstootmise süsteemile.

Tarbimisuuringute järgi on elanikud nõus mahetoidu eest maksma tavatoiduga võrreldes veidi kallimat hinda: kuni 10% kallimat hinda on nõus maksma 44% vastanutest 2010. aastal (Eesti Konjukturi... 2011). Reaalses ostupraktikas seda klassikalist väidet Eestis testitud pole. Samas on just kallim hind põhjuseks, miks tarbijad mahetoitu ei osta (Elanike Konjukturi... 2011: 78). Infot selle kohta, kui palju mahe- või talutoidu tarbija tegelikult rohkem kulutab, siiski pole, sest peale kaupluste, mille ostukorvi on tarbimisuuringud hinnanud, ostetakse kohalikku toitu ka otse kasvatajalt, turult või ka toiduvõrgustikest. Sealjuures võivad praktikad olla erinevad ja toitumine ei pruugi alati kallim olla: sõltuvalt toidu logistika kombineerimisoskusest. Seega ei pruugi ostukorvide võrdlusanalüüsid (mahetoit vs tavatoit) anda edasi talutoidule kuluvat ressursi. Leedmaa (2006: 41) uurimuse tulemused ökotoidu hoiakutest näitasid, et väärtustatakse enda ja oma lähedaste tervist ja heaolu ning selle nimel ollakse valmis talutoidu eest rohkem maksma või leidma ökopoele alternatiivseid võimalusi.

Kuna kohalikku Eesti toitu, sealhulgas mahetoitu, ei paku mitte vaid kauplused, aga ka toiduvõrgustikud ja teised toidusüsteemid, siis vaatavad järgmised peatükid seda, mille poolest erineb kohalik toiduvõrgustik nähtusena traditsioonilistest

toidusüsteemidest (viimase analüüsi siiski ei süveneta). Samuti vaatavad järgmised peatükid seda, milles seisneb toidu tarbimise võrgustikulisus ning kuidas käsitleda kohaliku toidu võrgustikku praktikateooria kontekstis.

1.2 Toiduvõrgustik kui nähtus

Mahetoit on leidnud oma koha eelkõige väikeköökides, mille edu võtmeks on oma niši leidmine. Näiteks leiab toitlustusteenusega tegelevate ettevõtete alt sellised ettevõtted nagu Peipsimaa Kogukonna Köök või Tartu Antoniuse Õue Maitseelamuse Koda Tartus, mida Põllumajandusministeeriumi veeb (www.maainfo.ee) loetleb kohaliku toidu võrgustikena. Kohaliku toidu võrgustikena on loetletud erinevad ettevõtted ja projektid, mis suures osas on algatatud Euroopa Komisjoni rahastatud programmi Leader abil: Uma Mekk, koostöövõrgustik "Ehedad Elamused Lahemaal", Saaremaa Turundusühing, Viru Toit, Kodupoolis, Nelja Valla Kogu töögrupp Põhjaranniku köök, projekt "Põhja-Eesti kohalik toit" (kuni 31.05.2014, seega nii mõnedki neist on vaid ajutised). Maainfo veebis on kohaliku toiduvõrgustike hulgas ka portaali elavtoit.com, mis pakub otsekontakte tootjate ja ostjate vahel (foorumi kasutamisel on kehtestatud aastamaks). Kodanikualgatusena loodud kohaliku toidu võrgustikud, kelle vahendatava kauba järel tuleb käia laos, turul või kaubakohtumisel on Otse Tootjalt Tarbijale (O.T.T), MTÜ Tagurpidi Lavka, Südamaa Talukaup, Maakaup.ee, MTÜ Juurikas. Võrgustikest, kelle vahendatav kaup tuuakse tasuta koju kätte ning kelle ostjatel on pikaajalised suhted võrgustikega püsitellimuse kujul, on loetelus Lõuna-Eesti Toiduvõrgustik (LET). Nimetatud võrgustikest moodustavad suurema osa siiski turismiprojektid, millega on seotud pigem tootjate kui ostjate kogukond. Siin nimetatud võrgustikel on reeglina eraldiseisvad müügikohad. MTÜ Juurikas näiteks pakub aga võimalust olla tellijaks ja võrgustiku liikmeks ka nii, et liikmed on kohustatud panustama võrgustikku oma aega ja tööd. MTÜ Tagurpidi Lavka ja Maakaup.ee transpordivad toidu koju või tööle soovi korral raha eest. O.T.T pakub prooviaja järel võimalust ka püsitellimuseks. Lõuna-Eesti Toiduvõrgustiku eripäraks on see, et ta toob kauba teatud tellimismahust alates tarbijale tasuta koju ning pakub ostjale pikaajalist suhet püsitellimuse näol. Selle tõttu erineb ta teistest loetletud Eesti kohaliku toidu võrgustikest. Kõige lähemal loetletud võrgustikest käesoleva uurimuse objektidele on lisaks LETile ka Otse Tootjalt Tarbijale kodanikeühendused, mis pakuvad toidu püsitellimust (ent nende puhul tuleb siiski

kaubaringil tellitud toidu järel käia), ning koju kätte toimetavad ettevõtted, kes seda raha eest teevad.

Vaatluse all olevad kohaliku toidu võrgustikud on metafooridena Kogukonnaturg ja Iduettevõte, mis on lahti seletatud peatükis "Valim". Need võrgustikud on kohaliku toidu süsteemid, mis võimaldavad tarbijate ja tootjate vahel otsekontakti või kus tarbijatel ja tootjatel on üksteisega pikaajalised lepingulised (või sotsiaalsed) suhted. Crivits & Paredis (2013: 312-313) on toonud varasemate uuringute põhjal välja, et agentide kaugus üksteisest peab kohaliku toidu võrgustikus jääma piiratuks, nii geograafiliselt kui ahelas olevate lülide arvu järgi. Kohalike toiduvõrgustike puhul kasutatakse turunduskanalitena müüki talus kohapeal, kodumüüki (nt talunik tuleb kartulikutiga ostja ukse taha), taluturgusid, kogukonna poolt toetatud põllumajandust, talunike kooperatiive, turukooperatiive, paki- või kastisüsteemi ja toidumeeskondi. Kohaliku toidu võrgustiku idee on juba olemasolev praktika uues kuues (praktikantide vanust arvestades igale praktiseerijale siiski esmakordne). Seni eksisteeris praktika külakogukonnas: varem mindi vajadusel naabertallu piima järgi, nüüd saab seda sarnaselt küsida toiduvõrgustikust. Samuti on müüdud talutoitu linnas turul või tänaval, kui talunik tuli piimaautoga linnaelanikele piima müüma. Eestis pole taludest ja põlluharimisest võõrandumist veel põlvkondade lõikes pikemalt tekkinud: inimesed teavad, et piim ei tule "poest", vaid ikka lehmal.

Tarbija jaoks on erinevus talutoidu tänavalt või turult ostmise ja vaatluse all toiduvõrgustikest ostmise vahel see, et rasket toidukraami ei pea kodust välja tulemata tassima ja ostmiseks aega kulutama. Samuti ei pea vajalike ostude tegemiseks erinevate kohtade vahel ringi liikuma ja väljas vihma või tuule käes järjekorras ootama. Varem ei ole olnud tänavalt või turult ostes nii-öelda kauba püsitellimusi, mis kuuluvad pikaajaliste lepinguliste ja sotsiaalsete suhete juurde. Seda küll võiks käsitleda naabertalust regulaarse piima ostmisena, ent naabertaluga vahemaa ei ole võrreldav praeguse toiduvõrgustiku ja tema kliendi kodu vahelise kaugusega (ulatudes mitmekümne kilomeetrini).

1.3 Toiduvõrgustiku struktuur ja agendid

Kogukonnad on süsteemid, millel on teatud struktuurid ehk suhete mustrid ja agendid motivatsiooni ja tagajärgedega. Võrgustiku struktuuri ja agentide kirjeldamisel on abiks Anthony Giddensi strukturatsiooniteooria käsitus, mida on käesolevas peatükis kirjeldatud joonisel 1 kahedimensioonilise skeemina (agendid ja struktuur), kus on paralleelselt kõrvale toodud näiteid toiduvõrgustikust.

Giddensi strukturatsiooniteooria käsitlust on kritiseerinud Theodor Schatzki (1997) selle tehnoloogia ja tehnoloogiliste võrkude rolli tähelepanuta jätmisel eriti muutuse protsesside analüüsimisel, aga jättes ka arvestamata inimeste emotsioonid, tujud ja eesmärgipärastatuse, mis Schatzki mõistes on teleoafektiivne struktuur. Keskkonnatehnoloogia rolli olulisust sotsiaalsetes praktikates on praktikateoreetikute edasi arendanud just Schatzki ja Reckwitz, aga ka Warde, Shove ja teised, kes on samas üritanud vältida tehnoloogilist determinismi. Strukturatsiooniteoreetikute keskne eeldus on, et inimagentsus on maailma muutmise ülim tegur, väites, et reeglid ja ressursid, mida sotsiaalse tegevusega luuakse ja taastoodetakse, on samaaegselt süsteemi taastootmise viisid (struktuuri duaalsus) (Giddens 1984: 19).

Struktuur

Giddensi (1984) järgi on süsteemid eelkõige struktuuri taastootmise kujundamise ja vahendamise suhted nagu vooluringi vahelülitid (*circuit switches*), aga ka reeglid (normid, legitimeerimine, tähistamine ehk märgisüsteem) ja ressursid (domineerimine, võim, võimalused), mis omakorda taastoodavad sotsiaalseid suhteid, tasakaalustavad neid ajas ja ruumis ning kujundavad suhtlemisvahendeid ja suhtlemise tagajärgi.

Sotsiaalsete struktuuride süsteemid on institutsionaliseeritud tunnused, mis kinnistavad neid ajas ja ruumis, aga samas on struktuur ise ajast ja ruumist väljaspool. Seega struktuur piirab ja võimaldab üheaegselt. Struktuursed printsiibid on kõige sügavamalt juurdunud struktuursed omadused, mis on seotud sotsiaalsuse taastootmisega ja väljendavad domineerimise ja võimu vorme. Funktsionalismi ja strukturalismi kontekstis on struktuur ja selle omadused tegevusest olulisemad. Giddens kirjeldab reegleid ja ressursse kui kahte dimensiooni, mida ei saa teineteisest

lahutada. Nad peavad vastastikku liikuma. Näiteks on toiduvõrgustikus reegel see, kui võrgustik on kehtestanud mahetootele kallima hinna kui tavatootel turul või poes (reegel). Ressurss on toiduvõrgustikus see, kui võrgustik saab mahetootele kõrgema hinna seada, sest toote nõudlus on suurem kui selle pakkumine (ressurss) ja tarbija on aktsepteerinud toote kallima hinna (reegel).

Reeglid

Reeglid on **tegevuse protseduurid**, tavaliselt ristudes praktikatega kohtumise kontekstis: näiteks rida koheseid kaalutlusi. Reeglid on seotud tähenduse loomise ja sotsiaalse käitumise sanktsioneerimisviisidega. Toiduvõrgustikus on selline kaalutus näiteks: kui ma ei osta midagi või kui ma ei maksa kauba eest, siis ma ei saa olla selle võrgustiku liige. Reegel võib olla **midagi, mida inimene harjumuslikult või rutiinselt teeb** - näiteks peseb tühja piimapudeli ära, tõstab taarakasti ukse taha. Rutiini osaks on harjumus, aga rutiini praktika ei ole iseenesest reegel. Formuleeritud reeglid (seadused, bürokraatlikud reeglid, mängureeglid) on reeglite kodifitseeritud tõlgendused, mitte reeglid kui sellised. Ehk siis kuigi seadus näeb ette kauba eest maksmise, on maksmise akt ise praktika, mitte reegel. Näiteks võrgustiku tellimise reeglid eeldavad kauba tellimist Internetist. Reeglid jagunevad kaheks: 1) **normid** - mida ja kuidas on kombeks teha ning viisid, kuidas luua uusi norme; 2) märgisüsteem ehk **tähistamine** (kuidas antakse asjadele tähendusi).

Toiduvõrgustikus on reegliteks näiteks see, kuidas selles keskkonnas tuleb kaupa tellida, arvet maksta. Nähtustele tähenduse andmisel on omad reeglid, kuidas seda teha (näiteks defineerida, mida kujutab endast kauba üleandmine või arveldus selle eest). Tähistamine kätkeb nii selle legitimeerimist kui kehtestamist. Tähenduste loomisel ei looda vaid toimimiskeskonnast uusi tõlgendusi, aga ka keskkonda ümberkujundavaid ja ettekavatsemata tagajärgi. Näiteks on maheköögivili küll kallim kui tavaköögivili, aga seda ostes toetab ostja oma pere tervist ja Eesti majandust. Sotsiaalteooria jaoks kõige märkimisväärsamad reeglid on **lukustatud institutsionaliseeritud praktikate taastootmisse**, s.o **praktikatesse**, mis on aegruumis kõige sügavamini settinud (Giddens 1984: 18-22).

Ressursid

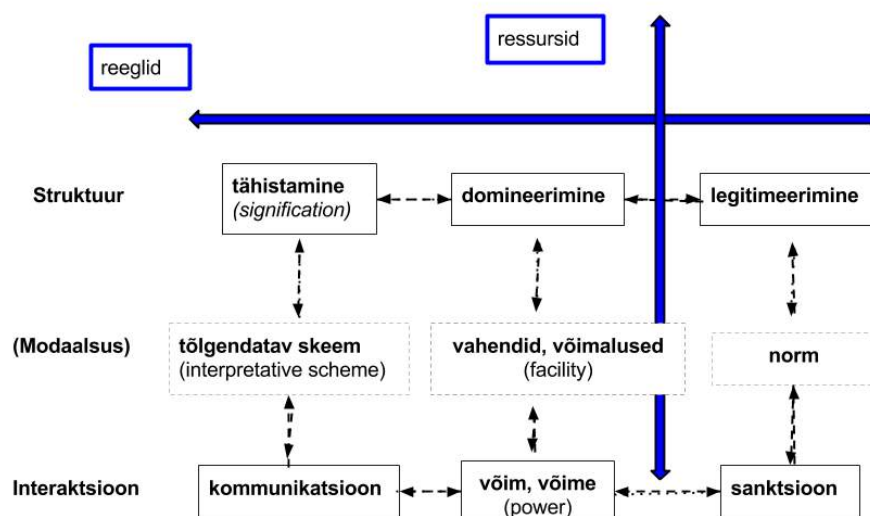
Ressursid on sotsiaalsete süsteemide struktureeritud omadus, mida agendid interaktsiooni jooksul taastoodavad, ja **vahendid, mille abil võimu teostatakse** ehk sotsiaalses taastootmises käitumise loomise rutiinne element (Giddens 1984: 15-16).

Võim ei ole ise ressurss, sest ta ei toimi läbi iseenda. Ressursse ei saa rakendada väljaspool reegleid, sest nad toimivad koos.

Agendid

Käesoleva magistritöö kontekstis on agendiks nii talutoidu ostja kui selle pakkuja (talupidaja) indiviidi kui praktikakandjana või institutsioon ehk toiduvõrgustik talutoidu vahendajana. **Agentsus** ei viita vaid inimeste kavatsustele, vaid ka nende **võimele asju teha** (toimida sotsiaalses koosluses), sestap kätkeb agentsus endas võimu. Võime tegutseda "teistmoodi" tähendab sekkuda maailma või hoiduda sekkumisest, mõjutades protsessi või asja kulgu. Agendiks olemine eeldab võimet positsioneerida põhjuslikke võimeid (*causal powers*), sh neid, mida teised positsioneerivad (Giddens 1984: 9, 14).

Sotsiotehniliste süsteemide ajaloo ja teatud arengute tõttu, nagu elektrisüsteem või mobiilsussüsteem, on inimagentide tegevus Giddensi järgi piiratud nende süsteemidega ja sestap analüüsitakse inimesi hübriididena. Asjad ja inimagendid koos moodustavad üksteist mõjutava hübriidsüsteemi, kusjuures nii asjadel kui inimagentidel on mõlemal "agentsus" tuleviku sotsiotehniliste süsteemide arengute mõjutamise mõttes (Spaargaren & Oosterveer 2010). Agentide ja struktuuride ülesehitus kujutab duaalsust, mis on kujutatud joonisel 1.

Joonis 1. Struktuuri kaks dimensiooni Giddensi järgi (1984: 29).

Joonisel on **ressursside dimensioon** keskmine vertikaalne väli (sinise noolega tähistatult), mis tähendab ressursse, võimalusi ja võimekust. Giddensi mudelit ei saa tükeldada eraldiseisvateks ressurssideks. Keskseks mõisteks on joonisel **võimalused**, vahendid või võimekus (*facility*). See tähendab, et indiviidil on võime(kus) luua nähtustele uusi tähendusi. Näiteks selgus 2006. a Põllumajandusministeeriumi tellitud toiduekspertide küsitlusuuringu tulemustest, et Eesti toidu kuvand oli toiduekspertide arvates küll pigem "talupoeglik" kui "elitaarne", ent nende hinnangul muutub see edaspidi aina elitaarsemaks. Sealjuures käsitleti Eesti toiduna toitu, mis on valmistatud Eestis, mis on värske, naturaalne ehk puhas (süntetiliste lisaaineteta), tervislik, lihtne ja nauditav toit või toidutoode, mis on valmistatud vähemalt 75% ulatuses Eestist pärit toorainest (Eesti Konjukturiinstituut 2006: 8-10). Arvestades Eesti kohaliku toidu hinda, mille tõttu ostjad on seda valmis vähem ostma (Eesti Põllumajandus...2014), võib Giddensi näitena toiduvõrgustiku kontekstis öelda, et Eesti toit on praeguseks tähenduselt elitaarsem kui ta oli 2006. a, sest kuna ta on kallim, ei saa igäüks seda endale lubada, ja ta pole nii kättesaadav kui tavatoit. See tähendus erineb suuresti senisest talutoidu tähendusest, mille järgi "iga mats" pidigi talutoitu sööma, sest ei saanud igapäevaselt lubada "peenemat rooga", mis oli lubatud linnahärradele ja mõisnikele.

Tegevus ja vastastikune toime (interaktsioon) pole Giddensi järgi mitte tegevusaktide kogum, vaid elutegevuse jälgimisest sündinud diskursiivse otsuse tagajärg. Strukturatsiooni modaalsused seovad agentide teadvustatud võimed või anded struktuuri tunnustega. Joonise nurgakivideks on kommunikatsioon, tähistamine, legitimeerimine ja sanktsioneerimine. Mõiste "võim" (*power*) on Giddensil neutraalne ja tähendab võimet. **Domineerimisvõime**, olles tähistamise koodide tingimus ja sõltudes ressurside mobiliseerimisest, on jagatud:

- 1) võimeks jagatavate **asjade ressursi üle** (raha, materjalid, maa), mis loovad agentide jaoks käsud nende asjade kohta
- 2) võimeks autoritaarse ressursi ehk **inimeste üle**, mida tõlgendame võimuna (teisendavate võimetena) ja mis loovad käsud inimeste ja tegijate kohta. Seda **võimet vahendatakse suheldes**.

Ülemisel real horisontaalselt on **struktuur** ehk **reeglite dimensioon**, mis on märgitud horisontaalse sinise noolega: tähistamine (*signification*), domineerimine ja

legitimeerimine. **Tähistamiseks** vajatakse suhtlusülest konteksti. Näiteks antakse uutele nähtustele tähendus - "nautlev söömine on gurmaanlus", "värske köögivilja söömine on tervislik" - ja see legitimeeritakse. Tähistamist ei tohi aga võrdsustada sümbolitega. **Tähenduse kommunikatsioon** ei toimu ilmtingimata aegruumis. **Tähistamise struktuurid** hõlmavad sotsiaalses elus endas võimu. **Võimu ja sanktsioneerimise** poolel määratakse, kellel on raha või mingi võimekus sanktsioneerida (Giddens 1984: 29-33). Talutoidu tähendusväljast võime tuua järgmised näited: 1) talutoidumess on koht, kuhu ei lubata muud kaupa kui vaid talutoitu (sanktsioneerimine); 2) toiduvõrgustiku klient otsustab vähendada püsitellimust teatud ühikute võrra (võim).

Giddensi strukturatsioonis on üheks alustalaks praktilise teadvuse (*practical consciousness*) mõiste (Giddens 1984: 6). Giddens jaotab teadvuse diskursiivseks ja praktiliseks teadvuseks ning alateadvuseks. Diskursiivne teadvus võimaldab seisukohti võtta reeglite ja ressursside kohta ja on tõlgenduslik tasand (ja teatud mõttemustrid). Käesolevas töös on diskursiivseks teadvuseks analüüsi peatükis toodud talutoidu tähendused. Praktiline teadvus tähendab kõike seda, mis on sotsiaalselt õpitud ehk igapäevane reaalne praktika. Toiduvõrgustikus on selleks toidu ostmine ja planeerimine ning söögitegemine. Sotsiaalse süsteemi taastootmist juhivad teatud tingimused, mida vaatab lähemalt järgmine peatükk.

1.4 Toiduvõrgustikud kui süsteemid

Toiduvõrgustikega on seotud terve süsteem või praktikakogukond ja selle keskkonnana inimesed oma igapäevapraktikatega, kus samaaegselt või erineval ajal eksisteerivad koos tegevused ja sündmused, tähendused, ootused ja veel palju-palju muud. Seda süsteemi või praktikakogukonda iseloomustab talutoidu kui kauba, pakujate ja tarbijate võrgustikulisus. Üks väiketootja ei suuda kasvatada kõike vajaminevat, seega tehakse tihedat koostööd teiste talupidajate ja väiketootjatega. Samamoodi ei lähe ühel tarbijal vaja kõike seda, mida talutoidu tootjad pakuvad, vaid seda mitmekesisest kauba valikut vajab terve tarbijate rühm, kes talutoidust huvitatud on (nt üks tarbija ei soovi süüa spinatit, teine soovib). Kõik need agendid (toidu kasvatajad, vahendajad ja tarbijad) moodustavad võrgustiku oma sotsiaalsete suhete struktuuriga. Võrgustik oma taristu, indiviidide ja organisatsioonidega on keskkond,

milles tähistatakse, kehtestatakse ja taasluuakse praktika. Võrgustikke oma spetsiifiliste praktikasüsteemidega on mitmeid. Nende keskkonnas toimivad koos argielu ja sotsiotehniline süsteem (inimesed ja tehnoloogiad). Bourdieu (2003: 58) leiab, et kõik ühiskonnad esinevad sotsiaalsete ruumide ehk erinevuste struktuurina, mis põhineb aja ja ruumi lõikes varieeruvate võimuvormide jaotusstruktuuril. Igas ühiskonnas on igal ajahetkel tegu sotsiaalsete positsioonide tervikuga, mis on ühendatud tegevuste ja varade (ressursside) tervikuga. Sotsiaalsete agentide "valikuid" on võimalik kõrvutada vaid süsteemide (siinses kontekstis praktikakogukondade) vahel ja sotsiaalne ruum on konstrueeritud nii, et agentide paiknemine vastab nende positsioonile majanduslikul ja kultuurilisel kapitalil põhinevale eristusprintsibile (Bourdieu 2003: 20-22).

Giddensi järgi **on süsteem(id)** tegijate või kollektiivide vahel **taastoodetud suhted**, mis on organiseeritud regulaarsete sotsiaalsete praktikatena. Erinevalt struktuuridest **hõlmavad sotsiaalsed süsteemid agentide** ajas ja ruumis **taastoodetud tegevusi** ja on sisuliselt **rutiniseeritud praktikad** (Giddens 1984: 25). Sealjuures ei pruugi agent olla teadlik kontekstist, milles ta tegutseb. Seetõttu ei oska ta oma tegevust selles kontekstis ka jälgida. Luhmann leiab, et inimrühmad ei saa süsteemi luua, sest inimene ise ei saa endas toimuvaid füüsilisi, keemilisi ja bioloogilisi protsesse jälgida (Luhmann 2009: 67). Giddensi järgi võib keha teha valiku teadlikult ja rutiinselt, kusjuures seda ka ilma kommunikatsiooni toimumiseta (näiteks supi juurde leiva haaramine). Luhmann käsitleb indiviidi osalt psüühilise süsteemi osana, osalt bioloogilise süsteemi osana, mis mõlemad asuvad kommunikatsiooniahelast väljaspool. Habermas seevastu (1987: 255) lähtub süsteemiteooria puhul suhtlemisaktist kommunikatsioonis. Suhtlemine ei sõltu vaid kultuurilistest teadmistest, legitiimsetest korraldustest ja sotsialiseerimisel põhinevatest kompetentsidest ega toida vaid elu ilma ressursse, vaid kommunikatiivne akt on ka vahendajaks, mille kaudu taastoodetakse elu ilma ressursse. Giddensi ja Luhmanni süsteemikäsitluse järgi on igapäeva rutiinis igal agendil tegevusele oma tähendus. Rutiinis toimetades teeb keha justkui midagi omaette ning agendi mõtted võivad liikuda hoopis teisi radu ning tegevuse tähendus ei pruugi tema jaoks selge olla, näiteks keedetud kartulitelt kuuma vee pealt ärakallamine. See on perenaisel automaatne tegevus nagu tule kustutamine toast ära minnes. Luhmanni järgi loob süsteem struktuuri ja autopoieesise kaudu avaneb indiviidil võimalus täita see

tähendusega (nt talutoidu tähendus). Selline süsteem või olukord kutsub esile indiviidi poolt tähenduslikud kontseptsioonid või riski konstrueerimise. Süsteem ehk autopoieesis ise tähendust ei anna, ta vaid loob autopoieetilise võrgustiku, kus on ette antud näiteks mõisted 'toit' ja 'raha'. Nende mõistete kokkupuutel annab individ neile tähenduse.

Sotsiaalseid süsteeme võimaldavad aegruumis siduda **struktureerivad omadused**, mis võimaldavad sarnastel sotsiaalsetel praktikatel eksisteerida erineva ulatusega aegruumis ja mis laenavad neile "süsteemse"¹ kuju. **Süsteemsus** saavutatakse praktilise teadlikkuse puhul suuresti käitumise rutiinse refleksiivse jälgimise kaudu (Giddens 1984: 17, 36). Toiduvõrgustikus võib süsteemsus olla näiteks: 1) tarbija poolt ostuotsuste tegemine (käitumine) ja ühes kuus kokku ostetud kauba kontrollimine (rutiinne refleksiivsus) ja sellest järelduste tegemine uueks ostuks; 2) pakkuja poolt otsused toiduks kasvatatavate taimede seemnete varumiseks (käitumine) ja nende ülevaatamine järgmiseks hooajaks (rutiinne refleksiivsus): kas on vaja sortimenti vähendada (sest jõud ei käi üle) või suurendada (et mitmekesisemat valikut pakkuda).

Kõik **sotsiaalsed süsteemid** väljendavad ise ja neid väljendatakse sotsiaalse elu igapäevarutiinides, vahendades inimese keha füüsilisi omadusi. Keha on tegutseja keskpunktiks, aga tegutseja ise pole vaid organismi kandjaks. Kuidas on seotud toiduvõrgustikus sotsiaalne süsteem ja sotsiaalne praktika? Seda, millised on sotsiaalses süsteemis toimuva praktika elemendid, vaatab järgmine peatükk. Analüüsima toiduvõrgustiku sotsiaalset praktikat, võtab järgmine peatükk sotsiaalse praktika elementideks lahti ning vaatab, mis on käesoleva töö kontekstis praktika elementide näited.

1.5 Toiduvõrgustik sotsiaalsete praktikate teooria kontekstis

See peatükk vaatab, mida kujutab endast sotsiaalsete praktikate teooria ja selle valguses kirjeldab sotsiaalse praktika elementidega toiduvõrgustikku, keskendudes

---

¹ Väärnimõistmise vältimiseks tuleb märkida, et Luhmanni mõiste "süsteem" on Giddensi järgi struktuur.

eelkõige Andreas Reckwitzi praktikateooria kontseptsioonile ning võrreldes nii varasemaid kui hilisemaid praktikateooria kontseptsioone.

Hilisemad praktikateooriad kasutavad enamasti keskse allikana Theodore **Schatzki** (1996) käsitlust praktikatest. Schatzki on vaadanud mitmeid varasemaid praktikateooriakäsitlusi, sh Giddensi ja Bourdieu omi, mida ta omakorda kritiseerib. **Bourdieu** (1977/2006: 78-87) näeb **praktikana tegevust, mille kaudu indiviid loob ja taastoodab ühiskonda** ja mis asub üksikisiku tegevuse ja ühiskonna arengu vahel. Bourdieu (2003: 25) kasutab **habituse** mõistet, mis **on võime luua praktikaid ja oskus neid hinnata** ja eritleda ehk praktika üldine printsiip, mis tõlgib ühe positsiooni seesmiselt omased ja suhtelised omadused ühtseks elustiiliks ja ühtseks valikutetervikuks isikute, hüvede ja praktikate osas. Üks ja seesama käitumine võib olla ühe silmis peen, teise silmis hooplemine ja kolmanda jaoks maitseelagedus. Habitus võib anda erinevatel sotsiaalsetel väljadel erineva praktika. **Giddensi** järgi (1984) ei toimu **praktika omandamine** diskursiivse ehk verbaliseeritud ja refleksiivse teadvuse tasandil, vaid **praktilise teadvuse tasandil, milleks on kehalised harjumused ja kogemused, sealhulgas vaikimisi teadmine**. Giddensi (1984) ja strukturaatsiooniteooria järgi on sotsiaalteaduste põhiliseks uurimisvaldkonnaks ajas ja ruumis toimuvad sotsiaalsed praktikad, kusjuures **tegevusest olulisem on struktuur ja selle omadused**. Kui võrrelda Giddensi ja Bourdieu praktikakäsitlust, siis Bourdieu habituse mõiste on sarnane Giddensi praktilise teadvuse käsitlusega. Giddens ja Bourdieu leidsid, et praktikad on ontoloogiliselt põhjapanevamad kui tegevused, ent sealjuures on tegevuse määratuse ja praktika korralduse struktuur identne. Theodor Schatzki (1997) arvates on Giddens (1984) ja Bourdieu (1990) praktikad (sh praktilised arusaamad) ja tegevused üleintellektualiseerinud. Schatzki järgi ignoreerisid Bourdieu ja Giddens, et inimtegevus väljendab end ka kehaliselt (sh emotsioonid, tujud ja tunded) ning asjades ja tehnoloogiates; avaldades sõltuvust sellest, kuidas asjad inimestele korda lähevad. Schatzkit omakorda on kritiseerinud Andreas Reckwitz (2002), kes leidis, et tema eelkäija jättis sotsiaalsetes praktikates Wittgensteini valguses agentide kõrvalt asjade ja tehnoloogiate olulisuse siiski suurema tähelepanuta. Toiduvõrgustikus ei saaks asju ehk toiduaineid arvestamata sotsiaalset praktikat põhjalikumalt vaadelda. Praktikateooriad keskenduvad igapäevaelu praktilisele toimimisele, mida on käsitletud nii sotsioloogiliselt kui

filosoofiliselt. Andreas **Reckwitz**i järgi on **praktika rutiinne käitumine**, mis koosneb omavahel seotud elementidest: kehalise tegevuse vormidest, vaimse tegevuse vormidest, "asjadest" ja nende kasutusest, arusaamadena taustateadmistest, oskusteabest, emotsionaalsetest seisunditest ja motivatsioonilisest teadmisest (Reckwitz 2002: 249). Praktika määrab, mida otsustatakse ja mida teada tahetakse. **Praktika** ei ole taandatav vaid ühele elemendile (tegevusele), vaid see on **tegevuste kogum ehk tavapäraseks muutunud käitumine, kehalised ja vaimsed tegevused, taustateave ja oskused, materiaalsed objektid, ja seotus (*engagements*)** (Reckwitz 2002: 249-250). Alan **Warde**'i (2005: 134) järgi, kes toetub samuti Schatzkile (1996) on **tarbimine nagu niidistik**, mis jookseb läbi paljude sotsiaalsete praktikate ja mida ta kutsub "teod ja ütlused" (*doings and sayings*). Söögitegemise praktikat tuleks Schatzki (1996: 89) järgi käsitleda **hajutatud praktikana** (*dispersed practice*), mis võib eksisteerida **integreeritud praktika** (*integrated practice*) sees. Integreeritud praktika on näiteks toidu ostmine ja see on suurem tervik kui selle alategevusena teatud toidu tarbimine (erineva toidu ja asjade tarbimine).

Nagu varem märgitud, on sotsiaalne praktika kollektiivne, mitte üksikharjumus. **Praktikateooria ei uuri üksikisikut, vaid praktikakandjat ja praktika toimimist.** Giddensi järgi (1984) tundub küll igapäevaelu teadliku tegevusena, ent tegudel on ettekavatsemata tagajärjed, mis võivad süsteemselt saada edaspidiste tegude teadvustamata tingimusteks. Sotsiaalse elu argipäeva tegevuste kontekstis on tegevuse loomise hetk ka selle taastootmise hetk. Põhjuslikes tsüklites (*causal loops*) toidavad ettekavatsemata tegevuse tagajärjed algolukorra uuesti moodustamist (Giddens 1984: 26-27). Giddensi (1984: 31) järgi **aitab sotsiaalseid praktikaid hoida olukorra jälgimine ehk refleksiivsus**, mis on võimalik vaid praktikate jätkuvuse kaudu. See teeb praktikad ja nende refleksiivsuse ajas ja ruumis samaks.

Praktikateoorias ei ole kommunikatsioonitegevus teistest tegevustest olulisem. Erinevalt tekstualismist (Luhmann) ja intersubjektivismist (Habermas) on diskursiivsed praktikad vaid üks praktikate tüüp, mitte valitsevad praktikad. Teadmised on keerukam kui vaid "millegi teadmine". Teadmine on 'maailma mõistmine', mis hõlmab asjade, inimeste ja iseenda mõistmist ehk erinevaid mõistmise viise; teadmist, kuidas midagi teha; tahtmise ja tundmise viise. See on

tõlgendamise viis, mis hoiab koos agendi käitumise üksikuid tegevusi, mis moodustavad praktika. See on kollektiivne ehk jagatud teadmine (Reckwitz 2002: 253-255). Praktikate kompleksid ja kimbud võivad olla toetavad ja konkureerivad. **Toetav praktika** on toiduvõrgustikust mahejuurviljakasti tellimine ja "viie peotäie" aedvilja söömine². Need praktikad võivad aga olla ka sama agentsuse üksteist mitteväljastavad praktikad. Näiteks tellides mahejuurviljakasti, mis sisaldab "viis peotäit puu- ja juurvilja", võib mahetoidu tarbija teha toiduvõrgustiku praktikas hangitud juurviljadest endale söögi. Tarbija teeb üht ja sama asja, aga see kuulub mõlemasse praktikasse. **Konkureeriv praktika** on näiteks toiduvõrgustikust kauba tellimine koju töö ajal ja seda tehakse kontoris. Samal ajal konkureerib toidu tellimise ja ostmise praktika kontoris töötegemisega või ka pärast tööd poest toidu ostmisega, kus kaubavalik on võrgustikust tellitavaga ehk suuremgi. Praktikate muutus, näiteks teatud praktikaelementide sidemete katkemine ja uute teke, on sotsiaalsete muutuste esilekutsujaks (nt toiduringi regulaarsus). Kogemusi ja õppetunde kantakse üle vastavalt igale juhtumile eraldi (ajalooliselt või kultuurispetsiifiliselt), ent neid on keerukas üle kanda, sest küsimus võib olla sama, ent vastus oleneb igast kontekstist eraldi.

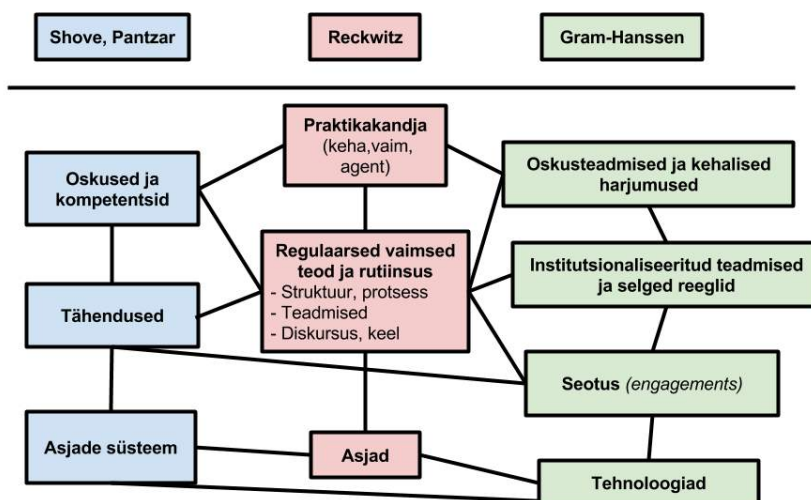
Millest aga koosneb praktika? Millised elemendid selle moodustavad? Sellele küsimusele on püüdnud vastuseid leida mitmed teoreetikud, ent kõige põhjalikumalt on hilisematest autoritest kontseptuaalselt sotsiaalse praktika elemente kirjeldanud Andreas Reckwitz, kelle mõisted on kontekstide taustal lahti seletatud tabelis nr 4 (lisa 1), mis selgitab toiduvõrgustiku toimimist konkreetsete näidete kaudu erinevate praktikateoreetikute praktikaelementide mõistete järgi. Tabelis nr 4 on toodud Reckwitzi kõrval ka Shove & Pantzar'i ning Gram-Hansseni uurimustel põhinevad praktikaelementide kontseptsioonid. Elizabeth Shove ja Mika Pantzar vaatavad kepikõnni näitel (2005) ning Kirsten Gram-Hanssen (2009) majapidamiste energiakasutuse näitel praktika muutumist ajas. **Gram-Hanssen** toetub oma analüüsis Schatzki, Warde'i, Reckwitzi ja Shove-Pantzari praktikaelementidele. Ta põhjendab valikut sellega, et need autorid (peale Schatzki) on olulised just seetõttu, et nad on

---

² Tervise Arengu Instituudi sotsiaalkampaania "Lihtne 5 tervislikult toituda", mis taotles teavitamisega tervislikuma eluviisi praktiseerimist.

elementide hulka lisanud tarbimisobjektid (asjad), mis tarbimisuuringus olulist rolli mängivad.

Reckwitzile toetudes käsitlevad **Shove & Pantzar** analüüsiobjektina praktikat kui ühikut, mitte praktikat kui sooritust. Praktikaühik moodustatakse praktikakandjate üksiksoorituste (tegevuste) kogumist. Praktikat saame enam-vähem ühesuguselt mõistetavana kirjeldada sarnases kultuuriruumis, sest tähendused on erinevad ja need ka muutuvad. Oskused, tähendused ja asjad koos loovad praktika, mida tuleb pidevalt taastoota, et praktika kehtaks. **Praktiseerijad on sama olulised kui praktika asjade tootjad** (Shove et al 2012: 62). Sotsiaalsel interaktsioonil on ühisalad oskuste ja pädevustega; tähendusega ja asjade ja materiaalse elukeskkonnaga. Shove et al (2012) mõtestab praktikate teket, arengut ja kadumist mudeli järgi, kus elementide või algallikate (tähendused, kompetentsid ja materiaalsed objektid) omavahelise mõju tagajärjel nendevahelised seosed tekivad või kaovad. Praktikad on pidevas muutumises, ent ei muutu korraga. Nad on omavahel põimunud ja igal üksikul praktikaelemendil võib olla oma kujunemistrajektor. Näiteks mingid oskused ja pädevused võivad elada edasi, kui neid aastaid ei kasutata. Eespool nimetatud tabelil nr 4 põhineb ka joonis 2, kuhu on Reckwitzi mõistetega võrdluseks lisatud Shove & Pantzar'i ning Gram-Hansseni praktikateooria mõisted.

Joonis 2. Sotsiaalse praktika elemendid Reckwitzi; Shove & Pantzari ning Gram-Hansseni järgi (vt tabel nr 4 lisas 1).

Reckwitzil on oluliseks praktikaelemendiks praktikakandja, keda ta kirjeldab nii **agendi** kui **keha/vaimuna** (*body/minds*). Agent kannab endas sotsiaalset praktikat, sealjuures eristab ta agendist indiviidi. Indiviid on praktikate ja kehalisvaimsete rutiinide ristumiskoht (Reckwitz 2002: 250, 256). Toiduvõrgustikus on selleks talunik, kes kaupa kasvatab või toiduvõrgustiku kuller, tarbija või toiduvõrgustik organisatsioonina. Kehaliste toimingutena (*body*) ei mõista Reckwitz mitte vaid agendi vahendit tegutsemiseks, vaid rutiinseid tegevusi, sh vaimsed ja emotsionaalsed tegevused (Reckwitz 2002: 251). Toiduvõrgustikes on agendiks või kehalisvaimseteks tegevusteks toidukasti tuppa tõstmine, kaalika puhastamine, pudelite pesemine taara tagastamiseks, talutoidu söömine ja maitsmine (mis on ka emotsionaalne tegevus). Vaimsed tegevused (*mind*) tähendavad Reckwitzi järgi rutiinseid viise maailma mõistmisel või millegi tahtmisel; samuti teadmist, kuidas midagi teha. Teisisõnu on vaimsed tegevused tõlgendamise viisid või teatud eesmärkide seadmine (nt omada, teha) ja emotsionaalne seisund, näiteks pinge (Reckwitz 2002: 252). Toiduvõrgustiku näitel on sellisteks tegevusteks otsustamine (tellitava toidu valimine, millega kaasneb teadmine, mida söögiks plaanitakse valmistada, palju toitu vaja läheb, millal kauba kätte saab ja kui kauaks seda jätkub) ja tootja poolt kauba sortimendi muutmine arvestades ostjate vajadusi. Shove & Pantzari ning Gram-Hansseni käsitlustes praktikakandja mõistet eraldi ei eksisteeri, ent kehalisvaimsete tegevustega seostub Shove'il mõiste "oskused ja kompetentsid" ja Gram-Hanssenil "oskusteadmised ja kehalised harjumused". Shove'i käsitluses on kompetentsid tegevus, mida tegija oskab mõtestada ja need kompetentsid on diskursiivsed. Näiteks Kogukonnaturul seostuvad Shove'i järgi kompetentsidega ka võrgustiku korraldatavad kursused ja seminaripäevad. Oskus on kompetentsist käelisem: näiteks noa kasutamine erinevate köögiviljade lõikamisel (nuikapsas, tomat, salat jne). Gram-Hansseni mõiste on seotud oskusteadmiste ehk asjade tegemise, neist rääkimise ja nende hindamisega, nii et need saavad kehaliste harjumuste osaks (Gram-Hanssen 2011: 69). Toiduvõrgustikus on oskusteadmiseks Gram-Hansseni järgi mahetoidu kasvatamise oskus ja teadmised.

Reckwitzi mõistega "**regulaarsed vaimsed teod ja rutiinsus**" ei seostu otseselt üks ühele Shove'i ega Gram-Hansseni käsitluste mõisted, ent nad on siiski seotud. Gram-Hanssen eristab **institutsionaliseeritud teadmisi ja selgeid reegleid** üldistest

teadmistest ja kehalistest harjumustest. Need on reeglid ja teadmised ehk **kuskilt kuuldu ja õpitu**, mis saab osaks igapäevastest kehalistest harjumustest (Gram-Hanssen 2011: 70). Selleks on näiteks supi kõrvale leiva söömine või teatud lauakombed. Lisaks on Gram-Hanssenil mõiste, mis seostub Reckwitzi regulaarsete vaimsete tegude ja rutiinsusega, aga on sellest erinev: **seotus** (*engagements*). Toiduvõrgustiku näitel tähendab toiduvõrgustikust ostmise samas ka väikeettevõtluse toetamist Eestis. See osutab tähenduse kõrval ühtlasi ka vaikimisi kohustusele. Shove'il on Reckwitzi mõistega "regulaarsed vaimsed teod ja rutiinsus" sarnaseks ka **tähendused**. Tähendused võivad ajas muutuda. Shove'i järgi (2005: 58) peab tähendus end praktikakandjatega taastootma: inimestele peab praktika niivõrd meeldima, et nad omandavad uusi tehnikaid, nii et asjad ja oskused omavahel sulanduvad. Toiduvõrgustikus on selleks mahetoidu kui tervisliku toidu tähendus. Mahetootmise kaudu sulanduvad mahetoidu kasvatamise oskused ja mahetoit (alates maheseemnast kuni valmis saaduseni).

Regulaarsed vaimsed teod ja rutiinsus koosnevad Reckwitzi järgi struktuurist, protsessist, teadmistest, diskursusest ja keelest. Reckwitz (2002: 255-256) leiab, et praktikateooriale on struktuuri kontseptsioonina lähim tekstualismi kontekst (Luhmann, Foucault), kus struktuur on ajutine. Luhmannist lähtudes võib struktuur alati laguneda uuteks sündmusteks, mis eelmise indiviidide kommunikatsiooni esile kutsunud süsteemi koodiga ei kohandu. Siiski ei ole need diskursiivsed jaded praktikateooria mõistes kehalisvaimsed rutiinid. Reckwitzi järgi (2002: 247-248) on struktuur **tegevuse rutiinne olemus** või regulaarsed vaimsed teod, kusjuures rutiinsus käsitleb struktuuri ajutisust ja see omakorda tähendab, et ajas korratakse praktikaid. Eelkõige tuleb Reckwitzi struktuuri tõlgendada **kommunikatsiooni struktuurina** (agentide vahelised suhted), eristudes praktikate struktuurist. **Rutiinsus** käsitleb struktuuri ajutisust (ajas korratakse praktikaid). Struktuuride "lõhkumine" ja "nihkumine" peab toimuma rutiinide igapäevastes pöördepunktides (Reckwitz 2002: 255). Struktuur ei ole keskkond ise, vaid suhete mustrid, mis saavad võimalikuks teatud keskkonna kaudu. Toiduvõrgustiku näitel on struktuuriks: 1) tellimiskeskonnad Internetis, 2) võrgustiku suhted pakkujate ja tellijatega; 3) toiduringide struktuur.

Protsessi defineerimisel lähtub Reckwitz Luhmannist ja tekstualismi kontekstist. Struktuur ja protsess koosnevad koodide autopoieesist diskursiivsete sündmuste jadas, mis piirab indiviidi tähendusvälja selles sündmuse jadas. Raske on defineerida protsessi, mis struktuure lõhuks (Reckwitz 2002: 255). Küsimus on selles, millises diskursuses seda tähendust lahendame. Protsess võib käia üle erinevate tähendusväljade, nagu toiduvõrgustiku puhul (arveldamine kuulub hoopis majandussüsteemi). Kliendisuhted on omaette diskursus ja nõuete täitmine. Toiduvõrgustikus käib diskursus kliendisuhete kaudu: 1) kauba tellimine, kus jadas on palju sündmusi (diskursus väljendub selles, mille kaudu ja kuidas ostja tellimuse teeb, sealhulgas on sündmusteks ostuotsuse tegemine, toiduainete tellimus vastavalt võrgustiku protseduuridele); 2) kauba sorteerimine ja pakkimine peab arvestama agentide võrgustikuga ja kohanduma struktuuri elementidega (diskursus väljendub siin asjade "keeles", mida nad räägivad, nt mahetoit on pakendatud keskkonnasõbralikku jõupaberist pakendisse); 3) kaubaring ja pakendite ringlus algab ostjate jaoks kohustusega tagastada taaskasutatavad pakendid (karbid; pudelid mis peab ka eelnevalt pesema) (diskursus väljendub siin selles, kuidas tarbijad tagastavad pakendid, sealjuures näiteks, kas piimapudel on puhtaks pestud või peab võrgustik selle üle pesema); 4) toidu kasvatamine, mille puhul pole tegu veel toiduga, ent toidu loomine algab kultuuri kasvatamisega maheseemne hankimisest, mis on teaduslik diskursus. Nagu eelnevalt märgitud on **teadmised** Reckwitzi järgi keerukam kui vaid "millegi teadmine". Tahtmised ja emotsioonid kuuluvad teadmisviisi ehk praktika juurde, mitte indiviidile (Reckwitz 2002: 253). **Diskursus** on viis, kuidas maailm keele või teiste märgisüsteemide kaudu tähenduslikult luuakse. Ta hõlmab üksteisega seotud kehalisi mustreid, harjumuspäraseid vaimseid tegevusi (mõistmise viise, teadmist), motivatsiooni, asju (helidest arvutiteni). Erinevalt tekstualismist ja intersubjektivismist on diskursiivsed praktikad vaid üks praktikate tüüp, mitte valitsevad praktikad. **Keel** eksisteerib vaid oma (harjumuspärasel) kasutuses: diskursiivsetes praktikates omistavad praktikakandjad harjumuspärasel moel mingitele asjadele teatud tähendused, millest saavad "märgid" teiste asjade mõistmiseks, aga eelkõige millegi tegemiseks. Toiduvõrgustikus on keeleks ka kauba välimus ja selle kohtlemine.

Viimaseks praktikaelemendiks on nii Reckwitzil kui Shove'il **asjad** või **asjade süsteem**. Reckwitzil on asjad sotsiaalsed niivõrd kuivõrd nad on sotsiaalsete

praktikate vajalikud koostisosad. Asju käsitletakse ja nad on käitumise koostisosaks (Reckwitz 2002: 253). Toiduvõrgustikus on asjadeks näiteks kapsas, porgand, auto, nuga, põld, arve, kast. Mingite asjade suhtes võetakse seisukoht, aga mingid asjad on ette antud. Shove eristab asjade süsteemis asju, tooteid, materiaalseid objekte. Toodelt üksi pole mingit väärtust, vaid juhul, kui need kombineeritakse oskuste ja pädevustega ja tuuakse praktikasse, on neil väärtus. Nt lehtkapsal üksi pole mingit väärtust. Vaid juhul, kui sellest osatakse teha toitu ja seda väärtustatakse, tasub seda osta ja kasutada. Oluline on asjade imago ning asjade ja pädevuste ringlus (Shove et al 2005: 57). Tooted võivad olla erinevates kohtades erinevad. Asju kasutatakse praktikas, selle jaoks ja selle osana. Gram-Hanssenil ei ole eraldi mõistet "asjad", ent ta kasutab **tehnoloogiaid**, mis on miski, mis hoiab praktikaid koos. Tehnoloogia muutus tingib praktika muutuse, näiteks on nii kujunenud pesupesemine (Gram-Hanssen 2011: 62). Toiduvõrgustiku näitel ei saaks mahetaime, kui poleks maheseemet ja mahekasvatustehnoloogiat.

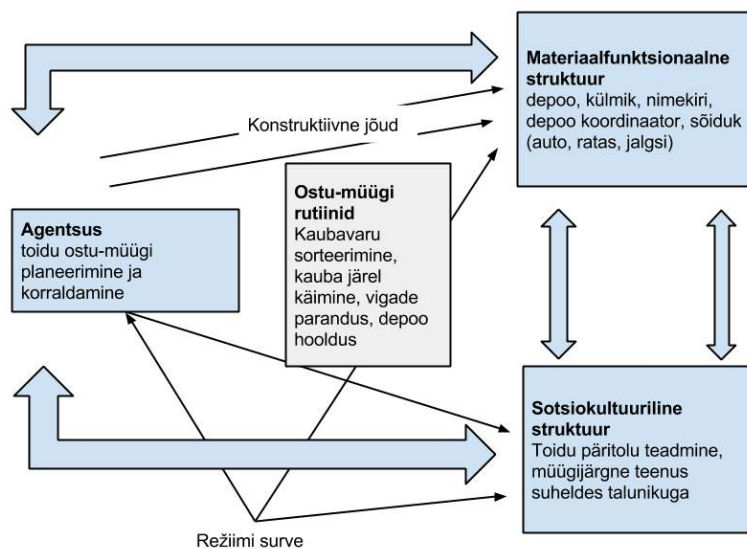
Spaargaren ja Oosterveer (2010) märgivad, et kui uued objektid või tehnoloogiad sisenevad praktikatesse, võivad nad erineval tasemel sobida või mitte asjade olemasoleva korraga. Seega mitte vaid inimagendi omandatud praktika, vaid ka uued tooted näitavad praktika sobivust või mitesobivust. Spaargaren ja Oosterveer räägivad ka ökoloogilisest konsumerismist, kodanik-tarbijast, keskkondlikust võimust ja kodakondsusest. Selge erinevus kodaniku ja tarbija vahel on kadunud, samuti nagu asjad ja inimesed moodustavad hübriidsüsteeme. Ökoloogiline kodakondsus on see, kui kodanikud osalevad teatud poliitilistes diskursustes. Sealjuures keskendub ökoloogiline kodakondsus kodanik-tarbijate avalikele ja konkreetsetele ökoloogilistele kohustustele ja hõlmab endas indiviidide suhtumist ja alalhoidlikumaid käitumismotiive (Spaargaren & Oosterveer 2010: 1891).

Toiduvõrgustiku praktikate teoreetilisi mudeleid on uurinud belglased Maarten Crivits ja Erik Paredis (2013). Crivits & Paredis võrdlesid kohaliku toidu võrgustiku tarbijate praktikaid kui nišipraktikaid põhivoolupraktikatega, s.o toidu poest ostmisega. Nad joonistasid 3-astmelise raamistiku, mis kirjeldas tarbimispraktikaid, integreerides need struktuuri ja agentsuse duaalse vaatenurgaga. Nende mudel kirjeldab just praktikaarutiine. Kuna toidumeeskondade praktika analüüs käsitleb agentsust rutiinide

taastootmise "võime" mõistes, mitte motiveeriva suhtumise mõistes, siis ei käsitle nad süviti tarbija motivatsioone. Vaadeldud toidumeeskondade võtmetegevused olid:

1. toodete tellimine ja valimine;
2. kättetoimetamise ja müügiliidese korraldamine;
3. toidutegemise ja söömisrutiinid majapidamises.

Struktuuri duaalsest (materiaalne-mitemateriaalne) vaatenurgast lähtudes mõistab struktuuri-agentsuse mudel praktikat kui rutiinide kogumit, millele osutavad dimensioonide 3 taset: 1) agentsus, 2) materiaalfunktsionaalne struktuur, ja 3) sotsiokultuuriline (immateriaalne) struktuur. Iga toidumeeskonna liikme suhtumine annab tootjatele etteaimatava müügi ja võimaldab efektiivselt planeerida põlluviljelust (Crivits & Paredis 2013: 314-315). Motivatsioon praktika sees muutub uute rutiinide vastuvõtmisel. Teatud norme ja väärtusi järgimata takistatakse praktika taastootmist, sealjuures on paindlikkus ja koostöö teatud protseduuride tegemisel praktika "vaimu" osaks. Crivitsi & Paredise järgi (2013: 325) on režiimipraktikas kommunikatsioon rangelt ühesuunaline, samas võib see nišipraktikas olla kahesuunaline. Nišipraktikas on ülioluline tarbija agentsuse dimensioon, kuna konstruktiivne jõud on kohakuti kahe teise dimensiooniga. Materiaalfunktsionaalsel struktuuril on joonisel 3 iseenesest tugev side sotsiokultuurilise struktuuriga, sest Crivits & Paredis uuring käsitles toidudepoos käimisel ka sotsiaalset interaktsiooni toidu ostjate vahel. Siinses töös käsitletavatel toiduvõrgustikel aga sellist ostjate vahelist interaktsiooni ei ole.

Joonis 3. Toiduvõrgustiku nišipraktikate teoreetiline mudel Crivits & Paredis järgi (2013: 317).

Agentsusena mõistavad Crivits & Paredis põhilist praktika motivatsioonilist kokkulepet või arusaama ja lisaks isiksust oma motivatsioonide, väärtuste, võimete ja ülesannetega. **Struktuur** käsitleb ka erinevaid kasutamise aspekte, s.o integreeritud ja standardiseeritud protseduure, mida tehakse praktika võtmetegevuste läbiviimisel. **Materiaalfunktsionalistlik struktuur** hõlmab endas artefakte, infrastruktuuri, tehnoloogiat ja funktsionaalseid ülesandeid. **Mitterateriaalne ehk sotsiokultuuriline dimensioon** puudutab vähem käegakatsutavaid struktuuri aspekte. See hõlmab ka meediat, kultuuritavasid ja uskumusi, traditsioone, suhtumist, staatust, sotsiaalseid grupe, sotsiaalseid rolle ja ka sõpru ning turustamist. Tihti jäetakse sotsiokultuurilised elemendid kui midagi iseenesestmõistetavat praktika struktuurist välja: nt ajutiste ostjate ostuootuseid ei arvestata. Crivits & Paredis järgi eeldavad paljud autorid implitsiitselt, et ajutised ostjad soovivad ostmisel vaid "raha kvaliteedi eest" või anonüümsust. Joonise keskel asetsevad rutiinid kuuluvad sotsiaalse praktika väljale. Joonisel 3 on agentsus ostu-müügi planeerimine ja korraldamine. Režiimipraktikas on arvestatud supermarketi kui infrastruktuuriga (müügiassistendid, hinnakampaaniad, parkla jm), sotsiokultuurilises infrastruktuuris on tegu ühesuunalise kommunikatsiooniga, mõtestatud brändiväärtuse ja kvaliteedi, ning hinnal põhineva usaldusega. Režiimipraktikas on Crivits & Paredis järgi agentsuseks see, kui

"toiduostmist ei pea planeerima". Samas see on käesoleva töö autori arvates vaieldav, kuna ka poest, sealjuures veel mitmest erinevast poest peab samuti ette planeerima toidu ostmist, et see kodus seistes ei rikneks.

2. Töö eesmärk ja uurimisküsimused

Tarbija ei saa kontrollida ostetava toidu päritolu, toiduainete kasvatamise tingimusi ja selle ohutust enda ja oma pereliikmete tervisele üleilmses toidustüsteemis. Kuigi pole päris selge, mis tingib tarbija rahulolematuse, hakkavad tarbijad toiduriskide tajumisel hakkavad tarbijad otsima lahendusi nende maandamiseks. Üheks riski maandamise viisiks on nad valinud toidu ostmise võrgustikest, kus pakutakse kohalikku, mahe- või talutoitu, aga sekka ka toitu, millel on rohkem sarnasusi tavatoiduga. Kohaliku toidu võrgustikest toidu ostmine on tarbijate jaoks uus praktika põhivoolupraktika kõrval (toidu ostmine poest). Uue nähtusega seoses tekib palju uusi küsimusi: kas ja kuidas aitab võrgustik maandada toiduriskidest ohustatuna tundmist; kas tarbijad on võimelised olemasolevaid ebasoovitavaid sotsiaalseid praktikaid millegagi tõrjuma; mil moel on võimalik riski tajumisest tekkinud ärevuse pinnalt luua uusi praktikaid, mis aitaksid seda ärevust maandada; kas ja kuidas on toidu tarbijad võimelised looma uusi praktikaid. Uut praktikat saab kindlasti luua, ent milliseid ebasoovitavaid või uue kasutuselevõttu takistavaid praktikaid on võimalik välja vahetada? Uue praktika loomisega on seotud ka loodud praktika ellujäämise küsimus. Eelnevalt tekkivad küsimused koondab töö suurematesse küsimustesse ja mikrotasandi alaküsimustesse ning püüab neile vastata kahe talutoiduvõrgustiku näitel, mille erisust teistest kohaliku toidu võrgustikest tõi välja eespool peatükk 1.2 "Toiduvõrgustik kui nähtus".

Käesoleva töö eesmärk on saada ülevaade toiduvõrgustike sotsiaalsetest praktikatest, sisemisest sotsiaalsest struktuurist ning võimekusest luua sotsiaalsed muutust. Lähtudes muutuse võimalikkusest ja võimekusest luua alternatiive tänastele turusuhetele, püüab töö leida vastused vaadeldavate praktikakogukondade agentide, sisemise sotsiaalse struktuuri ja sotsiaalsete praktikate muutuse kohta.

Uurimisküsimused on jaotatud kolme teema alla: toiduvõrgustike kui uue sotsiaalse nähtuse kujundamine erinevate osapoolte poolt, praktikate muutumine ja nende

vastasmõju ning metaküsimused tulenevalt mikroanalüüsist toiduvõrgustike elujõulisuse ja mõju kohta laiemalt.

1. Kuidas kujundavad toiduvõrgustiku kui uue sotsiaalse nähtuse toimimist võrgustiku erinevad osapooled? Sellele küsimusele aitavad vastata mikrotasandi küsimused:

- 1.1 Kuidas toidu ostjad ja pakkujad talutoitu mõtestavad?
- 1.2 Millised on kauba pakkumise ja ostmise protseduurid toiduvõrgustikes?
- 1.3 Millised on toiduvõrgustike sotsiaalsed praktikad?
- 1.4 Millised on sotsiaalsete praktikate kujundamise jõujooned?

Esimese plokki küsimustele küsimustele vastab tulemuste ja analüüsi peatüki esimene pool, kus kirjeldatakse detailselt saadud empiirilisi tulemusi hindamaks, kuidas on sotsiaalsed praktikad alguse saanud ja kuidas nad võivad edaspidi kujuneda.

Analüüsi teine osa vaatab praktikate muutumist ja nende vastasmõju ning sünergiat. Praktikakogukondade muutusega seotud küsimused on:

2. Kuidas on toiduvõrgustiku loomine kujundanud ümber erinevate osapoolte praktikaid?

- 2.1 Millised on olnud soodustavad ja takistavad asjaolud?

Andmetele toetudes vastab töö sellele, milliseid muutusi on sotsiaalsed praktikad loonud ja mis kujundab praktikate koostoimet ja vastasmõjusid.

Kolmandaks püüab töö vastata **metaküsimustele, mis arenevad välja võrgustiku mikroanalüüsist ja millele autor vastab diskussioonis:**

3. Metaküsimused:

- 3.1 Millised tegurid tagavad toiduvõrgustike elujõulisuse?
- 3.2 Milline mõju on toiduvõrgustike loomisel ja kujundamisel sotsiaalsele struktuurile laiemalt (jättes kõrvale küsimuse mõjust inimese tervisele jm reaalteaduslikud aspektid)?
- 3.3 Millised võiksid olla toiduvõrgustiku teadvustamata kõrvalmõjud, sh võimekus toimida otsustaval hetkel sütikuna?

Uurimise all on praktikate taastootmise mehhanismid, praktikakandjate argumendid ja nende tõlgendused võrgustikust ja oma tegevustest. Nii nagu Giddens ütleb (1984: 14): see, mis juhtub otseselt või kaudselt kontekstide teises jadas, mõjutab teo edasisi tagajärgi algses kontekstis. Seega pakuvad huvi analüüsiks toidu pakkujate ja tarbijate motivatsioon, miks tarbijad ja pakkujad neis praktikates osalevad, ja tegevuste tagajärjed.

3. Uurimismetoodika ja valim

3.1 Metoodika

Halkier et al (2011) leiavad, et praktikateoorial baseeruvad uurimused on enamasti kvalitatiivsed, kus uurija teadmised ja professionaalsed oskused mõjutavad tugevalt ka uuringutulemuse sisulist kvaliteeti. Praktikateooria uuringud keskenduvad enamasti tarbija või organisatsiooni liikmete argitoimetustele. Sotsiaalsed praktikad hõlmavad endas transdistsiplinaarseid uuringumeetodeid: osalusvaatlus, (süva)intervjuud, grüpiintervjuud, asjad, dokumentatsioon ja päevikud, autofotograafia; kusjuures erinevad metoodikad on võrdselt hinnatud, mitte üks pole teisest olulisem (Halkier et al 2011, Halkier & Jensen 2011). Töös on kasutatud uurimismeetoditest osalusvaatlust, fookusgruppe ja süvaintervjusid. Analüüsiühikuks on vaatlustes ja fookusgrupiuuringutes toiming ehk praktika ja selle elemendid.

3.1.1 Osalusvaatlus

Laherand (2010) leiab, et vaatlus aitab teada saada, kas inimesed käituvad oma sõnade järgi. Lisaks kinnitab Patton (2002), et erinevalt intervjuust võimaldab vaatlus tegevusele otsest ligipääsu. Vaatluse puhul on eesmärk jälgida keskkonda, sihtrühma esindajate käitumist, mingi konkreetse tegevuse toimumist ise sellesse sekkumata. Fikseeritavad näitajad on sealjuures kohad, osalejad ja nende käitumine (sh ütlemlsed), tegevused ja nende kulg (sh liikumistrajektor).

Töös kasutatud osalusvaatlus aitab vastata küsimusele, kuidas näeb toiduvõrgustikes välja kauba pakkumine ja mida protseduurid ja protsessid endast kujutavad: näiteks

kuidas kaup tarbijani jõuab, kuidas see üle antakse. Samuti aitab osalusvaatlus tuua konkreetseid näiteid sellest, mis on kauba pakkumisel praktika elemendid.

Vaatluse kombineeris töö autor selle järel süvaintervjuuga, et vaatluse tegevusi ja nende põhjendusi täpsustada. Osalusvaatlus toimus 09.05.2012, ent vaatluspäevikut ja retrospektiivset kirjeldust vaatlusest töö lisades ei avaldata, kuna vaatlusobjektiks sattusid ka isikud enda tahtmata, lisaks sisaldasid märkmed vaatlusobjektide delikaatseid aspekte (isiklikku elu ja peresiseseid suhteid). Vaatlus keskendus järgmistele aspektidele: 1) tegevuskohad, liikumistrajektoorid, asjad ja osalejaid ning olukorrad, 2) tegevused, protseduurid, verbaalne kommunikatsioon, 3) osalejate käitumine ja nende tegevuste vastasmõju. Esmalt oli plaanis vaadelda ka ostjate poolseid tegevusi (sh kodust toidutegemist), ent uuring oleks ühele uurijale liiga mahukaks osutunud, sestap jäeti ostjate poolelt osalusvaatlused ära ning jäadi fookusgruppide juurde.

Kui kritiseerida vaatlust kui uurimismeetodit, siis tuleb märkida, et osad tegevused või aspektid jäävad paratamatult tähele panemata (vaatleja rollis tuli autoril näiteks kliendile kõrvitsaid tassida), seda ka uurija vaatenurgast, esitatavast küsimusest tulenevalt. Samas aitab osalus tegevustes sulanduda väiksesse gruppi, et vältida osalejate poolt vaatleja võõristamist ja sellest tingitud ebatraditsioonilist käitumist.

3.1.2 Süvaintervjuud

Laherand (2010) leiab, et intervjuu aitab teada saada, mida inimesed mõtlevad, tunnevad ja usuvad. Uuringus on kasutatud semistruktureeritud süvaintervjuud selgitamaks erinevaid põhjuseid, mis osalusvaatlusega ei selgu. Süvaintervjuu Kogukonnaturuga on kombineeritud ka vaatlusega. Lisaks aitavad läbiviidud intervjuud vastata küsimustele: kuidas toidu pakkujad talutoitu mõtestavad; miks praktika näeb välja just selline; mida toiduvõrgustiku protseduurid ja protsessid endast kujutavad. Samuti aitavad nad osaliselt vastata ka küsimustele, kuidas on praktikad viimase paari aasta jooksul muutunud ning mis võib olla muutuste põhjuseks või ajendiks. Intervjuudes on kasutatud nii kirjeldavaid, struktureerivaid kui vastanduvaid küsimusi. Kirjeldav küsimus on näiteks "kuidas nägi välja viimane tellimisprotseduur", struktureeriv küsimus on näiteks "kas erinevate klientide jaoks on

erinevad protseduurid" ja vastanduv küsimus: "mis on tervislik toit". Süvaintervjuude empiirilise materjali analüüsimisel on kasutatud kvalitatiivset tekstianalüüsi. Intervjuude sisuanalüüsid ei ole vaheanalüüsidenä toodud käesoleva töö lisades.

Meetodikriitikanä võib välja tuua, et keeleliselt väljendatavad vastused ei pruugi olla ammendavad. Intervjueeritavad ei pruugi vastata kõigile esitatud küsimustele, tuues välja vaid neile endale olulisemaks osutuvad aspektid või vältides "täit" tõtt oma tegevuse kohta. Sestap kombineerib töö erinevaid uurimismeetodeid.

3.1.3 Fookusgrupid

Lisaks vaatlusele ja süvaintervjuudele on uurimistöös läbi viidud toiduvõrgustiku tarbijatega kaks fookusgruppi. Fookusgrupid aitavad samuti nagu süvaintervjuud selgitada erinevaid põhjusi, mis osalusvaatlusega ei selgu. Laherand (2010: 221) väidab, et fookusgrupi rühma liikmed mõjuvad üksteisele stimuleerivalt, kuna reageerivad üksteise ütlustele, ja tänu sellele võib fookusgrupist saadud info olla mitmekülgsem kui üksiku süvaintervjuu puhul. Fookusgrupp aitab kokku hoida aega, olles intensiivsem kui süvaintervjuu ja andes lühikese aja jooksul tulemuseks erinevaid arvamusi.

Fookusgrupid vaatavad toidu ostupraktikat, sealhulgas retrospektiivselt selle muutumise põhjusi ja ajendeid. Nad aitavad vastata küsimustele, kuidas toidu tellijad talutoitu mõtestavad, miks praktika näeb välja just selline ning mida toiduvõrgustiku protseduurid ja protsessid endast kujutavad. Samuti aitavad fookusgrupid osaliselt vastata küsimustele, kuidas on praktikad viimase paari aasta jooksul muutunud. Fookusgruppides kasutati küsitlemisele lisaks ka paaris- ja grupitöid, kus arutelu osalejate vastused on selgemaks räägitud kui üksikute vastuste puhul, kus esineb ka uitmõtteid. Samuti kasutati fookusgruppides abimaterjalina individuaalseid ja paaristöölehti. Tagantjärele tarkusena koges autor, et kirjelduste või teemade puhul, mida vastajad ise oluliseks ei pidanud, ent mis olid küsituleja seisukohast olulised, töötasid individuaalküsimused paberil paremini kui suulised küsimused fookusgrupis.

Tabel 1. Uuringumeetodid ja läbiviidud uuringud.

Uuringumeetod	Aeg (2012)	Osalejad	Võrgustik	Uurimisküsimused
Fookusgrupp ³	04.05.	4	Kogukonnaturg, Iduettevõte	Kuidas toidu ostjad talutoitu mõtestavad? Kuidas näeb välja kauba ostmine? Mida protseduurid endast kujutavad? Kuidas on praktikad viimase paari aasta jooksul muutunud? Mis võib olla muutuste põhjuseks või ajendiks?
Osalusvaatlus	09.05.	1	Kogukonnaturg	Kuidas näeb välja kauba pakkumine? Mida protseduurid ja protsessid endast kujutavad?
Fookusgrupp ⁴	25.05.	6	Iduettevõte	Kuidas toidu ostjad talutoitu mõtestavad? Kuidas näeb välja kauba ostmine? Mida protseduurid endast kujutavad? Kuidas on praktikad viimase paari aasta jooksul muutunud? Mis võib olla muutuste põhjuseks või ajendiks?
Süvaintervjuu ⁵	23.07.	1	Iduettevõte	Kuidas toidu pakkuja talutoitu mõtestab? Kuidas näeb välja kauba pakkumine? Mida protseduurid ja protsessid endast kujutavad? Kuidas on praktikad viimase paari aasta jooksul muutunud? Mis võib olla muutuste põhjuseks või ajendiks?
Süvaintervjuu ⁶	03.08.	1	Kogukonnaturg	Kuidas toidu pakkuja talutoitu mõtestab? Kuidas näeb välja kauba pakkumine? Mida protseduurid ja protsessid endast kujutavad? Kuidas on praktikad viimase paari aasta jooksul muutunud? Mis võib olla muutuste põhjuseks või ajendiks?

³ 04.05.2012 fookusgrupi transkriptsioon lisas 2

⁴ 25.05.2012 fookusgrupi transkriptsioon lisas 3

⁵ Iduettevõttega intervjuu lisas 9

⁶ Kogukonnaturuga intervjuu lisas 10

Käesoleva töö lisades on toodud fookusgruppide ja intervjuude transkriptsioonid algse kogutud empiirilise materjalina ning sekundaarsed analüüsid tähenduste, muutuste ja tegevuste ja visioonide vastuolude kohta (lisades 4, 7 ja 8). Tööle ei ole lisatud mahukaid fookusgruppide ja intervjuude sisuanalüüsi, kuna need on olnud sekundaarsete analüüside vaheetappideks.

Meetodikriitikana fookusgruppide kohta saan välja tuua eneserefleksioonina, et teatud kirjeldavad küsimused fookusgrupis ei toiminud. Vastajad olid pigem valmis vastama ja kirjeldama midagi, mis ei olnud limiteeritud üheks tegevuseks, vaid pikemale ajaperioodile. Seega õigustas erinevate uurimismeetodite kombineerimine. Samas ostjate vaatlust ei toimunud, seega ei ole kõik räägitu, millele autor kogutud materjalina tugineb, kindlasti ammendav.

3.2 Valim

Valimisse on võetud erinevas arengufaasis toiduvõrgustikud: pikema kogemusega Lõuna-Eesti Toiduvõrgustik (ametlik algus 2008, tegelik algus 2006), kelle metafoorina töös kasutatakse Kogukonnaturg ja lühema kogemusega OÜ Piim ja Muu (algus 2011, lõpp 2012), kelle metafoorina kasutatakse töös Iduettevõtte. Nende toiduvõrgustike eripäraks teiste kohaliku toidu võrgustikega võrreldes on see, et nad toimetavad toidu ostjale tasuta koju "piimamehe" traditsiooni eeskujul ning neil on klientidega pikaajalsed suhted toidu püsitellimuste näol. Püsitellimuste sõlmimine ei välista toiduainete üksikostu ja vastupidi. Süvaintervjuud tehti toiduvõrgustike korraldajatega 2012. aastal, samuti viidi läbi osalusvaatlus Kogukonnaturu toiduringil. Samas ei saanud läbi viia sarnast planeeritud vaatlust Iduettevõttega, kuna selle toiduringid lõppesid 2012. a suve algul. Töös käsitletakse intervjuueeritud võrgustike korraldajaid kui toidu pakkujaid, sest nad on nii võrgustike korraldajad kui toidu tootjad korraga.

Tabel 2. Juhtumivalim 2012. aastal.

Toiduvõrgustik	Iduettevõtte	Kogukonnaturg
Tegevuse algus	2011	2008 (mitteametlikult 2006)
Tegevuse kestus	1 aasta (lõpetas tegevuse 2012)	6 aastat (mitteametlikult 8 aastat)
Klientide arv kokku	ca 100	ca 300
sh suurkliente	Ei	Jah
Klientide arv toiduringidel	Tartus 70, Elvas 25	ca 30
Kullereid-korraldajaid	4	2
Teeninduspiirkond	Tartu, Tartumaa	Tartu, Põlvamaa, Võrumaa

Fookusgrupid viidi läbi kokku kümne talukauba tellijaga: uustulnukad ja pikema kogemusega tellijad, linna- ja maapiirkonna elanikud. Töö autorile andsid respondentide kontaktid toiduvõrgustikud otse. Algsest valimist nõustus fookusgruppides osalema 20 Iduettevõtte klienti ja 4 Kogukonnaturu klienti. Siiski õnnestus tellijatest küsitleda 10 tellijat, kes said konkreetsetel aegadel fookusgrupist osa võtta. Enamuses olid küsitletud naised, kes on peredes enamasti ka toiduostu otsuse tegijateks ja toiduvalmistajateks, aga osales ka üks pereisa.

Tabel 3. Fookusgruppides osalenute andmed

Vastaja	Sugu	Kuuluvus võrgustikku	Pere ja lapsed	Taust
V1	Naine	Iduettevõtte	Lapsed	Filoloogia, tõlkimine
V2	Naine	Kogukonnaturg	Ei ole lapsi, elab üksi	Põllumajandus
V3	Naine	Iduettevõtte	Väiksed lapsed	Filoloogia, televisioon
V4	Mees	Kogukonnaturg	Lapsed	Bioloogia, zooloogia
V5	Naine	Iduettevõtte	Väiksed lapsed	Bioloogia
V6	Naine	Iduettevõtte	Lapsed täiskasvanud	Psühholoogia
V7	Naine	Iduettevõtte	Lapsed	Meditiin, laboriarst
V8	Naine	Iduettevõtte	Ei ole lapsi	Õigusteaduse tudeng
V9	Naine	Iduettevõtte	Väiksed lapsed	Personalijuhtimine
V10	Naine	Iduettevõtte	Ei ole lapsi	Meditiin, füsioterapeut

Fookusgruppe oli kokku kaks. Osalejaid oli üsna keerukas kokku saada, sest küsitletavad ei paiknenud vaid ühes geograafilises piirkonnas ja tegemist oli ka väikelaste emadega, keda ei õnnestunud füüsiliselt kindlaks ajaks määratud kohta kokku saada. Sestap tuli üks algsest kolmest plaanitud fookusgrupist ära jätta (kuna autor ei saanud kokku valiidset arvu grupi läbiviimiseks). Kogu fookusgruppide

korraldamise protsess võttis aega kaks kuud - toiduvõrgustike usalduse saavutamiseks kuni nendepoolse vahendava kirja saatmiseni oma tellijatele läks aega kuu aega. Sinna vahemikku jäid e-kirjavahetus ja silmast silma kohtumine Kogukonnaturu esindajaga. Umbes kuu aega kulus võrgustike tellijatega suhtlemisele ja fookusgruppide toimumisaegade sobitamisele. 04. mail 2012 korraldatud fookusgrupis osales 4 inimest, 25. mail 2013 6 inimest. Esimesse fookusgruppi oli registreerunud kokku 7 osalejat, ent 3 neist andsid paar tundi enne toimumist teada, et nad siiski ei tule: kellel jäi laps haigeks, kes lihtsalt ei kinnitanud oma osalust või ei saanud tulla muul põhjusel. 25. mai fookusgrupist lahkus üks küsitletav enne selle lõppu, sest pidi minema oma sülelast imetama.

4. Analüüs

Analüüs on jaotatud mikrotasandi küsimuste järgi talutoidu mõtestamiseks, toiduvõrgustike sotsiaalsete praktikate analüüsiks (sh struktuur, protsessid ja protseduurid jm) ning praktikate muutumise ja praktikate vastastikuse toime analüüsiks. Diskussiooni peatükk lähtub käesolevas peatükis kirjeldatud tulemustest, et lahata edasi kogutud empiiriast inspireeritult metatasandi küsimusi.

4.1 Talutoidu mõtestamine

Käesolev peatükk käsitleb Giddensi järgi (1984) diskursiivse teadvuse ehk tõlgenduslikku tasandit. Sealjuures püüab analüüs leida, kas diskursiivsel kogemusel on praktiline väljund ehk ka käegakatsutava praktika tasand. Analüüsi alustamiseks plaanis autor leida talutoidu tähendused, seda nii toiduvõrgustike tegijate kui talutoidu ostjate nägemuses. Tähenduste teadasaamine pole oluline vaid ostjate motiveerituse teadasaamiseks ja selleks, mis võib olla ostu-müügi praktika ringluses takistuseks, vaid on ka oluline praktikate koosmõju analüüsimiseks. Kuna talutoidu tähendused pole kõik ühtviisi selged, on käesolevas peatükis välja toodud tähenduste nüansid ja vasturääkivused, mille näited on töö lisas 4 olevas tabelis 5. Talutoidu mõtestamise peatükk vaatleb praktikaid keelekeskselt. Küsitletud ei pruugi olla teadlikud oma kehalisest olemusest kõikide selgituste andmisel, seega võib juhtuda, et keeleliselt väljendatav tähenduslikkus pole ammendav.

Millega seostub talutoit? Kui vaadata ostjate ja pakkujate lõikes tähenduste jaotumist, siis intervjuueeritud talutoidu pakkujatele seostus talutoit ühelt poolt **lapsepõlvemälestusega**, teisalt **talu jätkusuutliku tootmisega** ja **keskkonnahoiuga**. Järgnevalt on loetletud talutoidu ostjate poolt fookusgruppides välja toodud tähendused, mida on võrreldud mõlema võrgustiku korraldajate poolt talutoidule omistatavate tähendustega. Siinkohal tuleb rõhutada, et kõik analüüsitavad tähendused on sõnastatud küsitletute ütluste põhjal, need on vaid vastaja projektsioon. Uurijana lähtus autor ka ridade vahel pakutud tähendustest, mitte vaid otsesele küsimusele antud vastusest.

4.1.1 Atribuudid

Fookusgruppides osalenud võrgustike klientidele seostus talutoit esmalt selle atribuutidega: eelkõige **köögiljad** ("juurikad", kartul), **piimatooted** (piim, munad), aga ka **kanad**, **liha**, **manner**, **suvised marjad**, **põllud** ("päike ja heinamaa"⁷), **tootmismaa**. Atribuutidest on muist füüsilised asjad, mida küsitletud ka igapäevaselt kasutavad (köögiljad, liha, piimatooted), seega on talutoidu tähendustel osaliselt ka praktiline väljund.

4.1.2 Nostalgia - lapsepõlve mälestused

Mälupildi või "tundena" oli talutoit seotud **lapsepõlvetoiduga**, lapsepõlves **maal vanaema juures olemisega** ja sellega, **mis oli "vanasti"**. Linnalapse nostalgia maa vastu ehk tunne ("nii nagu peab olema") haaras päikest ja heinamaad ning vanaema ja ammuseid aegu. Maalapsel (Iduettevõtte korraldaja) oli omamoodi nostalgia, mis vastandab maal ise pesast munade korjamist ja poest säästumunade ostmist: maalapseks olemist tõlgendati idüllil ja mängulisusega.

IDUETTEVÕTE: Ema oli mul loomalaudas liipsja ja peres olid loomad ja.. hobune ja kanad ja.. Mulle meeldib see taluidüll, maaidüll. [--] mälestused.

Hea oli ise minna pesast mune võtma. Nüüd tööajal ostad poest säästumuna.

Toidu lapsepõlve- ja vanaema-tähendus osutab teatud nostalgiale ja ikoonile, mis on kristalliseerunud mälupildina: millelegi helgele, ilusale ja turvalisele. Pesadest munade korjamine oli rohkem mäng kui tõsine töö. Küsitletute tõlgendused on sarnased belglaste Crivits & Paredis (2013) toiduvõrgustiku uuringus toodud

⁷ Tsitaat tuntud Eesti filmist "Kevade".

tõlgendustele, milles läbi metsa koos lapselapsega toidudepoosse minekut käsitleti väga erilise kogemusena. Samas pole vastanute seda tüüpi talutoidu tõlgendustel praktilist väljundit, sest need on mälestused ja ikoonid.

4.1.3 Lubadused

4.1.3.1 Loomulikkus ja keskkonnasõbralikkus

Talutoidu loomulikkust väljendati mitmeti: nii pakutavate puuviljade loomulikku valmimist rõhutades kui looma-, taime- ja inimsõbralikkuse tähenduses esile tõstes (lehmad ja kanad saavad vabalt liikuda, tootmine on inim- ja loomasõbralik). Võrreldi nende loomade heaolu, kes saavad karjamaal rohtu süüa, ja nende, kes suurtootmises loomulikku päevavalgust ei näe, sest viibivad kogu oma elu laudas. Toidu loomuliku tootmise rõhutamisega viidati toidu tootmisele, vastandudes majandusedul põhineva suurtootmisega:

V4: mingis mõttes selline loomulikud toidu tootmine kui suurtootmine. Ei kasutata igasuguseid nõkse, et majanduslikult olla edukas, vaid tehakse võib-olla lihtsamate vahenditega ja loodetavasti inimsõbralikumalt kõike. Ja loomasõbralikumalt.

Kogukonnaturu korraldaja kirjeldas taimesõbralikkust taimetele sellise keskkonna loomisega, võrreldes seda inimkeskkonnaga, mis mõneti sarnaneb arusaamaga humaansest ühiskonnast:

Kogukonnaturg: Me teame ju ise ka, et kui inimene on muutlikus keskkonnas, kui palju see inimesele probleeme valmistab. Ja sama tekib loodusega või taimedega [--] Kui ikkagi taimedele tehakse liiga, siis on täpselt samamoodi. See tuleb meile aja jooksul tagasi.

Lisaks mõeldi keskkonnasõbralikkuse all ka ressursisäästlikkust: võrgustiku toit on vähem töödeldud ja pakendatud kui tavatoit.

V5: Muidu oli see, et piimapakke kogunes meeletult palju ja koguaeg pidi neid pesema [enne võrgustikuga liitumist pooma poest ostes]. Viskad ju lihtsalt need pakendikonteinerisse, aga nad viivad lõpuks ikka selle tavapruugi hulka. Ja peab vett kulutama, et neid ära pesta...

Talutoitu ei peeta säästlikumaks mitte ainult diskursiivsel, tõlgenduse tasandil, vaid sellest on tarbijatel ka praktiline kogemus – näiteks toimis Piim ja Muu võrgustikus edukalt piimapudelite taaskasutus. Kuigi teekond tootjalt tellijani on sel viisil

taaskasutusesõbralik ja säästlik, tuleb see mõnikord hügieeni ja puhtuse arvelt: kaheldi Iduettevõtte piimapudelite heades pesemistingimustes, kui pudelite korgid on kulunud ja lekivad.

4.1.3.2 Tervislikkus

Enamik küsitletutest eeldas või uskus, et talutoit on **tervislikum** kui poetoit. See väljendus ütlustes nagu "eeldatavasti tervislikum", "miskipärast usume, et on tervislikum". Vaid üks küsitletu oskas tuua isiklikul kogemusel põhineva näite, mille kohaselt talutoit võib olla tervislikum kui poest ostetud toit. Küsitletav oli meditsiinitöötaja.

*V7: Mina võin öelda, et see on **tervislikum**. Ma näen oma mehe pealt, kellel on see reflukshaigus. Tema ei saa üldse piima juua ja kui ta hakkas seda talupiima jooma, siis ei mingit haigust! ... seda talupiima ta saab täiesti vabalt juua.*

Ka Iduettevõtte korraldaja leidis, et võrgustiku kaudu talutoidu pakkumise mõte oligi pakkuda eelkõige tervislikku toitu. Tervise ja tervislikkuse tähendus on käesoleva uuringu tulemuste järgi pole mitte kogemuslik, vaid eelduslik, seostudes tugevalt uskumusega. Kuigi suurem osa kogutud empiirilistest näidetest toetas talutoidu tõlgenduslikku tasandit, siis ühe küsitletu vastuse järgi on tervislikkusel ka praktiline väljund, kui ta elukaaslase tervis paranes ostetud talupiima tarbimise ajal. Diskursiivsel tasandil on tegu usuga, et talutoit on tervislikum, ent siinses näites on tunnetatud tervislikkusel ka praktiline väljund, sest tarbija sai reflukshaigusest reaalselt lahti.

4.1.3.3 Toidu kohalikkus (lähedus, talu edasikestmine)

Toidu kohalikkus tähendab küsitlute jaoks seda, et toit pärineb **geograafiliselt lähedalt** (toiduainete transporditee ei ole pikk ehk toit pole transpordiga "väntsutatud") ja seda kasvatanud talunikult on otsene tagasiside ostjale. Talutoidu tootjaks on küsitlute hinnangul tavaliselt üks tootja (üks talunik), kes on kogu toote kasvatamise protsessiga otsast lõpuni olnud seotud ja seeläbi ei ole toit enam anonüümne. Samuti arvati, et tootja teab, mida ta teeb, mis tema põllul kasvab ja seega ongi talutoidul "otsene tagasiside", kuigi otsest toote päritolu ja tootja tegevusviisi kontrollimise praktikat intervjuud ei tuvastanud. Lisaks arvati, et toidu

transporditee on lühike ja toidul pole palju vahendajaid, mistõttu saab tootja ka oma toodangu eest suuremat kasu (sissetuleku mõttes):

V9: ta [toit] on kohalik, ta pole transpordi käigus nii palju väntsutatud. [--]

Talutoitu ostes toetad kohalikku tootjat ja ... ta saab kas rohkem tasu toodangu eest või siis ei ole seal nii palju vahendajaid vahel.

Küsitletud rääkisid talutoiduga seotud majanduselust. Talutoit ei pruugi olla aga kohalik, vaid ka kaugelt imporditud mahetalutoode: dattel, tomat, õun, läätsed, kuivained. See teadmine pani küsitletud reflekteerima Argentiina õunade, Austraalia kiivide transpordi mõju üle: sel juhul "ei tohiks nagu neid osta", sest see on "ikka roppkaugelt". Seetõttu püüdsid küsitletud leida õigustavaid põhjusi oma käitumisele:

V1: Mina olen nii teinud, et mis ma poest nagunii ostaks, nagu datleid või..

siis ma olen sealt ostnud [toiduaineid Iduettevõttest]. Et noh jah, et võib-olla siis on ikkagi parem.

Toidu kohalikkusega seostati ka **talu ja tootmise edasikestmist ja järjepidevust** ehk talutoit on seotud taluga, mis mõtleb keskkonnale ja talu järjepidevusele selles mõttes, et ka järgmiste põlvkondade mõistes oleks võimalik talus edasi toota:

Kogukonnaturg: Talutootmine peaks olema ikkagi see, mis mõtleb jätkusuutlikkusele.

Toidu kohalikkus asub vaid praktika diskursiivsel tasandil.

4.1.4 Elustiil (väikeettevõtlus, identiteet)

Küsitletud leidsid, et talutoidu müümine ja ostmine on seotud teatud **elustiili toetamisega**: talutoit "ei toeta padukapitalismi" ja pole seotud kasuahnusega. Masstootmise puhul kannatab küsitletute hinnangul toidu kvaliteet ja maaelu üldiselt. Oli ka arvamus, et talutoodete näol on tegu talunike ülejääkidega, mitte põhilise tootmisega:

V9: neid [toiduaineid] kasvatab talunik rohkem nagu endale. Et need on nagu ülejäägid, mis ta müüb. ... Talutoitu ostes toetad kohalikku tootjat.

Talutoidu sööjad samastavad ennast talutoidule omistatud tähendustega: **inimene on see, mida ta sööb** (V1, V3). Enda identifitseerimine talutoiduga oli küsitletute jaoks iseenesestmõistetav, et nad ei pidanud oluliseks selle teema arendamist pikemas vestluses.

Talutoit tähendas küsitletute jaoks ka **väiksemahulist tootmist ja tööstust ning tootmismaad**. Kohaliku väiketootmise ja elustiili toetamine on üks talukauba ostmise motivaatoritest, mille küsitletud talutoidu eelisena välja tõid. Kui talutoidu identiteet on esindatud praktika diskursiivsel tasandil, siis teine motivaator - talutoidu kojutoomine - peegeldub ka tarbija elustiili kogemuslikul tasandil. Tarbija elustiil eeldab teatud mugavust, mis raske kraami kojutoimetamine ongi.

4.1.5 Toidusüsteemi läbipaistvus ja usaldusväarsus

Usaldusväarsus oli üks talutoidule omistatud olulisematest tähendusskaaladest. Talutoidu tootmine on küsitletute jaoks **läbipaistev** ja "**hea tagasisidega**" (tootjalt tarbijale ja vastupidi), sest toit ei ole küsitletute arvates anonüümne ja tema päritolu on teada. Võrgustikust ostetava kauba päritolu on ostjate tõlgenduses raskem kui toiduvõrgustiku kauba tellimine, kuigi see arvamus tugineb samamoodi pimesi usaldusel nagu poekaubagi puhul. Empiiriline materjal ei näidanud, et ostjatel oleks kujunenud välja eraldi kauba päritolu kontrollimise praktikad.

Kuigi küsitletud olid üldjuhul kindlad selles, et talutoit ei ole anonüümne, oli ka erandeid, näiteks tekitas diskussiooni Iduettevõtte klientide hulgas piima päritolu:

V5: Kas keegi on aru saanud, kes seda piima seal [Iduettevõttes] toodab? Seal [piimapakendil] on "tunnustatud mahetootja" [--] Aga väga hästi maitseb. Nii et olgu siis...

Päritolu mitteteadmine ei morjendanud ostjat põhjendusel, et piim ise maitseb väga hästi, sestap polevat sel ka tähtsust. Selline "andestamine" osutab klientide tugevale usaldusele võrgustiku ja selle pakutava toidu vastu (kuigi Giddensit ja Luhmanni tõlgendades võib see usaldus olla iseendale pealesunnitud, vähendamaks usalduse testimisele kuluvat energiat). Lisaks ei pruugi märk "Eesti toode" tähendada, et see on toodetud Eestis. Fookusgrupis toodi näide, mille järgi "kohalik toode" võib olla ka Ungari mesi, mis on pakendatud Eestis ja sildistatud kui Eesti toode (Meveda mesi). Samamoodi võib leiba küpsetada importjahust või teha jogurtit sissetoodud piimasegust. Kas aga toidu kohalikkust defineeritakse ettevõtjate poolt tootmis- või tooraine päritolu piirkonna järgi, jäi küsitletavate jaoks ebaselgeks, defineerimata. Küsitletud võrdlesid talutoitu poe- ja turutoiduga ning leidsid, et **talu- ja poetoit on usaldusväärsemad kui turutoit**, sest turul napib sagedamini usaldusväärset infot

toote kohta. Ostjad on turul kaupa ostes ka müüjaid küsitlenud, et toote päritolu teada saada. Fookusgruppidest selgub, et selline küsitlemispraktika on üsna levinud.

Võrgustikus müüdav talutoit on turutoiduga võrreldes usaldusväärsem ka sellepoolet, et kasvataja on teada-tuntud kohalik ettevõtja. Samas vestlused ostjatega seda otseselt välja ei toonud. Turul ei saa olla kindel, kas ostetav kaalikas kevadel on Eestimaine või mitte - turul võib olla "sildi peal kirjas mis iganes". Mahetoodetel, millega küsitletud enamasti talutoitu seostavad, **puudub** aga samuti tihti kindel **kontrollimisvõimalus**. Seega, kui tootel puudub vastav märgistus või muu kvaliteedi tagatis, põhineb uskumus, et tegu on mahetootega, vaid usaldusel.

V10: Öeldakse küll, aga mul ei ole reaalselt võimalust kontrollida. ... See on pigem usaldus, aga nagu selline väike kahtlus on.

Eesti Konjunkturiinstituudi 2010. a uuringu (Eesti Konjunkturi... 2011) järeldus leidis, et üha rohkem elanikke on pidanud rahalise olukorra tõttu oma ostueelistusi muutma ja sestap on suurenenud ükskõiksus toidukauba päritolu suhtes. Käesoleva töö autori uuringus leidis kinnitust, et küsitletud tarbijad ei kontrolli tegelikult talutoidu päritolu. Nii nagu ka Eesti Konjunkturiinstituudi uuring (2011: 47) leidis, ei saa usaldusväärst osta ega müüa, aga see üldine subjektiivne kategooria mõjutab oluliselt inimeste ostukäitumist. Viisist, kuidas tehakse taimehaiguste- ja kahjuritõrjet, sõltub kas tegu on mahetoote või nii-öelda tavatootega: kas kahjurid hävitatakse mehaaniliselt või keemiliselt. Analüüs näitas, et tarbijad neid fakte kontrollinud ei olnud, **turutoiduga seotud toidu päritolu testimise praktika ei kandunud praktikaelemendina üle võrgustikust toidu tellimise praktikatele.**

4.1.6 Toidu kättesaadavus (värskus, hooajalisus, mitmekesisus, hind, ostukohad)

Toidu värskus tähendas küsitletute jaoks "kõike värsket" ehk toit on hooajaliselt kasvatatult kohe tarbimiseks, äsja korjatud ja tarbijale koju toodud. Näiteks ei saa talvel kohalikku tomatit, aga suvel on see hooajakaup. Samuti on hooajaline sügiseti õunamahla pakkumine, mida tuleb tarbijal mahla lõppedes jälle aasta otsa oodata; või munad, mis on võrgustikus suure nõudluse tõttu lausa defitsiit. Hooajalisus on ka talutoidu puuduseks. Tarbijad soovivad toodet tarbida ka hooajaväliselt (kevad-talvel munevad kanad talutingimustes reeglina vähem kui muul ajal). Vastuolu seisnes selles, et "talumunasid" oli samal ajal võimalik osta poest või turult.

V10: Tõesti vist eelmine kuu sain vaid ühe korra mune. Ma käin turult neid ostmas. Nad [turumüüjad] vähemalt väidavad, et need on ka õnnelike kanade munad. Eks ma olen pidanud neid ostma.

Talutoidu sesoonsus andestati tomatitele ja salatite, mida tuleb hooaja lõppedes oodata järgmise hooajani, ent kartulite ja muude hästisäilivate juurviljade puhul sesoonsuse teemat ei puudutatud.

Hooajalisus ja ebakorrapärasus toodi tarbijate poolt välja ka **talutoidu puudusena**: näiteks ilma prognoosimatus, et tagada saagi kindel kogus ja kvaliteet. Hooajalisus seostub ühelt poolt küll toidu värskusega - seda saab kohe kiiresti kätte, teiselt poolt aga on see puuduseks, sest muul ajal toodet ei ole võimalik osta. Talutoitu ei pruugi saada ükskõik, kust ja mis hetkel kätte, vaid selleks on oma kindel sotsiotehniline süsteem. Tellitavat toitu saab kätte kindlatel kokkulepitud aegadel. Samas toidukaupu saab poest osta ükskõik, millisel päeval ja ajal. Ka pole kindlust, et tellitud toode alati kohale jõuab, sest seda ei pruugi siiski kõigile soovijatele jaguda.

Ühelt poolt leidsid küsitletud, et **talutoidu valik** on masstoodanguga võrreldes **palju laiem**. Arvatavasti pidasid küsitletud silmas siin vaid teatud toote sortimenti. See oli küsitletute poolt toodud talutoidu eeliseks masstoodangu ees. Ühes talus võib kasvatada palju erinevaid sorte, mille vahel ei oska vastanud validagi. Ka ei osanud nad laia sortimenti avastades oodata, et Eestis neid tooteid üldse kasvatatakse. Selles mõttes pidasid küsitletud talutoitu mittestandardseks ja mitmekesiseks.

V10: Et ei ole selline, et kõik õunad või porgandid näevad täpselt ühesugused välja. Mitmekesisus on tore. Looduses on ka mitmekesisus olemas.

Samas arvati, et ka talutoodete masstootmisega on toodete mitmekesisus vähenenud, sest ka taludes on hakatud kasutama masstootmisega sarnaseid võtteid. Ka leidsid küsitletud, et võrreldes poe ja turuga ei pakuta võrgustikes teatud tooteid, mida saab vaid suurtootjate müügikettidest tänu sellele, et suurtootjatel on paremad tootearenduse võimalused kui väiketootjatel. Küsitletud sooviksid osta ka selliseid toiduaineid, mida võrgustik ei paku, näiteks kuivatatud ploome, rosinaid või sukaadi.

V5: Kuivatatud ploomi minu arust Eestis ei toodeta, siis ei ole valikut: tuleb osta seda, mida on.

Talutoidu mitmekesisus võib turul ostjate jaoks probleemi tekitada, kui ta ei ole kindel, kas seal pakutakse ikka seda, mida väidetavalt pakutakse.

V7: Turu peal küsid, mis sorti teil on. Ja siis küsitakse, aga millist te tahate?

Küsitletud tõid kohaliku toidu valiku mitmekesisuse välja nii eelisena ja valitud tootegruppide kesisuse puudusena: eeliseks toidu mitmekesisus, puuduseks kindlate tootegruppide kesisus. Poe- ja turutooteid võrreldes tekitab ostjas segadust see, kas turutooteid võiks lugeda talutoodeteks või mitte. Tarbijad teevad küll maitse järgi vahet talupiimal ja poepiimal, aga enamasti on küsitletute jaoks **turul müüdavate talutoodete päritolu kahtlane**.

Talutoidu puudusena toodi välja selle **kallidus**, mis annab hinnatundlikule kliendile tunda. Küsitletute hinnangul on poodides olev mahekaup kallis. Kui turult ostetav tavaline talutoit on odavam poetoidust, siis mahetoit on seal kallim. Tarbijad aktsepteerivad seda kui kompensatsiooni parema kvaliteedi, maitse ja tervislikkuse eest. Talutoidu kättesaadavuse nüansid kujundasid nii intervjueritavate arvamust talutoidust kui ka ostupraktikas osalemist.

4.1.7 Toidu kvaliteet - puhtus, maitse, ilu

Talutoidu **puhtuse** all mõtlesid küsitletud seda, et talutoidu kasvatamisel **pole kasutatud väetisi ja taimekaitsevahendeid**, need sisaldavad **vähem lisaaineid** kui poetooted, aga ka seda, et tooted on **mullast puhtad**. Taimekaitsevahendite ja väetiste kasutust pole võimalik ostjal endal kontrollida ja see põhineb üksnes tema usaldusel toidu vahendaja vastu. Üks fookusgrupis osalenu oli turumüüjalt ja talunikult pärinud taimekaitsevahendite kasutamise ja köögiviljade töötlemise tehnikate kohta. Saadud vastused hirmutasid ta esiti ära: enamuse köögivilju olevat säilivuse eesmärgil eelnevalt töödeldud.

V5: müüja ütles ... ma tahaks näha, kas te leiaksite kellegi, kes pole teinud mardikatõrjet. [--] üks talunik, kes ise kasvatab, ütles, et tegelikult kõik need porgandid, mida poes müüakse, on ära pestud ja need on ka töödeldud säilitusainega üle. Sest muidu nad ei seisaks, läheks kohe halvaks. Ja siis järgmine kord ma mõtlesin, et tellin neid maheporgandeid ja need olid ära pestud!

Sellest näitest võib välja lugeda, et **kauba puhtust konstrueerib ostja ka ohuna**, mis on iseenesest väga huvitav leid, seostudes Becki riskiühiskonna teooriaga. Talutoidu puhtuse mõtestamises leidis üsna palju sisemisi vastuolusid. Küsitletud tõid näite

piimapudelite taaskasutusest - puhtus ja taaskasutus on omavahel vastuolus, kui taaskasutuse tõttu kulunud pudelikorgid ei taga pudeli hermeetilisust, mille tõttu omakorda piim kaua ei säili. Selle kogemuse pinnalt tekkis küsitletuil kahtlus, kuidas võrgustikus Iduettevõtte pudelite pesemistingimustega on, sest piim ei säili ka valesti pestud pudelites. Küsitletud arvasid, et mõne taluniku lehmade piim ei kõlba juua seetõttu, et tootmine ei ole puhas. Maitse erinevuse põhjuseks arvati olevat ka loomasööt ja piima- ning jahutussüsteemide saastatus pesuainega:

V5: tal olid väga vägevad jahutussüsteemid. Piim läks kohe mingitesse torudesse ja siis jahutati maha ja siis ma uurisingi. Ja siis tuli välja, et neid torusid peab millalgi puhastama ka. Lasti sinna siis mingit hapet sisse kõigepealt ja pärast lasti alust sisse ... ja siis vett ka, aga mingid alusejäägid jäid alati sisse. Nii et kui uus piimalaar tuli sinna, siis nad ütlesid, et tegelikult ... need piimhappebakterid surevad seal ära, nii et see piim ei läinud hapuks ka meil. See tundus mulle nii kahtlane, et ma ei tahtnudki enam.

Ka toodi näide linnas välitingimustes talupiima müümisest, kus õhusaaste jõuab lahtisesse piimanõusse. Piima reostumise etteheiteid ei seotud siiski vaatlusaluste toiduvõrgustikega. Mullase või pestud porgandi vahel valimise kohta andis üks küsitletu huvitava vastuse - pestud köögivilja eelistab ta siis osta, kui tahab veenduda, et see on defektideta. Toidu usaldusväärsuse, puhtuse ja tervislikkuse kõrval joonistus teemana läbivalt välja ka talutoidu maitse erilisus. Seda ei osanud küsitletud küll hästi põhjendada ja kirjeldada, mis selle maitse eriliseks teeb:

VI: minu arust lihal on eriti vahe, nagu hakkliha. Mis poest ostad, on praed ju nagu kumm, teine sulab suus.

Küsitletute arvates on talutoidu maitse üks olulisemaid eeliseid tavalise poetoiduga võrreldes. Ühe küsitletu hooldatav ema oli eelnevalt joonud poepiima, ent talupiima tellimisel suurenes kohe ka tema piimatarbimine, sest see maitstes talle rohkem. Selle näite põhjal saab öelda, et vastanutel oli harjumus otsida mahetoidu tarbimisel erilist maitseenüanssi, maitsele rohkem tähelepanu pöörata. Vastajatel oli toidu maitsega seoses ka negatiivseid kogemusi. Osalusvaatlusel pakuti klientidele muuhulgas ka suitsuliha, mille kohta leidis üks ostja, et see oli tema jaoks liiga soolane, kuigi osalusvaatlejana autor seda proovinuna sama kogemust ei jaga. Mõne fookusgrupis osalenu hinnangul ei eelistanud nad võrgustiku mahehelbeid poest ostetud teraviljahelvestele just kiu konsistentsi ja teistsuguse maitse tõttu:

V10: Mina sealt helbeid ei telli [toiduvõrgustikust maheteraviljahelbeid], sest minu arust on seal liiga palju kiudu. Sellepärast nagu ei taha.

Üks küsitlute kinnitas, et poest ostetud kiirkaerahelvestest saab palju lihtsamini putru valmistada ning pealegi saab ta sellest endale ka maitsevama roa kui mahehelvestest. Iduettevõtte korraldaja kinnitas samuti, et nende võrgustiku rukki- või mitmeviljahelvestes oli palju aganaid sees ja neid süües on tunne nagu sööks viljakesti, mitte seemet.

Kõikuv kvaliteet on üks **talutoidu puudusi**. Näiteks võib kohupiim olla eri kordadel erineva maitsega ning aiasaadus läbinisti ussitanud. Kvaliteedikogemus tugineb praktilisele teadvusele:

V4: Noh, naine on koorinud ja mitte midagi ei jää järele. Sa ei saagi kasutada. Mina ise selle peale väga nõrдинud ei ole, aga naine on küll väga nõrдинud.

Halva kvaliteediga seostati ka klientide usalduse kaotamist ja pettumist müüjates.

Esteetilisus ja ilu oli üks toidu tähendus ja samas ka argument, miks eelistatakse talutoitu. Näiteid toodi liha ja muna kenast välimusest, mis motiveerib neid ostma ja sööma:

*V8: Munade puhul tuleb eriti välja, et **muna on kollane, ilus, maitsev**. Tõesti. Lihtsalt üks muna. Mitte midagi ei tule juurde panna.*

Hinnangud talutoidu kvaliteedile põhinevad ostjate praktilisel kogemusel, näiteks ussitanud kaalika ostmine (saamine) või piima ja mahehelveste maitse. Diskursiivsel tasandil mõtestatakse toidu puhtust (vab ohtlikest ainetest), samas puhtusel oli ka praktiline väljund: pestud või mullased porgandid ja kartulid. Just praktiline kogemus kvaliteedi, välimuse ning maitsega on olnud põhjuseks suurendada või vähendada tarbimist.

4.1.8 Talutoidu ja võrgustiku tähendus sulanduvad

Küsitlute vastustes **talutoidu** ja **toiduvõrgustiku tõlgendused** kattusid. Näiteks toodi talutoidu eelisena selle kojutoomist, sest "need juurikad on ju nii rasked". Ka mitmed teised talutoidule omistatud tähendused on ühtlasi toiduvõrgustiku tähendused ning selle eelised ja puudused. Toiduvõrgustiku puuduseks on **väiksem tootevalik** ja

toodete **kättesaadavus**, **kesisem tootearendusvõimalus** kui suurtootjatel, tavapoega võrreldes toodete **kõrgem hind** ja **ebakorrapäraseid tärned**.

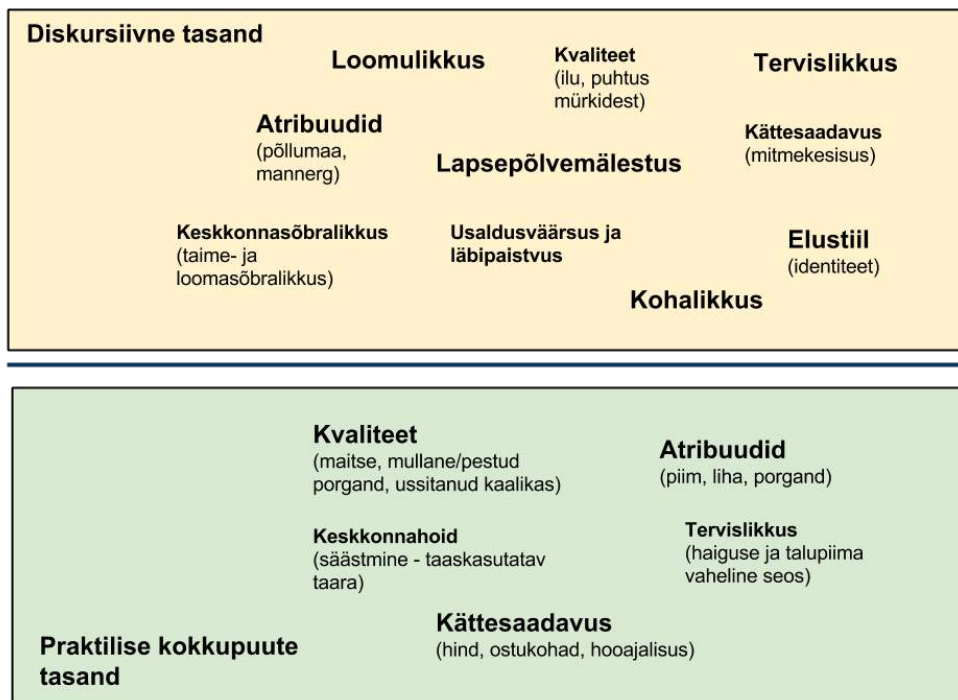
Huvitav tõlgendus, mis omistati toiduvõrgustikule "pahaaimamisi" fookusgrupi vestluse käigus, kõrvutab toiduvõrgustikku tavapoega:

V1: *Mulle natuke nagu meeldib, et need on nagu **salaorganisatsioonid**.*

Salaorganisatsiooni tähendus viitab suletud süsteemile ja millelegi erilisele, kuhu kuuluda on põnev. Vaid väheste "väljavalitute" võrgustikku värbamine annab võrgustikule salapärase oreooli. Võrgustik pole ka kõigile läbipaistev. Salaorganisatsiooni tähendus viitab vägagi personaalsele kuuluvussuhtele praktikakogukonnaga, eriti oludes, kus teised liikmed jäävad nähtamatuks.

4.1.9 Kokkuvõtte tähendustest

Talutoit tähendas küsitletute jaoks **atribuute** (talutooted nagu köögiviljad, piim, liha; vahendid nagu piimamannerg, põllumaa, päike), **mälupilti ja tunnet** nagu nostalgia olnud aegade järele (vanaema, lapsepõlv), **loomulikkust, keskkonnahoidu** (looma-, taime- ja inimsõbralikkus, säästlikkus) **ja jätkusuutlikkust** (järjepidevus), **kättesaadavust** (sh hooajalisus, mitmekesisus, hind, ostukohad), **elustiili** (sh väikeettevõtlus ja tootmismaa), **kohalikkust** (toidu geograafiline lähedus ja Eesti ettevõtluse arendamine), **kvaliteeti** (värskus, puhtus, maitse, ilu), **usaldusväarsust** (ja läbipaistvust) ja **tervislikkust**. Tähendused ja nende asetus diskursiivsel (tõlgenduslikul) ja reaalse praktika tasandil on toodud joonisel 4.

Joonis 4. Talutoidu tähendused diskursiivsel ja praktilise kokkupuute tasandil.

Vastajad tajusid diskussiooni kaasabil (tänu fookusgrupi meetodile) toiduvõrgustiku tähendustes ka vastuolusid, näiteks kaheldi toidu päritolus: ka kaugelt imporditud toiduaine võib olla talutoit (maheõun Argentiinast, importjahud ja -kiivid). Mis määrab toidu kohalikkuse: kas ost kohalikust toiduvõrgustikust või tootmine ja kasvatamine Eestis? Võrgustiku pakutava piima puhul ei peetud päritolu teadmist nii oluliseks, sest selle puudumist kompenseeris piima hea maitse (võrgustiku poolt oli tooteinfosse märgitud vaid "tunnustatud mahetootja"). Fookusgrupis arutati toidu puhtuse tähenduse üle: kas hea on mullane (ebahügieeniline) või pestud (puhas) porgand nii hügieenilisuse kui säilivuse aspektist. Küsitletud eeldasid üldjuhul, et talutoit on usaldusväärne ja tervislik. Talutoidu kõrge hind oli vaieldav: ühelt poolt oli hinnavahe vaid sentides, teisalt neljakordne.

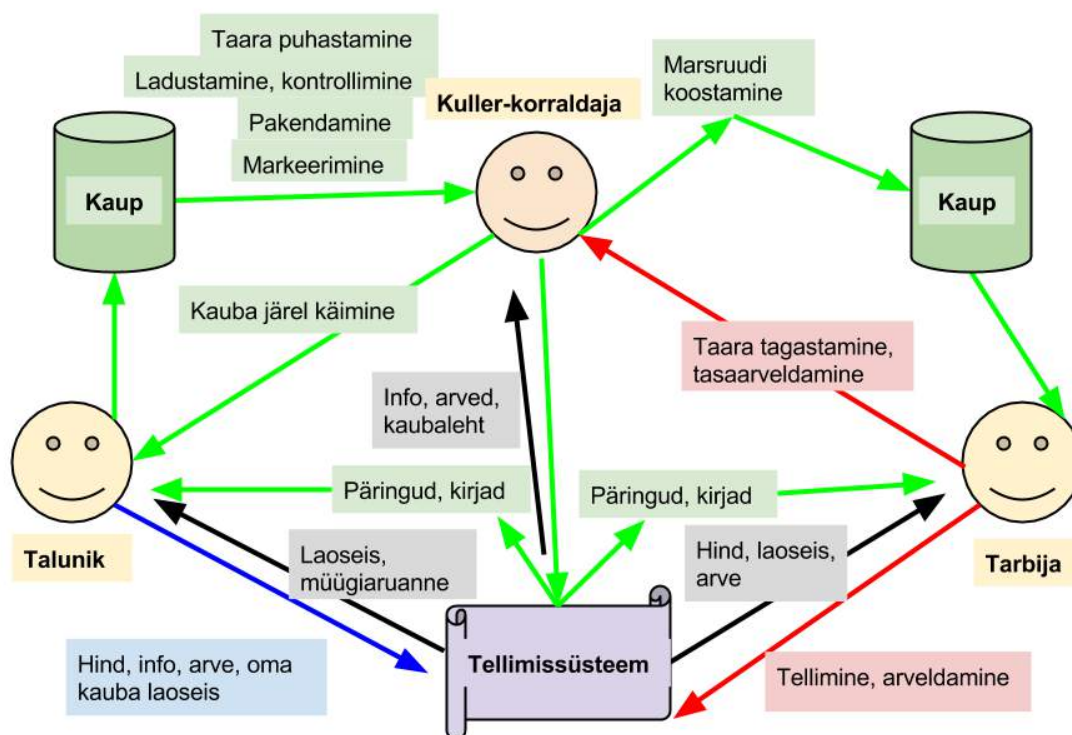
Talutoidu ja toiduvõrgustiku tähendustest, nende eelistest ja puudustest võib välja lugeda, et talutoidu ostjate ja pakkujate motivatsioon osta või müüa ja hinnangud talutoidule ja võrgustikule on kõrged, eriti arvestades ostjate pimedat usaldust võrgustiku vastu ja talutoidu teatud ikoonilisust (mälu-pildina helge lapsepõlv) ja isikustatust ("olen see, mida ma sünni"). Tähenduste analüüsi põhjal võib järeldada, et agentide motivatsiooniline kokkulepe on üsna kindla iseloomuga ja agentsusel on

võimekus võrgustiku ostu-müügi praktikat taastoota. Kui võrrelda käesoleva uurimuse tulemusi Eesti Konjunkturiinstituudi tulemustega (Eesti Konjunkturi... 2011) talutoidu mõiste ja usaldusväärsuse vastuolu kohta, võib väita, et saadud tulemused leidsid kinnitust ka seal saadud 2010. a tulemustega.

4.2 Võrgustiku sotsiaalsed praktikad

Käesolevas peatükis analüüsib autor empiirilist materjali eespool toodud teoreetilistest kontseptsioonidest lähtuvalt, vaadates toiduvõrgustike sotsiaalseid praktikaid praktikaelementide kaupa (joonis 2 ja tabel 4 lisas 1) ning jätkates kogutud empiirilise materjali ja Crivits & Paredis (2013) teoreetilise mudeli võrdlusega (joonis 3).

Toiduvõrgustiku praktikad koosnevad väga erinevatest tegevustest: toiduks kasvatamine (juurviljad, munad), toodete valmistamine (leiva küpsetamine), kauba pakendamine ja markeerimine, kauba tellimine, kauba kontrollimine, arveldamine, kaubaringi läbiviimine, talgute ja teemapäevade korraldamine, tagasiside küsimine jpm. Kõik nendest tegevustest ei moodusta **sotsiaalseid praktikaid**. Näiteks ei ole võrgustiku sotsiaalne ehk kollektiivne praktika vaid ühe taluniku poolt eksklusiivse taime kasvatamine. Iga sotsiaalset praktikat ei toeta kommunikatsioon, näiteks tühjade piimapudelite pesemisel. Samas on see ka sotsiaalne praktika, sest pudelite pesemist eeldavad nii tarbijad kui võrgustik (Iduettevõtte). Erinevad toiduvõrgustike suhted ja toimingud on kaardistatud üldistatult joonisel 5, kus iga värv osutab kindla agendi toimingutele: roheline võrgustiku korraldaja toimingutele, sinine taluniku või tootja toimingutele, punane tarbija, ja must tehnilise süsteemi toimingutele. Eraldi on kaardistatud Kogukonnaturu toimingud joonisel 12 lisas 5 ja Iduettevõtte toimingud joonisel 13 lisas 6. Joonise 5 ülaosas on füüsilised toimingud ja alaosas tellimissüsteemikesksed infotoimingud. Nagu jooniselt näha, on suurem osa tegevustest võrgustiku korraldaja õlul ja võimalikult vähe jäetud tootja ja tarbija hooleks.

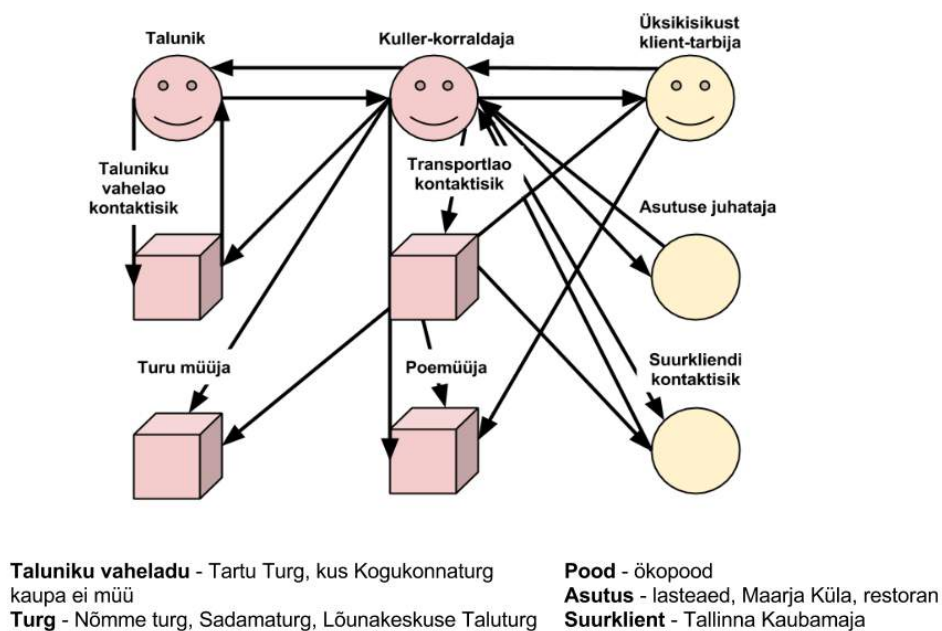

Joonis 5. Toiduvõrgustike toimingud.

Sotsiaalseteks praktikateks on toiduvõrgustikes tellimine, arveldamine, kauba üleandmine ja logistika (toiduringid), tagasiside küsimine, tutvustus- ja muude ühisürituste korraldamine ja neil osalemine. Näiteks korraldab Kogukonnaturg talguid ning ühe toidutaima kasutamise võimalustele keskenduvaid üritusi (marjapäev, brokolipäev, kapsapäev). Selles peatükis analüüsib autor **nimetatud sotsiaalsetest praktikatest kauba ostmise (detailsemalt tellimise) ja kauba pakkumise praktikaid**, et selle järel vaadata nende muutumist ning omavahelist toimet - seda, mis peaks hoidma praktikat jätkusuutlikuna. Kuna toidu ostmisel ja pakkumisel on oluline eelkõige tootja ja tarbija motiveeritus kaupa osta ja müüa, siis keskendub analüüs ostmisest eelkõige tellimisele ja otsuste tegemisele ning analüüs pakkumisest toidu laialijagamise protseduuridele, mille kohta tehti ka osalusvaatlus. Praktikaid koondavat süsteemi tajuvad praktikakogukonna agendid erinevalt: ostmispraktika puudutab ostjat, võrgustiku korraldajat ja tootjat-talunikku; pakkumine aga peamiselt talunik-tootjat, võrgustiku korraldajat ja kullereid.

Võrgustike agentsus ja struktuur

Joonisel 6 on kaardistatud Kogukonnaturu näitel võrgustiku suhete struktuur. Nagu näha, on suhete struktuur üsna keeruline ja erinevaid agente hõlmav. Selleks, et seda struktuuri lihtsamini hoomata, on pakkuja poolsed agendid toodud välja punasega ja tarbija poolsed agendid kollasega. Nooltega rõhutatakse agentide vahelise kommunikatsiooni suundi. Kommunikatsioonipraktikate struktuur hõlmab suhtlust agentidest talunike, korraldajate ja ostja vahel. Võrgustiku korraldajal on üsna suur suhtluskoormus võrreldes tootjate-talunike, tarbijate ja nende vahendajatega (võrgustiku korraldajad). Tarbijate ja võrgustiku korraldajate vahel toimub kahepoolne suhtlus, ent mitte tarbijatel omavahel. Talunike vahel seevastu omavahelised suhtluspraktikad toimivad (nt Kogukonnaturul otsustavad talunikud koos, mida kasvatada) ja ka korraldajate-kullerite vahel (Iduettevõtte toiduringide struktuur erinevates linnaosades Tartus ja maapiirkondades linna lähedal). Kui võrrelda Kogukonnaturu sotsiaalset struktuuri Iduettevõtte struktuuriga, siis on Kogukonnaturu sotsiaalne struktuur keerukam, sest Iduettevõttes ei ole vaheladude ja edasimüüjate kontaktisikuid.

Joonis 6. Toiduvõrgustiku sotsiaalne struktuur Kogukonnaturu näitel.

Praktikakandjaks agendina on Reckwitzi järgi (joonis 2, tabel 4 lisas 1) kauba ostmisel ja pakkumisel tarbija, talunik-tootja ja võrgustiku korraldaja (kes võib olla samas ka talunik-tootja). Kogukonnaturul on praktikakandjaks lisaks ka vahelao kontaktisikud, edasimüüjad ja tarbija-organisatsioonid (lasteaiad, restoranid, hotellid). Joonis 6 ei kajasta tarbijast edasi olevaid agente, nagu pereliikmed, kes on samuti võrgustikuga seotud, ent on kujutatud joonisel üksiktarbijana. Edasi vaatab peatükk mõlema praktika (kauba ostmine ja kauba pakkumine) elemente eraldi koos empiirilise materjali näidetega.

4.2.1 Kauba ostmine

Praktikakandjad agendina said nimetatud peatüki sissejuhatuses. Lisaks viitab **agentsus** Reckwitzi ja teiste autorite järgi (joonis 2) kehalisvaimsetele rutiinidele. **Kehalised rutiinid toidu ostmispraktikas** (eelkõige tellimise puhul) on arvuti taga istumine, külmkapi ülevaatamine, raha lugemine rahakotis. **Vaimseteks rutiinideks** on ostupraktikas tellitava toidu valimine, millega omakorda kaasnevad teatud **teadmised**, mida vaatame lähemalt käesoleva peatüki järgmises jaotuses "regulaarsete vaimsete tegude ja rutiinsuse" all. Reckwitzi (2002) järgi hõlmab agentsus ka emotsionaalset (praktilist) pinget, mis seotud tegevuse eesmärgiga. Toiduvõrgustiku näitel võib siia tuua tellitud munade ootamise:

V5: Vahepeal neil [Iduettevõtte] oli, et vaid üks karp mune toodi iga tellimuse kohta. [--]Koguaeg otsisid, kas neid nüüd saab. [--]Ei, munadepühade aegu ei olnud mingeid mune. Mina ei saanud siis ühtki karpi. Nädalate viisi ootas. [--] üks kolmandik jääb alati ilma. V10: Ja ma olen alati see üks kolmandik.

Regulaarsed vaimsed teod ja rutiinsus

Struktuur

Nii nagu eelnevalt mainitud on joonisel 6 kujutatud vaid ostja ja pakkuja vaheliste suhete struktuur. Tegelikuses on ostjal suhted ka oma pereliikmete ehk "oluliste teistega", kellega ostmist koos arutatakse või konsulteeritakse ja kes on samuti suhete struktuuris praktikakandjad. Toiduvõrgustikes on toitu tellitud ka kamba peale: töölt (Kogukonnaturu puhul), kodust õe, ema või sõbrannaga (Iduettevõtte). Koos on tellitud üksikisikust registreerunu nime alt. Lisaks individide ja organisatsioonide kui agentide omavahelistele suhetele hõlmab ostmispraktika struktuur ka viise, kuidas

ostjad ja kauba pakkujad omavahel suhtlevad, tellides ja vahetades infot ostmise eel, ajal ja järel. Vaatlusalustes toiduvõrgustikes on toidu pakkujate ja ostjate struktuuriks silmast silma suhted, telefoni- ja e-kirja teel kontakteerumine (päringud, selgitused) ning võrgustiku ja ostja vaheline suhtlus tellimissüsteemi kaudu Internetis, näiteks tellimused ning püsitellimuste ja üksikostude arveldused. Arveldused koosnevad nii tellimiskeskonna arve saatmisest ostjale ja ostja poolt selle tasumisest Interneti panga vahendusel või ka kauba üleandmisel kohapeal, kus toimub muuhulgas ka tasaarveldus. Tasaarveldus on vajalik juhul, kui eelmisel korral telliti tellimissüsteemis näiteks üks kilo liha, aga kättetoimetatud lihatükk ise oli väiksem või suurem tellitust. Eelnevalt Interneti panga kaudu tasutud arve järgi arvestab võrgustik (Kogukonnaturg) ostjale, kas raha ostu eest veidi tagasi või küsib seda vastavalt juurde. **Tellimiskeskonnad Internetis** on eelkõige veebid, meilid ja arveldussüsteemid. Interneti kaudu puutuvad tellijad ja pakkujad kokku vaid teatud inimestega. Näiteks on peamine talutoidu üksikisikust ostjate (mitte organisatsioonide) sihtgrupp väikelaste emad:

Kogukonnaturg: noored emad on meie põhilised kliendid. See on algusest peale niimoodi olnud, et üritatakse lapsele esimesel eluaastal ja just immuunsuse ja allergia ohu vähendamise aspekte arvestada. Siis mahetoit tundub õigem kui kõik need muud asjad. Emad ikkagi väga palju selle toidu suhtes pööravad tähelepanu ja mõtlevad, mida lapsele anda.

Nende kokkupuudete kaudu lahendatakse ostjate toiduprobleeme. Füüsiline keskkond pole ostmispraktika struktuuris oluline, sest virtuaalne keskkond dikteerib võimalused. Võrgustiku ostmispraktika struktuuris ei saa tellida seda, mida seal pole, (kuigi soovida osataks enamat) või ei saa sealt neid kontakte, keda seal pole. Ehk kui tellijateks on noored emad, siis selles struktuuris on ka suhted vaid nendega.

Protsess

Kauba tellimise protsessis on jadas palju sündmusi. Toiduvõrgustike toimingud on kaardistatud joonisel 5 ja sündmuste ajaline jada, mis hõlmab ka ostmist ja tellimist on toodud joonisel 7. Siin on protsessi näide Kogukonnaturu tellimisprotsessist:

V2: ... [Kogukonnaturg] saadab kirja, et tellimus selleks kuupäevaks on avatud ja siis on seal internetiaadress ja alati on kirja sees ka mingid eripakkumised, mis sinna internetisüsteemi ei jõua. Vahepeal tekitab see segadust, et midagi peab tellima sealt internetisüsteemist ja midagi peame

sinna kirja panema ... siis tellid ära, maksad ära ja hiljem tuleb siis see teade, et läbirääkind, kas aeg sobib või ei sobi.

Ostupraktikas on **tellimisprotsessis teatud muster** - tavaliselt tegelevad tellimisega pereemad, kes valmistavad ka toitu. Nii mõnigi kord jääb tellimuse tegemine viimasele hetkele. Püsitellimusega klientidel on Iduettevõttes regulaarsed kauba ostmised igal nädalal. Kaupa tavatsevad mitmed küsitletud tellida töölt, mitte kodust. Otsus põhineb nende ligipääsul arvutile - kodus on juba arvuti hõivatud või tegemisi nii palju, et tellimine ununeb. Sealjuures peab tellija teadma, mida osta ja millises koguses ta vajab ning mis kodus kapis olemas või puudu. Seega tellimisel on teadmised toiduvarumise hulgast, ajastusest ja muust juba endale mällu talletatud. **Toiduvõrgustik küll vähendab vajadust füüsiliseks mobiilsuseks, kuid koormab oluliselt rohkem tarbija diskursiivset teadvust** (vt joonis 4). Toimingute struktuuri ja protsesse kui rutiinsuse mustreid vaatab lähemalt praktikate vastasmõju peatükk.

Gram-Hansseni (2011) mõiste **oskusteadmised ja kehalised harjumused** on ostupraktika näitena, kui võrgustiku tellijal on eelteadmised ja varasem kogemus, et kiirkaerahelvestest pudru tegemine on kiirem, kergem ja maitavam kui kestadega mahehelvestest pudru keetmine ja söömine. Samuti on oskusteadmiseks eelarve ja rahaga kalkuleerimine, arvuti kasutamine (tellimisel); samuti toidu arvestamise oskus, millega on seotud ka toiduainetest toidu tegemise ja säilitamise oskus

V5: Aga seekord ma tellisin vähem, sellepärast et mul jäi mitu korda üks pudel üle. ... Et ei tekiks seda, et jälle peab piima jooma, et teda nii palju on.

Tellimisotsust mõjutab ka see, kas peeti müüakse toorelt või keedetult. Sellest tegi võrgustiku ostja otsuse, kui vaearikas protsess oleks peediga toidu valmistamine ehk kas seda võrgustikust osta või mitte.

V10: Ma ei viitsi peeti keeta, ma ostan turu pealt.

Toodud näidetes on vastandumist tarbija sissekujunenud praktikaga ja on näha, et küsitletud kohandavad oma tellimust pigem sissekujunenud praktika järgi ning ei võta omaks võrgustiku pakutavat praktikat.

Igapäevase toidu varumisel mängivad rolli igapäevane trajektoor ja taristu. Selle geograafilise süsteemi "mugavustsooniga" sobitavad agendid oma vajadust teatud piirkonnas ja teatud viisil liikuda. Elukorraldusest sõltub näiteks mingi vahemaa läbimise tõenäosus. Pikema vahemaa puhul pole võimalik teatud olukorras (kui on

kiire, ei jaksa vms) näiteks kindlasse poodi minna. Kui pood jääb lähedale, siis minnakse sinna tihedamini.

Teadmised on toidu ostmisel: kauba omadused ja kohtlemine (porgandi pesemine, mahehelveste kiurikkus); millal kauba kätte saab; mida kodus on ja mida oleks juurde vaja; kui kauaks tellitavat toitu järgmise ostmisvõimaluseni (toiduringini) jätkub; mida ja kuidas söögiks kavatsetakse valmistada:

V8: Sellest ma ei ole aru saanud täpselt, miks nad müüvad kakaoube. Ma ei tea, mida sellega teha näiteks. ... Kas neid peab ka töötlemata? Kohviube peab röstimata näiteks. Kas kakaouba on selline, et sa jahvatad ära ja siis on kakao?

Kuna kakaoube polnud intervjuueeritud ostnud ning neil puudusid eelteadmised, mis nendega peale hakata, siis ei ostnud nad kakaoube ka järgmisel tellimise korral. Samamoodi nagu teadmatus toidu kohtlemisest tekitas segadust ostetava kaubaga seotud taara pesemine tagastamiseks, sest mõned küsitletud ei teadnud, kuidas peaks pudeleid õigesti pesema: kas ja millise pesuvahendiga, kas käsitsipesuga või masinaga. Nii mõnelgi ostjal puudusid need teadmised ja segases olukorras tundsid küsitletud aeg-ajalt vajadust suhelda oma praktikakogukonnaga.

Küsitletud arutasid müügil olevate kartulite puhtust ja enda ostuotsuseid, mis põhinesid teadmisel, et pestud kartul kaua ei säili. Üks küsitletuist tõi näite, et kui tal on kiire, ostab ta turult väiksema koguse pestud kartuleid, kui ta tahab aga rohkem kartulit varuda, ostab ta mullaseid kartuleid, et need säiliks. Kui talutoidu alased teadmised puuduvad, kas siis indiviidi läheks üldse kaasa praktikate uuendamisega? Näiteks lepiks mahekaalika ussitamisega. Kui individ ei tea, et taimekaitsevahendite vältimine toob kaasa kaalika kahjustamise kahjurite poolt, ei saa tal selle mahekaalika suhtes tekkida ka arvamust. Ehk tal ei saa ka olla positiivset emotsiooni talutoidu suhtes. Ühe intervjuueeritava jaoks oli lapsepõlves talumunade pesast korjamine mänguobjekt: kas leiad pesast mune, kui palju neid on. Retrospektiivselt vaadatuna seostuvad talumunad helge lapsepõlve ja talutoiduga. Lapsena polnud agendil teadmisi talumunadest talutoidu tähenduses. Täiskasvanuna seostuvad talumunad kanade vabaduse sümbolina - kanad ei ole puuris vastutahtmist, nad on "õnnelikud" ja vabad. Lapsepõlves munade korjamine oli teine praktika kui tänane talukanade munade ostmise praktika, sest laps ei teinud teadlikku valikut talumuna kasuks.

Nostalgiline teadmine aga annab tänasele praktikale emotsiooni dimensiooni, mis aitab praktikat alal hoida.

Institutsionaliseeritud teadmiste ja selgete reeglite (Gram-Hanssen 2011) ehk kuskilt kuuldu ja õpitu näitel on "talutoit tervislik". Gram-Hansseni (2011) mõiste **seotus** (*engagements*) tähendab kogutud empiirilise materjali järgi, et toiduvõrgustikust ostmise toetab väikeettevõtlust Eestis. Mõiste "seotus" hõlmab nii talutoidu mõtestamist kui ostmise-pakkumise motiveeritust ehk valmisolekut (suunatus, eesmärgid, uskumused, emotsioonid).

Ostupraktikas on motivatsioon seotud eelkõige ostuotsusega. Tellimisotsus võib peale pakutava kauba koguse põhineda ka selle hinnal: kui taskukohane ja "mõistlik" tundub kaup ostja jaoks. Näiteks räägib Iduettevõtte tellija "juurikakastist", milles on 7 kilo juur- ja köögivilju (kaalikas, kapsas, porgand, peet ja kartul) ning mis maksab umbes 2 eurot. Juhul, kui mõnest köögiviljast jääb võrgustikul puudu, asendab võrgustik selle kartuliga. Selline kaup tundub tellijale mõistlik ja odav. Ostu motivatsioon on võimalus, mida küsitletu võrdleb eelarve ja aja sobitamisega:

V4: kui midagi ei ole, siis sa võib-olla ei telli ka teisi asju, kui summa ei saa täis [--] aga nüüd jah ei ole tükk aega, sellepärast et just see kohaletoomine ja see aja sobitamine on üsna tüütu [Kogukonnaturu kohta]

Otsus erinevate ostukohtade (pood, turg, võrgustik) vahel sõltub suuresti harjumusest, uskumusest ja eelistusest, aga ka vajadusest ja võimalusest. Toidu varumise võimaluse valikul oli ühe vastanu puhul põhiteguriks parem kättesaadavus kauba koju kättetoimetamise kaudu. Samu tooteid saaks ta ka poest osta, aga kuna neid on võrreldes toiduvõrgustikust tellitavaga keerulisem "kätte saada" (see pole sama mugav), on küsitletu valinud poe asemel ostukohaks toiduvõrgustiku. Võrgustikust tellimise praktika puhul teevad küsitletud otsuse tihti enne nädalavahetust, sest nädalavahetusel on aega toitu vaaritada ja pere sööb kodus rohkem. Vahel on võimaliku tellitava kauba kogus agendile vaid enda ja oma pere jaoks ostmiseks liiga suur. Sellisel juhul on võimalusel tellitud ka ühiselt (nt juuretis, piim). Seda eelkõige sellepärast, et püsitellimus eeldab kindlat kogust, millest vähem tellida ei saa: või ei kuulu teine ostusooviga inimene ise toiduvõrgustikku. Giddensi järgi on siin tegemist sanktsiooniga. Siinsest näitest tuleb välja praktika, mida võiks siinkohal esile tõsta. Nimelt ostavad ühe tellija konto abil ühiselt toitu erinevad leibkonnad. Selle põhjuseks on võrgustiku reeglid: osta saavad vaid registreeritud võrgustiku kasutajad

ja need registreeritud ostjad, kelle regulaarse püsitemellimuse kogus on fikseeritud. Lisaks mängivad ostuotsuse tegemisel rolli ka laste ja pereliikmete söögivalikud ehk maitse-eelistused. Näiteks peab pereema laste pärast oluliseks osta aeg-ajalt mullaste porgandite asemel pestud porgandeid.

Põhilisteks talutoidu ostupraktika valikukriteeriumiteks on maitse-eelistused (liha ilu, piima maitse), harjumus (nt jahu suur kiudaine sisaldus, tomatite viljaliha), tarbija hinnanguna usaldus ja ohutus tervisele (mullased porgandid), hind ja kogus (vähema kuluga rohkem kaupa) ning teadmised (eelteadmised, mida tuleb varuda, kui kauaks ja kui palju, aga ka, mida ostetuga ette võtta).

Talutoidu diskursus: Ostupraktika diskursiivseks protseduuriks on mahekaalika ussitamisega leppimine põhjusel, et seda kompenseerib talutoidu maitse, tervislikkus ja värskus. Eri märgisüsteemide kaudu loodud lubadused aitavad taluda praktilisi ebamugavusi: et loomadel lastakse vabalt olla, on munad ilusad kollased; liha ilus ja maitseb paremini kui poes müüdiv liha; ning talupiimas on alles kõik kasulik (sh loomulik rasvaprotsent). Ostu-müügipraktikas on läbiv tavalise ja mahetoidu vastandumise diskursus. Mahetoit on veelgi "tervislikum" kui tavaline talutoit. Iseenesest on siin tegu väga huvitava võrdlusega, sest ka talutoit ise on tähenduste analüüsi järgi juba puhas ja tervislik (tervislikum kui poe- või turutoit). Samuti on diskursuseks kliendisuhted ja teatud suhtlusnõuete täitmine (nt tellimine käib tellimissüsteemi kaudu, Kogukonnaturu puhul tuleb kaupa isiklikult kodus vastu võtta).

Talutoiduga on **praktikaelemendi osana seotud ka keel:** tellijate ja pakkujate vaheline suhtlus toimub mitte vaid verbaalse keelena, vaid ka kauba välimuse ja pakendamiseviisi kaudu n-ö kaubakohtlemise keelena. See on märgiline keel, kauba üleandmise keel. Osalusvaatlust läbi viies tajus autor, et võrgustiku poolt kreemipakendile punase viltpliiatsiga suurelt numbri märkimine on kohatu, sest ise kliendina oleks ta punasega markeeritud pakendist üllatunud.

Asjadeks on kauba ostmispraktikas kaup ise (kapsas, porgand, liha, piim), sularaha, rahakott, arvuti, köök ja külmik, pakendid. Asjade süsteemiga seostuvad Gram-Hansseni (2011) praktikaelemendina **tehnoloogiad**, mis hoiavad praktikaid koos.

Näiteks järgmistel hommikutel pudru söömine on ostja eesmärk ja pudru valmistamise oskus ning tehnoloogia hoiab seda praktikat koos. Toidutegemise praktika tehnoloogia on pudru keetmine näiteks erinevate pliitidega (elektri-, gaasi- või puupliit).

4.2.2 Kauba pakkumine

Kauba pakkumisena vaatleb peatükk eelkõige sotsiaalset praktikat, milleks on toiduringide läbiviimine (toidu kohaletoometamine, laialijagamine). Toiduringidele eelneb talunike või tootja (Iduettevõtte, mis küpsetab ka mahe- ja tavatooteid) poolt kauba kasvatamine, valmistamine ja töötlemine, mida autor ise lähemalt ei uurinud, vaid piirdus võrgustiku korraldaja ütlustega.

Praktikakandjad on kauba pakkumise praktikas talunikud, võrgustiku korraldajad, kullerid, edasimüüjad ja kaubaladude kontaktisikud, aga samuti tarbijad. Talutoidu müügipraktikas on praktikakandjaks ka **kehalised rutiinid**: kauba pakendamine, pakendi markeerimine, kaubakasti või piimapudelite tassimine, sularaha lugemine, autos istumine, mobiili käsitlemine. **Vaimsed rutiinid** kauba pakkumisel on tootevaliku planeerimine (sh taimede valik); kauba nõudluse hindamine, hinna määramine; toiduringi marsruudi koostamine; liikluses orienteerumine, võrgustiku korraldaja poolt tootjalt kauba kohta pärimine (kas ja mida tal on pakkuda), millega võib seostuda ka emotsionaalne pinge:

Kogukonnaturg: kui tal on mingit kaupa, siis sa pead tema käest välja kangutama selle hinna. Sa pead igakord ise helistama ja küsima, kas sa ikka tahad müüa.

Regulaarsed vaimsed teod ja rutiinsus

Struktuur

Kauba pakkumise praktikas on sotsiaalne struktuur Kogukonnaturu näitel tootjate-talunike võrgustik, kelle kaupu võrgustik müüb: kes kasvatab erinevaid salateid, kes kapsaid, kes kartulit ja kes teeb marjadest moosi. Samuti on võrgustikuna tellitud ühiselt ka maheseemneid. Iduettevõtte struktuuriks on kullerite võrgustik, milles mitu autot ja kullerit on jagatud erinevate piirkondade vahel. Kullerite võrgustik väljendub sotsiaalse struktuurina just tegutsemise kaudu: ühe kulleri

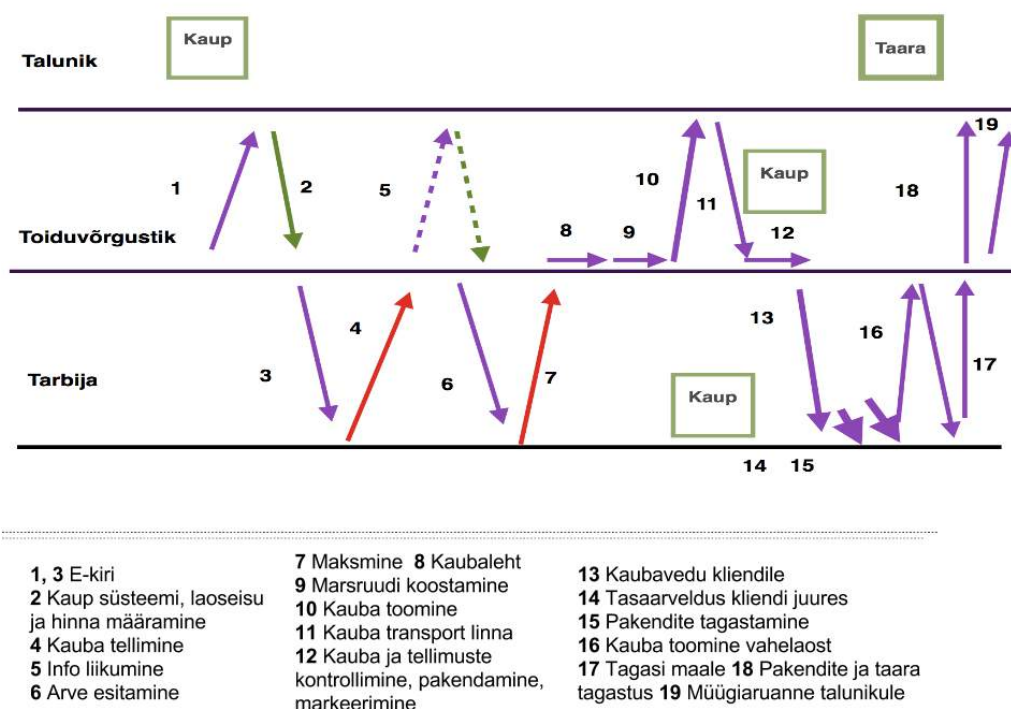
piirkonnaks on kauba üleandmine Elvas ja Peedul, teisel Tartus Annelinnas, Tähtveres jne. Selline struktuuri rutiinsus kordub hooajast hooaega.

Protsess

Kauba pakkumispraktikas on erinevad protsessid, näiteks kauba kasvatamise või tootmisprotsess, müügi protsess ja muud, mis kõik sisaldavad omakorda erinevaid protseduure. Näiteks algab põllusaaduse loomine maheseemne hankimisest, jätkudes taime kasvatamisega seotud protseduuridega. Toiduvõrgustike **müügi protsessis** on protseduurideks hinna määramine kaubale, toiduainete sorteerimine ja pakendamine, arveldamine, autoga ühest punktist teise liikumine. Protseduur koosneb erinevatest toimingutest. Kauba sorteerimise ja pakendamise protseduur algab tellimiste laekumise järgselt kaubalehe ja tellimisnimekirjade koostamisega (kellele millist kaupa ja millises koguses anda). Segaduste vältimiseks on pakendid ka nummerdatud (puu- ja köögiviljade puhul enamasti jõupaberist kottidel). Seejuures peab teadma ka, kellele mida eelmine kord viidi: kas midagi jäi puudu ja kas peab millegagi seda kompenseerima või kuidagi tasaarveldama. Kauba pakkimisel peab kinni pidama ka hügieeninõuetest: näiteks mullast kartulit ja liha ei tohi kokku panna.

Arveldamise protseduur koosneb arve esitamisest, arve maksmisest, arve kontrollimisest, makse kontrollimisest, vigade parandusest ja tasaarveldusest raha või kaubaga. Vaatlusmärkmete ja analüüsi põhjal polnud toidu laialijagamise protsess rahulik rutiinne tegevus, vaid üsna kiire ja etteplaneerimatu. Toidu laialijagamise protsessile eelnes planeerimise protseduur - toidu kliendile üleandmine oli minutipealt täpselt arvestatud. Toiduringil pidi arvestama erinevate asjaoludega: 1) ootamatute olukordadega tänavatel (ühesuunaline liiklus, teetööd), 2) eelnevalt kokkulepitud kohtumispaid ja -ajad, 3) uued kohtumispaid ja -ajad (vastavalt kliendi vajadusele või kulleri ajagraafikust mahajäämistele), 4) vajadusega vastata telefonikõnede (kliendid, vahendajad).

Ajaliselt on kaardistatud tegevused joonisel 7, mida on visuaalselt lihtsam mõista.

Joonis 7. Toiduvõrgustike kaubaringide ajajoon.

Joonisel on rohelisega märgitud tootja poolsed tegevused ja kaup. Punasega on märgitud tarbija tegevused ning lillaga võrgustiku enda tegevused, sh automaatse tellimissüsteemi ja võrgustiku korraldaja tegevused.

Oskusteadmised ja kehalised harjumused

Teadmised, oskused ja tähendused on omavahel praktikas põimunud. Oskusteadmised (*know-how*) ja kehalised harjumused (teadmised, mis saavad kehalisteks harjumusteks) on kauba pakkumisel auto juhtimise rutiin kauba tellijale üleandmise ringil, lihakeha lõikamine sobiva kaaluga tükkideks, arvuti käsitlemine, raha kalkuleerimine, telefoni kasutamine, aja ja distantside arvestamine.

Institutsionaliseeritud teadmised ja selged reeglid (kuskilt kuuldu ja õpitu), mis saavad osaks kehalistest harjumustest, on näiteks taimede ja loomade kasvatamine, mahetaimede erihoolduse protseduurid, aga ka liha- ja piimatoodete käitlemisreeglid. Talutoidu kasvatamisel peab jälgima, et taim saaks piisavalt toitained ja taimede kasvukeskkond oleks kohane. Kasvukeskkonna hooldamiseks on vaja omakorda teada, kas niiskustingimused on küllaldased ja milline peaks olema kastmise

regulaarsus, millised valgustingimused, millised muld ja maaviljelus, kas on vaja teha umbrohutõrjet jne. Näiteks ei tohi mahetaimedele teha keemilist umbrohu- ja pestitsiiditõrjet.

Kogukonnaturg: ühed saavad varem, teised saavad sügiseks, ühed säilivad, teised on kohe söömiseks ja nii edasi. Sellepärast on neid [kapsasorte] nii palju. ... Kui sa tahad näiteks ühte kapsapead pakkuda, siis seda sa ei saa pakkuda juulikuus. Sa saad pakkuda varast kapsast, eksju. Kui sa tahad septembris hapukapsast hakata tegema, siis sellest, mis on juulikuus, sellest sa hapukapsast teha ei saa. See pea on liiga pehme. Siis peab hapenduskapsas olema. ... Aga see on ainult ühe peakapsa puhul.

[mullaviljeluse ja erinevate kultuuride kasvatamise teadmised]

Seotus

Talutoidu mõtestamise kohta on toodud küllaldaselt näiteid eespool.

Motiveeritus ja valmisolek talutoidu müümiseks: kauba pakkumisel on tootjatel omad huvid ja motiivid, kasvõi ellujäämine ja leivateenimine, aga ka kohaliku ettevõtluse toetamine:

Iduettevõtte: Tema [asutaja] tahtis hakata talunikke toetama - väiketalunikke eeskõige. ... Missioon oligi see konkreetset. No ja teine missioon oli pakkuda siis tervislikku Eesti toitu ... [seotus]

Kogukonnaturg oli pakkunud tellijatele ka talvevarude soetamise võimalust, aga selline tugeva seotuse strateegia ei töötnud. Küsimus on, miks. Kas see võis olla sellepärast (nagu võrgustiku korraldaja ise arvas), et ostjatel on palju võimalusi ja sestap polnud see atraktiivne pakkumine; või sellepärast, et ostjad ei taha ennast siduda nii pikalt ette "lepinguliste suhetega" või nad ei oska oma vajadusi ette arvestada või hoopis midagi muud (pole keldrit, kus säilitada). Kogukonnaturul oli ka mitu näidet sundolukorrast, mille puhul tuli oma kaupa müüa, et see niisama raisku ei läheks ja rikneks (talutooteid oli omajagu üle ja nendega polnud midagi peale hakata). Sundolukord ja sotsiaalsed piirangud, milles "pole valikut" ei ole veel sama, mis tegevuse lõpetamine (Giddens 1984: 15). Sundolukord viitab agendi vajadusele vastata erinevate süsteemide nõuetele, kusjuures seda saab teha vaid oma võimekuse piirides.

Talutoidu keel ja diskursus

Osalusvaatlust läbi viies nägi autor, et kaubaringil suhtleb korraldaja nii klientide kui vahendajatega. Lisaks tavaliselt vahetatavatele ostu-müügi repliikidele räägitakse ka muud juttu (nt toodete kasulikkusest, nende kasvatamisest või muust "maast ja ilmast"). Kauba pakkumispraktikas on keel sama oluline kui asjad. Ka tegevus räägib oma keelt. Näiteks Iduettevõtte kaup pannakse kauba üleandmisel ukse taha maha. Enamasti klient ei näegi kauba toojat. Mida selline "asjade keel" kõneleb? Ühelt poolt hoolib võrgustik oma klientidelt verbaalset suhtlust nõudmata nende unest varastel hommikutundidel, teisalt väljendab öiste päkapikkude ja tellijate vaheline nähtamatu suhe küsimuse, kui tugevad ostja ja pakkuja vahelised suhted ikkagi on. On ka kliente, kes näevad kauba toojaid regulaarselt, sest on sobival ajal alati kodus, ja saavad kullereilt ka vahetut tagasisidet.

Asjadeks kauba müügi- või pakkumispraktikas on teatud viisil pakendatud kaup (kapsas, porgand, liha, piim), toidukulleri auto, sularaha, rahakott, arvuti, ladu, pood, turuhoone, arve, kast, pakendid. Vaid asjad koos tähenduse ja oskustega loovad praktika ja hoiavad seda elus. Samamoodi nagu asjad hoiavad toiduvõrgustikes praktikat elus **tehnoloogiad**. Mahetoidu kasvatamise tehnoloogia on üks neist.

Kauba pakkumise praktikas on ka **teatud mustrid**. Toitu pakutakse kindlatel päevadel kindla intervalli tagant, kuigi täpsemad protseduurid kaubaüleandmisel varieeruvad. Iduettevõtte viib Tartus kauba kliendile kätte nii **vara hommikul**, et selleks klienti üles ei äratata. Kogukonnaturg **annab seevastu kauba üle tavaliselt õues maja ees**, mitte ei vii ukse taha.

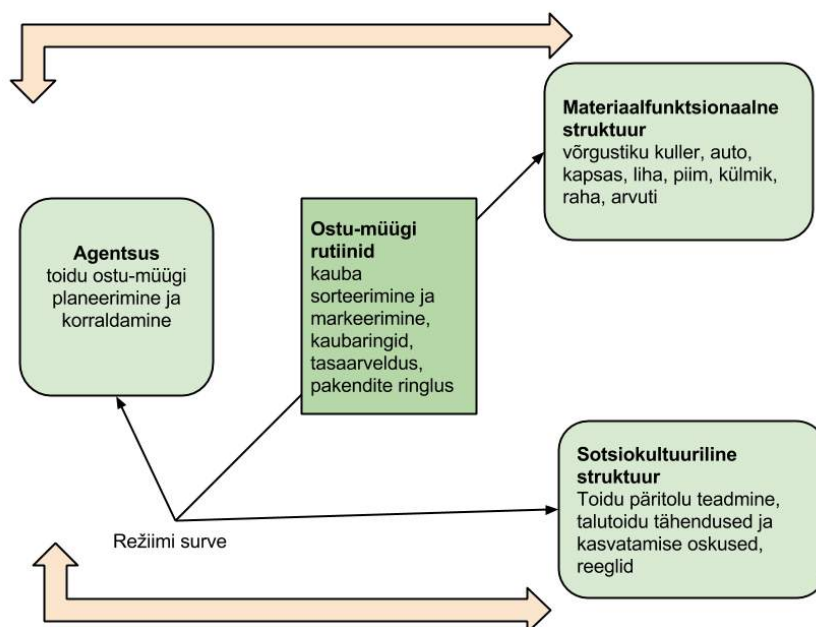
Kogukonnaturg: *Praegu on väga täpseks läinud see ring. Koha peal on arvestatud ainult kaks-kolm minutit aega. Kui nüüd keegi tahab mingit sellist kolme kasti viiendale korrusele viimist, siis see võtab juba ise viis minutit.*

Regulaarsed kaubaringid kestavad mõlema toiduvõrgustiku puhul **sügisest kevadeni**, suvel neid tavaliselt ei toimu, ent üksikuid toiduaineid siiski müüakse:

Kogukonnaturg: *Kevadel meil tavaliselt rahvas hakkab ära kaduma. ... Nad lähevad ära kõik linnast.*

Vaatluse all olnud toiduvõrgustike esmane eelis tarbijate silmis, **raske kauba koju kättetoimetamine, taastoodab** sellise teenuse tahtjatest **tarbijaid**. Joonisel 8 on toodud toiduvõrgustike sotsiaalsete praktikate ja sotsiaalse struktuuri mudel lähtudes Crivitsi & Paredise nišipraktikate mudelist, mida autor on veidi kohandanud. Autor leiab, et Crivits & Paredis mudel ei sobitu täielikult sotsiaalsete praktikate teoreetikute, Giddensi ning Luhmanni nägemusega praktikakandjast, kui praktikate ristumiskohast. Crivits & Paredise mudelis (joonis 3) on toodud "depoo koordinaator" (inimagent) materiaalfunktsionaalse struktuuri all, mitte seotud agentsusega. Ilmselt on praktikandile omane tõlgendada agente, kelle praktika ületab praktikandi enda praktika piirid, materiaalfunktsionaalse struktuuri elementidena. Samas kuuluvad inimesed ehk agendid nii Luhmanni, Giddensi kui Schatzki ja Reckwitz järgi ühelt poolt küll bioloogilisse ehk kehalisse või materiaalsesse süsteemi (joonis 3 ja 8 materiaalfunktsionaalne struktuur), teisalt aga psüühilisse süsteemi. Nagu Reckwitz märkis on inimagent nii keha kui vaim. Kogutud empiirilise materjali põhjal on materiaalfunktsionaalse ja sotsiokultuurilise struktuuri vaheline side nõrk. See tähendab, et sotsiokultuuriline struktuur on valmis sõltuma oluliselt sotsiaalsest süsteemist Luhmanni mõistes, mitte Giddensi järgi praktilistest kokkupuudetest.

Joonis 8. Vaadeldud toiduvõrgustike nišipraktikate mudel Crivits & Paredis mudeli taustal

Sotsiaalsed praktikad on toiduvõrgustikes alguse saanud peamiselt võrgustiku algatusel. Kogukonnaturu näitel sündisid sotsiaalsed praktikad ka mõlema poole (ostjad ja pakkuja) vajadustest üheaegselt. Siin peab autor silmas võrgustiku loomist, mitte selle edasist toimimist, mis sõltub sellest, kas piisavalt suur arv tellijaid endiselt peab vajalikuks pikaajalist ostu-müügisuhet. Võrgustiku loomise vajaduse katmiseks sõlmisid mõlema poole agendid n-ö vastastikuse kokkuleppe toitu müüa ja osta. Et motivatsiooniline kokkulepe talutoidu müümiseks-ostmiseks on mõlema võrgustiku puhul olemas, seda toetavad talutoidu (kohati ikoonilised) tähendused ning võrgustiku positiivne kuvand nii toidu müüjate kui ostjate silmis, võib hinnata, et sotsiaalsed praktikad võrgustikes lähiajal jätkuvad.

Selleks et mõista, kuidas analüüsi tulemused võrgustike sotsiaalsete praktikate kohta teoreetiliste lähtekohtadega sobituvad, vaatleb autor järgmises peatükis sotsiaalsete praktikate muutumise tegureid ja iseloomustab sotsiaalsete praktikate muutumist viimase paari aasta jooksul.

4.3 Praktikate muutumine

Käesolev peatükk keskendub eelneva analüüsi valguses toiduvõrgustike erinevate praktikate muutumisele. Praktikate muutumist on analüüsinud Elizabeth Shove ja Mika Pantzar (2005, 2012) kepikõnni näitel, kasutades erinevate tasandite analüüsimisel praktikaelementidena tähendust, asju ja oskusi. Siiski ei saa nende mudelit toiduvõrgustikele päris üks ühele üldistada, sestap kasutatakse peatükis analüüsimiseks peale Shove'i sotsiaalsete praktikate elementide ka Reckwitz'i praktikaelemente ja Giddensi teoreetilisi tasandeid. Ülevaade võrgustike muutustest praktikaelementide, tasandite ja empiiriliste näidetega on toodud tabelis 6 lisas 7.

4.3.1 Ostupraktika muutumine

Struktuuri ja protsessi muutused

Võrgustike algusaastatel osteti kaupa regulaarselt meilipäringute teel, seejärel tellimisfaili kaudu *Exceli* tabelina. Siis aga kohandati tellimispraktika struktuur

veebikeskse lahenduse järgi, mis võimaldas täiendavaid protseduure (ettemaks panga kaudu, tellimuste süstematiseerimise lihtsustamine võrgustiku korraldaja jaoks (samas polnud kogu tootevalik kliendile enam tervikuna silma ees), piltide kuvamine). Tellimissüsteemi muudatus tehti Kogukonnaturul sellepärast, et senine korraldus oli võrgustiku jaoks tüütu lahendada ja korraldaja väsis pidevast kirjade tulvast. Seda toetas asjatundja soovitus. Ühelt poolt leidsid kliendid, et kindlasti on uus süsteem võrgustikule endale lihtsam, ent eelmine süsteem meeldis siiski rohkem (kuigi küsitletud ei maininud sularahaga arveldamise vähenemist, mis samuti on toimunud), sest küsitletud kasutajad hindasid selle enda jaoks lihtsamaks. Seega Kogukonnaturu tellimiskeskonna muutuse põhjuseks oli võrgustiku korraldaja otsus muuta reegleid. Muutus toimus tellimise struktuuri ja protsessi tasandil. Korraldaja võim muuta reegleid katkestas klientide sidemed vana süsteemiga ja lõi uued, põhjustades ka praktika muutuse.

Tellimuste vähenemine või lõppemine

Võimusuhted kehtivad ostupraktikas ka teistpidi, kus kliendid on domineerival positsioonil ja võrgustikul tuleb reeglite mänguruumis (või klientide loodud reeglitega) kohaneda. Näiteks otsustab klient, et ta ei telli enam nii tihti ja palju kaupa kui varem, sest see on tema jaoks ajaliselt ja logistiliselt tüütu protseduur:

V4: Kuni oktoobrini me tellisime regulaarselt ... Mõnikord iga nädal, kuidas vaja oli. Aga nüüd jah ei ole tükk aega, sellepärast et just see kohaletoomine ja see aja sobitamine on üsna tüütu [--] igakord on see, mis kell ja kuidas ... Jõle tüütu.

Selle näite põhjal on tegu reeglite tasandi muutusega. Ühelt poolt muudab võrgustik reegleid, teisalt aga ostja: muutes oma senise tellimise traditsioonist kujunenud vaikimisi "reeglit". Samas ei muutunud vaid reeglite tasand, vaid ka võime ja võimaluste tasand, mis dikteeris, kas tarbija üldse saab osta võrgustikust kaupa või mitte:

V4: Ühest küljest on see maru eelis, et sa saad koju need rasked asjad, aga teisest küljest, kui nad tulevad ikkagi nihukesel ajal, kui sa ei saagi olla, siis on ikka tõsine probleem. ... nüüd ma ei ole saanud tükk aega tellida, sest ei ole kedagi kodus sel ajal. ... Ma käin seal nendes ökopoodides, ostan sealt.

Seega ei sobinud ostjale kauba kohaletoimetamise ajad, kauba kättesaadavus ja piirsummad, aga rolli mängis ka see, et samad kaubad olid samal ajal kättesaadavad

Tartu kauplustes. Sama kinnitas ka üks teises fookusgrupis küsitletu, kes kuulus kahte toiduvõrgustikku korraga. Tema hinnangul jäid talunikud teises toiduvõrgustikus, kuhu ta ka kuulus, kauba tellimisest ja kohaletoimetamisest viimasel ajal kõrvale, sest neil ei jagunud piisavalt kaubatellimusi. Põhjuseks tõi ta selle, et varem oli selle teise toiduvõrgustiku kaubavalik suurem ja telliti rohkem. Samamoodi nagu kaubavalik, mõjutas lasteaedade mahetoidu tellimuse lõpetamist ka rahapuudus (raha ei ole vaid ühe tasandi atribuut, vaid tal on ka võimusuhted):

Kogukonnaturg: meil [Kogukonnaturg] tuli lasteaedadega ... kui masu tuli ja neil eelarved kokku tõmmati ... see oli esimene asi, kust kõik asjad maha tõmmati. Lihtsalt mahetoitu ei võetud.

Tellimust on hootiselt vähendanud mitmed küsitletud tarbijad. Iduettevõtte klient vähendas piimatellimust, kuna piim jäi regulaarselt üle ja ta oli sunnitud selle hapnema panema, ent sellegipoolest seda lõpuni ära ei kasutanud. Seega tundus piima raiskamine mõttetu:

V5: mul jäi mitu korda üks pudel üle. ... ükskord tegin julmalt ... tellisin vaid ühe pudeli ja siis sain kõik ära joodud. ... Et ei tekiks seda, et jälle peab piima jooma, et teda nii palju on. [--] ma ei saa koguaeg tellida kahte liitrit korraga ühe tellimusega. ... hakkab ... halvaks minema.

Tellimuste suurenemine

Söömisharjumused on muutunud ka teises suunas: on hakatud sööma-jooma seda, mida varem pole tehtud. Ühe küsitletu vanaema piimajoomise harjumus muutus, kui poepiima asemel talupiima ostma hakati. Tellitav kogus suurenes varasemalt poest ostetud kogustega võrreldes järsku neli korda. Küsitletud arutasid, kas tarbimise kasvu põhjuseks oli parem maitse. Piimajoomise harjumus võis muutuda vahetult toiduvõrgustikuga liitumise järel, sest poe- ja talupiima maitse olid tema jaoks suur vahe. Samas kukkus piimajoomise kogus veidi aja pärast (lisa 3). Siit võib järeldada, et poe- ja talupiima maitse eristamine oli tarbijale oluline. Võib diskuteerida, mis põhjustas maitse erinevuse või igatsuse teatud maitse järgi, mis hiljem lahtus: kas selleks võis olla piim või talupiima tähendus: seostudes lapsepõlvenostalgia või "heade aegade" kui tervis oli parem.

Üks küsitletud pereemadest tõi näite oma lapsest, kes varem mune ei söönud, aga toiduvõrgustikust saadud mune hakkas sööma. Antud näide on iseenesest huvitav, sest

tekib küsimus, miks laps järsku mune sööma hakkas, kui lapsel sellist söömisharjumust varem ei olnud. Lisaks on tegu lapse, mitte täiskasvanuga.

Tellimise suurenemist on mõjutanud ka see, kui tarbija on saanud tellitust juhuslikult rohkem kaupa. Siis on tarbija tellinud sellele lisaks veel erinevaid toiduaineid, millest oleks võimalik toodu juurde kombineerida terve toidukord:

V8: ... tellisime ühe, aga tuli kaks pudelit. Tavaliselt on vastupidi olnud, et tellid, aga ei tule ... Ja siis me tellisime veel mune, pasteeti ja värsket salatit. ... tegime salatit - salatisegust. Seal olid erinevad taimed: rukola, spinat ja ...

Samas see näide on pigem erand kui reegel, sest "juhuslikult rohkem" kaupa tavaliselt ei tule ning tavapäraselt kipub liigselt varutud toit pigem kapis halvaks minema. Ostjad reflekteerisid oma tellimuste suurenemist ka sellega, et neil on suurem teadlikkus poes pakutavate mahlade koostisest, poekaupade hinnad on kõrgemad ja tähtsustatakse tervisliku eluviisi olulisust. Üks küsitletu oli hakanud rohkem jooma isetehtud pressitud porgandi- ja õunamahla. Selle põhjuseks tõi ta poemahlade kahjulikkuse ja kõrgema hinna ning et lapsepõlves meeldis talle väga mahlasid juua. Teine küsitletu tõi välja suurema köögiviljade tarbimise ning selle põhjuseks võimaluse valmistada erinevaid sööke ja katsetada huvi pärast erinevate retseptidega, pidades silmas seda, et võrgustik pakkus rohkem huvitavaid köögivilju kui jaekauplus.

Tellimispraktika erinevaid toiminguid (otsustamine, keskkonna kasutamine, tellimuste tegemine) võivad mõjutada fookusgruppide analüüside põhjal logistika ja taristu muutumine, arusaamade muutumine (kampaania järgi meeldetuletusena või midagi uut teada saades) või vajaduse muutumine (olukord ja tingimused on muutunud).

Tähtsuse ja motiveerituse tasand

Toidu- ja hinnakampaaniate mõju söömisharjumustele

Küsitletud arutlesid ka selle üle, kuivõrd mõjutavad toidukampaaniad (nagu "Viis peotäit puu- ja juurvilja päevas") meie igapäevaseid söömisharjumusi. Nad leidsid, et toidukampaaniad on liiga üldsõnalised, ning et need, kes teavad tervisliku toitumise aluseid, uurivad ise raamatust ja artiklitest teemat edasi. Samas leidsid küsitletud, et kampaaniad tuletavad inimestele elementaarseid teadmisi uuesti meelde ja on seega siiski kasulikud. Kui poes on mõnele tootele seatud spetsiaalsed kampaaniahinnad,

siis ei pane see mahetoodete teadlikku või sissekujunenud toitumisharjumustega inimest oma ostupraktikaid muutma. Küll aga pakub see võimalus katsetada mõnda uut toodet (eksperimenteerimine kui praktika), sest katsetamine ei pruugi tähendada veel õnnestumist ja sel juhul pole ka "kahju suur". Konkreetsete näidete põhjal võib järeldada, et söömisharjumused muutuvad tänu sobivamatele tingimustele (võrgustiku kaup tuuakse koju kätte, see on odavam kui poekaup vm) või arusaamale (uus toit või uus tegevus tundub mingil põhjusel varasemaga võrreldes parem, sobivam või õigem).

Kokkuvõte ostupraktika muutumisest

Toidu **ostupraktikas on näha muster**, mille järgi harjumus või teatud käitumisviis muutub vahetult võrgustikuga liitumise järel: on hakatud sööma toitu, mida varem ei söödud. See on toimunud vastavalt toidu diskursiivsele tähendusele (maitse, tervislikkus vm). Pärast esimest talutoidu "eufooriat" on aga tellimusi vähendatud, sest söömisharjumused muutuvad veidi uuesti. Teine muster on näha reeglitega kohandumisest ja nende legitimeerimisest. Võimusuhetes määrab võrgustik tarbijale uued reeglid, mis tarbijate poolt aktsepteeritakse. Teatud aja möödudes ja teatud olukorra sunnil muudavad tarbijad mingit vaiksima reeglit endale sobivas suunas (nt kindla koguse tellimine muutub harvemaks).

4.3.2 Toidu pakkumise praktika muutumine

Tähenduse ja motiveerituse tasand

Kõige huvitavam leid asetleidnud muutustest on ühe vaadeldud toiduvõrgustiku lõpetamine, mis toimub tähenduse ja motiveerituse elementides ressursi dimensioonis (võrgustiku korraldajad väsisid ära). Tüdimus, mis võrgustiku korraldajat valdama hakkas (Iduettevõtte), oli tingitud ettevõtmise tähenduse muutumisest. Ühine ettevõtmine jäi ühe inimese peale.

Iduettevõtte: Põhiline probleem oligi see, et tüdimus tuli peale. ... mina olin

ikka teinud järjest rohkem. ... Ma ei kujutanud seda üldse nii ette, et teen ükski.

Agendil oli suur ülekoormus, mistõttu ei mahtunud praktika agendi kasutada oleva aja sisse ära.

Struktuuri ja protsessi muutused

Toiduvõrgustike algus oli seotud võimalusega. Kogukonnaturg sai alguse kahepoolsest vajadusest. Ühelt poolt soovis talunik-ettevõtja oma toiduvaru ülejäägist lahti saada, teisalt vajasid ja soovisid selliseid toiduaineid tarbijad:

Kogukonnaturg: Täpselt kuus aastat tagasi saime kokku. Tema [korraldaja tuttav] otsis, mida nad [xxx asutuse töötajad] tahaksid. [--] Mul ei olnud ju selle paarisaja või kolmesaja kiloga ... kuhugi minna. [--] Algul ma viisin ainult enda asju. [--] Ja siis said kohe kaks vagu veel juurde ja siis olid juba viis talu ... Ja siis tuli massiliselt kliente.

Kui analüüsida Iduettevõtte praktikate kokkukukkumist, siis võrreldes Kogukonnaturu algse mõlemapoolse vajadusega (tarbijad, tootja), sai Iduettevõtte võrgustik alguse sellest, et võrgustiku initsiaatorid soovisid toetada kohalikku ettevõtlust, ise seejuures äri tehes:

Iduettevõtte: Kogu selle struktuuri eesmärk oli see, et kui me suudame leida tootjad, pluss veel enda tootmise arendada.

Mõlemad toiduvõrgustikud alustasid võimalust ära kasutades. Seega tekib küsimus, kas lõppemisel mängis rolli lähtepunkti andnud motivatsioon ehk seotuse (eesmärgipärastatuse) tähendus? Kogukonnaturu puhul oli see kahepoolne vajadus ja võimalus, Iduettevõtte puhul ühepoolne äritegemise vajadus ja võimalus, kuigi tarbija poolt oli valmisolek.

Muutused toiduringide regulaarsuses sõltusid mõlema võrgustiku puhul hooajalisusest:

Kogukonnaturg: Kevadel meil tavaliselt rahvas hakkab ära kaduma. ... Nad lähevad ära kõik linnast.

Suvel kummalgi võrgustikul toiduringe ei toimunud. See oli jällegi seotud struktuuriliste võimalustega. Toidu pakkumise protseduurilised muudatused olid seotud arveldamise, aruandluse ja talunikega (reeglite tasand), lähtudes nagu ostupraktikaski võrgustiku korraldajast.

Kogukonnaturg: Mulle tundus, et kui ma neid asju sedapidi kokku ei pane, siis lihtsalt ei jõua seda teha. Füüsiliselt ei jõua.

Toiduvõrgustike muutumist võib vaadata ka laiemalt, kõrvutades tänast võrgustiku praktikat ajaloolisega, mil talunik tõi kauba linna ukse taha.

4.3.3 Kokkuvõtte praktikate muutuste elementidest ja tasanditest

Kuidas on sotsiaalsed praktikad viimase paari aasta jooksul muutunud? Toiduvõrgustike ostu- ja pakkumise **praktika muutuste peamised elemendid on struktuur ja protsess, motiveeritus ja tähendus ning asjad**. Kui vaadata üldisemas plaanis, siis enamik muutustest käib reeglite ja võimaluste (võime) tasandil. Siiski on esindatud ka ressursi tasand: agendid, raha, tähendus, teadmised ja motivatsioon. See, et suurem osa muutusi võimaluse ja reeglite vahel "mängib", osutab võimusuhetele: reeglid mängitakse osalejate poolt ümber. Ja seda mitte vaid domineeriva võimu tasandilt, milleks on toiduvõrgustik, vaid ka tarbija tasandilt, kes reegleid aktsepteerib või siis üritab need kohandada enda vajaduste ja võimaluste järgi (nt kliendid "kaovad" suvel ära, klient ostab kauba poest jms). Üleüldiselt on muutused toimunud enam-vähem pooleks reeglite ja võimaluste tasandil struktuuri-protsessi elemendina. Siiski esines muutusi ka asjade ja tähenduste elementides. Võrgustiku korraldaja praktika muutumine sotsiaalsest individuaalseks ei toetanud sotsiaalse praktika jätkamist ja taastootmist. Muutus asjade plaanis toimus võrgustikes kaubavaliku suurenemisega, mis mõjutas toiduostu, võimaldades rohkem valida ja mitmekesisemalt toidukordasid kombineerida. Asjade muutumise tasand toetab seega igati praktika taastootmist. Struktuuri muutusi on kõige rohkem, sest võrgustikud on olnud pidevas arenemises ja muutumises (suhted, tellimise ja toiduringide protseduurid). Ühelt poolt toovad struktuurimuutused kaasa uusi võimalusi, mille üle klientidel on hea meel, teisalt piiravad nad ka klientide valikuid ja võimalusi, mis omakorda tingib nende poolt võimu reguleerimisvajaduse, justkui katsetades enda vajaduste järgi võimupiiride kujundamist.

Iduettevõtte agentsus ja algne tähendus kaotas tegijate jaoks motiveeriva jõu, katkestades võrgustiku praktika taastootmise. Kogukonnaturu näitel on olnud sarnaseid läbipõlemise märke, ent mitte piisavalt, et praktika taastootmine katkeks. Ka erines Kogukonnaturu motivatsioon Iduettevõtte motivatsioonist (n-ö loomulik tarbija ja pakkuja kahepoolne vajadus, mitte vaid äriidee).

Struktuuri tasandil toimunud praktikate muutused on põhjustatud sundolukorrast võrgustiku töö hõlbustamiseks ja arendamiseks (reeglite muutmise otsused on

ajamahukad või tüütud). Muutuste põhjuseks on ka Giddensi mõistes võim ja võime: võimusuhte ümbermängimine võrgustiku ja kliendi vahel (nt klient otsustab vähendada tellimust või katkestab selle sootuks; toiduringid on hooajalised klientide tellimuste tõttu, millega võrgustikul tuleb kohaneda). Samuti on muutuste põhjuseks Giddensi mõistes ressursid, mis hõlmavad nii talutooteid (talupiim ja -munad maitseks rohkem kui poepiim ja -munad, sestap suurenesid tellimused) kui raha (rahanappusel ei tellinud lasteaiad Kogukonnaturult mahetoitu, poemahla ei saanud raha tõttu osta). Järgmine peatükk analüüsib vaatluseluste toiduvõrgustike sotsiaalsete praktikate vastasmõju ja sünergiat, vastates ka küsimustele, mis neid kujundab.

4.4 Praktikate vastastikune toime

Käesolev peatükk vaatab toiduvõrgustike praktikakandjate tõlgendusi praktikast ja praktikate vastasmõjust ning koostoimest.

4.4.1 Võrgustikus osalejate motivatsioon

Fookusgrupi 04.05.2012 intervjuus (lisa 2) tõdesid tarbijad, et nad ostavad võrgustiku imporditud mahetooteid, sh Argentiina õunu ja imporditud kiiviseid või teraviljatooteid. Nad põhjendasid seda oma argumentatsioonis ökoloogiliste argumentidega: selliste toodete transporditeekond on küll väga pikk, ent võib-olla on ikkagi parem, kui neid osta toiduvõrgustikest, mitte poest, sest see toetab siiski maaelu (seega nii taluniku elustiili kui väiketootmist).

V4: Iseenesest jah.. Kui arvestada seda keskkonna mõju, siis nagu ei tohiks osta.. [importkaupa] Mina paraku olen ikka ostnud. Igast Argentiina õunad ja ma ei tea.. Austraaliast ja kiivid ja värgid on seal.. See on ikka roppkaugelt.. tuleb.

Analüüsi põhjal tundub, et tarbijad ei tea justkui ise ka täpselt, miks nad nii tegutsevad, vaid toetuvad toidu vahendaja usaldusväärsusele:

V1: Mina olen nii teinud, et mis ma poest nagunii ostaks, nagu datleid või.. siis ma olen sealt [Iduettevõttest] ostnud. Et noh jah, et võib-olla siis on ikkagi parem.

Ühelt poolt olekski suvehooajal kohaliku kauba valik liiga väike ja see pärsiks omakorda ostupraktikat (tellimused vähenesid kõigis küsitletute mainitud toiduvõrgustikes), teisalt on küsitav, kas importkauba ostmine ikka toetab kohalikku

ettevõtlust nagu talutoidu tähendused välja tõid. Kohalike toodete valiku suurendamine ning talunike efektiivsuse tõstmine võiks aidata maal olevaid väikeettevõtjaid ja toiduvõrgustikke majanduslikult ellu jääda. Toodud näidetest on aga näha, et mittekohalike toodete ostmine toetab importkauba ostmispraktikat. Ostuotsused põhinevad argumentidel, et kogu kaupa saab ühest kohast, see tuuakse koju kätte ning toiduvõrgustikust ostmisega toetatakse Eesti väikeettevõtteid ja talunikke. Näited on otseselt seotud Spaargareni ja Oosterveeri (2013) käsitletud ökoloogilise konsumerismi kontseptsiooniga, osutades tarbijate öko-orientatsioonile ja tarijate osalusele poliitilistes diskursustes. Toiduvõrgustike tarbijate üheks motiiviks oli muuhulgas toetada sellist talu ja maaettevõtluse elustiili, "mis ei ole padukapitalism". Spaargaren & Oosterveer (2010: 1896) väidavad, et praktikate derutinisatsioon saab juhtuda nii individuaalsel kui sotsiaalsete praktikate tasemel. See, kuidas inimesed koduseinte vahel käituvad, mõjutab ka seda, kuidas nad kollektiivselt käituvad. Kui jäätmete kogumine on kodus hästi korraldatud ja kindlalt inimese elustiili juurdunud, siis ta võib olla häiritud ja pahane, kui see kontoris, bussijaamas või kuskil matkal jätab soovida. Sellest aspektist vaadatuna on analüüsitud toiduvõrgustike ostjad motiveeritud jätkusuutlikumalt käituma.

Toiduvõrgustike ja klientide suhted on esmaste analüüside järgi tugevad. Seda seletab vastastikune empaatia ja teineteisele vastutulek erinevates olukordades, mis kõneleb toiduvõrgustiku ja tellijate üksteisest hoolimisest ja tahtest ühise asja nimel teineteise "elu kergemaks muuta". Nagu suhted võrgustikuga on ka talutoidu tähendused ja motiivid tarbijate arusaamade järgi tugevad. Praktikate mõjutegurite vastuolud joonistuvad pigem välja pakkujate poolel (tabel 7 lisas 8).

4.4.2 Võrgustike diskursiivsete ootuste (tähendused) ja praktilise tegevuse vastuolude analüüsi tulemused

Sekundaarsest võrgustike tegevuse ja visioonide vastuolude analüüsist (tabel 7 lisas 8) ilmnes üsna mitu huvitavat aspekti. Üheks põhjanevaks vastuoluks oli võrgustike soov "**paremini ja rohkem võrgustikku teha**" ehk võrgustikku laiendada (Kogukonnaturu visiooniks on saada üle-Eestiliseks talutoidu tunnustatud pakkujaks), ent teisalt **ei saa seda teha või ei näe sel erinevatel põhjustel isegi mõtet**. Samuti on vastuoludeks: 1) hirm seda teha, sest jõud ei käi üle; 2) tekib põhimõtteline küsimus,

milleks seda vaja on (võrgustiku visioon ei ole selge); 3) tegijatel on juba praegu väsimus ja tüdimus; 4) klientidel ei ole raha mahetoidu ostmiseks; 5) olukorras, kus praegugi ei leita toidu tootjaid ja müüjaid, on raske seda teha; 6) kaupa ei jätku juba praegu kõigile soovijatele, sest selle pidev tootmine on keerukas.

Iduettevõtte: Mune ei olnud. Elamistingimused peavad olema vastavad talvel, et kana muneks. Ja siis oli tootmine väike. Ja meil oli vahepeal kaubaringi peale kaheksasada muna ja pakkuda oli kakssada näiteks.

Teine suurem diskursiivse ootuse ja reaalse praktika vastuolu seisneb selles, et **tootjad tahaksid küll müüa talutoitu**, ent samas erinevatel põhjustel **ei suuda, ei saa või ei taha ka**: 1) **mahetoidu müümiseks ei ole litsentsi** ning sestap ei saa ka laiemalt müüki reklaamida. Seda sellepärast, et vajalikele tingimustele vastamiseks **ei ole investeerimisressurssi**; 2) **mahetooteid on keerukas kasvatada** - sestap pole ka suuremat kaubavalikut - või **selleks puudub kompetents**; 3) tooteid küll on, ent nende **kvaliteet ja maitse jätvavad kliendile soovida** (teraviljatooted, harva ka piim).

Mõlema võrgustiku klientidel on tellimissüsteemis võimalik tellida seda, mida ei eksisteeri (maheliha, munad). Rahalist kahju sealjuures klient siiski ei kanna, sest iseenesest pole tegu müügiprotsessiga, kui kaupa ei saa ja selle eest ei tasuta, aga kannatab uue kliendipraktika loomiseks vajalik rutiin.

Ärimudelil põhinev võrgustik soovib **olla kasumlik**, kuid töötajate pühendumus toetab ka altruistlikke eesmärgi:

Iduettevõtte: Ma arvan, et see äri oleks kasumikorjaja ...

[--]me olime isegi tublid ja tegime ilma rahata seda. See on ikkagi korralik töö.

Kolmas suurem vastuolu diskursiivse ootuse ja praktilise tegevuse vahel oli soov teha koostööd teiste tootjate või võrgustikega, ent samas ei tahetud ega tehtud ka, sest vaikimisi ollakse siiski konkurendid ühisel turul. Seega võrgustike vastuolud diskursiivsete ootuste ja reaalse praktika vahel on analüüsi tulemusel: 1) võrgustik soovib laieneda (Kogukonnaturu visiooniks), ent samas ei saa või ei näe sel mõtet; 2) võrgustik tahab müüa talutoitu, ent erinevatel põhjustel ei suuda, ei saa või ei taha ka; 3) võrgustik sooviks koostööd teha nii tootjate kui teiste võrgustikega, ent konkurents segab koostööd. Tundub, et aktiivsemalt pühenduvad võrgustike korraldajad pakkumispraktikale, mis vahetult sisse toob, eriti lühiajalises plaanis. Võimekus

lülituda tootmispraktikatesse on selles mõttes oluliselt madalam. Ilmselt ei mahu tootmispraktikatesse pühendumine väikeste võrgustike võimekusse. Samas eeldab tänane ühiskond, et agent suudab kohaneda kompleksusega ja sellest tulenevate komplekssete praktikatega.

4.4.3 Kompetentsi, asjade ja tehnoloogia vastasmõju

Selleks, et toidu pakkumise praktikas osaleda, peaksid tootjad praktikakandjatena oskama üldse juur-, köögi- ja puuvilju kasvatada. Arvestades ostjate motiive, peaksid talutoidu pakkujad oskama eelkõige kasvatada mahetootmeid. Praktikas osalemiseks on vaja vastavaid elementaarseid ärimaailma ja mahetootmise teadmisi, milleta ei ole võimalik talunikel (väikeettevõtjatel) toota ja oma kaupa müüa. Gram-Hansseni järgi (2011) tingib tehnoloogia muutus praktika muutuse. Kui tootja ei ole pädev kasutama uusi tehnoloogiaid, nt mahedalt tootma, ei püsi jätkusuutlikuna ka mahetootmise praktika. Samuti dikteerib kauba sortiment ja valikuvõimalus tarbijate motiveerituse osta kaupa just sellest kohast. Seega mitte vaid inimagendi omandatud praktika, vaid ka uued tooted näitavad praktika sobivust või mitesobivust.

4.4.4 Struktuuri ja protsessi mõjud ja koostoime

Toidu pakkumise ja ostuprotsessi mõjutab osapoolte harjumuste muutumine. Seega selleks, et toiduvõrgustike sotsiaalseid praktikaid teadlikult muuta, tuleks läheneda eelkõige struktuuri ja protsessi keskselt. Praktikas katkestatakse sellisel juhul sidemed seniste praktikaelementidega ja tekitatakse uued (võib luua ka lisanduvaid praktikaid või üldse mõnest loobuda). Näiteks kui ostjad soovivad võrgustikust tellida, sest nende jaoks on "tohtu eelis" raske toidukraami kojutamine. Kui aga toiduringi kohaletoomise ajad ei sobi ostjate võimalustega, siis võrgustikust kaupa ei osteta. Ostupraktika võib seeläbi hakata hääbuma. Reckwitz märkis (2002: 255), et raske on defineerida protsessi, mis struktuure lõhuks. Iduettevõtte puhul siiski toimus struktuuri kokkukukkumine, sest toiduringid ja kauba pakkumine lõpetati 2012. a. Siin mängis rolli korraldajate kurnatus ning huvide nihe teistele valdkondadele (teine äri, majaehitus). Kuidas aga seda struktuuri lõhkuvat protsessi nimetada, mille võrgustik ise löi? Kuna protsess võib käia üle erinevate tähendusväljade - tervisliku talutoidu pakkumine pole vaid põhimõte ja missioon, vaid on ka äri - siis saab

protsessi tähendust lahendada arvestades neid diskursusi. Seega on küsimus ka, kas vaadeldud võrgustikud suutsid katkestada mõnda olemasolevat struktuuri või võtsid üle mõne teise struktuuri mudeli ja jäid sellega hätta. Nagu eespool analüüsist ilmnes, muutsid võrgustikud olemasolevaid struktuure tellimisprotseduurides erinevate virtuaalsete keskkondade näol.

Selleks, et võrgustike praktikaid teadlikult muuta, tuleb pakkuja poolt kohanduda ostjate võimalustega ja muuta toiduringi aegasid ostjatele sobivamaks: kas siis teeb seda kuller erinevatel aegadel (hommik-õhtu) või on paralleelselt mitu kullerit kauba kohaletoimetamiseks ühel ajal.

4.4.5 Tähenduse, motiveerituse ja tegevuse sünergia ja vastasmõjud

Shove & Pantzar (2005: 58) märgivad, et tähendus ja tegevus peavad end praktikakandjate kaudu taastootma. Vaadeldud toiduvõrgustikes taastoodab tähendus end nii ostjate kui pakkujate poolelt, ent tegevus on see, mille taastootmine pole läbinisti elujõuline (nt liha ja munade pakkumine, mis ei ole piisav, et katta tarbijate nõudlust ja vajadusi). Samas on Giddensi järgi (1984) struktuur praktikas olulisem kui tegevus, sest see seob sotsiaalseid süsteeme. Küsimus on just selles, kas praktikakandjatele see praktika niivõrd meeldib, et selles olevad asjad ja oskused sulanduksid. Tegutsejad jälgivad Giddensi järgi (1984: 14) peale iseenda ja teiste tegutsemise tegelikult rutiinselt ka kontekste, kus nad liiguvad. Sestap aitab tegevuse ratsionaliseerimine mõista omaenda tegevuse olemust: näiteks talutoidu ostmise mõttekus võrgustikust või poest, olenevalt enda ajakasutusest ja kohast, kus on võimalik toiduringi ajal olla. Ostja tegevuse motiveeritus sõltub võimest eristada paratamatult toimuvat sündmuste kulgu ja asjade seisu hetkeolukorras. Nii võrgustike ostjatel kui toidu pakkujatel on praktikate ühisosaks tugevad talutoiduga seotud tähendused. Ostjate tahe talutoitu osta on tugev, samuti on võrgustike koordinaatoritel vahendaja või tootjana kõrge motivatsioon kaupa pakkuda. Siiski nii mõnegi väikeettevõtjast toidu tootja tahe ei olnud toidu müümiseks piisav, sest tema põhitegevuseks ei olnud toidu tootmine, selleks ei leitud aega, tal ei olnud piisavalt tootmiskaad või tal puudus võime kasvatada toitu tarbijate soovitud kogustes. Talutoidu ostjad on oma võrgustiku suhtes toetavad ja lojaalsed. Mõlema toiduvõrgustiku puhul leidsid talutoidu ostjatest ja pakkujatest küsitletud, et nende

toiduvõrgustik on võrreldes teiste võrgustikega rohkem arenenud ning võiks jagada oma kogemust ka laiemalt.

4.5 Analüüsi kokkuvõtteks

Võrgustike pidevast arenemisest hoolimata on tarbijate nõudlus talutoidu järele ikka suurem kui võrgustikud suudavad talutoitu pakkuda. Autori hinnangul suutis Iduettevõtte hallata võrgustiku toimimist ka toidu pakkumise nappuse perioodil, sest ostjad ei loobunud neile segasel perioodil kauba tellimisest. Toidu tellimist ei mõjutanud vaid igapäevased praktikad, harjumused ja eelistused, vaid ka põhimõtted, mis on seotud tarbija maailmapildi ja uskumustega. Kui koordinaatorite kannatus katkes, lõppes toiduvõrgustikus ka ostu-müügiprotsess ja lõppes ka agentsus praktikate vastastikusel toimes.

5. Järeldused ja diskussioon

5.1 Järeldused

5.1.1 Talutoidu mõtestamine

Toiduvõrgustike tekkimine on loomulik, kui paljud inimesed tajuvad üheaegselt usaldamatust toidu suhtes. Uue praktika loomisel, milleks käesolevas töös on toidu ostmine kohaliku toidu võrgustikest, tekib agentidel ka sellele vastav tähendus. Nii diskursiivse kui praktilise teadvuse tasandil oli üheks talutoidu tähenduseks tervislikkus ja puhtus ohtlikest ainetest (võrreldes poest või turult saadava toiduga). Toiduvõrgustike ostjad aga eristasid mahe- ja "tavalist" talutoitu, kusjuures mahetoit on puhtam ja tervislikum kui tavaline "puhas ja tervislik" talutoit. Talutoit toetab ka väiketalude edasikestmist. Kui suur osa talutoidu tähendusi paikneb diskursiivsel tasandil, siis praktilise väljundiga tähendustest esinesid: 1) atribuudid, nagu piim, liha jt toiduained, mida reaalselt süüakse; 2) kvaliteet (ussitanud kaalikas), pidades silmas aga ka maitset (piimal) ja puhtust (puhastatud või mullane porgand või kartul); 3) tervislikkus (tarbija käsitus haiguse ja toidu vahelistest seostest); 4) kättesaadavus (hind, ostukohad, hooajalisus - munad, õunad); 5) ressursside säästmine (taara käitlemine).

Talutoidu tähendus oli ikooniline, seostudes helge lapsepõlvega ning talutoiduga samastumisega: "inimene on see, mida ta sööb". Talutoidu ja toiduvõrgustike tähendused on tarbijate jaoks kohati paralleelsed. Toiduvõrgustiku sotsiaalseid praktikaid iseloomustab tugev seotus (*engagement*) ja lojaalsus. Samuti seostus toiduvõrgustikuga eksklusiivsus: igäüks ei saa osta toiduvõrgustikust talutoitu, sest see on nagu salaorganisatsioon, kuhu lõputult kliente juurde ei võeta.

Analüüsist järeldab autor, et võrgustiku agentide vaheline side on kindel, sest ostjate ja pakujate tahe ja poolehoid talutoidule ja oma võrgustikule on kõrge, **ning et agentsusel on võime võrgustiku sotsiaalset praktikat taastoota.**

5.1.2 Toiduvõrgustike sotsiaalsed praktikad

Sotsiaalse praktikana oli võrgustikes luubi alla võetud toidu pakumise ja ostmise praktikad (pakumist käsitleti laiemas mõistena kui müüki). Ostmispraktikast analüüsiti tellimisprotsessi ja selle protseduure ning pakumispraktikast toiduringi protsessi ja selle protseduure.

Talutoidu ostmispraktikas olid toidu valikukriteeriumiteks maitse-eelistused, hinnangutena talutoidu usaldusväärsus ja ohutus tervisele, talutoidu hind ja sellega seotud mõistlik kogus (rohkem kaupa väiksema hinna eest), eelteadmised (toidu varumine (kogused ja mida varuda), toidu säilimine, toiduainest söögi valmistamine, aga ka harjumus). Analüüsitud toiduvõrgustike suurim eelis tarbijate silmis oli raske kauba koju kättetoimetamine, mis taastoodab sellise teenuse tahtjatest tarbijaid. Analüüsist võib järeldada, et teadmised ja ostmise motiveeritus on kogutud empiirilise materjali alusel omavahel seotud.

Analüüsi järgi saab öelda, et:

1) **tarbija sissekujunenud praktikaist leidis üsna palju vastandumist võrgustiku pakutavatele praktikatele.** Näha oli, et tarbijad kohandavad oma tellimust sissekujunenud praktika järgi ja ei võta alati nad omaks toiduvõrgustiku pakutavat praktikat. Näiteks toorpeedi vs keedetud peedi ostmisel mängib rolli selle mugavus toidu valmistamisel; samuti mahehelvestest vs kiirkaerahelvestest pudru keetmine;

2) **mõlema võrgustiku sotsiaalsetel praktikatel on loodud eeldused jätkuda**, sest talutoidu pakkumise ja ostmise rutiinides on tekkinud mõlemapoolne kõrge tahe, mida toetavad talutoidu tähendused ja sõbralik suhe võrgustikuga.

Talutoidu tähenduste ja sotsiaalsete praktikate pinnalt arutab töö toiduvõrgustike agendi ja struktuuri suhet edasi diskussiooni peatüki esimeses osas, kus otsitakse vastust küsimusele, kus on toiduvõrgustikus võimekus struktuuri muutmiseks ja kus seda ei ole.

5.1.3 Praktikate muutumine

Praktikate muutumise analüüs vaatas muutumisprotsesse erinevatelt tasanditelt: ressursi (sh võime) ja reeglite (sh tähenduste) tasandilt. Analüüsi järgi olid toiduvõrgustike ostu- ja pakkumispraktika peamised muutunud elemendid võrgustiku ja agentsuse struktuur ja protsess, talutoidu ja võrgustiku tähendus ja üldine motivatsioon talutoitu osta ning asjad (erinevad tooted).

Toidu pakkumise ja ostupraktikas olid empiirilise materjali analüüsis näha teatud mustrid tähenduse (ressursside) ja reeglite tasandil:

1. Vahetult võrgustikuga liitumise järel muutusid mõnes peres järsku söomisharjumused, kui küsitletute pereliikmed hakkasid valitud tooteid rohkem tarbima, mida nad varem ei teinud. Analüüs leidis, et muutus toimus toidu tähendusest lähtuvalt: talutoit on tervislikum ja maitavam kui poest saadav toit.
2. Teatud aja möödudes ja teatud olukorra sunnil muutsid tarbijad mingit vaikumisi reeglit endale sobivas suunas. Näiteks muutus ettemääratud koguses püsitellimine juhuslikumaks. Siin mängis ostjate puhul rolli võrgustiku seatud reeglitega kohandumine ja nende legitimeerimine (struktuuri-protsessi elemendis reeglite tasand).

Võimusuhetes määrab üldjuhul võrgustik tarbijale reeglid (struktuurimuutused), mis tarbijate poolt aktsepteeritakse. Ent ka tarbijad ise saavad tellimuste koguse ja sagedusega mõjutada pakkuja kehtestatud võimalusi ja valikuid piiravaid reegleid, kohendades neid endale sobivate vajaduste ja võimaluste järgi. Sellega toimub võrgustikes osaliselt võimupiiride (reeglite) ümbermängimine, ja seda mitte vaid

domineeriva võimu tasandilt, milleks on toiduvõrgustik.

Retrospektiivselt vaadatuna on Kogukonnaturu ja Iduettevõtte agentsus ja motivatsioon olnud piisavalt elujõulised, et praktikad taastoota, vaatamata nende erinevale stardimotivatsioonile: Kogukonnaturu puhul tootja ja tarbijate mõlemapoolne vajadus, Iduettevõtte puhul Eesti väikeettevõtluse toetamine ja äri tegemine.

Autor järeldeb, et:

1. **enamik praktikate muutusi toimus struktuuri-protsessi elemendina;** muutusi esines ressursside tasandil agentide, raha, asjade ja tähenduste (motiveerituse) elementides.
  - a. Struktuuri muutused on tingitud võrgustike pidevast arenemisest (agentide suhted, tellimise ja toiduringide protseduurid). Nt võrgustik ei jaksaks kirjade tulva enam hallata ja otsustab muuta tellimiskeskkonna veebipõhiseks;
  - b. Protsessi muutusi (tellimisel otsustamine, keskkonna kasutamine, tellimuste tegemine) mõjutasid ka logistika ja taristu muutumine;
  - c. Võimu (võime) muutused on tingitud konkreetsetest võimalustest ja vajadustest (olukord ja tingimused on muutunud, toiduvarumise otsused). Nt võrgustiku võim muuta tellimise struktuuris reegleid, mis katkestas sidemed vana süsteemiga ja lõi uued;
  - d. Tähenduste ja arusaamade muutused on näiteks söömisharjumuste puhul tingitud võrgustikuga liitumisest ja sellest, et uus tegevus või talutoit tundub varasemaga võrreldes parem, sobivam või õigem, aga ka midagi uut toidu kohta teada saades või n-ö meeldetuletusena (kampaania tagajärjel nagu "Viis peotäit puu- ja juurvilju");
  - e. Asjade muutused on tingitud kauba sortimendi suurendamisest, võimaldades rohkem kaupa valida ja mitmekülgsemalt toitu valmistada, ja toetades sellega praktikate taastootmist.
2. **praktika jätkamist ja taastootmist ei toetanud selle muutumine sotsiaalsest individuaalseks (võrgustiku kokkukukkumine, sest korraldajad väsisid).**

5.1.4 Praktikate sünergia ja vastasmõjud

Analüüsist saab järeldada, et praktikate koostoimet ja vastasmõju kujundasid:

1. praktikakandjate motivatsioon, tegevused ja tõlgendused

Võrgustikku, mille tegevuses osaleti, suhtusid nii ostjad kui võrgustiku korraldajad vägagi toetavalt, leides, et nende toiduvõrgustik on võrreldes teiste võrgustikega rohkem arenenud ja võiks ka teistele võrgustikele oma kogemust jagada. Vastastikune empaatia ja teineteisele vastutulek ilmnis erinevates olukordades. Analüüsi järgi taastoodavad toiduvõrgustiku praktikad talutoidu tähendust, samas pole tegevuse taastootmine täiesti elujõuline (nt liha ja munade pakkumine ei kata tarbijate nõudlust). Mõne väikeettevõtja tahe ei olnud võrgustiku tootjana kauba pakkumiseks piisav (ei olnud aega, polnud maad, puudus kompetents), sest põhitegevuseks ei olnud tal võrgustiku toidu tootmine. Hoolimata kaubanappusest jätkus praktika eelkõige tänu tugevale ostjate tahtele ja võrgustiku praktikate eesmärgipärastatusele. Ostuotsused põhinesid argumentidel, et kaupa saab ühest kohast, see tuuakse koju kätte ning toiduvõrgustikust ostmisega toetatakse Eesti väikeettevõtteid ja talunikke. Analüüsi järgi on ökoloogilise konsumerismi kontekstis toiduvõrgustike ostjad motiveeritud käituma "edasikestvalt" ja ostupraktikat jätkama.

2. praktilises tegevuses koostoimivad diskursiivsed ootused (tähendused):

- a) võrgustiku laienemise visioon (reaalse vastuoluna ei saa, ei näe mõtet);
- b) müügitahe (reaalse vastuoluna ei suuda, ei saa või ei taha);
- c) koostöötahe teiste tootjate ja võrgustikega (reaalse vastuoluna konkurents segab koostööd).
- d) põhimõtted, mis on seotud ostja maailmapildi ja uskumustega (toidu tellimisel). Ühelt poolt on tarijatele võrgustikust ostmise suurimaks eeliseks raskete juurviljade ja piima kojutoomine, teisalt ei sobi toiduringi kohaletoomise ajad ostjate võimalustega.

3. kompetents, asjad ja tehnoloogia

Mahekauba tootmiseks vajavad talunikud mahetehnoloogia kasutamise pädevust. Kui sellist kompetentsi ei ole, ei püsi jätkusuutlikuna ka mahekauba tootmise praktika. Mahekauba edukuse dikteerib ka tarbijate tahe seda osta ja kauba valiku mitmekesisus.

4. praktika struktuuri ja protsessi elemendid

Toiduvõrgustike sotsiaalsete praktikate muutmisel saab läheneda struktuuri ja protsessi keskselt - need on analüüsis muutuste domineerivad elemendid. Struktuurne kollektiivne käitumine määrab praktikas tervete protsesside mustrid.

Autor leidis ka, et võrgustike praktikate taastootmisel tuleks toiduvõrgustikul kohanduda ka ostjate võimalustega ning muuta vajadusel toiduringi aegasid ostjatele sobivamaks (Kogukonnaturg). Selleks on kaks viisi: kullerivedu erinevatel aegadel (töötavate ostjate võimalustele vastavalt kas hommikul või õhtul) või paralleelselt kauba kättetoimetamine mitme kulleriga ühel ajal.

Seda kuivõrd ja millist muutust võimaldavad toiduvõrgustike sotsiaalsed praktikad luua, arutab praktikate muutumise ja koosmõju pinnalt diskussiooni peatüki teine osa.

5.2 Diskussioon

Diskussioon keskendub empiirilise materjali tulemustel ja analüüsil põhineva kriitilise iseloomuga küsimuse arutamisele: millistes sotsiaalsetes struktuurides suudab võrgustiku loomine luua muutust või uusi nähtusi. Lisaks vaatab diskussioon, milles peitub toiduvõrgustike praktikate elujõulisus ning kuivõrd ja kuidas suudavad need luua sotsiaalset muutust ühiskonnas laiemalt.

5.2.1 Toiduvõrgustike sotsiaalsete praktikate kujundamise jõujooned

Käesolev peatükk arutab, kus asub praktikas sotsiaalse struktuuri loomise võimekus ehk millised on toiduvõrgustike sotsiaalsete praktikate kujundamise jõujooned.

Nagu eespool peatükis "Toiduvõrgustiku struktuur ja agendid" mainitud, jaguneb agentsuse domineerimisvõime Giddensi järgi asjade ja inimeste üle. Kuivõrd toiduvõrgustikus on asjade süsteem suuresti toiduvõrgustiku korraldaja käes, siis selle üle on tal ka võim (kaup ja kogu sotsiotehniline süsteem). Tehniline süsteem on võrgustiku poolt tarbijale ette antud, sestap tuleb ostjal lähtuda sellest ning seda ta muuta ei saa. Olemasolevas süsteemis on toidu pakkuja kavandanud, kuidas tarbija

selles süsteemis võiks käituda. Ilma kaubata ehk toiduta ei eksisteeriks toiduvõrgustikku. See on üks praktikaringluse võtmetegur. Samas on tarbijate käes teine ülioluline ressurss ehk raha, mis hoiab toiduvõrgustikku tegevuses. Seega mõlemal osapoolel on asjade tasandil ülioluline ressurss toiduvõrgustiku praktika taastootmisel. Kuigi võrgustiku korraldajale kuulub kogu tehniline süsteem (v.a inimeste enda arvutid, millest nad tellimusi teevad), tasakaalustab selle võimupositsiooni tarbijate raha. Asjade tasandist lähtudes võib võrgustiku struktuur muutuda, kui tegemist oleks kahepoolse agentsusega, kus tarbija ei osta ja võrgustik ei müü kaupa. Sellisel juhul laguneks struktuur. Praktika taastoodab end, kui mõlemad pooled aktsepteerivad reegleid ja toimub ka võtmeasjadest ressursside ringlus (kaup ja raha). Asjade ressursi võim (agentsus) on selles mõttes võrdselt mõlemal pool (toidu pakkuja ja selle ostja), kuigi selle jõujooned varieeruvad toiduvõrgustike praktikate kaudu.

Interaktsioonis toimub aga võimu teine pool: domineerimine inimeste üle, mis sõltub ressursside mobiliseerimisest. Autoritaarne ressurss inimeste üle loob korraldused võrgustiku sisemiste agentide kohta. Erinevate interaktsioonide domineerimisvõime visualiseerimiseks on autor koostanud joonise 9, mis aitab vastata küsimusele, kus asub toimingutes tugevam ja kus nõrgem agentsus ning millise tegevuse puhul on võrgustiku sisemistel agentidel võimupositsioon. Praktikakogukonna erisuse kaudu selgub, milline on toiduvõrgustiku võimekus.

Kogukonnaturg	Ostja	Iduettevõte	Ostja
Kauba olemasolu tagamine, otsus kaubavaliku kohta		Kauba olemasolu tagamine, otsus kaubavaliku kohta	
Kaubale hinna määramine		Hinna määramine	
	Kauba tellimine		Kauba tellimine
Info vahendamine		Info vahendamine	
Kauba kättetoimetamine	Teised tegevused võivad olla häiritud.	Kauba kättetoimetamine	Teised tegevused pole häiritud.
Arveldamine		Arveldamine	
Pakendite ringlus		Pakendite ringlus	
Müügiaruandlus		Müügiaruandlust pole	

Tumepunane taust tähendab tugevat agentsust.

Helepunane taust tähendab teatud domineerimisvõimet.

Kollane taust tähendab, et domineerimisvõime puudub või seda on vähe.

Joonis 9. Toiduvõrgustike sisemise agentsuse struktuur domineerimisvõime järgi.

Jooniselt on näha, et enamikes võrgustiku interaktsioonides on domineerimisvõime võrgustiku korraldajal, mitte tarbijal. Seega tuleb tarbijal aktsepteerida võrgustiku reegleid, et võrgustikku kuuluda. Kauba olemasolu tagamine ja otsus kaubavaliku kohta on selgelt võrgustiku korraldaja poole kaldu ehk selles toimingus on võrgustiku korraldajal agentsus muuta võrgustiku struktuuri. Samuti määrab võrgustik kaubale hinna ehk reegli, domineerides ka siin. Kauba tellimisel (joonisel 7 toiming nr 4) on agentsus ostja kasuks, sest temal on raha ja ta teeb ostuotsuse. Samas määrab võrgustik selle, mida ostja üldse osta saab. Kogukonnaturu puhul kuulub ühes keskses tarbimispaketis – püsikastis (korraldaja poolt määratud kindel kogus eri tüüpi tooteid) n-ö kohustuslikus korras tootevalik. Selles suhtes on ostjad sunnitud kohanduma süsteemiga, milles nad asuvad. Sealjuures on nad sunnitud ära kasutama ka selle osa toiduainetest, mida nad ise kastis muidu välja vahetaksid või võtmata jätaks. Samamoodi nagu Kogukonnaturu puhul on Iduettevõtte püsitellimuses kindel kogus kaupa (nt piima). Iduettevõtte ostjana aga on võimalik püsitellimuse kogust vähendada või suurendada vastavalt oma vajadustele. Seega tellimisprotseduurides on suurem domineerimisvõime Iduettevõtte ostjatel kui Kogukonnaturult toidu tellijatel. Samas on tellimisel agentsus mingil määral ka võrgustiku korraldajal (määrates ostja

kaubavaliku ja Kogukonnaturu puhul ka tellimuse koguse). Infoliikumisel on võrgustikel (joonisel 7 toiming nr 5) võimupositsioon, sest nemad valdavad infot kauba ja sotsiotehnilise süsteemi kohta. Kauba kättetoimetamisel (joonisel 7 nr 13) on domineerimisvõime võrgustikul. Kogukonnaturu ja Iduettevõtte erinevus seisneb selles, et Kogukonnaturu ostja saab vähemal määral reguleerida kauba kättetoimetamist (eelkõige kohta, vähem aega) ja seega tuleb tellijal arvestada teiste prioriteetide ja tegevuste kõrvalt kauba kättetoimetamise toiminguga. Iduettevõtte tellija igapäevased tegevused ei ole kauba kättetoimetamisest häiritud, sest seda teeb võrgustik varahommikul enne tellijate tööle siirdumist, tüüpiliselt kauba vaid ukse taha tõstes. Vaid need, kes soovivad, saavad kauba kätte silmast silma kulleriga kohtudes. Kauba kättetoimetamisel on võrgustiku ja poe vahe selles, et võrgustiku ostja aktsepteerib enamjaolt kõiki võrgustiku reegleid, sealhulgas saabunud kauba kvaliteeti (ka ussitanud kaalikat), sest ta ei saa kaupa ise valida. Kauba arvelduse ja tasaarvelduse (joonisel 7 toimingud 7 ja 14) agentsus on pigem võrgustiku korraldajal, sest kuigi arveldus sõltub ostja rahast, on toidu tellija aktsepteerinud võrgustiku reegleid ehk kaubale määratud hinda. Samuti on ostjal pikaajased suhted võrgustikuga. Mis puutub tasaarveldusse, mida tavatseb teha Kogukonnaturg (suurema raiutud lihatüki eest võrgustikule juurdemaksmine või saabumata või vähema hulga kauba eest tellijale ettemaksust tagasi maksmine), siis ostjad aktsepteerivad kauba kättesaamisel tellitust ka veidi erineva kauba koguse ja aegajalt maksavad nad tellitule lisaks: näiteks ei ole võimalik talunikul raiuda täpselt poolekilost kondiga lihatükki, sest see sõltub taluniku lihalõikamise kogemusest. Samas ei ole tarbijal ka kohta, kuhu minna toiduvõrgustikust saadud ebameeldiva kogemuse puhul nurisema ja protesteerima nagu poes. Sellised olukorrad lahendatakse omavahel. Iduettevõtte tasaarveldas kauba eest raha asemel ka kaubaga: näiteks lisati väiksemate munade puhul veel mõned juurde või kui tellitust midagi puudus, asendati see kartuliga (eelnevalt tarbijaid sellest püsireeglist teavitades). Samamoodi on ka Kogukonnaturg aegajalt midagi tellitud, kuid saabumata kauba eest kompensatsiooniks juurde lisanud.

Pakendite tagastamine (joonisel 7 tegevusena 15) on samuti interaktsioon, mida tavatsevad teha mõlemad toiduvõrgustikud. Agentsus on mõlema praktika puhul võrgustiku korraldajal ehk pakkujate osapoolel, sest toiduvõrgustik on kehtestanud reegli pakendite ringluseks. Vaatlusaluste võrgustike vahe peitub selles, et

Iduettevõtte ostjad on vaikumisi nõustunud ka piimapudelite pesemisega. Seega siin on erinevalt Kogukonnaturu klientidest agentsus ka tarbijal, kelle pudelite pesemise kvaliteedist sõltub ka võrgustiku jõudlus taararinglust hallata. Regulaarselt tagastati täiesti puhtaid pudeleid võrgustiku korraldaja hinnangul umbes neljandik kogu ringluses olevatest pudelitest ning ülejäänud tagastatud taara tuli korraldajal endal uuesti üle pesta. See töö oli tema hinnangul üsna aeganõudev ja tüütu tegevus, võttes vilunud pesijal aega umbes neli tundi. Seega taarakäitlemise praktikasse ei suhtunud kõik piimatarbijad pühendunult. Müügiaruandlus (joonisel 7 tegevuse 19) on interaktsioon, mis toimub Kogukonnaturu tehnilise süsteemi ja talunike-tootjate vahel. Selles on võrgustikul samuti tugev agentsus. Iduettevõttes sellist tegevust ei ole, kuna võrgustiku enda tootmise kõrval pole palju talunikke. Üldpildina on agentsuse struktuur kõvasti kaldu võrgustiku ja tarbija võrdluses võrgustiku poole. Seega sotsiaalseid muutusi saab teha pigem võrgustik. Kui võrrelda mõlemat toiduvõrgustikku, siis domineerimisvõime poolest on Iduettevõtte tellijatel rohkem agentsust kui Kogukonnaturult toidu ostjatel. Samuti on omatoodetega Iduettevõttel potentsiaal tabada tarbijate vajadusi paremini kui Kogukonnaturu puhul. Seega Iduettevõtte ostjatel on võimekus muuta oma võrgustikku rohkem kui Kogukonnaturu toidu ostjatel. Toodud näited osutavad domineerimisvõimele nagu Bourdieu (2006: 61-62) seda defineerib: domineerimine on ühe agentide rühma kompleksse tegudekogumi kaudne mõju, mis tekib ristuvate sunduste võrgus.

Võrgustikud on küsinud ostjate käest ka arvamusi, kuidas võrgustikku paremaks muuta ja arendada. Samas pole see toimunud väga regulaarselt. Kogukonnaturg on teinud mõned aastad tagasi iga-aastasi küsitlusi tellimissüsteemi täiustamiseks ja saanud ka kinnitusi teatud müügitaktikale. Kõike soovitatut pole aga võimalik toiduvõrgustikul arvesse võtta. Iduettevõtte on sarnaselt Kogukonnaturuga küsinud, mida võiks võrgustikus müüa. Samas pole sellised tooted nagu toorkakao, millega ostjad ei oska midagi peale hakata, saanud alguse ostjate endi ideedest.

Järgmine peatükk arutab, milline on vaadeldud sotsiaalsete praktikate elujõulisus: kas toiduvõrgustikest toidu ostmine suudab uue praktikana senise praktika struktuuri lõhkuda ja kuivõrd loob toiduvõrgustikest toidu ostmine ühiskonnas uue nähtuse ning mil määral võib see luua ühiskonnas sotsiaalseid muutusi.

5.2.2 Toiduvõrgustike sotsiaalsete praktikate elujõulisus

5.2.2.1 Elujõulisus ja selle tegurid

Eelmine peatükk vaatas, kus on võimalik praktikas sotsiaalset muutust võrgustiku siseselt luua, teine küsimus on aga, kas võimusuhte abil lahendab tarbija oma algset probleemi toiduriski üle - seda, milleks ta toiduvõrgustiku alternatiivse praktikana jaekaubanduse külastamise kõrval on valinud. Kui ostjale tuuakse puhas ja tervislik toit ukse taha, mis on tarbija esimene argument alternatiivse praktika kasuks (poest tavatoidu ostmisele), siis kas raske kraami ukse taha toomine annab talle vastuse toiduriski lahenduse otsimisel? Vastus küsimusele peitub talutoidu tähenduses ja praktika seotuses ehk eesmärgipärastatuses: toetades ostuga Eesti väikeettevõtteid ja teatud elustiili või hoides laste tervist.

Küsitletud ostjad tunnevad ikka veel ärevust toidu ostu olukordades, sest näevad industriaaltootmises riske. Küsitletutel on tekkinud toiduvõrgustikus osalemise kaudu uued barjäärid ja uued riskid, eristades tavalist talutoitu mahetoidust ning toites uusi kahtlusi (ussitanud kaalika ostmine, pestud porgand). Kohalik maheporgand oli "millegipärast" ära pestud (nagu tavaporgandid poes, mis on töödeldud säilitusainega) või piimapudelite korgid on kulunud, mis põhjustavad õhu ligipääsu tootele, mis omakorda põhjustab piima riknemise. Mahetoodete kaudu löid talutoidu ostjad uusi toiduriske. Mõnes mõttes kordab uus praktika uute riskide ja barjääride loomisega ülevõetud praktika mustrit (poest toidu ostmine). Tarbijad ei saa tootmises kõike kontrollida. Küsimus on see, kas see õnnestub neil nišipraktikas ehk ostes toitu toiduvõrgustikust geograafiliselt lähedalt ning kus ostjal on põhimõtteliselt otsekontakt talunikuga.

Kogutud empiirilise materjali järgi ei tekkinud tarbijatel võrgustikust toitu ostes selle kontrollimise praktikat, kuigi teoreetiliselt on toiduvõrgustiku näol tegemist toiduriski määramatuse vähendajaga. Piima päritolu kohta märgitud "tunnustatud mahetootja" oli ostja jaoks piisav seni, kuni ta fookusgrupis oma ostupraktikat reflekteerima hakkas. Selgus, et tegelikult Iduettevõtte ostjad ei teadnud, kust või kellelt nende põhiline kaup, igapäevane piim, pärit on. Samas kinnitasid küsitletud fookusgrupi alguses, et talutoidul on teada päritolu ja see on läbipaistev (selle kasvataja on teada). Praktikateooria rõhutab, et meie käitumises on palju meile põhjuslikult nähtamatut:

me ei teadvusta, miks me just nii käitume. Luhmann (1993: 229) toob välja, et inimene ei tee seda isegi sellisel juhul, kus ta tunneb vajadust oma käitumist läbi mõelda, sest see hakkab teda väsitama. Sestap seab inimene reflekteerides ja enda tegevust vaadeldes tähendusi ja nende tagamaid kahtluse alla ja konstrueerib sellega endale riske. Ühelt poolt esitab küll toiduvõrgustiku ostja küsimusi (miks maheporgand on pestud) ja üritab maandada sellega oma kahtlusi, teiselt poolt aga ei kontrolli küsitletud toidu päritolu (kes on ostetava piima "tunnustatud mahetootja") ja seega ei maanda neid kahtlusi. Ostja tekitab endale niiviisi riske juurde. Selles mõttes on riskide loomine lõputu protsess. Ostjad aktsepteerivad praktikakogukonna reegleid. Niipea, kui tarbija valib toiduvõrgustiku, on ta vaikimisi nõustunud ka selle reeglite ja sanktsioonidega: ta lepit ussitanud kaalikaga, mis on mahedalt tootmise juures "paratamatus" või mitte perfektselt raiutud lihatükiga, mille eest tuleb tal rohkem maksta kui ta tellides selle eest maksis.

Praktika elujõulisus ja võrgustike toimimine sõltuvad paljuski praktikakandjate motiveeritusest ja talutoidu tähendustest. Talutoit on jäädvustatud ikoonilise pildina ja romantiseeritult seostatud maaidüllil ja helge lapseõlve mälestusega. Selles mõttes toetab talutoidu tähendus tugevalt toiduvõrgustikust ostmise praktika elujõulisust. Huvitav on see, et küsitletud romantiseerivad maaelu juurde kuuluvat toitu, mis iseenesest on saadud raske töö tulemusel. Võrreldes linnaga on talutööd füüsiliselt rasked ja lapseõlve maavanaema ei elanud selles mõttes jõude. Samuti väetati aia- ja põllusaaduste kasvatamisel põldu sõnniku ja iga külapoe kauba hulka kuuluvate NPK-väetistega (lämmastik, fosfor ja kaalium). Kaks põlvkonda tagasi oli levinud ka DDT ja muud tugevalt mürgised kemikaalid. Maavanaema juures käimine võis olla harv ja pidulik sündmus linnalapsele ja sellepärast ehk on sellega seotud ka teistsugune rutiin, mis talle helgena mällu sööbis. Samas maalapse mälestusena polnud see mitte harv pidulikkus, vaid lapseõlve hoituse ja turvatunne. Nii nagu Giddens (1984: 31) leidis, on tähenduslikkuse jätkuvuse juures oluline rutiin ehk igapäevaste tegevuste kordamine, mille kaudu luuakse turvatunne. Riskiühiskonna taustal vaadates, on see just turvatunne, mida tarbijad otsivad. Mida põlvkond edasi, seda ahtam on side talu, maa ja seal elava vanaemaga. Kui need sidemed katkevad, siis ehk talutoiduvõrgustikud ongi just need turvalisuse pakkujad, mille tarbijad on oma toiduriskile lahendust otsides leidnud. Praktika on elujõuline, kui sel on piisavalt alternatiive, et olemasolev "niidistik", mis ka ilma praktika toimimiseta (Iduettevõtte

toiduringide lõppemisel) nähtamatuna eksisteerib, saaks vajalikul ajal uuesti sobivates tingimustes tärgata. Selles mõttes on praktikakandjate motiveeritusel ja tähendustel oluline roll praktika elujõulisuses.

Mõlemad võrgustikud ja praktikakogukonnad sõltuvad tugevalt võrgustike korraldajate entusiasmist. Iduettevõtte puhul viisid korraldajad talvel ka kõrge palavikuga toiduringi läbi, mida nad oma töötajatelt ei eeldanud; Kogukonnaturu eraklientide toiduringid ei ole alati kasumlikud (arvestades transpordikulu, vahemaid ja toiduringidele kuluvat aega), aga ikka viiakse neid läbi. Puhtalt ühe või kahe inimese entusiasmil põhinedes on praktikakogukonnal potentsiaal kokkukukkumisele: kui kaob korraldaja entusiasm ja tegutsemine, pole ka võtmetegurit, mis hoiaks praktikat käigus. See oli praeguseks lõpetanud Iduettevõtte praktika nõrk koht ning on ka ohumärk Kogukonnaturule. Stabiilsema praktikakeskkonna jaoks oleks vaja üksteiselt tööjärge ülevõtvaid töö korraldajaid. Praktikakogukonna probleemiks osutub ka nõrk praktika rutiniseeritus ja stabiilsus. Iduettevõtte tagas rutiini põhipraktikates (kojuvedu, arveldamine, pakendamine, koguste arvestamine), Kogukonnaturu puhul häiris kliente kojuveo ebaregulaarsus (kellaaeg jm) ja arveldamine. Selles mõttes toetas rutiin pigem Iduettevõtet, mis polnud tarbija soovidest niivõrd mõjutatud ning neil eksisteeris vaheladu, mis aitas lihtsustada kaubaga opereerimist ja mille puhul ei tulnud sõita eraldi näiteks turult läbi, et võtta peale mõned piimatooted. Rutiniseerimatus ja standardiseerimatus võib mõjutada võrgustiku elujõulisust konkurendi tekkimisel. Standardiseeritus ja rutiniseeritus osutavad ka industriaalmudelile. Seega toiduvõrgustike elujõulisuse tagamiseks oleks vaja opereerida jaekaubanduse alternatiivina (vahelaod, standardiseeritus pakkumisprotsessis), mis tegevuse äratasumiseks peaks saavutama ka jaekaubanduse mastaabid. See aga õõnestaks kohaliku toidu võrgustikule omistatavat usaldust (talunikult ostetav kohalik toit on usaldusväärsem kui poest või turult ostetav toit) ja eeldaks võib-olla uusi lahendusi, mis vastanduvad toiduvõrgustikule. Omamata ülevaadet võrgustike käibest ja kasumitest saab intervjuude põhjal öelda, et finantsiline elujõulisus sõltub Kogukonnaturul kui loomulikult teel arenenud võrgustikul projektidest ning Iduettevõttel kui ärieesmärgil alustanud võrgustikul omatoodangust.

5.2.2.2 Mõjud sotsiaalsele struktuurile

Struktuuriliselt soodustas Iduettevõtte pigem tootmisele orienteeritud elujõulisust, Kogukonnaturg aga pigem tootjale orienteeritud elujõulisust, kellel toidu tootmine oli pigem kõrvaltegevus kui elatusallikas. Iduettevõtte kujundas suhteid pigem tarbijale, kes ootas senise poest ostmise praktikaga kaasaskäivat kvaliteeti ja mugavust. Kogukonnaturg kujundas suhteid pigem elustiili tarbijatele (ökoelustiilist osasaamine). Näiteks korraldas Kogukonnaturg kollektiivse praktikana teemapäevi (kapsapäev, brokolipäev, marjapäev, talgud). Samas võib kahelda, kas toit selles mõttes tarbijaid ühendab, et nad vajaksid diskursiivset ühisruumi, sest kummaski võrgustikus ei tekkinud tarbijate omavahelise suhtlemise praktikaid. See võib olla seletatav võrgustike toimimiseks loodud sotsiotehnilise süsteemiga, mis vastasmõju ei loonud. Siit võib järeldada, et praktika muutmise elujõulisus seisneb tugevas kontaktis olemasolevate praktikate ja sotsiotehnilise struktuuri vahel. Lisaks pidevale võrgustike protsesside ja struktuuri muutumisele on muutus praktikas toimunud suuresti atribuutide muutumises (teistmoodi kasvatatud toit, teistmoodi pakend). Lisaks selgunud muutuste teguritele on küsimus, kas ja milliseid sotsiaalseid muutusi võimaldavad praktikad luua ja kuivõrd suudab uus praktika kaotada senist praktikat või seda lõhkuda.

Kui vaadata tarbijate poolelt, siis ei loonud võrgustikud päris uut praktikat, sest vana struktuuri nad täielikult ära ei kaotanud: ostjad jätkavad poest toidu ostmist. Iduettevõtte tõttu vähenes küll oluliselt institutsionaliseeritud praktika (poest piima ostmine). Samuti loobusid mõlema võrgustiku ostjad suurelt osalt mujalt kartulite ja põhiköögivilja ostmisest. Kogukonnaturu ostjate uueks praktikaks oli kauba vastuvõtmine, seda küll ka töölt koju kauba järele minekuna (mis ei olnud alati võimalik). Iduettevõtte ostjate jaoks oli uus praktika ukse tagant toidukasti vastuvõtmine ja tühja taara tagastamine koos piimapudelite pesemisega. Samuti lõid võrgustikud ostjale uue praktikana teistsuguse söögitegemise praktika: kõik püsitellimiskastis olev tuli võimaluste piires teatud aja jooksul söögiks teha. Siit võib järeldada, et praktika muutus toimus lisaks toidutegemise praktikatele ka toidu hoidmise ja säilitamise ning toidutegemise alase info otsimise praktikates.

Kui kerge on võrgustiku ostjal hüljata oma võrgustikku ja olemasolevat praktikat? Analüüside ja joonise 9 järgi vastab Iduettevõtte oma paindlikkusega tarbijate väljakujunenud suhetele rohkem kui Kogukonnaturg oma ostjatele, pidades silmas näiteks tellijale sobival ajal kauba üleandmist (vältimaks töölt koju minemist selleks ajaks). Kui ostja on sunnitud minema alternatiivselt poodi, et saada soovitud kohalik mahetoit kokku mitmest erikohast, siis see praktika ei mahu tema igapäevaellu, sest ta ei jaks pidevalt oma rutiinide juures täiendavalt midagi teha. Kui tarbijal on võimalik aega kokku hoida, on lihtne uut praktikat omaks võtta. Uut praktikat ei aita aga tarbijal luua see, kui võrgustik eeldab ostjalt teistesse igapäevapraktikatesse liigselt sekkumist. Kui kaup tuuakse mugavalt koju, luuakse sellega ka uus praktika. Kogukonnaturg lõi uue praktika oma ostjatele, ent ei suutnud vana konkureerivat praktikat täielikult lõhkuda, mis oleks lihtsustanud uue praktika kasutuselevõttu. Usaldus toidu ja tootja vastu tekkis tarbijal selle kaudu, et toidu pakkuja tõi ostjale kauba koju kätte; mitte selle kaudu, et ostjad oleks tootjaga ise rohkem suhelnud. Võib-olla nad ei soovigi toidu tootjaga nii palju suhelda, sest peale toiduriski (talutoit vs tavatoit) on neil teisigi riske, mis on samuti nende jaoks olulised ja mille kõrvalt ei mahu toidupraktikaga seotud täiendavad tegevused nende igapäevaste toimetuste hulka. Iduettevõtte ostjad olid iseenesest kauba üleandmisel passiivsed (magades varahommikul kaubaveo ajal), ent ka passiivne agent loob agentsust. Kui kõik agendid (nii tootja kui ostja) oleks passiivsed, siis looks passiivne agentsus eeldused struktuurile samuti olla passiivne. Kui kaupa mingil põhjusel ei osteta, siis pole seda mõtet ka toota. Passiivsest ostjast agendi puhul on võrgustiku korraldajal temaga vaid ühepoolne suhe. Kui ostjal pole võimalik muuta tootevalikut, siis ta on sellega rahul ja aktsepteerib kauba sortimendi (ostes vaid seda, mida on; ja seda, mida pole, ostab ta mujalt) või ta hülgab praktika. Valitava kauba kaudu on kauba pakkujal samuti võimalik tunda protsessi kõrvalmõju. Kogukonnaturu ostjate puhul oli näha, et kauba kohaletoometamise protsess oli tüütu ja see põhjustas kergesti võrgustiku praktika (tellimine) hülgamise. Iduettevõtte tarbijal läks kindel kogus püsitellimusega määratud piima pidevalt halvaks, ent ta suutis otsustada ja vähendada tellimuse kogust, sest tal oli see võimalik ja rutiin oli tal selge. Kuigi fookusgruppides osalejate arv oli toiduvõrgustike lõikes tugevalt Iduettevõtte kasuks, võib siiski öelda, et küsitlute jaoks tundus emotsionaalne side Iduettevõtte ja tema ostjate vahel tugevam. Emotsionaalne side sõltus vastastikusest empaatiast: kulleri kiri tema piimapudeli lõhkumisest oli ostjale "armas", ostjad aitasid kulleriautot mudast välja

lükata või tahtsid nende elu lihtsamaks teha ja rasket kaubakasti ise tassida; samuti väikesed üllatused nagu väiksemate munade asemel lisasid kullerid toodule veel mõned juurde. Ka Kogukonnaturul oli sarnaseid üllatusi ostjatele.

Intervjuudest tuli välja, et ostjatel olid praktikas ka barjäärid. Kogukonnaturult tellides (mille eel esitas võrgustik ostjale eripakkumised ja järel arve) polnud ostjale igakord selge, mida ta peab tegema ning kuidas arvelduse lahendamine käib. Ostjatele tundus segaseks jäävat see, kuidas n-ö segadust eriviisiliselt lahendati. Selles suhtes peaks praktika jääma ostja jaoks nähtamatuks, et ta saaks agendina vabalt tegutseda ning praktika sobituks loomulikul teel tema igapäevasesse elutegevusse. Kui kogu vaadeldud praktikakogukondi puudutav kommunikatsioon muutuks avatuks, tekitaks see kasutajates eeldatavasti veelgi ärevust: näiteks saaks tarbija teada, et tellitud asjade hulgas tuuakse teatud kaupa tegelikult turult, mis on tähenduste analüüsi järgi "kahtlasema väärtusega" kui otse talunikult toodud kaup.

Võrgustikke uurima asudes, eeldas autor võrgustikes tihedat suhtlust ostjate ja võrgustiku vahel. Siiski seda pole otseselt toimunud. Kogukonnaturg küll korraldab ühisüritusi ja talguid, millest osavõtu huvilisi on leidunud, samas ei toimu need harivad ja kogukonda siduvad üritused tihti ja regulaarselt. Samuti pakkus Kogukonnaturg ostjatele võimalust soetada talvevarusid ("tellige ja me kasvatame teile"), ent see ei olnud korraldaja hinnangul piisavalt atraktiivne ostjatele. Võib polemiseerida, miks see nii oli, sest siin võib olla mitmeid põhjusi: 1) ostjad ei oska arvestada terveks aastaks ette suures koguses oma vajadusi; 2) nad ei soovi või ei saa nii suurt rahasummat korraga välja käia; 3) neil ei ole talvevarude hoidmiseks piisavalt hoiuruumi; 4) nad ei taha ennast siduda pikaks ajaks ette end kohustava lepinguga, sest ei tea, mida "elu toob". Kui vaadata võrgustike ja nende ostjate kommunikatsiooni, siis ei saa öelda, et võrgustikel oleks ostjatega tihe suhtlemise praktika või ostjatel omavahel oleks suhtlus, mis loob sisulise võrgustiku. Samas seda pole eeldanud ka ostjad ise, kuigi tunnevad puudust teatud foorumist, kust üksteiselt nõu küsida. Sotsiaalsete suhete kujundajaks on toiduvõrgustike praktikate ühisosana nende koostoime. Toiduvõrgustike praktikad võimaldavad teatud elementide sidemete katkemisel ja uute loomisel luua sotsiaalset muutust. Shove et al (2012) järgi tõmbavad praktikad endasse praktikakandjaid, mitte praktikakandjad ei võta teatud tegutsemisviisi omaks. Uuritud toiduvõrgustike kliendid tõmmati toiduvõrgustike

praktikatesse, milles toimetas juba konkreetse praktika kogukond. Võrgustike alustamine oli seotud eelnevalt eksisteerinud praktikate mudeliga, mis võeti aluseks mujalt Euroopast Eestis alustatavale. Kuna toiduvõrgustikes olid sotsiaalsed praktikad iseenesest elujõulised ja end taastootvad, siis taasloob olemasolev praktikaniidistik sarnaseid praktikaid ka edaspidi: isegi, kui Iduettevõtte võrgustiku tegevused katkesid ja konkreetne praktikakogukond enam seda praktikat koos ei harrasta. Iduettevõtte klientidel oli väga tugev emotsionaalne ja motivatsiooniline side oma toiduvõrgustikuga. Võib eeldada, et võrgustiku struktuuri lõhkumisel vajavad võrgustiku tarbijad sarnast praktikat senise asemel, kasvõi liitudes mõne teise kohaliku toidu võrgustikuga. Iduettevõtte ärakadumise pärast tekkinud pahameel (kirjadetulv võrgustikku) näitab, et tarbijad võtsid muutuse praktikates hästi vastu ning et mugandumine praktikates ja neilt tagasi mugandumine või uute alternatiivide otsimine tekitas tarbijates trotsi. Võib eeldada, et selle „ärrituse“ pinnalt võib tekkida tarbijate initsiatiivil uus sarnane praktikakogukond. Võib-olla oleks neist ka mõned valmis ise sellise teenuse pakkumise üle võtma, arvestades ühe intervjuueeritu huvi ise võrgustikule tooteid pakkuda.

Huvitav on see, et kuigi mõlemate toiduvõrgustike korraldajad tegid oma võimete ja ressursside juures "üle mõistuse" palju tööd, suutis neist üks praktikakogukond ellu jääda, teine mitte. Iduettevõtte struktuur toetas tugevalt oma ostjaskonda, ent ta ei suutnud luua sotsiaalset innovatsiooni, sest arvestas "liigselt" ostjate agentsusega. Huvitav oli, et ostjad toetasid pigem võrgustikku, mis oli äriettevõtte ja mis vastas ostjate ootustele paremini kui eelnevalt loomulikul teel loodud võrgustik (Kogukonnaturg). Toiduvõrgustike sotsiaalsete suhete mõjutamisel ja kujundamisel mängis keskset rolli võrgustik ise: kliendisuhete loomisel ja hoidmisel. Seega struktuuri muutmiseks on lahendus toidu pakkuja poolel.

5.2.2.3 Võimalikud kõrvalmõjud ja võime luua uut sotsiaalset struktuuri

Mõlema võrgustiku puhul oli võtmeküsimuseks praktikate kujundamisel vahendaja ehk võrgustiku korraldaja, kelle kaudu toimub praktikakogukonna agentide suhtlemine. Vahendaja on võtmetegurina nii võrgustiku tugevaim kui ka nõrgim lüli. Juhul, kui mingil põhjusel võrgustiku korraldaja praktikakogukonna suhete ristmikult kaob, ja sooviksime uue potentsiaalse võrgustiku teket, peaksid tarbijad eelnevalt

olema võrgustiku haldamisse haaratud või vähemalt teadma üksteise kontakte, et alustada ise uut struktuuri.

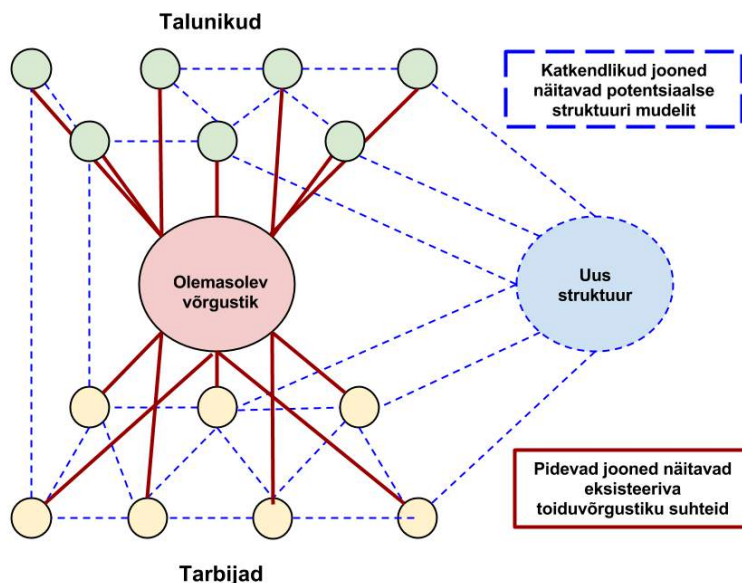
Kui võrrelda vaadeldud toiduvõrgustikke, siis Kogukonnaturg toob kaasa suurema muutuse sotsiaalsetes praktikates. See ei tähenda, et mõlemad osapooled (pakkujad ja ostjad) soovivad selles võrgustikus kõiki loodud muutusi (nt raskused võrgustikuga ühenduses olemisel). Kogukonnaturu puhul toimus muutus eelkõige väiketalunikele kauba pakkumise võimaluste loomiseks. Seda seetõttu, et iga talunik ei hakkaks individuaalselt oma kasvatatud talutoitu müüma, seda enam, et see ei too suuresti sisse. Väiketootjal on võimalik jagada oma ülejääke. Sellest johtuvalt saaks Kogukonnaturg aidata kaasa tootjate omavahelisele suhtlusele, et ka tootjad, kellele talutoidu kasvatamine on kõrvaltegevus, saaksid omavahel toiduaineid vahetada (naturaalmajandusena). Eksisteeriva ühise suhtlusruumi loomine võimaldaks võrgustiku kokkukukkumisel aidata uutel tootjatel või ostjatel alustada uut võrgustikku (kui eksisteerivad struktuur või selle segmendid). Virtuaalselt oleks küll sel juhul vaja sotsiotehnilist struktuuri ümber kujundada - siin aitaks kaasa just standardiseeritud suhtlus toidu pakkujatega.

Kui võrgustik arvestab taluniku eripära ja mugavusega ning ei sekku liigselt tema argirutiinidesse (et uus arveldamis- ja suhtluspraktika ei muutuks talle kurnavaks), pakkudes talle kindlat rutiini (näiteks igal esmaspäeval on võimalus pakkuda oma tooteid) ja vähe omavastutust, oleks talunikul (tootjal) kergem toidu pakkumise praktikat üle võtta. Kui talunik ei pea tegelema infosüsteemidega, mida ta ei valda; tal ei pea olema arvutisüsteemile ligipääsu või arveldamise-, äritsemise ja suhtlemisioskust, looks need tingimused arvatavasti ka eeldused kergemini tootjaid leida. Tootja ei peaks oma ebatühtlase ja väikese toodangu pärast süvenema igakord eraldi praktika omandamisele. Kogukonnaturu tugevus (võrreldes Iduettevõttega) seisnes just tema suhtluses talunike kogukonnaga (koos arutati, mida on mõtet kasvatada, mis on võimalused, telliti koos maheseemned) ja nõustamises. Seega oli Kogukonnaturul võimekus mõjutada väiketalunike praktikaid. Samas ei pruugi projektipõhisus toiduvõrgustiku finantseerimiseks olla praktikakogukonna ülalpidamisel elujõuline. Kogukonnaturu praktika elujõulisuse eeliseks oli kindlasti ka tema surve jaemüügile, kuna võrgustiku tooted on suuremates kauplustes ja turgudel. Samas ei suuda Kogukonnaturg luua olulist praktikate muutust suurtootjate tasemel,

kelle põhitegevuseks on toidu kasvatamine. Eeldatavasti pole Kogukonnaturu vahendatav talutoidu kogus suurtootjate jaoks oluline näitaja, et selleks eraldi suhtlemispraktikat toiduvõrgustikuga luua. Näiteks Tartu turult kui vahelaost Kogukonnaturu toiduringile võetavad piimatooted on tootja sinna viinud müügiks turul juba eksisteeriva müügileti tõttu, mitte selleks, et toiduvõrgustik saaks sealt tootja tooteid edasi tarnida, kuigi seda mugavuse tõttu selleks ka kasutatakse.

Iduettevõtte on jätnud muutuse praktikates pigem iseenda kui agendi tasandile, küpsetades ise juurde näiteks leivatooted ja mahepiparkooke, mida kliendid on ka küsinud. Iduettevõtte on suutnud eelkõige luua tarbijapraktikaid, asendades varasema sõltuvuse jaekaubandusest suuresti vajadusega iseenda järele. Võib eeldada, et kui Iduettevõtte toiduringid lakkasid, võtsid võrgustiku ostjad üle sarnase võrgustiku praktika, mis oli neile tuttav ja nende igapäevaellu sobiv. Kui selline struktuur juba eksisteerib teisel kujul, oleks võimalik seda praktikakandjatel üle võtta, kuigi nad ei moodusta survejõudu institutsioonile, aga neil on valmidus vajadusel survestada struktuure ja neid jõustada. Uuele potentsiaalsele praktikakogukonna struktuurile üleminek on toodud joonisel 10. Uues n-ö ideaalses toiduvõrgustiku struktuuris võivad praktikakandjatel olla suhted ka üksteisega (tarbijal taluniku ja teise tarbijaga, talunikul tarbija või teise talunikuga), seda küll saab võimalikuks teha võrgustik nende sõlmpunktina. Diskursiivsel tasandil on praktikakandjatel toiduvõrgustikes olemas usk ja usaldus, tahe toetada talu-elustiili ning nad on selleks vajalikus infoväljas.

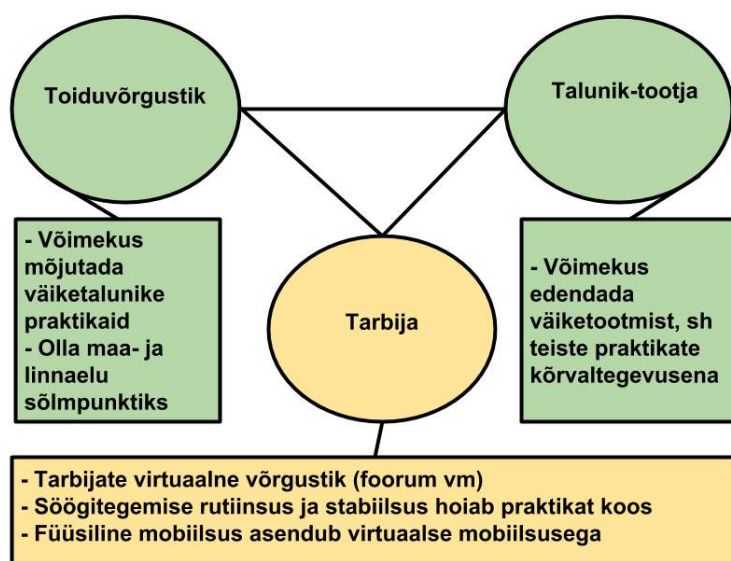

Joonis 10. Olemasoleva praktikakogukonna siirdumine uuele struktuuri-mudelile.

Kui riskiühiskonna taustal küsimust lahata, võib teatud olukorras tekkida vajadus eksisteeriva praktikaalgega (selle "niidistikuga") praktikakandjate järgi. Olgu selleks või sõjaolukord, kus konkreetsed praktikakandjad suudavad toortoiduainetest (mitte poolfabrikaatidest nagu makaronid või vorstid) toitu valmistada. Neil on ka valmidus ise talutoitu kasvatada, sest nad on varem olnud otsekontaktis talutoidu tootjaga (lisaks oli fookusgrupis huvi mõnel küsitletul ise võrgustikule toitu pakkuda), nad tabavad talutoidu hooajalisust, nad oskavad arvestada vähese ressursiga. Lisaks, olles talutoidu suhtes nostalgilised, võivad praegused tarbijad olla maaelu edendamise kampaaniate taustal ka potentsiaalne kogukond maale elama asumisel. Selleks aga on vaja maal elamise põhjust, milleks nostalgiast üksi jääb väheks. Tugev talutoidu tähendus vaid toetab seda – aga vaja on erinevaid praktikakimpe, mis looksid püsiva motivatsioonikomplekti. Kui maal elamise põhjus on olemas (olgu selleks puhas ja rahulik keskkond lapsele kasvamiseks, toidu kasvatamine endale ja oma lähedastele või midagi muud), siis praktikakandjad ise loovad neid toetavaid süsteeme selles keskkonnas edasi. Süsteem toimib kompleksina. Selles mõttes on toiduvõrgustik teatud sütikuks ja kontaktiks palju laiemalt, mitte vaid senise sihipärase tegevusega, sest praktika elemendid on praktikakogukonna liikmetele tuttavad ja neil on teatud valmisolek tegutseda. Kohaliku toidu võrgustik saab toetada maaelu

kõrvaleesmärgina: toetades mitmekesisemat eluviisi, kus maaelanikul (või maale elama asujal) on põllupidamine vaid kõrvaltegevus ja põhitegevus võib olla linnas. Nii ei suuna võrgustik maale siirdujaid otseselt põllupidajateks. Analüüsi pinnalt siiski pole võimalik näha, et talutoidu tarbijaskond võiks toimida poliitilise algatusena, sest ostjatel puuduvad praegu omavahelised suhtluspraktikad, mis neid toetaksid. Siiski võib võrgustik toetada maaelu edendamise kampaaniaid oma kõrvaleesmärkidega. Samuti võib võrgustik luua innovatsiooni, mis ärgitab ka tarbijaid tootjateks muutuma ja otsima omavahelist koostööd, kus üks kasvatab vaid üht kultuuri, teine teist ning omavahel on neil võimalus neid naturaalmajanduse korras vahetada. Eks selline eluviis on ajast aega tänase päevani teatud määral eksisteerinud, kus rahale alternatiiviks kasutatakse käegakatsutavat asja või teenust. Siiski on toiduvõrgustiku potentsiaal siduda niiviisi maaelanikud omavahel või olla sõlmpunktiks maa- ja linnaelanike vahel. Võrgustiku, taluniku ja toidu tarbija potentsiaal sotsiaalse muutuse loomisel on diskussiooni järgi toodud joonisel 11.

Joonis 11. Praktikakogukonna sisemiste agentide potentsiaal sotsiaalse muutuse loomisel.

5.2.3 Kokkuvõte diskussioonist ja soovitused edasisteks uuringuteks

Toiduvõrgustikest ostmine lõi küll uue praktika, ent ei suutnud kõrvale tõrjuda täielikult senist poest toidu ostmise praktikast, sest kaubavalik toiduvõrgustikust pole

mahetoodete osas igapäevaseks elukorralduseks piisav, ning see on ostjale ka kallim. **Sotsiaalse muutuse eelduseks on rutiniseeritus, sotsialiseeritus ja stabiilsuse loomine praktikakogukonnas. Toiduvõrgustike mõju ei pruugi olla vaid tooraine vedamine punktist A punkti B, vaid neil on potentsiaal toetada maaelu mitmekesisemat eluviisi ning olla maa- ja linnaelu sõlmpunkti.**

Lähtuvalt eespool olevast diskussioonist soovitab töö autor Tartu Ülikoolil uurida edaspidi (näiteks koostöös Eesti Maaülikooliga), kuidas arendada maal väiketootmist ja säilitada teatud elustiil; kuidas saaks tuua sotsiaalset muutust linna- ja maaelanike praktikakogukondade sulandamiseks ja mis on maaleasujate sotsiaalse muutuse võtmeteguriteks, arvestades maaelu edendamise põhimõtteid.

6. Kokkuvõte

Magistritöö käsitleb kohaliku toidu võrgustike sotsiaalseid praktikaid, nende muutumist ning potentsiaalset mõju ühiskonnas laiemalt. Käesoleva töö eesmärk on saada ülevaade toiduvõrgustike sisemisest struktuurist ning võimekusest seda struktuuri muuta. Töö teoreetilisteks alustaladeks on Anthony Giddensi strukturaatsiooni teooria ja Pierre Bourdieu praktika käsitlused, samuti hilisemad praktikateooria arendajad: Theodor Schatzki ja Andreas Reckwitz. Empiirilised lähtekohad tuginevad mitmetel praktikateooria edasiarendajal ja varasematel empiirilistel uuringutel: sealhulgas Elizabeth Shove et al, Kirsten Gram-Hanssen, Alan Warde, Bente Halkier et al, Crivits & Paredis, Spaargaren & Oosterveer.

Käesoleva uurimuse valimiks on kaks kohaliku toidu võrgustikku: n-ö Kogukonnaturg ja Iduettevõte (töös metafooridena). Teistest kohaliku toidu võrgustikest erinevad nad selle poolest, et toovad tarbijale kauba tasuta koju kätte ning neil on tarbijaga püsitellimuste näol pikaajalised suhted. Võrgustike sotsiaalsete praktikate uurimiseks kasutati osalusvaatlust, fookusgruppe võrgustike tellijatega ning süvaintervjuusid võrgustike korraldajatega. 2012. aasta mais viis autor läbi osalusvaatluse ja kaks fookusgruppi, sama aasta juulis ja augustis tegi süvaintervjuud võrgustike korraldajatega.

Töö vastab küsimustele, kuidas kujundavad toiduvõrgustiku toimimist võrgustiku erinevad osapooled, sh millised on toiduvõrgustike sotsiaalsete praktikate kujundamise jõujooned; kuidas ja mis põhjusel on praktikad muutunud ning mis on praktikate sünergia ja vastasmõjud. Lisaks polemiseerib töö võrgustike sotsiaalsete praktikate elujõulisuse teemal ning vaagib nende rolli ühiskonnas laiemalt.

Kogutud empiirilise materjali järgi on talutoidu ja toiduvõrgustike tähendused kohati samad. Huvitav oli leida talutoidul teatud ikoonilisus (helge lapsepõlve mälestus) ja maailmavaateline isikustamine: "Inimene on see, mida ta sööb". Toiduvõrgustiku sotsiaalse praktika seotus on suur: agendi eesmärk talutoitu osta ja pakkuda seostub Eesti väikeettevõtluse toetamisega. Toiduvõrgustike ostjad eristasid mahetoitu "tavalisest" talutoidust, leides, et mahetoit on puhtam ja tervislikum kui tavaline talutoit (olles juba tähenduselt "puhas ja tervislik"). Toiduvõrgustiku kui nähtusega seostus ka eksklusiivsus: võrgustik on nagu salaorganisatsioon. Vaadeldud toiduvõrgustike suurim eelis tarbijate silmis oli raske kauba koju kättetoimetamine, mis taastoodab sellise teenuse tarbijaid.

Sotsiaalsed praktikad vaadeldud praktikakogukondades on ostmine (sh tellimine), kauba pakkumine ja logistika (toiduringid), tagasiside küsimine, ühisürituste korraldamine ja neil osalemine. Neist vaatles töö toidu pakkumist (toiduringe) ja ostmist (tellimist). Talutoidu ostmispraktikas olid toidu valikukriteeriumiteks maitse-eelistused, talutoidu usaldusväarsus ja ohutus tervisele, talutoidu hind, sellega seotud kogus, eelteadmised ja teatud käitumisviisid või harjumused. Talutoidu pakkumisel ja ostmisel eksisteerib motivatsiooniline kokkulepe. Tarbija ja pakkuja sissekujunenud praktika puhul leidis ka vastandumist: tarbijad kohandavad tellimust sissekujunenud praktika järgi ja ei võta ilmtingimata omaks toiduvõrgustiku pakutavat praktikat. Toidu pakkumise ja ostupraktika muutuste peamised elemendid olid praktikakogukonna struktuur ja protsess, tähendused ja üldine motiveeritus ning asjad (kaup). Vaadeldud võrgustike arengust olid tingitud struktuuri muutused. Protsessi muutusi mõjutasid ka logistika ja taristu muutumine. Asjade muutused olid põhjustatud kaubavaliku suurendamisest, toetades praktikate taastootmist. Retrospektiivselt vaadates on mõlema kohaliku toidu võrgustiku agentsus ja motivatsioon olnud piisavalt elujõulised, et praktikat taastoota. Iduettevõtte praktika

jätkamist ja taastootmist ei toetanud selle protseduuride ja struktuuri sidemete lõhkumine võrgustiku korraldajate poolt. Praktikakogukonna struktuuri lõhkus võrgustiku sisemine korraldus, kus praktika muutus sotsiaalsest individuaalseks.

Praktikate koostoimet ja vastasmõju kujundasid: 1) praktikakandjate tahe, tegevused ja tõlgendusvõime, 2) praktilise tegevusega koostoimivad diskursiivsed ootused ehk tähendused, 3) kompetents, asjad ja tehnoloogia, 4) struktuur ja protsess. Toiduvõrgustiku agentsuse võimekus struktuuri muutmisel on suuresti toiduvõrgustikul endal, mitte tarbijal, sest võrgustike interaktsioonide domineerimisvõime ja agentsus osutas peamiselt võrgustiku struktuuri elementidele ja võimupositsioonile. Talutoidu ostmine toiduvõrgustikest lõi uue praktika, ent ei suutnud täielikult kõrvaldada senist poest toidu ostmise praktikat. Praktika hülgamise teguriks oli ostjate esmane argument (raske kauba kojutamine), miks nad toiduvõrgustikust talutoitu ostavad. Kui toidu kojutamine aeg ei sobinud ja ostja ei saanud teiste praktikate kõrvalt (nt töölkäimine) ümberkorraldusi teha, siis praktika hüljati.

Toiduvõrgustike sotsiaalsete praktikate koostoime on praktikakogukonna sotsiaalsete suhete kujundajaks, võimaldades luua teatud elementide sidemete katkemisel ja uute loomisel ka sotsiaalset muutust. Analüüsi põhjal on võrgustike sotsiaalsed praktikad elujõulised. Sealjuures on talutoidu ja toiduvõrgustike tähendusel konkreetsete praktikakogukondade praktikate kooshoidmisel ülioluline roll: talutoit ja kohaliku toidu võrgustikud pakuvad tarbijale toiduriski probleemile lahendust otsides turvatunnet. Samas loovad tarbijad uue praktikaga ka uusi riske ja barjääre. Sotsiaalse struktuuri muutmise võimekus on pigem talutoidu pakkujal. Sealjuures on sotsiaalse muutuse eelduseks võrgustiku poolt loodav praktikakogukonna sotsialiseeritus, rutiniseeritus ja stabiilsus. Kohaliku toidu võrgustikel on lisaks maaelu mitmekesistamisele potentsiaal olla ka laiemalt maa- ja linnaelu sõlmpunktiks.

7. Summary

This Master's thesis disserts on social practices of local food networks, their change and the potential impact on the society in general. The aim of this study is to get an overview of the internal structure of the food networks and their ability to change this structure. Theoretical pillars of the thesis are the theory of structuration by Anthony Giddens and the practice theory approach of Pierre Bourdieu, as well the later developers of practice theory: Theodor Schatzki and Andreas Reckwitz. The empirical starting points are based on several authors and previous empirical studies: including Elizabeth Shove et al, Kirsten Gram-Hanssen, Alan Warde, Bente Halkier et al, Crivits & Paredis, Spaargaren & Oosterveer.

The samples of this study are two local food networks: so called "Community Market" and "A Start-up Company" (used as metaphors in the current study). They are different from the other local food networks because they deliver goods home to the consumer free of charge, and they have sustainable relationships with their customers in the form of permanent orders. For studying the social practices of the networks, participant observation, focus groups with subscribers and in-depth interviews with the coordinators of the networks were carried out. The participant observation was carried out in May 2012; in July the same year two focus groups, and in August the in-depth interviews were made with the coordinators of the networks.

The current study answers the questions: how do different parties of the network shape the functioning of a food network, including what are the field lines of shaping the social practices of the food networks; how and for what reason have the practices changed and what is the synergy and counteraction of practices. In addition, the study debates the viability of social practices of the networks and expands it to their role in society.

According to the collected empirical material, the meaning of farm food and food networks are the same in a way. It was interesting to find that farm food has a certain iconic meaning (cheerful childhood memory) and certain personification: "One is what he eats". Food networks have a large engagement of social practices: the purpose of agents to buy and supply the farm food is related to supporting the

Estonian small enterprises. Buyers of the food networks distinguished between organic food from "normal" farm food, the organic food being cleaner and healthier than the normal farm food (which already has the meaning of being "clean and healthy"). Also exclusiveness was related to the food network as *phenomenon*: the network is like a secret organization. According to the consumers the biggest advantage of the observed food networks was home delivery of heavy goods that *reproduces* consumers for such a service.

Social practices of the observed practice communities were purchase (including subscription), supply of goods and logistics (food delivery), asking for feedback, organizing and attending joint events. From these the study concentrated on supplying (food delivery) and purchasing (subscriptions). The selecting criteria for purchasing the farm food were taste preferences, reliability and safety for health of farm food, price of farm food, amount related to it, prior knowledge and certain behaviours or habits. Supplying and purchasing of farm food have motivational agreement. Regarding the practices of consumers and suppliers also discrepancies were found: customers adjust subscriptions according to their in-shaped practices and they do not necessarily adopt the offered practice. The main elements of the supplying and purchasing practices were structure and process, meanings and general motivation and things (goods) of the practice community. Changes in structure were caused by the development of the observed networks. Changes in processes were influenced also by change of logistics and infrastructure. Changes of things were caused by an increasing variety of goods that supported the reproduction of practices. Retrospectively the agency and motivation of both local food networks have been viable enough to reproduce practices. The coordinators of the network did not support the continuation and reproduction of the practices of "the start-up company" by breaking the ties between its procedures and structure. The structure of the practice community was broken by the internal organisation of the network where the practices turned from social to individual.

Synergy and counteraction of practices were shaped by: 1) motivation, actions and ability of interpretation of practice carriers, 2) discursive expectations (meanings) co-functioning with practical actions, 3) competence, things and technology, 4) structure

and process. Since the dominative power of interactions and agency referred mainly to elements of structure and power position of the food network, it is not the consumer, but the food network that has largely the ability of the agency of changing the structure. Purchase of farm food from food networks created a new practice, but was not entirely able to supplant the old practice: purchasing food from shops. Abandoning this practice was the first argument of buyers why they started buying farm food from the food network (home delivery of heavy goods). When the delivery time did not suit and the buyer was not able to make rearrangements beside other practices (like going to work) the food network practice was abandoned.

Synergy of social practices of food networks is the designer of social relations in the practice community, enabling to create social change on disconnection of certain elements and creation of the new ones. According to the analysis the social practices of the networks are viable. Thereby the meaning of farm food and food networks has a crucial role in holding the practices of the particular practice communities together: farm food and local food networks offer the feeling of security as the solution to the consumers' food risk problem. At the same time consumers create new risks and barriers with the new practices for themselves. The ability to change social structure is rather owned by the supplier of farm food. Thereby the prerequisites for social change created by the network are socialization, routinization and stability. In addition to diversifying rural life, the local food networks have also the potential to become the node between the rural and urban life in general.

8. Kasutatud allikad

Beck, U. (2005). *Riskiühiskond*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Bourdieu, P. (2003). *Praktilised põhjused*. Tallinn: Tänapäev.

Bourdieu, P. (1977/2006). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Crivits, M. & E. Paredis. (2013). *Designing an explanatory practice framework: local food systems as a case*. Journal of Consumer Culture 2013. Sage.

- Eesti Konjunkturiinstituut. (2006).** *Komplementaarne ekspertide fookusgrupi analüüs Eesti toidu mõiste, arengukavale "Eesti toit" antavate hinnangute ja arengukava edasiste rakendusvõimaluste uurimiseks.* Kasutatud 18.04.2014 http://www.agri.ee/public/juurkataloog/UURINGUD/eki_muud_uuringud/Eesti_toidu_ja_arengukava_alane_kysitus_ekspertidele.pdf
- Eesti Konjunkturiinstituut (2010).** *Kohalike mahepõllumajandustoodete ja -toidukaupade turg Eestis 2009. a.* Tallinn: Eesti Konjunkturiinstituut. Kasutatud 08.04.2014 [http://www.ki.ee/publikatsioonid/valmis/Kodumaise_mahetoidu_turumaht_2009.a_\(kokkuv6te\).pdf](http://www.ki.ee/publikatsioonid/valmis/Kodumaise_mahetoidu_turumaht_2009.a_(kokkuv6te).pdf)
- Eesti Konjunkturiinstituut (2011).** *Elanike toitumisharjumused ja toidukaupade ostueelistused.* Tallinn: Eesti Konjunkturiinstituut. Kasutatud 08.04.2014 http://www.agri.ee/public/juurkataloog/UURINGUD/eki_tarbijauuringud/EKI_Elanike_toitumisharjumused_ja_toidukaupade_ostueelistused_2010.pdf
- Eesti Mahepõllumajanduse Sihtasutuse kodulehekülg.** Kasutatud 08.04.2014 <http://www.maheklubi.ee/>.
- Eesti Põllumajandusministeeriumi ajaveeb (2014).** Kasutatud 18.04.2014 <http://maablogi.wordpress.com/2014/02/26/tarbijad-soovivad-mahetoodetele-odavamata-hinda/>
- Giddens, A. (1984).** *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration.* California University Press.
- Gram-Hanssen, K. (2009).** *Standby Consumption in Households Analyzed With a Practice Theory Approach.* Journal of Industrial Ecology. Yale University. Vol 14, 150-164.
- Gram-Hanssen, K. (2011).** *Understanding change and continuity in residential energy consumption.* Journal of Consumer Culture. Sage.
- Habermas, J. (1987).** *Theory of Communicative Action Vol.II: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason.* Cambridge: Polity Press.
- Halkier, B. & Katz-Gerro, T. & Martens, L. (2011).** *Applying practice theory to the study of consumption: Theoretical and methodological considerations.* Journal of Consumer Culture. Sage. Kasutatud 26.04.2014 <http://joc.sagepub.com/content/11/1/3>
- Halkier, B. & I. Jensen (2011).** *Methodological challenges in using practice theory in consumption research. Examples from a study on handling nutritional contestations of food consumption.* Journal of Consumer Culture. Sage.

- Kesküla, K. (2012).** *Autori intervjuu*. Alt-Lauri talu, 03. august.
- Laherand, M-L. (2010).** *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Leedmaa, R. (2006).** *Noorte perede uskumused ja hoiakud ökotoidu suhtes*.
Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.
- Lipp, K (2011).** Söö kohalikku toitu. *Bioneer*, 26. september. Kasutatud 24.05.2014
<http://www.bioneer.ee/eluviis/tarbimine/aid-8093/Söö-kohalikku-toitu>
- Luhmann, N. (1993).** *Risk: A Sociological Theory*. de Gruyter: Berlin.
- Luhmann, N. (2009).** *Sotsiaalsed süsteemid*. Tartu: Ilmamaa.
- Matt, D. & E. Peetsmann, A. Luik & S. Pehme. (2011).** *Mahetoit: loomulik ja kasulik*. Tartu: Eesti Maaülikool.
- Patton, M. Q. (2002).** *Qualitative Research & Evaluation Methods*. California, Thousand Oaks: Sage.
- Raamets, H. (2013).** Eesti toit ei ole sama, mis kohalik toit, *Maaleht*, 18. aprill.
Kasutatud 24.05.2014 <http://maaleht.delfi.ee/news/maamajandus/maamess/eesti-toit-ei-ole-sama-mis-kohalik-toit.d?id=65995870>.
- Reckwitz, A. (2002).** *Toward a theory of social practices. A development in culturalist theorizing*. European Journal of Social Theory, 5: 243-263
- Schatzki, T. (1996).** *Social Practice: A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schatzki, T. (1997).** *Practices and Actions A Wittgensteinian Critique of Bourdieu and Giddens*. Philosophy on Social Sciences, Sage.
<http://pos.sagepub.com/content/27/3/283>
- Shove, E. & M. Pantzar. (2005).** *Consumers, Producers and Practices: Understanding the invention and reinvention of Nordic walking*. London: Sage.
- Shove, E., M. Pantzar & M. Watson. (2012).** *The Dynamics of Social Practice. Everyday Life and How it Changes*. London: Sage.
- Spaargaren, G. & P. Oosterveer. (2010).** *Citizen-Consumers as Agents of Change in Globalizing Modernity: Rhe Case of Sustainable Consumption*. Sustainability 2010, 2, 1887-1908
- Warde, A. (2005).** *Consumption and theories of practice*, Journal of Consumer Culture, 5: 131-153.
- Õunapuu, T. (2012).** *Autori intervjuu*. Tartu, 23. juuli.

Lisad

Lisa 1. Tabel 4. Sotsiaalse praktika elemendid

Mõiste	Teoreetik	Kontekst	Tähendus	Empiirilise materjali näide
Body	Reckwitz, 2002	Mentalismi kontekstis (nt <i>Levi-Strauss</i>) teeb keha seda, mida vaim ette näeb. Tekstualismi kontekstis (<i>Luhmann</i>) on keha kultuuriliste tähenduste objekt (nagu asjad). Intersubjektivismi kontekstis (<i>Habermas</i>) tähendab keha sümbolilise interaktsiooni tegevusi (mite kehalisi rutiine), mis reegleid järgides määravad käitumise, EHK keha nagu asigi osutab väidetele (The body appears primarily as a referent of propositions just as other objects do.) (2002:251) Põhjustab tagajärgi, millel sinu jaoks pole tähendust (nt kõnnid kahel jalal ja vajad pükse).	Keha tähendab rutiinseid tegevusi (sh nii rutiinseid vaimseid kui emotsionaalseid tegevusi) ehk kehalisi toiminguid , mitte vaid agendi vahendit tegutsemiseks. (2002:251)	Toidukasti tuppa tõstmine. Kaalika puhastamine. Pudelite pesemine taara tagastamiseks. Talutoidu maitmine (emotsionaalne kehaline) ja söömine .
Mind	Reckwitz, 2002	Mentalismi kontekstis on vaim "sisemise" ontoloogiline reaalsus, mis eristub välisest käitumisest ja on selle põhjus. Tekstualismi kontekstis loob vaimu diskursus, mis omistab talle kultuurilise tähenduse. Intersubjektivismis on see sotsiaalsete interaktsioonide tegelik produkt - vaimne saab sotsiaalsete reeglite ja "väljast sisse" tähenduste sotsialiseeritud tulemuseks. (2002: 252)	Vaimsed tegevused , mis tähendavad rutiinseid (tavapärasestatud) viise maailma mõistmisel, millegi tahtmisel; teadmist, kuidas midagi teha, EHK tõlgendamise viise, teatud eesmärkide seadmist (nt võita) ja emotsionaalset seisundit (pinge vm). Nt jalgpalli mängimisel loeb jalgpallur teise mängija käitumist, tal on tahe võita (eesmärk) ja ta teeb seda pingeseisundis (emotsioon). (2002:252)	Otsused nagu 1) Tellitava toidu valimine - Sellega kaasneb teadmine, mida süüa plaanitakse valmistada, palju toitu vaja läheb, millal kauba kätte saab ja kui kauaks seda jätkub; 2) Tootja poolt kauba sortimendi muutmine (arvestades ostjate vajadusi jm)

The Agent	Reckwitz, 2002	<p>Intersubjektivismi kontekstis "rääkijad", kes interaktsioonis järgivad pragmaatilisi ja semantilisi reegleid. Mentalism ja tekstualism agenti ei erista. Mentalism räägib teadvuse meelest (<i>mind of consciousness</i>) ja dualismist: käitumise välistegudest ja vaimust kui sisemisest isetootvast skeemide süsteemist. Mentaalne subjektivism räägib kavatsuslikest teadvustest ja nende tulemusena tegevusest. Tekstualism lihtsustab sotsiaalsete sündmuste sisemis-diskursiivsuse individuaalsetele tootjatele. Luhmann käsitleb indiviididena psüühilisi süsteeme, mis ilmnevad kommunikatsiooni jadadest väljaspool. Ta räägib, et sotsiaalsed süsteemid on vaimust (ja kehast) väljaspool, seega iga vaim peaks olema individuaalne, aga praktikateoorias on sotsiaalsed praktikad kehalised JA vaimsed rutiinid ja nad on sotsiaalselt rutiinsed. /Luhmannil on igale ühele oma tähendus protsessidel. Keha piirab - füüsiline keha ei saa olla mitmes kohas korraga (nt ei osta 8st erinevast kohast, vaid keha teeb otsuse osta lähemalt)</p>	<p>Nii keha kui vaim (<i>body/minds</i>), kes kannab endas või viib läbi sotsiaalset praktikat. Endast huvitatud <i>homo economicus</i> või normatiivsust järgiv ja rolli mängiv <i>homo sociologicus</i>. Indiviidi eristatakse agendist! Indiviid on praktikate ja kehalis-vaimsete rutiinide ristumiskoht. (2002:250, 256)</p>	<p>Talunik, kes kaupa kasvatab; toiduvõrgustiku kuller; tarbijad; toiduvõrgustik organisatsioonina</p>
-----------	-------------------	--	--	---

Structure	Reckwitz, 2002	Praktikateooriale on lähim tekstualismi kontekst (<i>Luhmann, Foucault</i>), kus struktuur on ajutine: alati võib see laguneda 'uuteks sündmusteks', mis koodiga ei kohandu. Siiski need diskursiivsed jaded ei ole kehalis-vaimsed rutiinid praktikateooria mõistes. (2002: 256). Objektivistliku mentalismi kontekstis on struktuur seotud subjektiüleste (<i>oversubjective</i>) vaimsete kategooriate eksisteerimisega. Intersubjektivismi järgi on struktuur seotud tähenduste "konsensus" paradigmaga. (2002: 255)	Tegevuse rutiinne olemus. Rutiinsus käsitleb struktuuri ajutisust (ajas korratakse praktikaid). Struktuuride "lõhkumine" ja "nihkumine" peab toimuma rutiinide igapäevastes pöördepunktides (2002: 255). Regulaarsed vaimsed teod (<i>regular mental acts</i>) (<i>set of mental, cognitive structures</i>) (2002:247-248)	Kommunikatsiooni struktuur ja suhete mustrid: 1) Tellimiskeskonnad Internetis (veebid, meilid, arveldused) 2) Võrgustiku suhted pakkujate ja tellijatega (telefoniga, silmast silma, meilitsi ankeedid); 3) toiduringide struktuur: mitu autot ja kullerit jagatud erinevate piirkondade vahel.
Process	Reckwitz, 2002	Objektivistliku mentalismi kontekstis on protsess tegevuste struktuuride lõplik realiseerumine ja kohaldumine. Raske on defineerida protsessi, mis struktuure lõhuks (2002: 255). Tekstualism (<i>Luhmann</i> , varane <i>Foucault</i>) on praktikateooria kontseptsiooniga sarnane (vt mõiste tähendust).	Struktuur ja protsess koosnevad koodide autopoieesist diskursiivsete sündmuste jadas .	Toidu kasvatamine (maheseemne hankimine, mis on teaduslik diskursus; reeglite järgi kasvatamine (piisav väetis, vesi, päike)); kauba pakkimine (peab arvestama võrgustikuga ja kohanduma sellega, nt kes mida eelmine kord sai jm; hügieeninõuded - mullast kartulit ja sinki ei pane kokku)), kaubaring; pakkuja poolne kauba tellimine (Nt LET helistab tootjad läbi), arveldamine jms

Knowledge	Reckwitz, 2002	<p>Objektiivse mentalismi kontekstis määratakse teadmine eristamise alateadlike süsteemidega, mis ei aita agenti mõistmisel.</p> <p>Tekstualismi kontekstis defineeritakse teadmine tekstide, diskursuste või kommunikatsiooniga EHK 'koodiga', mis toodab teatud märkide ahelaid. Mentaalne subjektivism ja intersubjektivismi kontekstis (mis on praktikateooriale lähedasimad) on teadmine agendi mõistmise taustaks (kommunikatsiooni taustaks, mitte üldiselt praktikate jaoks). Teadmine ja mõistmine iseloomustavad käitumist ja teadmust kahes erinevas vallas.</p>	<p>Teadmised on keerukam kui vaid "millegi teadmine". Teadmine on 'maailma mõistmine', mis hõlmab asjade, inimeste ja iseenda mõistmist EHK erinevaid mõistmise viise; teadmist, kuidas midagi teha; tahtmise ja tundmise viise. See on tõlgendamise viis, mis hoiab koos agendi käitumise üksikuid tegevusi, mis moodustavad praktika. See on kollektiivne ehk jagatud teadmine. Nt armumise praktika, kus üksteisest sõltumata võtavad agendid üle praktika ja tõlgendavad seda. Tahtmised ja emotsioonid kuuluvad teadmisviisi ehk praktika juurde, mitte indiviidile. (2002:253)</p>	<p>Talutoidu mõtestamine: talutoidu tervislikkus; kaalika ussitamise aktsepteerimine; talumunade korjamine kui lapsepõlve mänguobjekt, täiskasvanuna aga talumunad kui vabaduse sümbol (kanad ei ole vastu tahtsi puuris), talutoidu ostmise motiveeritus</p>
Discourse	Reckwitz, 2002	<p>Erinevalt tekstualismist ja intersubjektivismist on diskursiivsed praktikad vaid üks praktikate tüüp, mitte valitsevad praktikad. (2002:254)</p>	<p>Viis, kuidas maailm keele või teiste märgisüsteemide kaudu tähenduslikult luuakse. Hõlmab üksteisega seotud kehalisi mustreid, harjumuspäraseid vaimseid tegevusi (mõistmise viise, teadmist), motivatsiooni, asju (helidest arvutiteni) (2002:255)</p>	<p>Talutoidu kui tervisliku ja puhta toidu söömine (loomadel lastakse vabalt olla - munad on ilusad kollased, mitte nii nagu puurikanadel, liha on "ilus" ja maitseb paremini kui "poeliha"; talupiimas on kõik kasulik alles erinevalt "poepiimast"). Toiduvõrgustikus käib diskursus kliendisuhete kaudu.</p>

Language	Reckwitz, 2002	Objektiivse mentalismi järgi on keel kompetentside vaimne komplekt, mis pole seotud keelekasutuse diskursiivse praktikaga. Tekstualism identifitseerib sotsiaalse valdkonna tekstide, märkide, sümbolite ja kommunikatsiooni kaudu. Intersubjektivismi järgi on praktikas eelnevalt olemas harjumuspärane ja mittesubjektiiivne mõistmise viis, seega pole midagi üle kanda. Praktikateoorias ei ole kommunikatsioonitegevus teistest tegevustest olulisem.	Keel eksisteerib vaid oma (harjumuspärase) kasutuses. (2002:255)	Tellijate ja pakkujate vaheline suhtlus (kauba välimus ja pakendamisviis kaubakohtlemisena ja märgilise keelena; kauba üleandmise "keel", nt kas pannakse ukse taha maha)
Things	Reckwitz, 2002	Mentalismi kontekstis tõlgendatakse asju ja asjade järgi jagatakse sümboolsetesse kategooriatesse. Tekstualismi ja intersubjektivismi kontekstis luuakse asju diskursuses või asjade tähenduse ja olemuse kohta võetakse seisukoht. Asju ei kasutata, neid teatakse ja neid tõlgendatakse. Asi on teadja (sh intersubjektiiivse kogukonna) või diskursuse objekt.	Asjad on teler, maja, kook jne. Asjad on sotsiaalsed niivõrd kuivõrd nad on sotsiaalsete praktikate vajalikud koostisosad. Nt jalgpalli mängimisel on ressurssidena vaja palli ja eesmärki. Asju käsitletakse ja nad on käitumise koostisosaks. (2002:253)	Kapsas, porgand, auto, nuga, põld, põõsas, traktor, pudel, munakarp, külmik, rahakott, arve, kast, arvuti, hambapasta, turuhoone, köök jm

Competences	Shove-Pantzar, 2005	Õigesti kõndimine kui keerukas saavutus, mida defineeritakse erinevalt: kõndimine kui transpordiviis, kõndimine lõbu pärast, juhuslik kõndimine. Diskursiivsem kui oskus - vaimne oskus.	Tegevusega seotud pädevused	Toidu kasutamine ellujäämisvahendina, gurmaanluseks, meditsiinis jne. Tippkokad kasutavad restoranis vaid kvaliteetset ja puhtaid toiduaineid, mille tegemisel kasutavad toidutegemise teadmist ja oskusi. LETi kursused ja seminaripäevad: kapsapäev, brokolipäev jms. Kuidas õigesti kapsa erinevaid sorte kasutada, mis neist üldse teha saab ja mis on tavalise kapsa tegemise praktika ja eriliste kapsaliikide ja sortide tegemise erinevus
Skills	Shove-Pantzar, 2005	Tegevuse tegemiseks on vaja oskusi. Käelisem tegevus	Õpitavad oskused. Selleks luuakse erikursused - õpetatakse, kuidas kasutada oskust kõige efektiivsemalt teatud tingimustes	Noa kasutamine erinevate köögiviljade lõikamisel (salat, tomat, peakapsas)
Meanings	Shove-Pantzar, 2005	Tegevus, mida inimesed on teinud alates ajaloo algusest, mis nüüd on saanud uue tähenduse - kepikõnd	Tähendused, mis on ajas muutunud. Nt kepiga kõndimine ei tähenda vana ja väetit, vaid terviseteadlikku inimest, kes hoolib turvalisusest, tervislikkusest, et tegevus on lõbus (keppidega). Tähendus ja tegevus peab end praktikakandjatega taastootma - inimestele peab praktika niivõrd meeldima, nad peavad omandama uusi tehnikaid, asjad ja oskused peavad sulanduma. (2005:58)	Talutoit kui tervislik, puhas ja värske , mitte räpane, millest võid ussimune sisse süüa või salmonelloosi saada. Parim lapsele. Talutoit kui gurmaanlus. Talutoit kui ravija.

Image	Shove-Pantzar, 2005	Vaid tippsportlased tegid seda, nüüd saavad seda võimaldada ka tavalised inimesed. Varem seostati kepikõndi väeti ja vanaga, nüüd on see terviseteadlik inimene, kes "teeb kepikõndi" ja oskab end hoida vigastustest.	Tegevuse avalik imago. Sel on sotsiaalne aspekt . Nt kas ma näen tobe välja, kui kõnnin keppidega tänaval. Mida rohkem inimesi seda teeb, seda normaalsemaks see tegevus muutub. Tegija tunneb end kogukonnas pädeva ja oskusliku liikmena (käimine ja tervis kuuluvad kokku). (2005:58)	Talutoit, mis varem seostus vaesuse ja võimaluse puudusega, on nüüd asendunud tervise ja selle võimaldamisega (talutoit on kallim kui poetoit jm) - tipprestoranid kasutavad vaid puhast ja kvaliteetset jms. Sa saad endale ka seda puhast lubada, mitte ei käi Maximast Ameerika hormoone täis kanaliha ostmas. Eksklusiivsus. Toiduvõrgustik on väike ja kinnine: "ta on nagu salaorganisatsioon ja mulle meeldib see".
Things	Shove-Pantzar, 2005	Kepikõnni kontekstis	Tegevusega seotud asjad, nagu kepi käetoed ja rihmad, mida disainitakse	Talutoidu komponendid: kapsad jm, kastid, kuhu need panna; auto, mis neid veab;
Material objects	Shove-Pantzar, 2005	Kepikõnni keppe disainitakse	Kepid näevad vinged välja: ergonoomiline disain, värvideks must, kollane ja hõbe. Disainijaks tuntud mainega Marimekko, kes algselt spordiga seotud ei olnud.	Teatud müügivälimusega pakendatud talutoit ja toidukulleri auto
Products	Shove-Pantzar, 2005	Kepikõnni kontekstis	Toodetel üksi pole mingit väärtust, vaid juhul, kui need kombineeritakse oskuste ja pädevustega ja tuuakse praktikasse. Oluline on nende imago, asjade ja pädevuste ringlus (2005:57) Nt kepikõnni juurde kuuluvad ka raamatud, videod jm. Koolitused, suhtlus, ajakirjade lugemine, sertide vahetus	Lehtkapsal üksi pole mingit väärtust. Vaid juhul, kui sellest osatakse teha toitu ja seda väärtustatakse, tasub seda osta ja kasutada. Talutoidu populaarsuse (imago), toidutegemise oskuse ja tähenduse (nt tervislikkuse) ringlus. LETi kapsapäeval (kapsasortide ja -liikide ja neist toiduvalmistamise koolitus) käib tuntud restoranikokk, et osata seda teha.

Stuff	Shove-Pantzar, 2005	Sama, mis eelmised	Sama, mis eelmised	
System of objects	Shove-Pantzar, 2005	Sama, mis eelmised	Oskused, tähendused ja asjad koos loovad praktika (2005:62), mida tuleb pidevalt taastoota, et praktika kehtaks. Praktiseerijad on sama olulised kui praktika asjade tootjad. Erinevad praktikad Jaapanis, Austraalias, Saksamaal: ühes tervis, teises ilu ja keha treenitus, kolmandas vaba aeg ja puhkekuurordid, neljandas turvaline ja riskivaba looduse nautimine. Asju kasutatakse praktikas, selle jaoks ja selle osana.	Talutoit (kapsad ja porgandid), tervis ja maitse, oskus ja teadmised neid kasutada loovad praktika. Kapsad-porgandid ühes kontekstis talutoitumine, teises näituse objektid, saagikoristamise osa, porgandid kui muusikariistad ((Taimetoit nõukaajal tervislikkus, nüüd elustiil, mujal kuskil ei saa liha, sest pole võimalik))
Know-how and embodied habits	Gram-Hanssen, 2011	Energiatarbimise konteksti näitel	Oskusteadmised asjade tegemise, neist rääkimise ja nende hindamise kohta, nii et need saavad kehaliste harjumuste osaks (2011:69)	Kiirkaerahelvestest pudru tegemine on kiirem, kergem ja maitsem kui keetmine ja söömine. Teadmine, et vett või piima peab rohkem juurde lisama ja puupliidi peal on aeglasem või äkilisem keetmine
Institutionalized knowledge and explicit rules	Gram-Hanssen, 2011	Energiatarbimise konteksti näitel	Reeglid ja teadmised, kuskilt kuuldu ja õpitu , mis saavad osaks igapäevastest kehalistest harjumustest (2011:70)	Teadmine, et mahetoit on tervislik

Engagements	Gram-Hanssen, 2011	Energiatarbimise konteksti näitel	Kohustused ja tähendused (nt rahasäästmine, mitteraiskamine, keskkonna hoidmine, poliitiline hoiak, elustiili nägemus) (2011:70) N-ö isiklik projekt	Toiduvõrgustikust ostmine tähendab väikeettevõtluse toetamist Eestis
Technologies	Gram-Hanssen, 2011	Energiatarbimise konteksti näitel	miski, mis hoiab praktikaid koos. Tehnoloogia muutus tingib praktika muutuse (nt pesupesemine) (2011:62)	Mahetoidu kasvatamise tehnoloogia: mahekapsa seemnetaimed peavad olema samuti mahedad, nagu ka seemned. Kui tehnoloogiat ei ole, siis ei teeks putru niimoodi. See, et saan hommikusöögiks pudru, on mu eesmärk ja hoiab praktika koos.

Lisa 2. Fookusgrupi 04.05.2012 transkriptsioon

Fookusgrupp talutoiduvõrgustike tellijatega 04.05.2012 kl 18.00 restoranis Graz.

Osalejaid 4, lisaks moderaator. Lisaks andsid varem osavõttu kinnitanud 3 osalejat paar tundi enne toimumist teada, et nad ei saa siiski kohale tulla.

Moderator (M)

Mall (V1) on filoloogiataustaga, töötab sünkroontõlgina.

Elen (V2) on põllumajandustautaga.

Maria (V3) on filoloogiataustaga, töötab televisioonis.

Urmas (V4) on bioloogiataustaga, uurib loomi.

Moderator: Esimene küsimus ongi, et mis teile üldse seostub talutoiduga? [paus] Kui ma ütlen 'talutoit', mis see tähendab? Mis pilt või mõte võib tulla?

V1: Päike ja heinamaa.

V2: Väiketootmine. [paus]

M: Väike talu või...?

V2: Just tootmismaa.. et tegemist on ikkagi väiksemahulise ettevõtmisega. Ei ole suurtööstus ega kaks tuhat hektarit maad, vaid tootja teab, mida ta teeb. Mis tema põllul kasvab ja selline otsene tagasiside.

M: Mhmh, aga päike ja heinamaa?

V3: Nojah, et see visuaalne pilt, siis just sellised porgandid ja juurikad ja munad.

V4: Nojah, mingis mõttes selline loomulik toidu tootmine kui suurtootmine. Ei kasutata igasuguseid nõkse, et majanduslikult olla edukas, vaid tehakse võib-olla lihtsamate vahenditega ja loodetavasti inimsõbralikumalt kõike. Ja loomasõbralikumalt.

V3: Ta ei ole anonüümne. Tavaliselt on ikkagi näha, kuidas see kasvatamine..

V4: Ja ta on palju eripalgelisem. Kui seda toitu sööme, siis ühest kohast tuleb ühtsugust, teisest teistsugust. Praegu see diversiteet on nii palju alla läinud seoses selle masstootmistega, et kasvatavad kõik väga väheseid sorte, väga väheseid tõuge, väga... Orienteerume ainult nii-öelda masstootmisele, maksimaalproduktioonile ja tegelikult selle all toidu kvaliteet kannatab ja üldse maaelu kannatab tegelikult.

V2: Näiteks kui rääkidagi valikust köögivilja-juurvilja puhul, siis sellest talust on ma ei tea.. kolmkümmend erinevat sorti asju. Kui tellida, siis ei teagi, mida uut sealt saadakse. Ei teatagi, et Eestis sellist asja kasvatatakse, et mis maitsega.. Just need uued maitseid ja maitseelamused. Tavakaubandus ei suuda. Masstoodang on koguaeg üks ja sama. Valik on sama lai. Erinev valik ja hooajaliselt ka muidugi. Tuleb just.. hakkab värskaid maitseid tulema. Salatid ja asjad, mis hakkavad tulema. [paus]

M: Mhmh. Mall kas sul oli mõte, kui sa ütlesid päike ja heinamaa? [paus] Kas sul oli teatud pilt?

V1: No ei, lihtsalt pintsakust tuli. No nii nagu peab, eks, see tunne - nagu vanasti, nagu vanaema juures.

M: Nostalgia tuleb peale?

V1: Mhmh

V4: Jah, neid päristalusid on nii vähe järgi jäänud. Ainult ääremaadel on päris arhailist. Noh, eks mujal ka on natuke, aga väga vähe on järgi jäänud.

V2: Kas või loomakasvatusest rääkida, siis kui sa eeldad, et tegemist on talutoiduga, siis see lehm saabki karjamaale ja ta saabki karjamaal rohtu süüa. Samas suurtootmises, kus lehm ei näe seda loomulikku päevavalgust, et ta ongi kogu oma elu selles laudas. Seal on ikka suht suur vahe sees.

V3: Munad on eri värvi ja.

V2: Munad on erivärvi. Muna on kollane ka. Sõltuvalt koorest ja muna suurus varieerub.

V4: On isegi rohelist munad.

V1: Sinised ka.

V4: Sinised ka peaaegu.

V3: Mina ei julgenud neid alguses kasutada.

V4: Kummalised jah.

V1: Harjumatud.

V2: Erinevad kanatõud ja.. [jäab õhku rippuma]

M: Nagu pühade munad. [paus] Teiseks on mul mõeldud paaristöö. Mis teile talutoidu juures meeldib ja mis ei meeldi. Natuke on abiküsimusi ka. Saate siin võrrelda näiteks talutoitu poetoidu või turutoiduga või miks mitte ka ökopoode sisse tuua. Mis neid eristab, kas on mingi eelis või mingi puudus või kuidas te seda näete. Ma annan praegu sellised papid alla. Pastakaid peaks siin ka jaguma. [ettekandja küsib, kas keegi soovib kohvi või teed.]

V4: Ei aitäh, mulle sobib hästi see vesi.

M: Ma annan umbes viis minutit.. võib-olla see on isegi palju, aga vaadake, kas sellest piisab.. [vaikus, kõik süvenevad] Te võite siin vaielda ka..

V4 V2-le: Maitse on põhiline.

[kõik arutavad paarides läbisegi]

V2: usaldusväärsus..

V4: Võib-olla tervislikkus. Värske.

V2: Kohalik..

V4: Siis loomapidamine on sõbralik.

V3: Ma panen praegu selle.. [arutavad V1-ga]

V4: Ainuke miinus on..

V2: on hallitanud.. Välimus?

V4 kõvem hää: Nojah, et kahjurite poolt kahjustatud. Teisest küljest on ta jälle.. harmooniliselt.. Aga ütleme nii, et ta muutub häirivaks siis, kui terve kaalikas on kahjustatud, et sa ei saagi ... Aga muidu, kui natuke tuleb ära lõigata, siis pole lugu.. [läbisegi]

V3 V1-le: Ma ei tea, kas see muidugi haakub sellega, et talutoidu juures midagi..

V2 V4-le: Võib-olla see kättesaadavus [arutavad läbisegi]

V2: Aa poetooted.

V4: No turutoodetest on ju enamus ka talutooted, lihtsalt turul müüakse.

[kõik läbisegi]

V2 V4-le: .. on ka usaldusväärsus.

V4 V2-le: Absoluutselt õige. See on põhiline.

V3 V1-le: ..on hirm, et äkki pole piisavalt.. [kõik läbisegi]

V4 valjem hää: Ja mis mulle veel tuleb meelde, miks poetoit on kehva, on see, et nad ei valmi looduslikult..

V3 V1-le: piima ja ... [kõik läbisegi]

V4 V2-le: Jah, enamus nopitakse toorelt.

V2 V4-le... siin on see töötlemiseaste.. [arutavad]

V4 V2-le: jah, mis ained nad seal kasutavad - nii kasvatamisel kui töötlemisel.

[arutavad läbisegi] Enamus ained on tõenäoliselt väga väikestes kogustes.. [arutavad läbisegi paarides]

V2 V4-le: Kättesaadavus siis või?

V4 V2-le: Jah, ja kui ma mõtlen nende koolide peale, siis nende põhiline jama ongi, et nende varustatus pole piisav.. [arutavad]

V3 ja V1 arutavad pikalt midagi.

M: Kui olete vaikselt valmis, siis andke aga märku.

V1: See on ühepoolne leht?

M: Jah-jah.

V4 V2-le: Ma ei tea, rohkem nagu ei oskaks öelda.

V2 V4-le: selles mõttes, et mõnikord on näiteks kohupiim või.. see maitse on erinev.. Ei ole seda stabiilsust..

V4 V2-le: Eks poe oma on .. Jah, eks see kvaliteedikontroll ei ole nii hea.

V2 V4-le: Jah, nad nagu tahavad kõigest lahti saada.. Mhmh.. ma panen selle sisse.

[V3 ja V1 arutlevad, V4 ja V2 vaikselt lõpetavad]

V4 V2-le: Vist enam-vähem sai ka. Just talutoiduga ongi see kättesaadavus..

Suhteliselt stabiilne kättesaadavus... See seda laiemat levikut piirab.... Jah, see on ikkagi selline elustiili propageerimine ka. Et ei toeta sellist padukapitalisti...

V3 V1-le: Mis veel võiks olla?

V1 V3-le: Oled see, mida sa sööd.

M: On vaikselt nüüd juba?

Teised läbisegi: Jah

M: Hakkame Maria ja Mallega pihta. Koguge oma mõtted ja rääkige, mis te leidsite.

V3: Kõigepealt siis, mis meile talutoidu juures meeldib, on see, et toit on puhas.

Valdavalt puhas. Sa kunagi ei tea. Seal peab olema see mahemärgis juures olema, et saaks kindel olla, et see on tõesti puhas. Et ta on ilma väetisteta kasvatatud. Siis et ta ei ole selline anonüümne masstoodang. Seal taga on tavaliselt üks tootja, üks talunik, kes on otsast lõpuni selle juurika valmis kasvatanud.. [ei saa aru, mida ütleb] Parema maitse. Siis et tihti kasutatakse loodussõbralikumaid pakendeid. Mitte alati. Näiteks kõik toiduvõrgustikud ei järgi seda, aga minu arust kohati.

M: Mis kogemusi sul endal on selliste toiduvõrgustikega?

V3: Minul on üks toidukogukond Juurikas ja siis Piim ja Muu, kus tuuakse kaupadeks. Muud ei ole. ... Ja siis et toit on pärit lähikonnast. Kuigi Piim ja Muu toovad kaugemalt ka.. aga valdavalt on ikkagi lähedalt. Siis miinused panime, et aegajalt on minu meelest.. on geeniprobleem. Ma ei ole ka nii kindel, kas see on nüüd nii puhtalt tehtud. Ja siis ei ole alati seda kindlust ka, et see toode tuuakse kohale.

V4: Jah, kas teda on või ei ole.

[kõik nõustuvad ja ütlevad läbisegi]

V3: Jah, et selgub viimasel hetkel. Seda ei tea ju prognoosida, palju tellid.

V4: Ja üsna sageli on seda olnud.

V1: Teinekord mõtled, et neil läks võib-olla meelest ära, aga siis selgub, et ei ole ka järgmine kord. Võiks tulla mingi inf, et ..

V4: Nojah, et kui sa loodad, et sa saad selle... [kõik: mhmh-mhmh] siis ...

V3: Mhmh, sul on tulnud kõik seda lambakintu sööma ja ..

[kõik naeravad]

V4: Jah, kui see on välja reklaamitud, siis on jama küll.

V3: Ja siis talu- ja poetoodangu võrdlus. Siin me üsna kordasime.. et poetoit on anonüümne, turutoit on ka aeg-ajalt.. on see talusilt üleval ja mina ikkagi usaldan neid. Et nad tõesti seda oma talu kaupa müüvad. Ja et talutoit on ehedam.

M: Mhmh..

V3: Ja siis talutoidu eelised.. me panime, et just on nagu toiduvõrgustikke, kus saab toidu endale koju tellida. Et ei pea raskeid... need juurikad on ju nii rasked. Et ei pea seda kraami koju tassima. Ja siis panime, et inimene on see, mida ta sööb. [paus]

M: Teil oli enam-vähem kõik sealt?

V1 ja V3: jah, meil oligi kõik.

M: Mhmh. Siis võiks edasi minna.

V2 V4-le: Ma ei tea, räägi sina.

V4 V2-le: Räägi sina.

V2: Mhmh. Mis meile talutoidu juures meeldib.. Panime maitse ja siis isiklik kontakt tootjaga ja usaldusväärsus. Et teab, kes mida teeb. Ja siis tervislikkuse aspekt. Siis, et talutoit on värske. On kohe korjatud ja toodud. Et on kohalik ja loomade heaolu ka. Loomad saavad elada nii nagu peaksid elama. Mis meile ei meeldi, on see, et vahepeal kvaliteet.. juurviljadest üritavad kõike müüa. Kui need kahjustused on liiga suured, siis näiteks kaalika.. kaalikanäide. Et kui palju sul sellest kaalikast järgi jääb.

V4: Jah, et kui on ussitand otsast lõpuni..

V2: Jah, et siis ei saagi.. See kvaliteediteema. Vahepeal on jah nii, et arvavad, et vahet ei ole, et küll inimesed ostavad, aga kui sul on ükskord halb kogemus, siis ...

V4: ..ei kipu ju..

V2: teistkorda sa ei pruugi enam osta. Jah et et.. nad võiksid siis.. mis on kvaliteetne ühe hinnaga, mis on vähem kvaliteetne, teise hinnaga..

V1: Nojah, nad ei näe sinna kaalika sisse.

V2: Seda ka jah, aga samas nad ikkagi põllu peal näevad, kui palju neid kahjureid..

V4: No mina võin osta täiesti vabalt ka kaalikat, mis on ka pooleks ja ei olegi häda.

Ma tean, et osad, kes müüvad, on niimoodi, et koorivad selle kaalika ära ja siis teevad... võtavadki need kahjustused ära, teevad väiksemateks tükkideks. Ja siis müüvad. Minu arust on see palju mõttekam viis. Võib-olla, kui on hästi vähe kahjustusi, siis pole probleemi, aga kui on täitsa ikkagi. Mõnikord ma olen saanud ikkagi täitsa ussitanud. Noh, naine on koorinud ja mitte midagi ei jää järele. Sa ei saagi kasutada. Mina ise selle peale väga nõrdind ei ole, aga naine on küll väga nõrdind.

M: Mhmh, suur töö on ära tehtud..

V2: Siis mis on erinevus poe- ja turutoodetega. No turutoodete puhul on meil just see usaldusvääruse küsimus. Kas või müüb seda, mida ta ütleb, et müüb.. Osadel on info.. paberid ja asjad.. See nagu tõstab usaldusväärust, aga vahepeal nad valetavad sulle ka suu sisse. Ja poetoodete puhul, näiteks puuviljade puhul on see küpsusaste, et ostad toorelt.. See küpsuse küsimus. Siis poetoodetel on see liigne töötlemine.

Piimatoodete puhul võetakse kasulikud ained ära, siis pannakse mingid bakterid sisse. Töötlemisprotsess. Siis liigne pakendamine. Et poetooted on pakendatud. Muidugi poetoodete puhul on see valikuvõimalus. Siis on see toote tooraine päritolu. Ega seda poest ostes on keeruline, kui on suured bränditooted. Kanatooted - sa ei tea, mis seal on. Siis mis on talutoidu puudused.. Kättesaadavus, et kust seda saada. Siis hind ikkagi ja nüüd siis kvaliteet. Ja kus eelised on.. Või mis ajendab ostma.. võib-olla siis kohaliku väiketootmise toetamine - raha jääb siis meie oma talunikule. Ja siis see kohalikkuse aspekt ja elustiil ikkagi. Et toetada nende elustiili ja siis ka enda elustiili, mis on mahetoidu eelis, talutoidu eelis.

V4: Kui keegi ei toeta neid, siis tõenäoliselt varsti, siis ei olegi muud varianti, kui..

[kõik nõustuvad: jah]

V1: Või ise minna maale..

V4: Jah-jah.. Ega paljud teevadki juba.. on tagasi läinud selle isekasvatamise juurde.

M: Siin tuli hästi välja see, et kuivõrd olulised on kasvatamise tingimused. [teised: mhmh] [paus] Jah, me siin mõtleme hästi Eesti talude keskselt. Kas need toiduvõrgustikud võtavad toitu kuskilt kaugemalt ka sisse?

V1: Osad võtavad.

V4: Ikka-ikka.

V3: See Juurikas võtab.

M: Kas nad võtavad köögivilju ka või? Või mis tooted need kaugemalt tulevad?

V1: Seemned ja rosinad ja datlid ja..

V4: Kuivained. Aga ka puuviljad.

V2: Tsitruselised, mida Eestis üldse ei kasvatata, või avokaadod.

V4: Talvel köögiviljad ka. Mis iseenesest on hea - muidu ei ole üldse saada. Ma ei tea.

M: Kas sellel kohal on ka mingi tähtsus - kui kaugelt ta tuleb või kui lähedalt.. või on pigem tähtis see, et on võimalikult palju erinevaid asju?

V4: Ei tea jah, ei oska öelda..

V2: Põhja-Eestist oleks nagu nadi Tartusse tellida. Ikka Lõunast..

V1: Muidugi neid Eesti asju, aga kaugeid..

V2: Mhmh..

V4: Iseenesest jah.. Kui arvestada seda keskkonna mõju, siis nagu ei tohiks osta..

Mina paraku olen ikka ostnud. Igast Argentiina õunad ja ma ei tea.. Austraaliast ja kiivid ja värgid on seal.. See on ikka roppkaugelt.. tuleb.

V1: Mina olen nii teinud, et mis ma poest nagunii ostaks, nagu datleid või.. siis ma olen sealt ostnud. Et noh jah, et võib-olla siis on ikkagi parem.

V4: No raudselt on. Põhiline on see ökokauba puhul on see, et see maitse on tihtipeale palju parem.

M: Mhmh. See ei ole siis ainult usk sellesse, aga ..

V4: Ei-ei-ei.

V1 [naerab]: ... seda ütleb autsaider..

V4: Üks põhiline, mille pärast me ostamegi. Paljudes asjades, on maitse on parem.

V2: See ongi see loomumase maitsega. Tal ongi parem.

M: Kas lihal on ka nii suur vahe?

V1: Oi, minu arust on lihal on eriti vahe, nagu hakkliha. Mis poest ostad, on praed ju nagu kumm, teine sulab suus. Promojuut, aga on.

V3: Lammast olen ma küll saanud. See on nagu eriti... allub mälumisele.

V2: sõltub kui vana lammas on.

M: Kas teil oli veel seal midagi kirjas?

V2: Ei, sai nagu kõik ära öeldud.

M: Siis olekski tegelikult siit hea edasi minna sellega, mida te tavaliselt igapäevaselt sealt ostate. Toiduvõrgustikust. [paus] Kas see on vaid toidukaup või on see midagi muud ka?

V4: Põhiliselt toidukaup, aga ka hambapastat, šampoonid. Mitte kõik, aga osaliselt kindlasti sealt. Seebid vist ka.

V1: Mul tekkis huvi, mis toiduvõrgustik see on?

V4: Me tellime sealt Lõuna-Eesti toiduvõrgustikust.

V2: Lõuna-Eesti toiduvõrgustik.

V1: Aaa!

V4: Seal on. Nad pakuvad seal ka Ökosahvri asju. Siis on neil seal ka igasuguseid tööstuslikke kaupu ka. Nii-öelda need.. hambapastad on savi baasil tehtud. Väga head. [pikem paus]

M: Kui suur osa üldse selline võrgustikust ostetav kaup igapäevasest vajadusest on?

V1: Mina neid juurvilju ja kartuleid ja muid asju üldse enam mujalt ei osta. Ja tulevad veel ukse taha! Issand..

V4: Mhmh, mugav, ei pea tassima. [pikem paus]

M: Kas nad toovad ükskõik, mis ajal?

V1 ja V3: Ei.

V1: Kindlad päevad, kaks korda nädalas.

M: Kas see satub ka tööajale?

V1: Ei, hommikul vara. Ma ei tea, kuuest poole kaheksani, a-laa...

V4: Minul ongi see probleem olnud, et siis kui nad teatavad, et vot me tuleksime sel ajal... vanasti oli mul vahepeal tütar kodus, ei olnud probleemi. Aga nüüd ma ei ole saanud tükk aega tellida, sest ei ole kedagi kodus sel ajal. Ja see on probleem. Ma käin seal nendes ökopoodides, ostan sealt.

M: Kas seal on sama asi?

V4: Seal on isegi sama jah.. sama.. Kaja käest ostan.. Kesküla Kaja käest.. on need ka.. toovad kauplustesse.. Nii et noh ma ei teagi jah.. Ühest küljest on see maru eelis, et sa saad koju need rasked asjad, aga teisest küljest, kui nad tulevad ikkagi niuksel ajal, kui sa ei saagi olla, siis on ikka tõeline probleem.

V1: Aga kas see on siis regulaarne, et nad tulevad kindlasti? Noh, Piim ja Muus saab tellida siis, kui ise tahad, või kui panna regulaarsed asjad.

V4: Nad tulevad ringiga, eksju. Nad tulevad Võrust.

V2: Võrust tulevad. Üks kindel päev on, et see päeval nad tulevad hommikupoole nagu.

V4: Siis nad tulevad teevad ringi ära, hakkavad hommikul kuskilt peale. Siis igakord nad.. kuigi nad on seal mu maal suhteliselt nagu naabrid, siis igakord on see, mis kell ja kuidas siis kokku lepitud.. Jõle tüütu.

V2: Mina tellin tööle. Kajaga nagoonii peab asju ajama, siis tellime ja toob kontoris. Siis ma olen tavaliselt viimane, kellele ta toob kella viie paiku. Nad alustavad hommikul kella üheksast ja tiirutavad terve päev otsa ringi.

V3: Toidukogukond Juurikas, kus mina olen, on kahe nädala tagant.. saadakse kokku. Talunikud maalt ja tuleb siis kõik see kamp sinna kokku. Ja siis pagaasnikust müüakse. Nad on varem kokku lepitud ja ette ära tellitud..

M: Kes mida tahab?

V3: Jah. Hästi nagu võimas ...[ei saa aru] on. Nagu Laine ja Ants tulevad kohale.. [kõik muhelevad, paus]

M: Aga nüüd selline asi - mõelge selle peale, kui te viimati ostsite. Kirjeldage seda, kuidas see protseduur oli - kuidas te selle ära kasutasite. Ta võis olla see toit, ta võis olla see hambapasta. Kuidas see protseduur välja näeb? Seal hulgas selline küsimus, et kas see erines millegi poolest varasematest ostudest.. Mis laadi see viimane tellimus oli? Mis kaup see oli?

V1: Juurikad, piim.

V3: Munad tulid ka viimane kord. Munadega on vist hästi kriis.

V4: Vahepeal oli jah.

V3: Vahepeal tulevad ja vahepeal ei tule.

V1: Munadega on see lahe, et nad kaalu järgi ... Et kui on liiga pisikesed munad, siis saab kaalu järgi.

V4: Jajaa, kaalu järgi.

V1: Tead, et on kümme muna ja kaks karpi, aga ei - teises karbis on kolm.

V3: Ja nii tore on see ka, et need pakendid lähevad uuesti ringlusse.

V2: Mhmh, ma ka korjan suure hunniku omale.

M: Kas te munakoori ka kogute?

V4: Jaa, kogume.

V2: Mmm, mingi aeg kogusin. Kajale kogusin, aga noh... kuna ...

V4: Nad peavad ise olema entusiastlikumad.

V2: Jah, nad võiksid ise rohkem küsida - munakoori ja munakarpe ja.. ja siis kindlasti koguks rohkem. Siin tekib jälle küsimus, kui nüüd mahetootmisest rääkida, et

vahepeal ikka Talleggi muna ka osta, aga kas siis seda Talleggi munakoort võib siis sinna mahekanadele panna..

V4: ei-ei, seda ei või.

V2: Siis lihtsalt vahepeal viskad ära ja vahepeal ei viska. Aga kui viimasest tellimisest rääkida, siis ma tahtsin hakkliha suuremas koguses ja ei olnud.

M: Suurem kogus on siis palju?

V2: Me tahtsime.. tavaliselt me tellime kontoris mitme peale. Toob koha peale. Muidu ta viiks sinna Magasini tänavale. Siis me tellime nagu mitme peale ja siis tahtsime kolm kilo hakkliha ja siis polnud enam. Siis jäi tellimata.

M: Kui suuri koguseid ei ole?

V2: Jah. No lihaga on alati see.

V4: Jah, pigem on see, et kui midagi ei ole, siis sa võib-olla ei telli ka teisi asju, kui summa ei saa täis.

V2: Jah, sest igakord sa ei osta neid hambapastasid ja asju.

V1: Kas teie saate siis teada, et ei ole jah?

V2: Jah, ei ole mõtet.. et kogused võiksid selles mõttes..

V4: Jah, ja kui ei ole, siis nad toovad ikkagi kohale lihtsalt selle väikse koguse pärast..

V2: Ja mina olen viimasel ajal vähe tellinud, sest Lõunakeskuse taluturul on ka.. Kaja viib sinna ka asju. Ja ma saan seal ka osta. Ja liha tuleb sinna ja..

M: Kas seal on hinnavahe ka?

V2: Hakkliha puhul on taluturul viis senti odavam.

V4: No see võiks ka olla tegelt, et ta võiks olla ikkagi odavam kui poes.

V2: Just avastasin, et on viis senti odavam.

V4: Et see pole nagu loogiline, kui ta on kallim, kui seal Lõunakeskuses, kus on rent ja värk ja kõik ja.. Ma arvan hind on siiski päris tugev argument, kuigi ma saan aru, et see odavam neile kätte ei tule. [pikem paus]

M: Mhmh. Nii, aga mul on individuaaltöõlehekesed. [jagades laiali] Ärge teisele poole veel vaadake. Ma anna natuke rohkem pappe, siis saab kõigile alla. Siis siiapoole, ja sinna, üks papp veel.. Näiteks lilla, kui meeldib.. [sahmivad paberitega, täidetud paberid ulatatakse kokku ja abilehed laiali]. Seal on selline küsimus, et kirjeldage oma pere tööjaotust. Päris otsast alates, kui tellite ja ära kasutamiseni. Kes mida teeb?

V1: Tähendab, kes sööb või? Käib ju siia alla.

M: Jaa, käib. Just-just.

V4 küsib, V1 naerab samal ajal.

M: Kogu tegevus. [vaikus, kõik süüvivad..]

[selgitab V1-le: Teine küsimus tuleb pärast poole.] Kas piisab, kui üks minut on veel?

[V1, V3 noogutavad] On valmis? [V1, V3: Jah] Mall, võib-olla sa räägid kõigepealt, kuidas sinu peres on.

V1: No tellin mina. Õhtul panen taara valmis. Hommikul mina nii vara ei tõuse, siis rõõmsalt, kui ma ärkan, on abikaasa kasti vastu võtnud. Ja näe, mis kõik on täna..või mida ei ole. Piima mina ei joo, teised kõik joovad. Kartuleid ja kaalikaid sööme mina ja mees. Lapsed ka muidugi. Aga porgandeid söövad ainult mina ja üks lastest. Hakkliha me (ette ei pane?) [ei saa aru] Seemneid süü ainult mina ja datleid. Ja siis pudelid pesen puhtaks mina ja hommikul panen valmis, kui on päev.. noh, kui on järgmine päev. Ja see on kõik. Ma saan aru, et seda taheti?

M: Jah. Jah, kirjeldust.. [paus] Maria, sina ehk.

V3: Jah, Juurikast. Mina tellin nii toidu neti teel. Seal on tabel, kus saab kogused ära märkida. Siis.. Tavaliselt käib abikaasa nendel järel. Vahest käin mina. Mina teen süüa ja sööb kolmeliikmeline pere. Ja siis see Piim ja Muu on ka niimoodi, et neti teel on see kauba tellimine. Eelmisel õhtul kuni kella kaheksani saab tellida ja siis hommikuks peab see kast seal ukse taga olema. Seda peab meeles pidama. Ja siis.. Ka meile see aeg sobib - kella kuuest kella kaheksani.. selles vahemikus tuuakse. Ja.. Ja siis mina valmistan toidu, söövad teised.

M: Mhmh. Nii..

V4: Nii. Me tellime abikaasaga koos. Süüa valmistab abikaasa enamasti. Sööme kõik. Tööstuskaupu kasutavad ka kõik: hambapastat, šampooni. Ja siis pakendid.. põhiliselt munarestid paneb siis abikaasa valmis. [pikem paus]

M: Kuskile ukse taha või?

V4: Ei, lihtsalt tuppa. Toas on siis valmis, kui tulevad. Et siis kohe ära anda. Rohkem pole midagi.

V2: Kuna ma elan hetkel üksi, siis tellin ise ja tarbin ise. Aga mõningatel kordadel, kui töö juures on mingi ürituse toitlustamine, siis ma lähen tellin suurema koguse kokku. Paneme menüü kokku, lepime siis, kui ma ütlen.. et siis saate tellida, vot siis.. [pikem paus]

M: Nojah, aga just sealt teiselt poolt siis teine, järgmine küsimus, et kirjeldada seda, milline nägi välja viimane tellimisprotsess.

V1: Mul jääb see ambiguoosseks - see, kes kellele mida ütles.

M: See võib olla iga kord erinev ka.

V1: Ei noh, kas protsess.. tellimisprotsessi ajal?

M: Tellimisprotsess jah. [mõtlevad ja kirjutavad] Mhmh, kui valmis, siis hakkame siitpoolt pihta.

V2: Nii.. tellimisprotsess on tavaliselt nii, et Kaja saadab kirja, et tellimus selleks kuupäevaks on avatud ja siis on seal internetiaadress ja alati on kirja sees ka mingid eripakkumised, mis sinna internetisüsteemi ei jõua. Vahepeal tekitab see segadust, et midagi peab tellima sealt internetisüsteemist ja midagi peame sinna kirja panema. Et kas ta viib need kokku, et kas see summa tuleb ja kas ta toob need kohale. Et see on natuke segadust tekitav. Mulle meeldis see vana süsteem Exceli tabeliga.

V4: Jaa-jaa! Meile ka.

V2: Et siis sa said kirja panna.. Ma saan aru, et see Excel on Kajale võib-olla keerulisem, sest tootjaid on rohkem ja.. Aga noh, enda seisukohast mulle meeldis see Exceli tabel rohkem. Muidugi hea on, et saab internetipangast kohe summa ära maksta, et sularahaga arveldamist ei ole.

V4: Mhmh.

V2: Aga noh, siis tellid ära, maksad ära ja hiljem tuleb siis see teade, et läbirääkind, kas aeg sobib või ei sobi. Kui aus olla, siis ma ei mäleta, millal ma viimati tellisin. Ma olen sellest võrgustikust nüüd vähem tellinud. See lihalugu oli, et tahtsin tellida, aga siis ei olnud ja siis jäi ära. Et varem ma tellisin ikka korra kuus vähemalt, aga kuna neid... Just see Lõunakeskuse taluturg, siis ostan päris palju sealt, sest siis on nagu toidu tellimine vähemaks jäänud. Aga noh kui tuleb mõni huvitav pakkumine, siis saab ikkagi ära tellida. Ma võtsin paar kuud tagasi, aasta alguses äkki.

V4: Me tellisime ka viimati minu arust oktoobris ja valisime tooteid koos abikaasaga internetilehelt. Peamiselt siis abikaasa soovide järgi, mõned soovid lisasid ka lapsed. Ja minu arust eelmisest korrast oli vahe kuskil kaks nädalat. Kuni oktoobrini me tellisime regulaarselt - umbes iga kahe nädala tagant. Mõnikord iga nädal, kuidas vaja oli. Aga nüüd jah ei ole tükk aega, sellepärast et just see kohaletoomine ja see aja sobitamine on üsna tüütu.

M: Ei lange kokku selle ajaga, kui..

V4: Jah, töö ajal nii lihtsalt ka ei taha nagu.. [pikem paus]

M: Mall, võib-olla sa tahad nüüd..

V1: Jajah. Keegi ei öelnud midagi. [kõik naeravad] Ma tellin alati üksinda ja ise.

Varem, kui oli õunamahla sügisepoole, siis lastega rääkisime, kas tahate või.. Siis see

õunamahl oligi see, mida ei tulnud ja tulnud. Alati oli väga põnev kiigata kasti, kas seal on.. Ei ole! Võib-olla järgmine kord toovad.

M: Neid nagu ette ei tea siis?

V1: Ei tea. Ja viimati ma tellisin kakskümmend kolm aprill ja vahe eelmise korraga oli üks nädal. Tavaliselt ongi ühenädalane vahe, aga siis ma olin vahepeal ära, nii et ei saanud. Ma saan aru, et selles Piim ja Muus eeldavad, et inimesed regulaarselt telliks. Esmaspäev ja neljapäev on need kohaletoomise päevad. Meile meeldiks, kui ei oleks neid nii-öelda peata kanad. Et ei tea, kuna ja kuidas..

V4: Jah, nemad peavad sellega harjuma paraku.

V1: Jah.

M: Maria, kas sa ka midagi kirjeldad?

V3: Seal Juurika kogukonnas on niimoodi, et seal kahe nädala tagant uuendatakse netis seda toidutellimise tabelit. Siis mina valin toiduained välja ja siis küsin ka pereliikmetelt, kes millest huvitatud on. Ja siis kahe nädala tagant nad kohtuvad kolmapäeviti turuhoone juures. Siis on seal kohal talunikud ja siis kõik ostuhuvilised. Ja müük toimub siis käest kätte, silmast silma. Neil on vahest niimoodi rohkem ka kaupa kaasa toonud. Et siis pakuvad seal - kas tahad mingit kasemahla või midagi sellist hooajakaupa. Ja kui neil on nagu ülejäänud või nii.. Ja siis seal lihtsalt niisama jahutakse ja räägitakse külauudiseid.

V4: Väga hea.

V3: Viimati olin möödunud nädalal, kui ma ei eksi, ja siis vahe eelmisest korrast oligi kaks nädalat. Ostan regulaarselt siis. Ja siis Piim ja Muuga eilsel õhtul.. Ma nii viimasel hetkel alati sisestan need tellimused sinna tabelisse. Ja siis hommikul on vaja termokast sinna ukse taha tõsta ja siis mingil hetkel panevad ise - nad ei helista uksekella ega midagi. Panevad nagu kauba sisse ja siis tõstad tuppa ja.. Ja viimati eile tellisin. Eile oli neljapäev?

M: Mhmh.

V3: Ja siis.. Ma tellin kaks korda nädalas.

V4: Teil on nagu eramaja jah?

V3: Mhmh.

V4: Mugav. [kõik hakkavad läbisegi ütlema midagi: korteris ei anna tõsta niimoodi..Kas usaldad..] Ma kahjuks elan korteris ja ma ei saa niimoodi. Muidu oleks lihtne. Muidu minu poolest tulgu või ükskõik millal. Tulgu öösel või ja toogu kast ära, aga seal meil käib ikka igasugu tegelasi.

V1: Selles mõttes ongi see Piim ja Muu, et nad ei helista uksekella ka. See on lihtsalt niimoodi vaikne. Suhteliselt vaikne.

V4: Nojah eramaja. Meil on välisuks lukus ka, et ei saa niimoodi ukse taha panna.

V3: Jajah. Seal Piimas ja Muus nad pakkusid mingit võimalust minu teada, korterelamutele. Et nad toovad koridori ka või midagi, kui kokku leppida see. Kuidas see.. Võib-olla nad helistavad siis..

M: Nad toovad siis nii vara - kuue paiku?

V1: Nad toovad kuuest kaheksani.

V3: Kuuest kaheksani. Ja ringiks.. kolm autot teevad selle ringi.

V4: Jah, eramajal on hea.

V1: Ei kurda.

V4: Tahaks ka.

M: Aga selline küsimus, et kes need otsused tavaliselt teil peres teevad. [pikem paus]
Kas igaühel on omad soovid või enamasti üks otsustab?

V1: Ma ei tea, kas teistel on sellised lapsed, kes hirmsasti nõuavad aedvilja..

V4: Meil lapsed eriti ei huvita väga.. Vahest harva nad midagi seal kiikavad, kui me küsime, et kas keegi tahab midagi. Aga põhiliselt naine valib. Ega üldiselt noh.. mina pean ka tavaliselt valima, sest et ta arvab, et summa on liiga suur. Ja siis ma ütlen, et kui vaja on, siis peame ikka võtma. Et ei ole siin midagi suur. See on ainukene. Meil naine valib jah.

M: Aga teistes peredes?

V4: Kes süüa teeb, see valib.

V3: Mina valin. Ma küsin - ma ise vorsti ja sellist kraami ei söö - et kas tahavad vorsti. Tavaliselt tahavad. [pikem paus]

M: Aga selline küsimus, kui muutustest rääkida, kas teil on tarbimis- või mingid harjumused muutunud viimasel ajal?

V3: Meie oleme hakanud suures koguses porgandeid tellima. Ma olen hakanud tegema kohutavalt palju porgandimahla.

V4: Ahah! See on hea.

V3: Mulle meeldib üldse pressitud mahl.

V4: Tuleb hea mahl jah?

V3: Jaa.

V4: Aga millega sa teed?

V3: Porgand, õun.

V4: Ei, ma mõtlen, mis aparaadiga.

V3: See mahla.. ma ei tea, mis press see on.. Suur tõrs..

V1: Nagu köögiaparaat, mitte selline tööstuslik.

V4: Aa, mahlapress, mis on nagu poes..

V1: Mahlapress.

V4: Ja tuleb hea jah?

V3: Jaa, väga hea. Kui ma ise kunagi laps olin, siis ma õudsalt armastasin mahlasid.

Ja poemahlasid ei jõua..

V4: Jaa, need on kallid.

V3: See on kahjulik ka. Ja parem on ise teha.

M: Aga kellelgi teisel mingeid..?

V2: Mina olen rohkem köögivilju süüdnud.

V1: Jaa.

V4: Jah

V2: Erinevad asjad ja huvitavad asjad ja siis otsin mingi retsepti, et mida sellest teha

ja.. Rohkem köögivilja jah. Ja noh liha puhul ka, et sealihaga tarbimine on väga vähe,

tihti veiseliha või lammas, kanaliha on ka väga vähe. See, mida saab, see on just..

köögivilja.. [pikem paus]

M: Kas tellimisharjumused on ka muutunud? [paus] Mõlemalt poolt - tellija poolt või

võrgustiku poolt midagi muutunud. [paus] Mis varem on teistmoodi olnud?

V3: Võrgustikusiseselt nagu jah?

M: Jah.

V1: Piim ja Muus muutus mõned kuud tagasi see, et muidu neile tuli kirjake saata,

aga nüüd on see interneti see.. klikkad sinna.. on linnukesed. Lihtsam on tellida.

Õnneks mul arvuti veel mäletab mu parooli, mina ei mäleta. Teiste arvutitega ei saa, ainult selle kodusega saab.

V4: Jajah.

V3: Seal Juurikas ütlevad.. jäävad talunikud kõrvale kuidagi sellest. Neil ei ole

piisavalt tellimusi. Varem oli see valik nagu suurem.

V4: Mida nad peaksid tegema - peaksid rohkem ennast reklaamima, need

võrgustikud. Eriti, kui on sihuke probleem, et talunikud kipuvad nagu ära jääma, sest

vähe on tellimusi. Sest huvilisi oleks tegelikult palju rohkem. Nad ei tea lihtsalt. Vähe

kirjutatakse ka neist. Nad võiksid rohkem propageerida seda.

V2: Võib-olla nad kardavad ka seda, et kui suure kella külge panna, siis tuleb see..

V4: ..kontroll.

V2: kontroll ja ütleb, et veterinaar- ja toiduamet.

V4: Võib-olla.

V2: Nõuded ja asjad.

V1: Mhmh, see on üks asi, aga teine asi on see, et siis lihtsalt neid koguseid ei jätku.

Mingi tase on see, kus on liiga vähe tellimusi, teine tase on see, kus on liiga palju.

V4: See on ka üks probleem.

V3: Kuigi see Juurikas vahepeal väga aktiivselt üritas reklaamida ennast, aga see käis ikka tuttavate kaudu.

V2: Jah, ma tean. Ma nägin ka seda..

M: Kuidas te ise esimest korda teada üldse saite oma võrgustikust? Mis kanali kaudu see teieni on jõudnud?

V4: Mina sain..

V3: Tuttavatelt.

V4: Mina sain ka tuttava kaudu, ELFist.

V3: Mina kolisin Tartusse ja siis ma tahtsin toiduvõrgustikku ja lihtsalt guugeldasin.

M: Ja mis sealt tulid?

V3: Tuligi see Juurikas. Või midagi vist tuli veel, aga siis ma vaatasin, et see Juurikas on kuidagi nii.. nii nagu vist sobis paremini.

M: Kas sa varem olid kuskil mujal siis?

V3: Ei olnud. Ma ei tea, kust mul see idee tekkis, aga hakkasin usinalt guugeldama.

V4: Kunagi ainuke võimalus oli Ökosahver. See oli kõige esimene ja siis tulidki Tallinnast ja tõid siia. Ma ei mäleta, kas korra või kaks nädalas. Ja siis varsti tuli ka see Lõuna-Eesti.

M: Elen sina?

V2: Mina vist kuulsin otse Kajalt, ma arvan. Alustasime üldse Mäe-Lauri kaudu, kuna just hakkasin mahevaldkonnaga tegelema. Ja Kaja käest otse kuulsin ka. Just siis, kui ma hakkasin tööle, siis .. [paus]

M: Mhmh. Aga mis need põhikanalid on, kustkaudu te tellite? [paus] Kas see on nüüd interneti teel või siis helistate või..?

V4: Interneti teel, ikka-ikka. [kõik nõustuvad noogutades]

M: Mhmh. Mul on viimaseks selline paaristöölehekene, kus ma siis mõtlesingi, et võiks anda tagasisidet nendele võrgustikele. Mhmh [jagab lehti], et mida võiks

paremaks teha. Kuidas teie arvates saaks toiduvõrgustiku enda tegevustest teada anda.

[arutavad laua pealseid asju] Pange jah kaks pead kokku, kuidas saaks anda teada.

V4 V2-le: Noh, näiteks Facebook..

V1 V4-le: Mul ei ole näiteks Facebookis kontot. Kõik räägivad, et sa pead olema Facebookis. Siis see tekitab minus sellise tunde, et no mis toimub!

V4: Aga enamus kõik on.

V1: Ma tean.

V2: No järelikult ei ole, kui sa ei ole.

V1: Jah, kui siin on juba enamus..

V4: Jah-jah. Ma ei kavatsegi..

V1: Mul on väga hea meel. Ma ei julge muidu enam piiksatadagi.

M: Siis tulebki võib-olla kõvemat häält teha.

V1: Jah, muidugi sest selles mõttes see.. Ma ei tea. Elu läheb minust mööda, sest ta toimub Facebookis.

[arutavad jälle paarides]

V4 V2-le: Ma ei teagi, kuidas seda kõige paremini reklaamida..

M: Te võite kirja panna ka oma mõtted, kuidas võiks toiduvõrgustikke arendada. Mingeid ideid.

V4 V2-le: Suuremates linnades võiks olla..

V3 V1-le: Mingis mõttes... [kõik arutavad paarides] Maamess või..

V4 V2-le: Raadioreklaamid ka..

V1 teisele paarile: Ja see asi ka, et ütlesite, et võib tulla veterinaarkontroll, aga võib Maksuamet ka tulla. Ma ei usu, et kõik meeletult makse maksavad.

V4 V1-le: Sellest nad ei pääse nagunii.

V1: Topeltkirjeldamine.

V4: Ühel hetkel nad ikka ei pääse.

V1: Ühel hetkel nad ei pääse, aga ma ei usu et pisikesed, kellele need.. kes neid kartuleid väga vähe üldse müüvad, et see on üks põhjus..

[arutavad]

V4: Kus on väga noor kontingent, sinna ei maksa palju tähelepanu pöörata..

V1: Lasteaedadel.. ma topiks lasteaedadesse. Seal on noored ontlikud emad, kes tahavad et nende laps on..

V4: Jah, ja propageerida, et energiavaba ja nii edasi. Puhas ja allergiavaba.. Seal tõesti see probleem on, et kui huvi tõuseb järsult, siis on teistpidi jama jälle.

V1: Siis on, et ei olnud hakkliha ja vsjoo - enam ei telli.

[arutavad]

V4: Ei, see on üsna trikivärk, kui on vähe, sest inimesed ikkagi praegusel ajal..

V1: Klient on kuningas, et kui ma tellin, siis tulebki.

V4: Jah, siis tulebki. Seda süsteemi nad peavad tegelikult arendama, et ei tekiks võimalust, et kui ikkagi ta saab klikata ja pärast ei tule, siis on jama.

V1: Vat siin seda küsimust ei ole, sest siin on potentsiaalsetele klientidele teadaandmine. Siin peaks just olema see, et oleks kohe võimalik sellel talutoiduvõrgustikul anda siis mulle teada, et sorry, mida ei ole.

V4: Jah, kuidagi peaks neil lingitud niimoodi, et see kogus, mis neil laos on, on laoseis, ja siis kui tellid, et ta siis automaatselt väheneb.

V1: Jah, vot see on väga hea mõte. Ja see ei ole ka nii jube raske.

V4: Ei tohiks olla. Sest muidu kui klient mitu korda pettub, siis ta tõesti loobub üldse. [M ütleb midagi] Sõltub, kuidas kellegi valulävi on. Mõni solvub väga. Kui isegi üks kord ei saa. [arutavad pikalt paarides. U vali hää l kogu grupile:] Mulle väga meeldiks selline pood .. minu arust isegi nõukaajal oli talupoode. See oleks väga mõistlik asi. Aga see ei tohiks olla mingi pisike pugerik, vaid ikka nii suhteliselt normaalses suuruses.

V1: Aga mis asi see Lõunakeskuses on? Kas seal on ka Talupood?

V4: Jajah, Taluturg.

V2: Seal on taluturg ja siis on seal mingi talutoodete pood. Need talutooted on minu arust LETist. [Lõuna-Eesti Toiduvõrgustik] Seal on lihad ja asjad.

V4: Ütleme selline nagu see Lõunakeskuse taluturg on, see võiks olla minimaalne eeskuju.

M: Kas see võib olla lahendus, kui võrgustik teeks koostööd teistega ka? [paus] Kui neid võrgustikke ongi palju..

V4: Ma saan aru niimoodi, et ega kõik ei tahagi, et .. et see pood selles mõttes ei ole neile kasulik. Et osad teenivadki selle pealt, et nad veavad laiali. Koguvad kokku ja veavad laiali. Ja ühest küljest on see väga mugav, sest ei pea tassima, onju.

V2: Igal poel on omad kulud.

V4: Omad riskid, eks ole.

V1: Justnimelt risk see, et kas tullakse. Tegelikult sul kaup on valmis ja kas selle ära müüd..

V4: No siin selles ökopoes, kus mina käin - Saekoja tänavas, seal nagu tundub küll, et neil läheb üsna hästi, nii palju, kui mina nendega rääkinud olen. Ja just sellepärast, et neil on seal valik küllaltki normaalne. Tõsi küll, näiteks eile või üleile, kui käisin, ei olnud kartulit ega midagi enam õhtul. Et see saab üsna kiirelt otsa.

M: Mhmh. Mis te siin jõudsite välja mõelda? Mis viisid võiksid olla, et võrgustikust teada anda?

V1: Mulle natuke nagu meeldib, et need on nagu salaorganisatsioonid. [naeravad]

V4: Kusjuures ma kuulsin ükskord raadiost üllatavat numbrit, et Eesti põllumajanduse toodangust on juba üle kümne protsendi .. on mahetoodang. Kas see on tõsi?

V2: Mkm.

V4: Tundus väga utoopiline.

V1: See on niinimetatud sertifitseerimata paber.

V2: Mis kontekstis nad rääkisid? Kas Eestis toodetud või? Eestimaine mahetoodang on alla ühe protsendi, aga see on töödeldud.

V1: See on juba töödeldud ja mis jõuab müüki.

V2: .. mis jõuab tarbijani mahedana. Aga see, mis pakkides.. See kümme protsenti ma arvan, et on küll.. ma pole kuulnud seda.

V4: Ei, ma ka ei usu sellesse.

M: Nii, aga..

V2: ..aga kuidas seda reklaamida.. Näiteks kohalikes lehtedes, näiteks Tartus saab avaldada, väikseid kuulutusi kas või. Ja siis ka võib-olla kohalikus raadios. Seal on võib-olla odavam.

V4: Selles.. see, mis on see pensionärisaade pühapäeval.. Prillitoos või? Vot seal reklaamida.

V1: Pensionär, too enam ei hooli, mis ta sisse läheb.

V2: Aga ta räägib oma lastele ja lastelastele. Ja kindlasti olemasolevad kliendid. Siis mingid plakatid või kuulutused või raamatukogu ja kohad, kus inimesed käivad. Siis saab laadal või messil osaleda, isegi kui sa ei taha sinna võrgustikku minna. Siis kindlasti võtta kontakte.

V1: Laadal, kus pole vaja maksta raha. Messil on meeletult kallid.

V4: Käivad küll.

V1: Ökosahvritaoline käib.

V4: See Lõunakeskuse oma käib ka.

V2: Maaelu jaoks on Leader. Kõige aktiivsemate jaoks on Leader ja tooted kaubamärkidega. Ja siis ülikoolide listides, suurte asutuste imeiliaadressidele on võimalik saata. Ja kui tead, et klient töötab kuskil suures asutuses, siis saaks sinna saata.

V4: Tegelt kui reklaamida, siis peaks tooma välja need eelised, sest inimesed kohati ei adu, mis see eelis on.

V2: Ja siis võiks olla igasugu foorumeid. Ma olen leidnud täiesti suvalisi, kus võiks lihtsalt kirjutada.

V4: Kõige parem reklaam on hea kraam, siis levib see iseenesest.

V2: Reklaamiga on nii, et palud ühte klienti ja siis ta räägib sellest positiivsest kogemusest. Reklaamtekstikene ja saata see emailiga laiali. Kõige odavam on nii.

V1: Nendesse reklaamlehtedesse mina eriti ei usu. Ma isegi ei viitsi neid lugeda. Seal on neil täididel kõht puhitud ja naudib oma keha. Ma ei tea..

V4: Mhmh, aga kui vaadata näiteks Tartu lehte, seda ju võetakse kõvasti. Seda inimesed loevad.

V1: Kütte alustuseks.

V4: Mõni ikka loeb.

M: Enne loed läbi?

V4: Kas või kütte alustuseks vaatad. Mina vaatan ka alati ajalehega, et mis siis kirjutatakse septembris 2010. Vaatan korra läbi. Tõsi, reklaami seal küll ei vaata.

V2: Näiteks kui on korterelamute puhul, et kui keegi otsib korterit ja paneb sinna välisukse peale. Et kui sul on ring mingis piirkonnas, siis võib ka.. no okei peab päevakese vastu enne, kui keegi selle maha võtab.

V1: Aga Annelinnas koguaeg, kui ma seal varem elasin, oli koguaeg.. sealt tulevad ju piimaautod ja inimesed on ju väga huvitatud. Seisavad ja mannergutega pikad järjekorrad.

V4: Jajaa, ma olen ka näinud. Aga seal on vanemad inimesed kõik, sest neil on huvitav.

V3: Vanematel inimestel võiks olla hind, mis paneb paika.

V4: Raudselt-raudselt. Nii kui on odavam, kohe on.. Mida nad veel peaks tegema, mida palju kauplused teevad.. et on mingi toiduasi, mis igal nädalal on suhteliselt odav. [kõik naeravad ja ütlevad midagi läbisegi] No ilmselt töötab, kui nii tehakse.

M: Nädala pakkumine?

V4: Aeg-ajalt teevad.

M: Rohkem ei olnud?

V2: Rohkem ei olnud.

M: Teil seal oli veel midagi juurde panna?

V1: Midagi juurde panna..

V3: Näiteks lasteaedadest ja panime ettepanekud, kuidas seda tööd paremaks muuta.

Jah et see süsteem luua, kust tellija saab kohe teavet, kui mingi asi on otsa saanud.

V1: see on põhiline.

V4: Jah, et ta ei saa tellida. Et see muutub inaktiivseks, kui see on otsas.

V3: Ja siis minu meelest võiks olla ka mitmekesisem kauba valik. Näiteks see Piim ja Muu on näiteks osa tooteid on puudu.

M: Mhmh. Mis seal puudu on?

V3: Loomaliha seal ei pakuta, siis kukki ja kanasid võiks olla.. mõni selline varustaja, et ka seda poolt.. ja siis igasugust sellist salatikraami võiks ka olla. Rohelist.

V1: Jah, nüüd võiks olla juba ammu.

V3: Praegu ei tule meelde, aga kindlasti on veel mingid asjad.

V1: Mina olen mõelnud, et huvitav... mis need kõik on, need Noprid ja need, kes teevad ise kohupiima ja jogurtit, kas need nagu meelega pole kaasatud nendesse ja nemad turustavad omaette.

V3: See ongi nagu masstootmine. Selle võrgustikuga.. Mõnedel on nii, et .. Nopri on suur.

V4: See Pajumäe on ka minu arust poodides igal pool.

V2: Pajumäe oli ka LETis, vähemalt oli kunagi.

V4: Seda küll, on-on jah.

V2: Aga Nopri omad, miks Noprit seal Lõuna-Eestis pole, sest ta jääb sellest marsruudist... kauba toomine.. liiga kaugele. See ühest piirkonnast talunike toodang..

V1: Maavõid tahaks. Seda ei ole ju nii raske teha.

V2: Nopri teeb.

V4: Nopri teeb jah. Vähe müüa.

V2: Harva saab.

V4: Taluturult olen saanud mõnikord. Tavalisest poest pole ma küll Nopri võid saanud.

M: Aga kohupiimad ja muu selline?

V2: Sealt Lõuna-Eesti Toiduvõrgustikust Pajumäelt saab. Minu arust nad tulid nüüd millalgi. Aga see sõltub ka, kui on väike tootmine. Ses mõttes sa ei saa kunagi kindel olla, kas on. Ikka peab vaatama, kas on. [pikem paus]

M: Nojah, Tegelikult see oligi see viimane küsimus. Rohkem ei ole. Ma siin üritan nende võrgustikega tegeleda aasta aja pärast ka. Siis on selline küsimus, et kas te ise oleksite nõus ka aasta pärast uuesti rääkima. Võib-olla on midagi muutunud vahepeal.

V4: Mina küll ei usu. Kui ma mõtlen aasta aega tagasi, siis oli sama lugu. Vaevalt küll, et nad nüüd nii kiiresti muutuvad. Võib-olla mingi kolme aasta jooksul, siis ..

V1: Aga võib-olla on nutikad mehed ja teevad selle.. inaktiveerivad ja aktiveerivad selle laoseisu. Seda ei tea. Uskuda tuleb.

M: Mhmh, Piim ja Muu on hästi uus, eks. Nad alustasid alles eelmisel aastal.

V1: Eelmise aasta lõpus.

[vestlevad kõik koos]

M: Aga nagu lubatud, oli poolteist tundi.

V4: Jaa, väga hea.

V1: Väga hea. Nüüd on ilm jamaks läinud.

V3: Pilved on tulnud ja kõik on läbi [naeravad]

M: Need ma korjan kokku [ulatavad pabereid ja nimesilte]. Aitäh!

V4: Peaasi, et nad ikka tegutsevad. Ma arvan et see pigem ikka süveneb, mitte ei vähene.

Lisa 3. Fookusgrupi 25.05.2012 transkriptsioon

Kestus: ca 2h

Asukoht: Villa Margaretha Juliuse kamber

Osalejaid: 6

Osalejate taust:

Liina 1 (V5) on bioloogiaüliõpilane, lastega kodus. Elab Elva kandis.

Ülle (V6) töötab nõustamiskeskuses psühholoogina. Elab Elva kandis.

Sirje (V7) töötab laboriarstina. Neli last, elab Tartus.

Juuli (V8) õpib ülikoolis õigusteadust. Elab Tartus.

Anne (V9) töötab personalijuhina, hetkel lapsepuhkusel. Elab Tartus.

Liina 2 (V10) töötab füsioterapeudina. Elab Tartus.

Moderator (M): Mida te üldse seostate sõnaga "talutoit"? (paus) Mis teile kõigepealt tuleb sellega seoses ette? (paus) See võib olla sõna, see võib olla pilt.

V7: Lapsepõlvetoit.

V9: Mannerguga..

V6: Nojah, nagu piim ja muu.

V5: Mõtlesin just kanade peale..

V6: Ja liha ja kartul.

V10: Ja suured juurviljapõllud.

V6: .. kas just suured, aga..

V5: Pigem just väiksed.

M: Mhmh, aga võib-olla Juuli, sina ka. Sa pole veel öelnud midagi.

V8: Ja mulle tuli ka.. piimatooted kõigepealt ja siis erinevad juurviljad ja suvel marjad. Kõik, mis on värske.

(pikem paus)

M: Mhmh. Ma jagan välja teile lehed. Võtke paaridesse. Mida ma tahaks praegu teada, on see, et mis teile talutoidu juures meeldib ja mis ei meeldi. Siia on mõned abiküsimused ka pandud. (Jagab lehti). Esimesele paarile ja teisele.. Ja pastakaid saab siit.. Mul on ka papid võetud kaasa. Nende peal on parem kirjutada. Laua peal on veidi lihtsam kirjutada.. Ma annan viis minutit omavahel rääkimiseks ja kirjutamiseks.

V5: Ja siis tuleb kohe kirja panna ka jah?

M: Pange kirja ka jah, nii palju kui saate. Pärast on lihtsam

V7: Kas konkreetsest talutoidust käib jutt? Sellest võrgustiku talutoidust või üldiselt?

M: Üldiselt. Üleüldiselt.

(Arutavad paarides.)

V5: Kas seda võib võtta ka nii, kui ise kasvatada?

M: Jah.

V5: Okei, siis mida oma aias..

(Arutavad paarides.)

V10: Mõtlen selle eristuse juures, et talutooted, mis on poe- ja turutooted.. et turul on tegelikult ka talutooted.

M: On. Jaa.. Kas on neil mingit vahet, et võrrelda?

V10: Ma paneks turu- ja talutooted nagu kokku.

M: See ongi tõlgendamise asi..

(Arutavad paarides.)

V7: Mul ütleb laps, et emme anna mulle seda piima otse lehmast. (kõik naeravad) See piim ongi meil otse lehmast piim.

V10: Ei ole ära solgitud.

V5: Mul ütlevad vahel, et emme, me tahame nüüd poepiima ka.

(Arutavad edasi.)

V9 ja V10: Meil on valmis. (ulatades vastustepaberit.)

M: Te võite jätta praegu selle enda kätte, me hakkame kohe rääkima, kui teised ka lõpetavad. (pikem paus).. (ütleb ühele paarile) Kui te leiate puudusi, siis pange ka kindlasti kirja, ühelt poolt ja teiselt poolt. (arutatakse edasi). Kas ühe minuti pärast oleme valmis?

2 paari: jaa-jaa.

M: Kas olete enam-vähem valmis? Hakkaks siitpoolt pihta, siis teil on veidi veel aega.. Mis te sinna kirja panite?

V9 ja V10 vaatavad üksteisele otsa, kumb nende paarist räägib, ja hakkavad korraga naerma.

V10: Panime kirja selle, et talutoidu juures on nii pluss kui miinus.. on see, et ta on suhteliselt nagu mittestandardne. Et ei ole selline, et kõik õunad või porgandid näevad täpselt ühesugused välja. Mitmekesisus on tore. Looduses on ka mitmekesisus olemas. Ja et ta peaks olema värske. Me eeldame, et ta on puhtam. Samas ega ei saa

päris kontrollida, kui just ise mingeid teste tegema ei lähe. On ka selle toidu kasvatajaga vahetum kontakt. Samas need tärned on nii ebakorrapärsed, et sa ei saa ette planeerida, kas sa.. selle Piim ja Muu puhul, et kas sa tol päeval saad.

M: See on puuduseks?

V9: See on jah puudus.

V10: Jah-jah, puudus. (paus)

M: Mhmh. Panite veel midagi kirja?

V9: See on see esimene küsimus. Ja siis võrreldes poe- ja turutoodetega me arvame, et neid kasvatab talunik rohkem nagu endale. Et need on nagu ülejäägid, mis ta müüb. ... (ei saa aru) Siis nad on hooajalised, aga nad on kohalikud. Talutoitu ostes toetad kohalikku tootjat ja.. ja .. ta saab kas rohkem tasu toodangu eest või siis ei ole seal nii palju vahendajaid vahel. Ja mis on talutoidu eeliseks.. on siis, et ta on värske, ta on kohalik, ta pole transpordi käigus nii palju väntsutatud. Eeldatavasti on ta tervislikum. Ja mis minu jaoks kõige suurem pluss on, on see, et ta tuuakse koju kätte. Ja ta on hooajaline ehk siis kõiki neid asju ei pea..

V10: Talutoidu puudusena on jälle see, mis me enne välja tõime, suhteliselt ebakorrapärsus. Et ei tea ju, ei saa ette prognoosida, milline ilm on või millal need kogused tulevad ja millal mingit toodet on saada. Ja kontroll on väiksem. Et kuidas ma saan tegelikult olla kindel, et tegemist on mahetootega. Öeldakse küll, aga mul ei ole reaalselt võimalust kontrollida.

M: Mhmh, et see on pigem usaldus?

V10: See on pigem usaldus, aga nagu selline väike kahtlus on.

M: Ei saa kõike kontrollida?

V10: Jah.

V9 ütleb midagi, millest ei saa aru.. Kõik hakkavad naerma.

M: Tänapäeval on kaamerad, et sa saad oma porgandit jälgida, kuidas see kasvab, ja juhendada.. (paus) Mhmh, Juuli räägib edasi.

V8: Mis meile meeldib talutoidu juures on see, et see on värske ja tuuakse koju. Üldiselt on seal, Piim ja Muu, mida meie oleme tellinud, seal on päritolu juurde märgitud toodetele. Näiteks Peipsi äärest, Tartumaalt, kus iganes seda kasvatatakse või kes on tootjad. See päritolu on teada.

M: Kas seal on ka mingid kontaktandmed või kuidas seda antakse teile teada?

V8: Seal on nimeliselt.

V5: Kas keegi on aru saanud, kes seda piima seal toodab? Seal on "tunnustatud mahetootja".

V10: Jajaa! (kõik läbisegi naeravad) Selle kohta jah, tahaks, et oleks mingi konkreetne koht kirjas.

V8: Oleneb.

V9: Mõnede puhul on ja mõnede puhul ei ole.

V6: Jah, kus ja mis kuupäeval ja..

V5: Aga väga hästi maitseb. Nii et olgu siis.. (kõik naeravad)

V8: Siis me vähemalt usume, et nad ei kasuta väetisi. Nad ütlevad, et nad on mahe. Siis mis mulle meeldib.. mis ma veel välja tõin, on see, et saab toetada Eesti väiketootjaid ja ettevõtjaid. Et see on hästi tore asi, mida nad teevad. Ja mul on hea meel, kui ma saan neilt tellida. Nad peaksid sihukesi asju rohkem .. teistes valdkondades.. Ja mis meile ei meeldi, on see, et on suhteliselt kallim ikkagi poetoidust. Ja see hooajalisus on ka selline: ühest küljest hea, teisest küljest halb. Alati näiteks.. Noh, ma kujutan ette, et suvel hakatakse näiteks tomatit pakkuma. Seda näiteks ei saa talvel. Siis võrdluses näiteks turutoodetega on see, et turul on palju ka talutoitu, aga seda ei tea, kust ta tuleb: kas ta on ikka eestimaine või ei ole. Siis poega võrreldes on see, et poes on tootevalik suurem, samas ei ole nii värske ja on töödeldud. Ja mahe- ja ökotooteid.. seal on küll sildid peal, aga ei tea. Ei tekita nii palju usaldust vähemalt. Ja siis poekaup on odavam, aga samas poe eelis on see, et nad müüvad suurtootjate kaupa, kellel on parem tootearenduse võimalus. Näiteks leiba mina ostan poest ikkagi, kuigi sealt saab ka tellida. Mulle tundub, et on maitsev. Talutoidu eelis - mugavus, eks ole, tuuakse koju.. Värskus, maitse. Munade puhul tuleb eriti välja, et muna on kollane, ilus, maitsev. Tõesti. Lihtsalt üks muna. Mitte midagi ei tule juurde panna. Talutoidu puuduseks me märkisime, et alati ei ole saada, mida on tellida. Ei saa loota ja nii kindel olla. Ja rohkem mitte midagi. (paus)

M: Sirje tahad midagi täiendada? (V7 raputab pead) Mhmh, kaks pead olid juba koos.. (pöördudes viimase paari poole) Nii ja mis te jõudsite siin kirja panna?

V5: Selle esimese küsimuse me jagasime kaheks. Kuna me kasvatame ise ka aias, siis see on ju ka talutoit. Positiivsed asjad on see, et sa saad seda võtta täpselt, kui sa seda vaja on. Hakkad salatit tegema, lähed ja võtad sealt seda rohelist salatit ja kurki-tomatit. Siis ise tead, kuidas oled kasvanud. Ei ole kasutanud väetisi loomulikult.. Või noh, taimekaitsevahendeid. Aga puuduseks on see, et näiteks ise porgandit kasvatades on ära ussitanud. Et kui ei taha kasutada neid tõrjevahendeid.

V6: Kapsalehtedest ei jää suurt midagi alles.

V5: Siis on jama jah. (naeravad) Aastatega olen aru saanud, mida tasub kasvatada ja mida ei tasu. Ja siis need asjad, mida ise ei suuda kasvatada, sest mul need ära ussitavad, seda ma tahaks talunikelt.

M: Mida tasub neist kasvatada?

V5: Kartulit näiteks tasub.

V6: Kui lehemädanik jälle ära ei võta.

V5: See ei ole nii suur probleem. Porgandi ussitamine on hullem asi. Just rohelist kraami, mida saab salatiks. Isegi tomatit.. Ei, kui nii võtta, siis ei tasu. Kõigepealt pead sa kasvuhoone ostma, siis sa pead nelikümmend aastat neid tomateid kasvatama, kuni see ära tasuks. Aga selles mõttes, et eks kõik need muud asjad ka. Lapsed. Kui on lapsi, siis nad ikkagi näevad, kuidas see kurgitaim välja näeb ja kuidas see kurk tuleb ja mida selleks teha on vaja, et seda kurki sealt üldse saada. See on nagu see, et majanduslikus mõttes ma võin küll mõelda, et see ei tasu iialgi ära, aga samas.. samas seal on nagu..

V6: Funktsionaalselt..

V5: Just. Motivat... Et ikkagi ma teen seda ise ka. Mis siis, et hooajal on kurgid nagunii nii odavad. Ja neist lahti saada..

M: Et oma kurgid on, siis on nagu..

V5: ..on kohe teine asi. Just see, et hommikul mõtled, et autod näiteks.. Ma arvan, et hakkavadki kurki müüma mingil hetkel, kui neid hakkab rohkem tulema. Toit tuuakse õhtul, onju, Elvasse, aga hommikul tahan salatit teha ja siis lähed võtad oma peenrast kurgi. Nii et tasub jah. Aga tellitud talutoidul meeldib see, et seda tuuakse koju, et ta on eestimaine. Mõned asjad muidugi ei ole ka, mida seal pakutakse. Näiteks ploomid ja.. seal on märgid peal.

V6: Aga neid ei pea ostma.. (paus)

M: Mhmh.. Aga mis tähtsus üldse näiteks sellel päritolul on? (paus) Mis rolli see mängib?

V5: Hea oleks, kui see oleks kohalik. Mitmes mõttes. Ühesõnaga kui on valik, kas näiteks Eestis kasvatatud ja kuivatatud ploomi või Aserbaidžaanist toodud kuivatatud ploomi, siis ostaks Eesti oma. Kuivatatud ploomi minu arust Eestis ei toodeta, siis ei ole valikut: tuleb osta seda, mida on. Kui tahad ploomi süüa.

M: Kas keegi tahab midagi täienduseks öelda? (paus) Päritolu kohta?

V6: Ühel hetkel hakkab muidugi hind ka ikkagi mängima.

V7: On ikka jah. Neid ökoasju on ju ka. Kas kuskilt Saksamaalt või .. Ikka vahel ostad Eesti oma.

M: Mhmh. Aga kui talvel näiteks ei saa? Mis te siis teete või kuidas te suhtute sellesse?

V5: Kui talvel ei saa, siis ostan seda mida..

V6: Seda mida on..

V5: Jah, seda mida on.

V8: Tarbimata ei jää sellepärast.. tomat kasvõi.. sellepärast, et suvel Eestist ei saa.

V5: Tegelikult on küll nii, et Hispaania tomatit ma ikkagi tarbin vähem kui suvel oma tomatit. See on loogiline.

M: Kuidas sa seda kirjeldaksid? Mis vahe neil on?

V5: Tomatitel konkreetselt?

M: Jah.

V5: Maitse. [kõik naeravad]

V6: Maitse!

V9: Ja säilivus.

V7: Sest et see...

V8: Plastmassstomat säilib hästi kaua.

V6: Või vastupidi - et ostmise hetkel on ta ilus ja paari päevaga tekivad.. noh nii ruttu, kui ..kodus ilmselt need säilitustingimused ei ole täpselt need, mis on jah... (2 vastajat täiendavad läbisegi, aga ei saa aru) ja väga ruttu rikneb siis. Ja sellest ei saa aru ka, kuidas ja kõik see mädanik ja hallitus ja..

V8: Mulle just tundub, et nad säilivad kauem mõnes mõttes.

V9: Parem kui mädaneb, sest kui ei mädane ka, siis on ikka väga halvasti.

V5: Üldiselt on eestlased harjunud teiste tomaisortidega, sest me oleme kasvanud ajalooliselt ikkagi koguaeg selliseid tomateid, mis on pehme viljalihaga. Me oleme nendega harjunud.. aga Hispaanias kasvatataksegi transporditomateid. Sellepärast nad ongi kõvad ja plastik.

V10: Jah, kui osta sealt kohalikku, siis ta on väga hea. Mina näiteks ei osta üldse talvel tomatit. Ma süüa teda, kui ta on siin valmis ja hea maitsega.

M: Lihtsalt ootad siis?

V10: Kuidas?

M: Et lihtsalt ootad siis?

V10: Jah ma ka juurviljade puhul. Kui seal on paprika talvel.. Tal on ikkagi selline garaažimaitse juures. Ma parem ostan külmutatud juurvilju, sest need on nagu sellel kõige õigemal ajal pandud sinna ja siis tal on ka normaalsem maitse.

V5: Aa ja siis näiteks piima puhul tuleb ka just see maitsevahe ka välja. Aga samas ma olen ostnud ka teiste talunike käest piima ja kõik ei ole nii head. Et ma olen ... on nagu võrdlus, et olen saanud paari taluniku käest, kellel on olnud väga hea piim ja siis ühe taluniku käest, kelle piim ei kõlvanud tegelikult juua.

M: Mhmh. Mis selle teeb? Miks ühel on nagu parem ja teisel...?

V5: Ma isegi ei oska öelda, mis selle maitse teeb.

V7: See on puhtus.

V6: Tootmise puhtus.

V8: Sööt ja..

V5: Ja samas see talunik, kelle piim minule üldse ei meeldinud - ta müüs seda ju kokkuostu, ja tal olid väga vägevad jahutussüsteemid. Piim läks kohe mingitesse torudesse ja siis jahutati maha ja siis ma uurisingi. Ja siis tuli välja, et neid torusid peab millalgi puhastama ka. Lasti sinna siis mingit hapet sisse kõigepealt ja pärast lasti alust sisse, aga tulemuseks oli igatahes see, et.. Jah alust lasti viimasena ja siis vett ka, aga mingid alusejäägid jäid alati sisse. Nii et kui uus piimalaar tuli sinna, siis nad ütlesid, et tegelikult see piimhape nagu... need piimhappebakterid surevad seal ära, nii et see piim ei läinud hapuks ka meil. See tundus mulle nii kahtlane, et ma ei tahtnudki enam. Aga seda probleemi suvel ei olnud. See tuli kuskil sügisel. Esimesel päeval ei olnud, aga teisel päeval läks kibedaks.

V6: Silo kindlasti mõjutab.

V5: Selle piima puhul, mida Piim ja Muu pakub, ei olnud seda probleemi. See oli väga hästi säiliv ja väga hea. (Paus) Ja siis, et see toit on vähem töödeldud. Et tal on vähe pakendeid. Muidu oli see, et piimapakke kogunes meeletult palju ja koguaeg pidi neid pesema. Viskad ju lihtsalt need pakendikonteinerisse, aga nad viivad lõpuks ikka selle tavaprügi hulka. Ja peab vett kulutama, et neid ära pesta. Ja siis jah.. miskipärast usume, et see on tervislikum, kuigi mõned allikad ütlevad, et vahet ei ole.

V7: Mina võin öelda, et see on tervislikum. Ma näen oma mehe pealt, kellel on see reflukshaigus. Tema ei saa üldse piima juua ja kui ta hakkas seda talupiima jooma, siis ei mingit haigust!

M: Nii suur vahe lausa?

V7: Jah, et seda talupiima ta saab täiesti vabalt juua.

V5: Need pudelid on täitsa okei, aga need korgid on hakanud ära kuluma. Mul täna oligi see, et muidu see piim ei säili rohkem kui nädal aega. Ta oli halvaks läinud, sest need korgid lasevad läbi. Siis ma mõtlesin ka, et ma ei saa koguaeg tellida kahte liitrit korraga ühe tellimusega. Et ta hakkab nagu halvaks minema. Et seda nad võiksid nagu..

V10: Seda võiks neile siis öelda.

V5: Ma ise mõtlesin ka, et võiks millalgi öelda, et vaadake oma korgid üle.

V6: Ja teine asi on, et ühtepidi, et see on küll säästlikum, taaskasutatavam taara, aga teiselt poolt siin tekib see küsimus, et kuidas need pesemistingimused on ja...

V5: Eriti piimatoodete puhul.

V6: Jah.

V5: Aga nad tõstsid hinda, et pesijale maksta.

V9: No kui ta on valesti pestud, siis ta ei säilib. Kui ta säilib, siis see näitab, et ta on korras.

V7: Säilib küll.

M: Kas taara te peate ise ära pesema?

Kõik läbisegi: jah, ikka.

V9: Mitte nii puhtaks, et piim kohe sisse pandaks.

V6: Taarapurke oleme kasutanud. Siin ongi need kaks poolt.

V5: Mina lihtsalt mõtlen.. Kui ma väike olin, siis kõiki piimasid müüdi klaaspudelis. Ja mitte keegi minu meelest ei mõelnudki selle peale, et peaks olema mingi ühekordne pakend, mille sa lihtsalt pärast ära viskad. See oleks ka muidugi õudne, kui nad isegi tooksid seda, aga tooksid mingis plastikpudelis ja siis viskad ära. See ei ole küll hea. (Paus) Ja ei meeldi see just, et kui tahad õhtul mõelda, et nüüd küpsetan kooki ja on vaja kolme muna ja ühte muna ei ole ja siis mõtlen, et mis ma siis teen. Ja lähen poodi. Või ma lähen ema juurde.

V7: Tartus on see pluss, et nad toovad hommikuti.

V5: Kas ma pean võrdlema ka neid?

M: Kõike ei pea rääkima, aga põhilist, mis..

V5: Aa. Leidsime miskipärast, et see talutooted on usaldusväärsemad. Ja pood on ka samas usaldusväärne.

M: Millel see usaldusväärsus põhineb?

V5: Nad peavad vastutama. Samas turul on ka, aga see sõltub, kes müüb. Kui tootja ise müüb, siis see suhtlus on ka vahetum. Pood lihtsalt vastutab sellega, et ta on pood.

Et sa võid talle tagasi viia ja protesteerida. Aga turul sa üldjuhul ei lähe, sest turumüüja ütleb, et mina ei tea midagi.

V6: Aga siin oleneb ka tootest, eks ole. Näiteks ütleme see mesi. Seal on peal see silt. Toodetud selles ja selles talus ja kohe võib lahti võtta, eks. Või vähemalt ta on selle villinud ja pakendanud. Aga igasugused juurikad.. neid tõepoolest ei võta sa kinni, kust see tegelikult tulnud on.

V5: Mhmh, kui kevade alguses hakatakse kaalikaid müüma, siis sa pead lihtsalt teadma, kas Eestis on võimalik kaalikat saada või ei ole. Et sa saaksid aru, et kui on juurde kirjutatud kaalikas Eestist, siis see ei ole Eesti oma (naeravad).

V6: Nojah, aga nüüd on ka katteloovid ja katmikakad ja..

V5: Mhmh, võib-olla tõesti. Aga talu puhul on päritolu ikkagi teada. Poe puhul on ka päritolu teada, aga siis on enamasti välismaine. Näiteks kohe meie Konsumis võib-olla suve keskel pole kohalikku kurki - ikkagi on Hispaania kurk suvi läbi. Sest nemad tahavad, et ostavad suured kuskilt sisse ja nad ei hakka... Mis siis, et need kohalikud tootsid kurki hea meelega müügile, aga nad lihtsalt ei võta, sest nad tahavad, et kõik tuleks ühte kanalit mööda.

V6: Jaa. Ja siin selle puhul ongi just näiteks meega. Et neid suhteliselt väiksemaid koguseid, mida siin Eestis toodetakse, ei olegi võimalik kohalikus kaubandusvõrgus turustada, sellepärast et ei võeta vastu. Et müügil on enamasti.. ja isegi, kui see Meveda ja kes.. aga siis seal kuskil pisikeses kirjas võib ikka lugeda Hiina või Ungari mesi, mis on siin koha peal lihtsalt pakendatud.

V5: Ja teevad seda sellepärast, et hoida oma turgu - et pole enam oma sildi all mett pakkuda, sest lihtsalt ei saa.

M: Kas siin on see usaldusvääruse küsimus, et pigem võtaks Eestit toodet, aga kui seda silti pole peal, siis ei võta?

V6: No kui on ikkagi vaja, siis tuleb võtta. Aga kui on võimalik valida. Kui naabertalunik pakub näiteks kartuleid, siis ma võtan pigem sealt.

V5: Ja turu puhul ongi just see, et päritolu on küsitav. Seal võib sildi peal olla kirjas, mis iganes. Mulle vähemalt tundub, et see tootja ise ei müü, siis on see .. (sumbub vaikusesse).

V6: Mhmh, aga samas kui see tootja ise on seal leti taga, või keegi, kes selle kasvatamisega on seotud, siis on just see suhtlus. Et ta oskab ise rääkida, mis omadused sellel on, eks ole. Näiteks, milline on pudrukartul, milline on seal salatikartul.

M: Mhmh. Et annavad nõuandeid?

V6: Jah.

V5: Jah, küsisin.. käisin just kartulit ostmas. Küsisin, kas on mardikatõrjet tehtud, ja siis selle peale see müüja ütles umbes midagi sellist, et ma tahaks näha, kas te leiaksite kellegi, kes pole teinud mardikatõrjet. Et siis ei saa üldse mitte midagi. Ma ei tea, kas see vastas tõele või.. aga ma ei julgenud enam..

V6: Oot-oot-ot! Me teeme ka ju tõrjet. Me käime ju neid mehaaniliselt üle.

V5: Küsisin just selle keemilise tõrje kohta.

V6: Nojah.

V5: Aga meie puhul tuli just välja see, et talutoitu on väga lihtne eelistada, sest see tuuakse koju kätte. Pood on kahe kilomeetri kaugusel ja turgu ei ole üldse. Et valikut ei olegi tegelikult.

V6: Ja piima niimoodi liitrite viisi käe otsas tassida..

V10: .. ja kartulit

V7: Turu peal küsid, mis sorti teil on. Ja siis küsitakse, aga millist te tahate? (kõik naeravad)

V5: Mida aga vajate (naeravad).

V10: Igasugust on!

V5: Siis et talutoit on vähemate lisaainetega. Poes samas on ta rohkemate lisaainetega. Enamasti vähemalt, kui ta ei ole just see öko- ja mahemärgisega, mis on tohutult kallid poes. Kui osta tavapoest.

V6: Või looduspoest.

V5: Jah, just. Turu kohta ma ei teagi. Turul müüakse kõike, kui ma seal vahel harva käin. Ja siis see hinnaasi, et poes on see väga kõikuv. Tavatooted võivad seal väga odavad olla. Oluliselt odavamad kui näiteks talutoit. Aga samas, kui sa tahad tõesti seda mahedat, siis on hirmus kallid seal.

V6: Hind poes sõltub ka nendest kampaaniatest, mida tehakse.

V5: Talutoidul on hea, et saad oma kuu eelarvet teha. Ja see muidugi, seda ma siia ei kirjutanud, aga see on hästi positiivne, et et kuu aega sööd ja siis maksad. Kuu alguses tuleb arve ja siis maksad ära. Ja isegi, kui kuu lõpus raha otsa saab, ei ole veel hullu, sest teada on, et piima ja mune ikka saab.

V8: Et oleneb, kui palju sa piima oled ära joonud.

V5: Jah, ei see on väga hea.

V10: Lihtsaks on tehtud see inimese jaoks. Ja see ka, et netis lihtsalt vajutad kahte nuppu ja on asi olemas.

V9: Aga see peab meeles olema, millal mida vajutada, et ..

V5: Ja need asjad välja panna, aga noh see ei ole nii väga suur. (räägivad läbisegi).

M: Mhmh, aga Ülle siin mainis toidukampaaniaid. Mida te arvate toidukampaaniatest? (Paus) Kui palju nad toimivad?

V6: Toimivad.

V8: Poes just või?

M: Toidukampaaniad. Mitte ainult poekauba kohta, et täna on see odavam, aga üldse, mida süüa.

V9: Kui on ikka paksem see... jogurt on kampaaniahinnaga, siis me tarvitame seda. Ja kui ta on tavahinnaga, siis jätame vahele.

V5: Säästukas just käisin ja siis oli kana alla hinnatud.. või mitte alla hinnatud, aga..

V6: Kampaaniahinnaga.

V5: Kampaaniahinnaga. Siis ma mõtlesin küll, et võiks kanasuppi teha vahelduseks. Et muidu..

V9: Pigem jah, et kui on alla hinnatud need tooted, mida oled igapäevaselt harjunud tarbima, siis jah. Aga kui on kampaania mingile tootele, mida ma ei ole harjunud tarbima ja see on hirmus odav, siis ma sellepärast ei lähe.

V6: Ei no vahel lihtsalt uudishimust tahad.. ..katsetada..

V5: Jah, et kui, siis juba odavalt. Siis ei ole kahju nii suur.

M: Mhmh, aga need kampaaniad, mis ütlevad, et toituge tervislikult? Võtke siin juurikaid ja.. Mis te nendest arvate?

V10: Need on head, aga need on suhteliselt üldsõnalised. Ise oled ka toitumist ülikoolis õppinud ja rohkem tead, et nad on ikkagi liiga üldsõnalised. Siis võtad ikkagi raamatu või artikli kätte ja uurid sealt.

V5: Samas nad tuletavad meelde neid asju, mida sa nagunii tead. Näiteks see "viis peotäit juurvilju". Seda kindlasti nagu tead.

V7: Kui inimene on juba toiduvõrgustikuni jõudnud, siis ta nii palju teab. Siis need kampaaniad väga palju ei mõjuta.

V5: Võib-olla ongi see hästi sage asi, et tehakse neid kampaaniad nagu .. et panevad tähele ja kuulavad need, kellel on need teadmised juba olemas.

M: Mhmh. Aga kuidas teie toiduvõrgustikuni üldse jõudsite? (paus) Kust te seda kuulsite või..?

V5: Üks tuttav saatis. (Teised nõustuvad)

V7: Tuttavate kaudu jah.

V5: Ise ei oleks küll osanud otsida. Mul käis vahepeal.. toodi mune küll koju, aga tal juhtus sama lugu, et neid oli liiga vähe ja siis tal oli neid liiga palju. Tal oli minu juurde vist kõige kaugem sõita ja siis ta lõpetas mu juurde käimise ära.

V7: Meil käis üks talunik. Ta käib siamaani. Kõrval hoovis müüb piima. Aga seal pidi väga täpselt ise kohale tulema ja siis veel ootama need pudelid näpus vihma käes. Ja erilisi huvilisi ei olnud enam seal. Ilusa ilmaga ei olnud väga probleem. Istuda ei olnudki kuskil. Seisid püsti.

V6: Ma mäletan veel aega, kui talupiima toodi nii-öelda tänavale. Et auto sõitis ette suurte piimanõudega ja siis kõik oma mannergutega võeti sinna tänavale ritta ja ..

V9: Kui seal tänaval selle tolmu kohal valatakse piima, siis tekib ka selline tunne, et see enam väga puhas ei ole.

M: Jaa. Aga mis te arvate puhtast porgandist või siis mullasest porgandist, kui te saate osta? On seal mingi vahe?

V9: Enda jaoks ei ole, laste jaoks on. Nad söövad puhtad ära, aga musti ei puutu. (naeravad)

V5: Minu jaoks tekitas hämmeldust see, et ma olen proovinud erinevaid. Seal Piim ja Muus on kahte sorti porgandeid: üks on mahe ja teine on tavaline porgand. Ja ma tellisin tavalist ja tavaline oli nagu porgand ikka. Pesemata, normaalne. Ma tean, et üks talunik, kes ise kasvatab, ütles, et tegelikult kõik need porgandid, mida poes müüakse, on ära pestud ja need on ka töödeldud säilitusainega üle. Sest muidu nad ei seisaks, läheks kohe halvaks. ja siis järgmine kord ma mõtlesin, et tellin neid maheporgandeid ja need olid ära pestud! Nad ei seisnud ka tõesti. Jah, mahe, aga miks nad olid ära pestud? Mulle ei jõudnud lihtsalt kohale, miks peaks maheporgand olema ära pestud. Võib-olla lihtsalt, et eristada, et tavaporgandit ei ole, aga maheporgand on. Et sassi ei läheks neil, kes toovad.

V10: Samas kui ta on mullane, siis ei näe ka neid plekke. Näiteks, kui turul ise valid ja tahad ära võtta ja näed, kui on mingi väga lilla koht, et siis ei võta seda.

V5: Ma ei tea jah. Ma ise vist eelistaks ikka ka pestud porgandit, aga just see, et poes..

V10: Aga veega, mitte säilitusainetega.

V5: Jah just, poest ma seda küll osta ei taha.

M: Mhmh, aga Juuli, Sirje, teie?

V7: Ma ei tea turul.. Kui mul on kiire ja ma lähen turult ja võtan väiksema koguse kartuleid, siis ma eelistan küll pestud kartuleid. Aga kui nagu rohkem varud, siis ostad mullaga kartulit.

M: Mhmh. Kas selleks, et ta säiliks kauem või?

V7: Jah, et ta säiliks.

V9: Kartulit mina kunagi pestult kunagi ei osta millegipärast. Kuivõrd seda kartulit mullast..

V8: Ma näiteks seda värsket kartulit.. siis ma ostan küll pestult. Ma tean, et ma süön selle koguse hästi kiiresti ära.

V7: Värsked nad kipuvadki alati ära pesema.

M: Mhmh. Oli sul veel midagi seal kirjas? (küsides Liinalt)

V5: Teise lehekülje peal on. Avastasin lõpus, et teine lehekülg on veel ka! (naeravad)
Aa! Eelised ongi see, et ta on lihtne tellida, tuuakse koju kätte ja et vähe pakendeid on. Muud asjad ma juba mainisin. Ma ei tea.. Meil ei olegi puudusi vist. Puudusi ei ole, sest meil pole kvaliteeti ka. Pood kaugel ja turgu pole ja siis pead ju.. (paus)

M: Mhmh. Mis te arvate ökopoodidest?

V5: Väga hästi. Aga väga kallid on. Seal on väga huvitavaid asju. Mulle meeldib katsetada. Mul tuleb mingi vaimustus, siis ma ostan endale mingi asja ja siis ma loen selle kohta Internetis, et nii väga kasulik on ja.. Tavaliselt ostan enne ära ja siis hakkan lugema, mis seal on. Siis avastasin näiteks, et kookosrasv on väga äge asi. Et isegi kui ma seda ära süüa ei taha lõpuks, et siis ma võin seda enda keha peale määrada ja kaitseb päikese eest ka natukene ja.. Seal oli miljon omadust. Siis kui ma selle purgiga lõpuks ära lõpetasin, ega ma uut küll ostnud ei ole. Tegelikult oli lahe asi, aga ökopood ka kinni pole juhust....(ei saa aru enam - sumbub mürasse)

V7: Nii vähe aega siis oli?

V5: Oli jah.

V9: Suurema pere puhul ei jaksa lihtsalt seal maksta.

V5: Seda küll jah, aga ma ütlen, et mina küll tahan proovida.

M: Mis seal oleks huvipakkuvad või ahvatlevad tooted?

V8: Mina käisin, kui oli Tartus seal Supilinnas ökopood. Seal müüdi kinoad, mida mujal eriti ei olnud. Ja siis seda sain tasuta, aga muidu kõik asjad küllaltki kallid.

(keegi küsib midagi vaikselt, aga ei kuule).. Ei, see on kolinud Oa tänavale, mis on minu jaoks hästi kaugel ja sinna ma ei viitsi minna. Aga Lõunakeskuses on ka mingid

talupoed. Kui satud sinna, siis võib-olla käid läbi ja ostad midagi, mis silma hakkab ja mis ilus välja näeb. Toidu puhul on just liha ilus. Ja siis.. (pikk paus)

M: Mhmh. Mingit nipet-näpet ostate ka?

V8: Jah või pigem puljongit.

V6: Pesemisvahendit.

V7: See ei ole nagu säilitusainetega.

V5: Jah, pesugeeli ostan alati sealt, sest me saame mitmikute soodustust. Tuli ootamatult välja, et siis kui on kaksikud, saad mingit soodustust. Kümme protsenti. Ja siis ma käin kanistrikesega, viie liitrisega, ja lasen selle seal täis ja lähen seal taarat viima. Lõunakeskuses on nii, et lähed oma taaraga ja siis nad valavad sulle sama asja sinna sisse. Ja siis on ju väga hea, sest ma üks kord käin suure summa raha välja ja siis ma ei pea tükk aega.. et koguaeg on hea võtta sealt. Ei pea muretsema, et saab otsa ja siis ei saagi pesu pesta.

M: Aga lähme edasi igapäevaste toimetustega. Mida te üldse igapäevaselt ostate oma toiduvõrgustikust?

V7: Piima, muna, hakkliha, siis jahusid.

M: Erinevaid jahusid?

V7: Mhmh.

V8: Mina ostan vorsti ka. Seal on väga head suitsuvorstid.

V9: See on nii hea, et hommikul tuuakse ja kui õhtul koju lähed, siis enam ei ole. (Naeravad)

V8: Võid olen ka ostnud.

V7: Pähkleid, datleid ja viigimarju.

V8: Jaa, viigimarjad on ka head.

V5: Sain just idee teilt! (naeravad)

V7: Mina olen kommidest loobunud. Viigimarjad on palju paremad.

V8: Nad on tõesti väga head.

M: Mhmh. Liina, sina oled ka midagi ostnud?

V10: Jaa, ikka. Samad asjad enam-vähem. Piim, munad ja jahud ja porgandid.

V9: Porgandid on ka head.

M: Kas Piim ja Muu pakub muid asju ka peale toidu?

V8: Jaa. Siin nüüd on tulnud mingisugused..

V7: Teed ja maiustused on tulnud.

V8: Mingid õlid vist isegi.

V7: Õlid ja teed ja siis mingid kreemid. Sellised kehavõided.

M: Mhmh. Aga Ülle?

V6: Püsitellimus oli piimale ja munale oli ka. Aga nüüd hakkasime saama sealt muud ka.

M: Mis see püsitellimus tähendab?

V7: Kindel kogus kindlal päeval.

V5: Et ei pea koguaeg märkima, vaid tuleb automaatselt.

M: Iga nädal tuleb siis sama ports?

V6: Mhmh.

V7: Mul käib kaks korda nädalas. Aga nii ühekordselt.. sõltuvalt vajadusest, kui on vaja porgandeid või neid jahusid. Alguses sai tellitud kõike ja eks saab vaheldumisi tarvitatud. Eks siis, kui otsa saab, tellime jälle.

M: Mhmh. Kui suur osa toiduvõrgust tellitav toit teil igapäevaselt on? (paus) Kas see on pool või enamus või väheke?

V7: Vähem ikka. Ma arvan, et tarbitavast on vast pool ära, aga summaliselt ei tule kolmandikkugi.

V5: Muidu on vist üks kümnendik või..

V8: Ma vist ei oska öelda. Hommikusöök on ära - munad ja puder. Pudru jaoks on helbed ja ..

V5: Mina võtsin pasteeti eelmine kord. Tegelikult päris palju ikkagi. Ma arvan, et pool tuleb ära.

M: Mhmh. Kas sealt leiba ka saate?

V8: Leiba ka jah.

V7: Porgandeid ja leiba.

M: Võid?

V8: Võid ka ja kohupiima.

V6: Võid saab ise sellest koorest teha - see on ju nii koorene.

V8: Ei sellega mina ei oska. (naeravad)

V5: Kohupiima ma küll olen teinud, aga võid ma pole osanud teha.

V6: No see koor purki kallata ja.. (naeravad) ei lähe kuigi kaua aega.

V5: Minu väike vend tegi seda.

V8 ja V7: Mikseriga võib ka jah.

V9: Pigem on probleem selle koore ära jaotamine sellest piimast. Tavaliselt juuakse see mul lihtsalt sealt ära.

V6: Sellel koguneb ju seda nii palju peale. Kui see sealt ära valada purki.. lastele on see jälle, et näidata, kuidas see protsess on. Ja kui veel natuke soola ja maitserohelist sinna juurde panna ja.

V7: Kohupiima ja toorjuustuga on jah.

M: Mhmh. Et see ongi hästi erinev, kellel läheb rohkem ja kellel vähem ja ei saa niimoodi üheselt öelda. Jagaksin teile ühed individuaalsed lehed. (jagab pastakaid) Esimene küsimus siin palub kirjeldada, mida te tegite viimati ostetud kaubaga. Mis need võisid olla? Teisel pool on ka natuke ruumi, aga mitte väga palju. Pange siia kirja märkmed ja pärast räägime läbi, kuidas te selle kauba ära kasutasite. Kirjeldage just seda protseduuri.

V5: Kas see on just tähtis, et see oleks just viimane kord?

M: See on näide jah. Kui see viimane kord oli millegi poolest erinev, siis pange see ka kirja.

V5: No neljapäeval oli. See oli eile. Ma ei ole jõudnud seda ära kasutada.

M: No võtke siis üle-eelmise kord. Ja teine, mida tahaks teada - kirjeldage oma pere tööjaotust ka. Kes mida selles protsessis teeb? Alates otsustamisest, tellimisest..

V5: .. ja arve maksmiseni

M: Jah ja ära kasutamiseni. Kuidas see jaguneb teie peres? (jaotab lehed ja ootab)

V5: Et mida viimati tegite ja mille ära kasutasite? Et see on suhteliselt sama asi..

M: Nojah, see on pigem täiendavalt...Te ei pea võtma, et see on järgmine küsimus. See on lihtsalt mõttelennuks lihtsam.

(nohistavad lehti täita)

V9 vaikselt M-le: Ma pean varsti ära minema, lapsel hakkab kõht tühjaks saama.

(sosistavad)

M: Kas umbes kahe minutiga saab hakkama?

Kõik: Mhmh

V5: Kas siin tuleks seda ka, et kes nagu vastu võiks võtta need pudelid?

M: Jah. Näiteks. Kõike ei pea panema kirja, aga et endal lihtsam oleks.

(pikem paus)

V5: Ta ei tee seda. (vaatab, mida V6 kirjutab) Sa kirjuta, et mina tellin alati neid pudeleid. Mul on nii, et minu juurde tuleb kõigepealt õe kaup, sest ta tellib minuga sama arve pealt. Ise jälgib siis ja maksab hiljem sularahas ära ja siis ema oma ka, sest neil on koerad ja neile ei saa sõita sisse.

V6: Vanaema ka.

V5: Aaa jaa! Vanaema tellib ka minu arve pealt. Siis mul on alati segadus, et piimaonu tuleb ja mina vaatan, et "mis see on?! Mina küll ei tellinud!" Tema ütleb, et oli siin. No ju siis oli siin.

V6: Viimati tuli üks pudel piima vähem.

V5: Teile vä?

V6: Jah

M: Mis siis saab, kui tuleb vähem?

V5: Mis seal ikka - ostame ette. (V6-le) Aga võib-olla oli asi selles, et mina võtsin ära ühe pudeli sealt. Ma ei teadnud, mitu peab olema teil.

V5: See on pidev probleem, kui nii segamini läheb.

M: Ja-jaa, aga võib-olla sa hakkadki rääkima, kuidas sul tavaliselt see asi käib.

V5: Aa, seda segaduse asja ma siia ei kirjutandki.

M: Mis segaduse?

V5: No see, et mulle tuleb kolme inimese või nelja inimese kaup ühe kastiga.

(naeravad)

V6: Kõik ei mahu kasti ära.

M: Kas see on kuidagi sildistatud ka?

V5: Ei ole. Vahepeal panid arve juurde ja siis oli hea. Aga nüüd ma pean, kui mul tekib küsimusi, siis ma lähen arvutisse ja vaatan, mida ma tellisin. Aga tavaliselt, kui midagi jääb tulemata, siis nad kohe ei paranda asju. Ja siis ma käin nende asjadega, mille kohta mul on küsimusi, et kelle oma see on nüüd on.. et kas mina tellisin või.. Ma ka kõike ei mäleta.

Vanaema tellib ainult piima. Temaga on lihtne. Tal on alati kindel kogus. Ma siis jooksen õe juurde, et kuule, tellisid seda või? "Ei." Siis ma jooksen ema juurde.

M: Keegi ei tunnista omaks?

V5: Tavaliselt me saame ikka ära jaotatud. Hakkan siis pihta?

M: Jah-jah.

V5: Viimati tellisin piima ja mune ja panin need külmkappi. Ja piima tarvitasime.. Ja siis viisin veel õele tema piima ära, aga vanaema tuli ise järgi. Ja emale viisin vist ka ära, sest keegi neile järgi ei tulnud. Ükskord ma ei viitsinud minna ja siis nad ei tulnudki järgi ja siis ma pidin kõik oma külmkappi ära mahutama. See on ikka päris õudne, kui ma pean neli lisapudelit sinna ära mahutama.

M: Kui suured need pudelid on?

V7: Liitrised.

M: Liitrised? Mhmmh.

V5: Pole hullu tegelikult.

V9 ütleb midagi samal ajal, aga ei saa aru..

V5: See tekitabki tunde, et nad tulevad alati vastu. Näiteks see oli talvel, et munad olid väiksemad ja siis nad...

V6: .. olid 12 muna ükskord.

V5: Jaa! Võtsid taskusse! Et munad olid seekord väiksemad, et võtke palun kaks muna veel. Ja see oli kuidagi nii armas! Või siis viimati oli meil selline asi, et tuli meile uus kuller. Ma olin ära unustanud, et see piima toomise aeg on, ja läksin korraks majast välja aeda. Mul on suur aed. Ja ma ei kuulnud, et ta tuli. Aga mul oli uks lahti. Ja siis tulen tagasi ja vaatan: klaasikillud ukse ees ja siis silt "Lõhkusin pudeli", teisel pool pinu(?). Ja siis mul tuli meelde, et ups.. ta ju teadis ja koridoris oli ta ise läinud ja võtnud selle kasti ära ja vahetanud välja. Ja siis koristasin klaasikillud ära, et mis siis ikka - juhtub. See on jah, kuidagi väga armas. Siis saab järgmine kord vabandada, et tõesti mind ei olnudki kohal. Aga mis siis - ta sai väga hästi hakkama.

M: Kas sellist otsesuhtlust ka nendega käib?

(kõik räägivad segamini)

V9: Käivad nagu päkapikud. Ei tunneks neid äragi.

V5: Ei, meil on küll praktiliselt alati. Esiteks ma olen kodus olnud see aeg ja teine asi on see, et ma vähemalt alguses ei julgenud välja panna, kui .. Munade ja piimaga ei olegi, aga kui mingi hakkliha vahepeal oli ja ema tellis, siis vahest käib meil mingi kass seal ja mingi koer ja ma arvan, et kui ma siis läheks vaatama ukse peale, mis mul ukse taga on, siis polekski enam midagi.

M: Aga Juuli, kuidas sinul on?

V8: Et alguses siis, kui nad hakkasid tooma, siis meil on korrusmaja ees fonolukk. Siis ma ärkasin üles, kui nad seda lasid ja siis andsid niimoodi ukse vahelt. Aga siis ma andsin neile nõobi, millega saab trepikojast sisse ja nüüd nad panevad kenasti ukse taha.

V9: Meil on õues täitsa see termokott. Tavaukse juures, mitte päris tänava peal.

M: Kas on eramaja või..?

V9: Eramaja jah.

M: Siis vist pole muret? Aga kui on kortermaja..

V10: Mina andsin näiteks koodi alt. Aga mina kardan seda, et kuna meil on kahtlased naabrid, siis tuleb suhteliselt hilja panna välja. Muidu on nii, et keegi kuskil kooserdab ja võtab ära.

V7: Mõnikord nad helistavad ka mul tütrele. Ka niimoodi neljandale korrusele. Viivad ukse taha. Aga olid üks õhtu unustanud panna selle kasti ja siis hommikul pool seitse helistasid.

V9: Ma alati panen kasti välja, sest muidu nad äkki helistavad mulle hommikul.

M: Aga mis siis saab, kui nad selle ära unustavad?

V8: Ükskord võtsid nad kasti ära üldse. Ma olin hästi üllatunud.

V7: Ükskord olid niisama sinna pudelid pandud. Lihtsalt lahtiselt. Midagi muud ei olnud.

M: Kas nad muidu ei taha tuua, kui kasti pole ukse taga?

V5: Ma arvan, et nad tooksid küll, aga meile ei saa, sest kõiki pudeleid ma ei saa kokku - keegi unustab.. Ema unustab oma pudelid saata ja siis tuleb uus laar ära. Aga nii palju, kui neid pudeleid on, ta saab tagasi, aga osad siis jäävad järgmiseks korraks. Siis järgmisel korral on lihtsalt rohkem pudeleid.

M: Kas te peale pudelite jätate neile veel midagi?

V9: Jahu..

V7: Munakastid.

M: Jahukastid?

V7: Või noh, toovad ämbrites. Ja siis need seemnekesed ja mis need on, need on väikeste pudelite sees.

M: Et kõik see taara läheb neile tagasi?

V7: Kõik taara läheb tagasi jah.

V9: Küpsisekarbid...

V8: ja munakarbid.

M: Küpsise karbid?

V5: Kas nad küsisid küpsisekarbid tagasi või?

V9: jah.

M: Kas nad ütlesid ka, miks neil neid vaja on?

V7: Talvel oli mingisugune meil, kus kirjutati, et saatke küpsisekarbid tagasi.

V8: Et saatke kõik pakendid tagasi.

M: Et munakarpe siis ka jätate..

V6: Jah, no neid on kõige rohkem jäetud.

M: Aga munakoori?

(kõik naeravad)

V7: Munakoored mina korjan kõik kokku ja siis ma viin õe kanadele. Ja siis kuivanud leivad korjan kokku ja viin naabri hobusele. Et kõik asjad korjan kokku ja midagi ära ei viska.

V6: Komposti lihtsalt.

M: Sa tahtsid veel midagi rääkida?

V5: Jaa, ja siis ma jõudsin sinna, mis ma piimaga tegin. Põhimõtteliselt tarvitsin joogiks ja siis söögitegemiseks: hommikupudrud ja kooki tegin. Nagu ikka toidutegemiseks ja joomiseks lihtsalt. Ja munadest sai samuti toitu. Ikka kooki ja ma ei tea, muna on meil alati vähe. Ma juba mõtlesin, et peaks panema selle, et kaks korda nädalas tuleks kümme muna.

V7: Mul on püsiteminus, aga ma saan ikka vähem.

V5: Ja just. Mul mees ütles ka, kes selle omanikuga suhtles, et neil on üks kolmandik munade temini.. jääb alati täitmata.

M: Kanad lihtsalt ei mune?

V5: Just! Et pole mõtet sinna panna, sest sa ei saa sellepärast rohkem mune kui sa tahad rohkem neid saada.... Aa ja erines selles mõttes varasematest teminustest, et ma olen vist esmaspäeviti võtnud kolm piima ja neljapäeviti neli minule. Lisaks siis veel õe omad ja vanaema omad. Aga seekord ma teminis vähem, sellepärast et mul jäi mitu korda üks pudel üle. Et kõigepealt jõin seda veel ja siis hakkasin uut lahti tegema. Ja siis ükskord tegin julmalt.. et teminis vaid ühe pudeli ja siis sain kõik ära joodud. Ja siis oli nii hea, kui tuli uus piim. Et ei tekiks seda, et jälle peab piima jooma, et teda nii palju on.

M: Et ei teki hapupiima?

V5: Ma ei ole lasknud hapuks, kuigi öeldi, et väga hästi pidi minema. Aga mina pole seda veel teinud. Ja piima oli seekord siis vähem. Ja selle tööjaotusega on nii, et mina temin.

M: Mhmh, aga kes ütleb, mida temida?

V5: Ise ütlen ja otsustan. Mõnikord on nii, et mõne asja temin ja siis süüa ise ära ka. Näiteks kui temin kuivatatud maheploomid, mis olid nii imehead. Lapsed vist said ka ikka natukene, aga ega neid väga palju seal ei olnud ka. Ma sattusin väga hoogu ja siis ma mõtlesin, et ma pean ju selle arve pärast mehele edasi andma. Siis ta vaatab, et millega ma tegelen!

M: Aga kas teised ka otsustavad, et mida tahaks?

V5: No mees vähemasti ütleb, kui midagi väga head on prooviks.

M: Et teistel on nagu oma maitseeelistus?

V5: Üldiselt ei ole. Õdedel, neid asju, ma olen andnud talle selle parooli. Siis ta saab ise märkida sellega. Ega ma ei jälgi teda, seepärast ma ei tea ka, mida ta tellib ja mis minule tuleb. Siis ma natuke häbenen: kas tõesti mina tellisin? Tegelt ei tellinud. Ja lapsed aitavad süüa teha. Mees enamasti süüa teha ei aita, aga tema roll on kõige tähtsam, sest tema maksab arve. Kui arve tuleb, siis ma annan selle talle edasi ja tema maksab. Ja siis pudeli peseb see, kelle käes see tühjaks saab. Lapsed ei pese siiski veel. Kas mina või siis abikaasa. Ja siis mina katsun meeles pidada, mis päeval peaks selle kasti uuesti kokku komplekteerima ja välja panema. Tegelt ma ei panegi seda välja. Nad lasevad mul alati uksekella. Enamasti võtan ikka isiklikult kauba vastu ja vahetan paar sõna. Aga kullerid ütlevad, et Elva ring on kõige hullem. See võtab kõige rohkem aega. Ja teed on auklikud ja kõik tahavad suhelda.

M: Lähme siis edasi.

V9: Ma loeks ette, sest ma pean tõesti ära minema (beebi ootab). Viimati oli viis liitrit piima nagu ikka. Sellest neli liitrit jõin ära. Natukene joovad lapsed ka. Mees on mul praegu ära. Ja ühe liitri ma lasen tavaliselt jogurtiks või hapupiimaks või keedan kohupiimaks. Kümme muna - nendest sai tehtud kooki ja praemuna ja kõik sai ära söödud. Siis olid viigimarjad. Pealelõunat sai kaks tükki ära söödud. Ja siis ma olen võtnud rukkipüüli, millest ma teen ise leiba. Ja siis salatimiks oli väga hea. See sai võileiva kõrvale ära näritud. Ja natuke sai salatisse ka pandud lõpuks. Ja siis maasuitsuvorst - selle sõid poisid jälle ära, nii et ma ise ei saanud tükki. Ja erinev oligi see salatimiks, mis oli uus toode. Tegelikult see vist ongi mu eralõbu - ise tellin, ise otsustan, ise teen söögid.

M: Keegi teine ei osale otsustamises?

V9: Vahel poisid nõuavad vorsti, kui üldse ei ole ühtegi liha kodus. Ja siis maksan arved ja kõik söövad.

M: Mhmh. (V9 peab lahkuma) Ärme lähme ringiga edasi. Võtame näiteks Juuli praegu.

V8: Viimati ma tellisin piima. Mina elan koos oma kallimaga. Nädala jooksul tellime me ühe piima. Seekord oli eriline. Ma juba ruttan ette, sest tellisime ühe, aga tuli kaks pudelit. Tavaliselt on vastupidi olnud, et tellid, aga ei tule, aga seekord oli nii. Ja siis me tellisime veel mune, pasteeti ja värsket salatit. Salatist tegime salatit - salatisegust.

Seal olid erinevad taimed: rukola, spinat ja midagi sihukest. Piimast me teeme putru ja paneme kohvi peale. Ja munadest munaputru.

M: Kas te teete toitu koos? On need rollid kuidagi jaotatud?

V8: See sõltub. Mõni hommik, kui mina ärkan varem, teen mina süüa, ja kui tema varem ärkab, teeb tema. Üldiselt putru teen mina, sest see tuleb mul paremini välja. Munaputru teeb tema paremini. See tellimus erineski selle poolest, et tuli üks piim, mida me ei tellinud, ja pasteeti ja salatisegu varem ei olnud. Ja selle tellimisega on niimoodi, et kuna mina olen selle kasutaja registreerinud, siis mina käin selles Interneti keskkonnas ja tellin, aga tavaliselt ikka küsin ta käest, kas ta tahab midagi erilist või kas teeme midagi hakklihast ja tellin hakkliha. Siis need kastid - juhtub, kuidas juhtub, et kes on parasjagu õhtul kodus või nii, see paneb ukse taha. Siis hommikul on meil süsteem, et kuna me kumbki ei pea hommikul tööle minema kella peale, siis me ärkame üles kell seitse. Me teame, et kuller tuleb umbes kolmveerand seitse. Me elame korrusmaja esimesel korrusel ja ei taha, et naabritel hakkab huvi tekkima. Ja siis me ärkame nii, et mina ärkan esmaspäeval kell seitse üles ja võtan asjad ära ja lähen magama tagasi ja tema ärkab neljapäeval. Ja arvega on niimoodi, et kel parasjagu raha on, see maksab. Ja siis klaarime omavahel.

M: Kas sellest mõnikord tülisid ka tuleb?

V8: Siinemaani pole küll midagi olnud. Piimapudeli pesemine, sellega on küll olnud (naeravad). Muidu on see, et üldiselt peseb tema nõusid, sest mul on nahk väga kuiv, ja siis piimapudelit pean mina pesema, sest talle kohe üldse see ei meeldi. Rohkem vist ei ole midagi.

M: Võtame nüüd Sirje.

V7: Mul oli viimati väga traditsiooniline tellimus: piim, munad ja vorst. Piima ma tellin esmaspäeval kaks pudelit ja neljapäeviti kolm pudelit. Kaks piima läks joogiks ja putru sain teha. Ja pool pudelit lasin hapuks minna, siis saime kama süüa. Ja munad - neli muna läks mul kringli valmistamiseks. Tegin lapsele lasteaiapeoks kaks suurt kringlit. Ja hästi ilus kringel sai ja väga maitsev. Kollane. Koored kogun siis kokku ja viin kanadele. Ja suitsuvorst läks nii nagu ma seda enne mainisin, et hommikul oli ja õhtul ei olnud enam. Hommikul ma paar viilu sain leiva peale, aga lapsed tulevad päeval koju ja õhtuks on ta otsas. Ma arvan, et nad söövad ilma leivata seda. Ja mina tellin, mina maksan, mina toimetan nende asjadega, aga kõik söövad.

M: Aga kes otsustab?

V7: Mina otsustan.

M: Kas teistel on ka sõnaõigust, et me tahame seda näiteks..

V7: Jah, mõnikord ikka ütlevad, et me tahame kotletti. Siis ma tellin hakkliha. Muidugi ütelda võivad nad alati midagi, kui tahavad. Eks ma ikka tellin ka, kui nad tahavad. Pudelid peseb ka siis.. Noh lapsed eriti ei pese, aga meie, kes viimasena tühjendame, peseme ja paneme kasti ukse taha.

M: Sul on kõik?

V7: Jah.

M: Võib-olla nüüd Liina siitpoolt.

V10: Viimati oli ka suhteliselt tüüpiline. Piima. Kuna me rōõska piima ei joo, teeme sellest ainult putru ja siis lähebki kahe peale elukaaslasega koos. Läheb umbes kaks liitrit nädalas. Ja kartuleid ostsime ja rohkem ei mäleta. Piimast tuleb puder. Kartuleid siis vastavalt. Ja rukkijahust teeme ise leiba. See ei erinenud varasematest tellimustest. Ma vaatan, et ma olen vist ainus, kes kunagi mune ei saa. (naeravad) Tõesti vist eelmine kuu sain vaid ühe korra mune. Ma käin turult neid ostmas. Nad vähemalt väidavad, et need on ka õnnelike kanade munad. Eks ma olen pidanud neid ostma.

V5: Aga munadega on küll nii, et minu mees, kui tavalisse poodi lähme: "osta neid odavaid mune ka, et tahaks nüüd muna süüa. Koguaeg jääb väheks. Head on küll, aga.."

V10: Minuga on see, et ma ei taha põhimõtteliselt puurikanade mune osta. Aga kuidas meil see tööjaotus on.. üldiselt me arutame läbi, mida oleks vaja osta. Teeme sellise nädala plaani, et mida me enam-vähem sööme, ja siis on lihtsam. Kuna mina tegin selle konto, siis mina tegelen tellimisega ja maksan pärast seda. Toitu valmistame ja sööme mõlemad. Vastavalt sellele, kummal rohkem aega on. Kuna mina ärkan varem üles, siis ma teen enamasti putru. Ja tema peseb nõusid. Ja kuna mul on viimasel ajal nii kiire olnud, siis tema teeb enamasti õhtusöögi. Ja see on täpselt see, et kuidas kellelgi on, et kes teeb süüa ja kes peseb nõud.

M: Mhmh. Ja Ülle pole ka rääkinud.

V6: Põhiline kaubaartikkel ongi meil piim. Püsitellimus on. Ja enam-vähem liiter piima päeva peale. Ja eelmine kord oligi veidike erinev, kuna kippus ka vahepeal üle jääma. Muidu oli esmaspäeval ja neljapäeval neli pudelit, aga esmaspäevaks sai nüüd tellitud kolm, et päevade peale paremini jaguneks. See liiter piima kulub üsna traditsiooniliselt. On hooldusel ema veel kodus. Tema tahab kohvi peale piima. Siis lõuna ajal lõunasöögi kõrvale ja sõltuvalt sellest, mis söök on. Noh munaputru.. sinna läheb piima või pudru sisse. Ja siis kolmandik liitrit läheb.. meil on piimaseen. Piima

hapendamiseks ja selle jagame enam-vähem mehega ära. Ja kui midagi üle jääb, saab keegi veel kruusitäie sinna toidu kõrvale. Kui on ikka suurem piimaisu, siis tuleb juurde osta. Seda tellimust pole alati meeles ja ei satu arvutisse õigel ajal. Siis helistad kellelegi, kes linna peal on veel, et kuule osta täna piima. Ja ema eest, kui ise olen tööl, siis käib naabritädi seal hommiku- ja lõunasööki andmas. Kui tema ajal pudel tühjaks saab, siis ta laseb lihtsalt vee sisse. Muidu on pudelite pesemine ikka minu ülesanne enamasti. Kui kellelgi tuleb meelde ja parasjagu on pudel tühjaks saanud, siis loputab vahel keegi teine ka ära. Aga viimasel ajal kipub see pudelite..

V5: See on kõige ebameeldivam töö.

V7: Kuna see piim on nii koorene, siis tuleb pudeleid ikka harjaga pesta. Need ei lähe lihtsalt loksutamisega puhtaks.

V10: Mul küll lähevad. Kiire töö ju.

V5: Kui uhad hullult nõudepesuvahendit sisse, siis läheb.

V10: Ma kardan, et kui see munade kord jõuab varsti minuni, siis ma näen iga kord, kui ma tellin. Võib-olla tuleb need eelmisel õhtul ära tellida. Võib-olla ma olen liiga aeglane.

V8: Vanasti, kui meil oli püsitellimus, siis ei tulnud üldse. Ja nüüd ma iga kord märgin ära, et ma tahan ja siis..

V10: Eelmine õhtu siis või?

V8: Eelmine päev.

V10: Kui eelmine tellimus on kätte saadud, siis või?

V8: Mhmh.

V10: Sest isegi kui ma olen hommikul varem tellinud, siis ikka ei saa.

V8: Minu jaoks ei mängi rolli, kas sa teed selle kolmapäeva õhtul või teed selle hommikul. Liiga hilja ei tohi teha, sest siis nad ei too. Kella kaheksani saab seda tellimust teha. Aga ma ikka teisipäev või isegi esmaspäev teen juba ära - selle järgmise tellimuse.

V10: Siis mul lihtsalt ei vea.

V5: Ei aga üks kolmandik jääb alati ilma.

V10: Ja ma olen alati see üks kolmandik (naeravad).

V6: See oleneb, kust ringist see alustab.

V8: Ma arvan ka, et see kättesaamine on teest.

M: Aga kes otsustab?

V6: Noh, minul on konto. Ja ma vaatan. Kui meelde tuleb, siis.. Alguses, siis sai tellitud kõik need jahud ja sai leiba ja vorsti ka. Aga leiva.. mees arvas, et ei, see on liiga kallis ja vorsti, et see on liiga suitsune. Et neid ei tasu tellida.

M: Mhmh. Kas jahudest teete te ise leiba?

V6: Leivajahu saab ostetud viljasalvest.

V5: Minul on see, et ma hakkan edaspidi ilmselt tellima sealt jahu. Leiva jaoks rukkijahu, aga ma pole praegu seda pidanud tegema, sest ma ostsin taluniku käest ilusa suure koti ja olen küpsetanud sellest. Muudkui küpsetan ja küpsetan ja tükk aega veel küpsetan. Nii et mul läheb veel aega, kui ma sealt hakkan tellima, aga ma küpsetan ka ise leiba.

V6: Ja need helbed ja kõik see niisugune läheb ka ema putrude jaoks.

V10: Mina sealt helbeid ei telli, sest minu arust on seal liiga palju kiudu. Sellepärast nagu ei taha.

M: Kvaliteet annab nagu..?

V5: Ei see ei ole. Neil on väga kvaliteetsed, aga..

V8: Maitse just ..

V5: Mulle tundub, et nad ongi vähem töödeldud, mis on ju ometigi väga hea, aga me ei ole sellega harjunud ja tegelikult Heleni kiirkaerahelvestest saab palju lihtsamalt selle pudru ja tuleb maitsvam.

V10: Neil ei ole ju ka sellist asja nagu kaerakliid, millest mina putru armastan teha.

V8: Eks ongi igal ühel oma maitse.

V6: Aga millega nagu probleem on, on see, et tahaks ise ka sedakaudu turustada ühteist. Et selles osas ei ole nagu kokkuleppele saanud.

M: Et pakuks ise ka?

V7: Omanikule tuleb..

V5: Omanikuga tuleb rääkida, mitte kulleriga.

M: Kui palju te saaksite üldse ise mõjutada, mis te arvate?

V10: Nad on öelnud, et kirjutage ja joonistage, kui teil on mõtteid.

V7: Minu arust tagasisidet ei ole, sest ma olen ka kirjutanud sinna või küsinud, kui ei tule mingit asja, aga nad ei vasta sellele.

V8: Ma arvan, et nad võtavad ikkagi teadmiseks selle. Võib-olla neil pole aega kirjutada. Ma usun, et päris paljud kirjutavad ka.

M: Aga kas te omal initsiatiivil olete neile ka kirjutanud?

V10: Mina kirjutasin neile, kui neil oli arve valesti tehtud. Siis nad küll vabandasid väga kiiresti.

M: Mhmh.. või midagi, mida paremaks muuta või teistmoodi teha?

(Kõik koos, aga aru ei saa.)

V5: Viimati oli tellitud suhkruga astelpajumahla ja kui maitseisin ei olnud suhkruga. Ja siis vaatasin tellimusest järgi ja mõtlesin, et ma pean neile vähemasti seda ütlema. Siis selgus, et need olid sama hinnaga, siis mõtlesin, et mis ma ikka. Ükstapuha ju, kas ma joon selle suhkruga või suhkruta.

M: Siis ei andnudki teada?

V5: Ei andnud jah. See ei ole ju suur viga kah, eriti kui sama hind oli tegelt.

V10: Isegi rohkem mahla tegelikult.

V5: Jaa just!

M: Mul on üks teine leht ka veel. Pange kirja põgusalt, kuidas teil see viimane tellimisprotsess.. meil oli siin just juttu tellimisprotsessist.. ja just see pool, kas te ise otsustate või keegi ütleb teile midagi ja palju viimasest korrast eelmisega vahet oli.

V10: Mis see teine toiduvõrgustik oli?

M: Lõuna-Eesti Toiduvõrgustik.

V10: Aga kuidas nendega kontakti saab?

M: Neil on ka veeb üleval. Neil on ka suletud keskkond ja Interneti teel tellitakse.

V7: Minu arust on see palju ebamugavam.

V5: Kas nad toovad ka koju?

M: Toovad koju. Toovad hiljem. Mitte nii vara hommikuti.

V10: Kas nad ise mõtlevad selle logistika välja?

M: Jah.

V10: Kas need on need Rein ja Tarmo?

M: Ei olnud Rein. Nad vahendavad mitte vaid toitu, aga igasuguseid asju: seepe ja šampoone ja..

V5: Aga see ei käi ju Elvas?

M: Nad vist ei tulnud Elvast jah. Nad hakkasid seda ringi sealt Võru tagant pihta.

V5 (loeb): Kes kellele mida ütles. Mis mõttes? Kuller tuli ja ütles: siin!

(naeravad)

M: On enam-vähem valmis? Hakkame Liinast pihta.

V10: Küsisin kõigepealt teiste käest, kui palju meil mida vaja oleks. Ja siis põhimõtteliselt arutasimegi läbi vastavalt sellele, mida tahaks süüa teha, et seda tellida. Minu arust oli see esmaspäeval ja mõne lausega.

M: Ma ise pole sinna registreerunud, aga kas sellest keskkonnast siis?

V10: Jah.

M: Teist varianti pole?

V10: Ei, see on väga mugav.

M: Selge. Juuli võib-olla.

V8: Viimati tellisime kolmapäeval. Tellime kaks korda nädalas: esmaspäevaks ja neljapäevaks. Ja viimati kuna meil oli tükk aega plaanis juba osta turult veiseliha ja siis hakkasime selleks salatisegu tegema. Salati kõrvale. Ja siis ma küsisingi, et kas teeme nii ja siis peigmees ütles, et teeme nii ja siis oligi selge.

M: On sul veel midagi?

V8: Ei ole.

M: Mhmh. Sirje.

V7: Minul on püsitellimus esmaspäevaks ja neljapäevaks. Neljapäevaks ma tellin tavaliselt rohkem, sest nädalalõpus teen rohkem süüa ja on aega rohkem teha midagi. Aga siiski ma nüüd viimane kord tellisin lisaks esmaspäevaks. Seda ma tegin nädala sees ära töö juures. Ma kodus eriti arvutisse ei pääse. Lihtsalt on see hõivatud või siis pole mul aega. Siis ma tellin alati töö juurest ära. Kui mul näiteks ununebki midagi, et tahaks nagu esmaspäevaks tellida, siis pühapäeva õhtul on mul kindlasti järsku tellimata midagi. Ja siis ongi nii, et kellelgi ei olnudki võimalust arvamust avaldada, kuna teen nädala keskel selle otsuse ära, et ma tellin juurde midagi. Hakkliha näiteks või .. Ja neljapäeval tuli lihtsalt tavaline püsitellimus.

M: Kõik?

V7: Jah.

M: Mhmh. Ülle.

V6: Külmkapis jäi mitu korda piima üle ja siis mõtlesin, et peaks vähendama püsitellimust. Mõtlesin seda niimoodi valjusti, et peaks vähendama ja peaks seda tegema ja .. aga sinnapaika see asi jäi, sest sellepärast oleks pidanud kuskile arvuti juurde minema ja kodus on igasugused muud asjad. Koguaeg läks meelest ära. Ükskord töö juures istusin arvuti juures ja siis tuli järsku meelde, et ahhaa.. Seda tahtsin ju ka teha ja siis tegin ära oma klõpsud. Vähendasin siis püsitellimust ja see oli

möödunud nädalal, aga eelmisest korrast umbes kuu aega võis vahet olla, kuni viimati selles keskkonnas käisin.

V5: Aa, mina sain sellest küsimusest teisiti aru: et millal tellisite. Et mitte selles mõttes, et millal märkisin midagi, vaid et millal mulle midagi toodi.

M: See oligi lihtsalt kirjeldada tellimisprotsessi.

V5: Aa okei. Ses suhtes, et toodud on ju koguaeg, lihtsalt märkinud ei ole nii tihti.

V6: Jah-jah-jah-jah.

M: Kõik?

V6 noogutades: Mhmh.

M: Liina, sina.

V5: Ma võtsin juba varakult piima natukene vähemaks, et jõuaks ära juua kenasti. Ja nii läbski. Toodi vähem ja kõik oli korras. keegi mulle midagi ei öelnud.

M: Kas see on nii-öelda valutu protsess? Et ütled, et tahan nüüd vähem ja kõik? Et vajutad nuppu..

V5: Ei, vajutan nuppu ja kõik (naeravad). Kuigi ma ei ole sellest aru saanud, et plussiga saab hästi liita, onju. Selleks korra, et üks lisaks. Aga miinusega ära võtta ei saa minu arust [tellimiskeskonna kohta].

V10: Saab küll.

V5: Aga kas ta võtab siis miinusega? Ma võtsin siis püsitellimusest.

V10: Ta peaks ikka miinusega ka töötama.

V5: Minu arust ei tulnud.

V10: Minul tuli.

V8: Minul ka.

V7: Aga kas seda parooli saab ka muuta? Nad on nii keerulised paroolid välja mõelnud. Minul see meelde kunagi ei jää.

V10: Mul on küll lihtne parool.

V6: Mul on ka.

V10: Mina salvestasin ära ja siis ma pole seda enam sisestanud.

V5: Mul on sama asi.

V8: See on see kontoandmed. Sealt alt peaks saama muuta.

M: Mis siis juhtub, kui ära unustaks?

V10: Saadavad uue.

V6: Ma arvan, et see on kuskil kirjas olemas.

V10: On küll.

V5: Minul on ka püsitellimus igaks esmaspäevaks ja neljapäevaks. Tavaliselt ma isegi ei näpi seda, sest kõik on nagu olemas. Ainult siis, kui ma tahan.. Ma ütlen, see oli hästi erandlik kord, kui ma nüüd seda piima vähemaks võtsin, sest tavaliselt ma lähen sinna vaatama selle mõttega, et midagi juurde panna. Neid asju, mida ma tavaliselt ei taha, aga seekord võiks ju olla. Vahest kartulit ja vahest porgandit ja.. Nii et kõik on endal otsas.

M: Mhmh. Millal te toiduvõrgustikuga liitusite?

Kõik läbisegi: Eelmisest sügisest.

V10: Siis oligi alguses natuke konarlikum kogu see..

V8: Alguses oli üldse see, et saatsid meili peale selle tellimuse. Ja ma mäletan, et ma ükskord isegi helistasin neile, sest ma läksin oma tuttavate juurde ööseks, kes ka tellivad neilt, ja siis ma ei saanud hommikul seda piima võtta ja siis ma ütlesin, kas te saate sinna tuua minu asjad. Ja siis nad ütlesid: "Muidugi, jaa!" (naeravad). Et hästi vahetu ja hästi kihvt suhtumine. Alguses oli jah, et meiliga saatsid tellimuse, aga siis ma helistasin, et palun tooge teise kohta seekord.

V7: Nad on toonud ka - mul tütre omad töid minu juurde.

V8: Hästi vastutulelikud on. Siis ma olen seda ka kuulnud selle kohta, et need, kes hiljem tahtsid liituda nendega, ei saanud.

M: Ei saanud?

V8: Aga võib-olla on see nüüd muutunud.

V7: Tundus jah vahepeal, et see on lihtsalt nii paisunud, sest suusõnalt see muudkui kandub edasi see informatsioon ja siis see on nii paisunud, et nad kohati ei saa enam hakkama.

M: Sellepärast ei olegi mune enam?

V10: Ei osanud jah arvata, et see nii populaarseks osutub.

V5: Ma tean, et nad kaaluvad oma kanafarmi rajamist. (naeravad) Ja siis saaks see munade probleem ükskord lahendatud.

V10: Siis saan mina ka mune.

V6: Tuleb endal kanad võtta.

V5: Seda ma olen ka kaalunud.

V10: Kesklinna (naerab).

V5: Rõdule.

V10: Mul pole rõdu.

M: Aga kas tellimisprotsess on teie jaoks muutunud?

Läbisegi: Jah.

M: Kuidas see päris alguses oli?

V7: Alguses oli nii, et tuli leht, kus oli kirjas, mis asju on olemas. Ja siis nad ise lihtsalt kirjutasid.

M: See oli ka Internetis või oli see paberil?

V7: Ei, lihtsalt meiliga saatsid oma tellimuse. Sa pidid ise ümber kirjutama.

V8: Alguses neil ei olnud isegi oma äriühingut loodud. Nad tegutsesid oma nime all. Isiklikud meiliaadressid. Saatsid sinna oma kaks piima ja munad. Ja siis lõpuks tuli see Piima ja Muu õige aadress. Alguses olid nende isiklikud aadressid.

M: Millal nad seda muutsid?

V8: Minu arust enne aastavahetust.

V10: Siis jah, tuli see uus kodulehekülg, kus oli tunduvalt loogilisem, ma arvan neil endale ka.

M: Kas alguses helistamist ka oli? Või otsesuhtlust?

V10: Jah, sisse ei saanud ja... (naeravad).

M: Kas te näost näkku siis nägite?

V8: Alguses nägime.

V7: Mina ei ole näinud näost näkku, aga helistanud küll olen.

V10: Nad alguses töid küll ära. Ma ütlesin, et ma tulen vastu, aga nemad ütlesid, et ei-ei, me tuleme ikka üles. Ma ütlesin palju ka ei pea tassima. Et kui nad tahavad, siis.. (naeravad)

V7: Ükskord viidi kogemata naabri ukse taha. Aga õnneks oli lähedalt tuua.

Helistasime ja küsisime, et kas täna ei tulnudki, aga nemad ütlesid, et ei, me viisime! Küll me otsisime selle ukse taga. (naeravad) Aga õnneks ei olnud naaber avastanud. Jumal tänatud.

V5: Muidu oleks munad otsas juba. Mul jäid ka kunagi tulemata päris alguses. Ja siis ma kirjutasin, et mul oli tellimus tehtud, aga ei tulnud. Siis mulle vastati küll tookord hästi kiiresti. Vastus oli selline, et ma olen mingi arvutiasja ohver. Arvutis oli mingi viga olnud ja sellepärast ma ei saanud oma asju.

M: Kas teil pere siseselt on mingid toitumisharjumused muutunud selle ajaga kui te alguses hakkasite tellima?

V7: Mul laps ennem ei söönud muna, aga nüüd sööb muna jälle.

M: Kas teda tuli veenda ka?

V7: Ja mees saab.. joob piima. Minul pole endal muutunud, sest ma ei joonud enne piima, ega joo nüüd ka.

M: Mhmh. Aga teistel?

V8: Ma arvan, et...

V10: .. jah, enam-vähem samu asju ostaks poest, aga oleks keerulisem neid kätte saada.

V6: Ema alguses, kui see talupiim tuli, jõi oluliselt rohkem kui seda poepiima.

M: Siis oli tunda, et oli puudu olnud vahepeal?

V6: Mhmh

V5: Talle maitses rohkem. Enne jõi poepiima. Siis kui hakkas seda saama, siis..

V6: harjus ära..

V5: Ei, talle maitses see rohkem.

V6: Jah, et isegi ühe topsi asemel neli.

M: Nüüd on vähem hakanud?

V6: Nüüd on kuidas kunagi. Ja kuna ise olen palju tööl ära lõuna ajal, siis ega ei teagi, palju ta seda joob.

V5: Nii palju annab, kui küsitakse.

V6: Just nii.

M: Teeme veel ühe rühmatöö, aga teeme teistmoodi. Paneme nüüd näiteks mõlemad Liinad kokku. Teeme kolmesed grupid. Võib kokku ka istuda. Kas oleks midagi, mida see toiduvõrgustik võiks muuta? Mida teie tahaksite, et seda paremaks muuta?

V5: Minu jaoks on huvitav, et mõni on öelnud, et pole neid mehi näinud, aga minu mees käis talvel seda autot sealt välja lükkamas. Meie hoovi pealt. Kevadel õigemini, sest seal oli nii porine. Ja siis nad tahtsid ukse lähedale sõita ja siis tuli autot sealt välja lükata.

M: Siin on nüüd küsimus, kuidas nad võiksid endast teada anda, aga kui me nüüd teame, et nad tegelikult ei tahagi väga, sest see on kinnine koht, siis pigem paneme kirja selle, kuidas seda võrgustikku võiks paremaks muuta teie arvates. Kas on üldse midagi muuta? Kas on veel arenguruumi?

V10: (naeravad) Alati mune!

V7: Kui minu mees sai need kontaktid, siis talle öeldi ka, et andke edasi väga headele tuttavatele, mitte kõikidele, keda me tunneme.

M: Ja nüüd sai väga häid tuttavaid väga palju.

V8: Seal tuleb see piirang ka.

V5: See tuleb see piirang, et miks on mu õde minuga koos - sest ta tahab ka alati ainult ühte piimapudelit.

M: Kas te olete tellinud näiteks töö juures ka kellegagi koos või koos sõpradega?

V8: Juuretist oma emale ma tellisin kord.

V6: Päril alguses naabritädiga sai tehtud ka veel. Tema oli ka selles grupis, aga siis ta tegi endale eraldi.

M: See on viimane ülesanne - väike motivatsioon. Praegu on teil reaalne võimalus midagi muuta, kui ma annan neile tagasisidet.

V5: Ma olen seda koguaeg mõelnud, et nad viivad välja.

V10: Mingi tagasiside küsimustik võiks neil olla. Võib olla ka mingi lihtne - et inimesed teevad oma paar linnukest ära ja neil on võib-olla ka mingi statistika selle kohta. See ju genereerib nii kiiresti, et see ei võta neilt ju tükkki küljest ära. Kui palju neid inimesi üldse on ja mida kõige rohkem tellitakse ja..

Läbisegi räägivad.

V10: Minu arust võiks see ka kirjas olla, et kust piim tuleb.

(arutavad omavahel gruppides)

V5: Mina ootan suure huviga, mis suvel saab. Kindlasti tuleb palju huvitavaid asju, mida tõenäoliselt mina ei telli, sest ma kasutan neid ju ise.

V8: Vanemate juures saan ma ka peenrasse minna ja võtta värsket, aga kui ma Tartus olen, siis on nii hea, et tuleb värsket. Ma loodan, et tuleb, sest praegu juba olid rabarberid ja sihukesed asjad.

V7: Eelmine kord ma tellisin rabarberit ja küpsiseid, aga mida ei tulnud, ei tulnud, ja mingit tagasisidet ka ei ole. Kas ma nüüd järgmine kord tean neid tellida või mitte. Ma olen mitu korda tellinud ühte asja ja ikka ei ole tulnud.

V5: Meil on hea see, et kuna me näeme neid kullereid, siis me saame küsida, et miks ei ole ja kas tasub tellida.

V10: Mis ma praegu mõtlesin, et võiks olla see, et sa ei saa enam seda nuppu vajutada seal netis. Et kui ..

V7: Jah, kui ei ole võimalik seda üldse pakkuda.

M: Siis tead, et ei tulegi?

V7: Jah.

V6: Samas kui see püsitellimus on, siis võikski.

V10: Aga võikski olla, et kui on pidev millegi defitsiit, et sa ei saagi panna suurt püsitellimust.

V5: Vahepeal neil oli, et vaid üks karp mune toodi iga tellimuse kohta. Talvel oli mingi..

V10: Vahepeal olid neil need rohelised munad.

V6: Mhmh

V5: Koguaeg otsisid, kas neid nüüd saab.

V7: Mina ei olegi näinud neid rohelisi.

V6: Siniseid ja rohelisi.

V10: Mina ammugi mitte!

V7: Kas need olid munadepühad, et värvitud?

V5: Ei, munadepühade aegu ei olnud mingeid mune. Mina ei saanud siis ühtki karpi. Nädalate viisi ootas. Teada oli, et kui läheb asjaga raskeks, et siis ei saa. Ja siis ma ka kuu aega järjest vist ei saanud.

M: Kas nad viivad suurematele asutustele ka või ainult ...

V8: Ei usu millegipärast.

V5: Tartu inimesed saavad enne tööleminekut ja Elva inimesed peale töölt tulekut kauba kätte. See on väga loogiline minu arust. See on hästi välja mõeldud. Minul ei olegi neile ettepanekuid olnud, sest mulle tundub, et nad saavad ise väga hästi hakkama. See võib aega võtta, aga..

V10: Nad koguaeg arendavad.

V5: Jah just. Nad ikkagi tegelevad sellega. Ma näen, et nad ei seisa paigal, vaid nad ise koguaeg panevad sinna asju juurde. Ja alati on huvitav just neid uusi asju vaadata, mis need siis on.

M: Kas te tunnete puudust nendega rohkem suhtlemisest?

V7: Jah, tunnen jah.

M: Tahaks rohkem näha ja rääkida?

V8: Kui ei tule seda asja, siis saad kohe küsida, miks ei ole.

V5: Ega nad muud ei ütle kui, jah et nendega ongi raskusi ja et tellige ikka edasi järjekindlalt.

V7: Kas need kullerid on siis nagu palgatud inimesed?

V10: Jah.

V5: Nüüd on kolm erinevat kullerit olnud. Üks oli kõigepealt, aga ma ei tea, miks tema ära läks, siis tuli üks uus asemele, aga nüüd just hiljuti vahetus. Ja see on minu arust nii äge, kuidas nad õpetavad seda noort kullerit välja. Siis nad käivad kaks korda

seda ringi läbi. Sõidavad. Noor käib alati kaasas. Tuleb ukse peale ja siis vaatab, kuidas see asi käib. Kaks korda käib ja siis võtab asja üle.

M: Kui nad tulevad, mida nad esimesena ütlevad? Kas räägite ka natukene?

V5: Vot see on see Elva probleem. Seal nad ei saa nii lihtsalt, et panevad asjad ära.

V10: Et Tartu läheb kiiresti, jah? (naeravad)

V5: Jah, et Tartu läheb kiiresti, aga Elva läheb väga aeglaselt, ma olen kuulnud. Mis ikka. Tervitame ja vahest .. ma ikka üritan nende elu lihtsamaks teha. Ma üritan värava lahti jätta, et nad ei peaks ise sellega pusima, sest raske on, kui sa võtad kasti. Tavaliselt ma olen köögis ja siis ma tean, kunas nad tulevad. Just siis me tavaliselt oleme köögis. Ja ma näen kohe ära, et auto tuli ja siis ta veel alles komplekteerib neid. Ma lähen tihtilugu talle ise ka vastu. Võtan need asjad ja oma kasti. Talvel, siis ma ei viitsinud välja minna, aga siis ma läksin vähemalt ukse taha, et nii pea, kui ta tuli, tegin ukse lahti. See ei olnud minu jaoks mingi probleem, sest ma nägin, et ta tahab tulla.

V7: Sügisel ma tellisin hästi palju õunamahla.

V5: Seda kiideti, aga seda rohkem ei saanud. Seega tuleb hakata uut sügist ootama.

M: Aga mida talvel on saada?

V7: Need jahud ikka ja kartulid ja..

M: Juurikad ja piima ja munad?

V8: Peedid on väga head.

V7: Kas need on toored peedid?

V8: Jah.

V10: Ma ei viitsi peeti keeta, ma ostan turu pealt.

V7: Neil on juurikakast kohe. Seal on erinevad asjad.

V8: Kapsas ja ..

V5: Ma ei ole seda proovinud.

V8: See on odav ka. See läheb tavalisse kasti, mis neil on. Hall kast. Sinna on kilekottidega pandud erinevaid asju.

M: Kas need on ette antud, mis seal on, või saab ise tellida?

V8: Seal kastis on seitse kilo. Siis seal on kartul, kaalikas, porgand, peet vist ka ja kapsas. Ja kui midagi neilt näiteks ei ole, siis nad asendavad selle kartuliga. Maksis midagi kaks eurot või kaks midagi. See tundub hästi mõistlik.

M: Mis mõtteid muidu tekkis, mida võiks muuta?

V10: Minu arust nad võiks oma kodulehte natukene tuunida. Just see, et nad saaksid seda seadistust muuta. Et kui nad teavad, palju neil enam-vähem on, et nad panevad selle lukku. Et sa ei saaks..

M: Et oleks kogused näha?

V10: Jah, siis saab inimene ise planeerida.

M: Reaalajas siis?

V10: Jah-jah. No selleks peab olema hea koduka haldaja.

V5: Kas nad seda oskavad ette ennustada, palju kanad munevad?

V10: Selles mõttes, et nad enam-vähem teavad.

V7: Laoseisu ei saa kunagi..

V10: Kui nad teavad, et üks kolmandik jääb alati puudu.. ja samamoodi mingid kategooriad.. toiduainete kategooriad. Et see nimistu ei läheks nii pikaks.

V5: See võiks küll olla.

V8: Jajah!

M: Kas praegu on kõik ühes potis?

V8: Kõik järjest jah.

V6: Jah, et siis uutel võiks mingi tärnike juures olla.

V5: Või võiks olla nii nagu see tavaliselt on. Uued tooted. Võtad selle lahti ja siis näed mis on uued. Et sa saaks valida. Või näiteks kuivained. Et tuleks erinevad. Et menüü oleks teistsugune. Samas võiks ju olla ka kõik reas neile, kes tahavad. Ja siis selle kiinoaga seoses. See on järjekordne uudistood.

M: Mis asi see on?

V5: Kiinoa. Tšiili hanemalts vist oli.

V8: Jah.

V5: see on väga huvitav.

V7: Taim siis?

V5: Riisi asemel. Maitseb nagu hirss mu meelest.

V8: Ta on hirsi moodi jah.

V7: Ma olen kuulnud küll, aga pole osanud temaga midagi peale hakata.

V10: Nagu läätsed põhimõtteliselt. Et sa teed neist mingi söögi või salati.

V5: Ma just mõtlengi, et seda võiks küll neile pakkuda, et nad võtaks selliseid asju ka sisse, mida muidu müüakse ainult vaid ökopoodides. Just see kiinoa ja võib-olla ka läätsed.

M: Kas te tahaksite, et nad oskaks ka soovitada, mis sellega teha?

V10: Ma arvan, et selle leiab üles, et see ei ole probleem.

V8: Kuigi need kakao-oad näiteks. Sellest ma ei ole aru saanud täpselt, miks nad müüvad kakaoube. Ma ei tea, mida sellega teha näiteks.

V5: Jahvatad ära ilmselt ja siis ..

V8: Kas neid peab ka töötleva? Kohviube peab röstima näiteks. Kas kakaouba on selline, et sa jahvatad ära ja siis on kakao?

V5: Ma ei tea. Ma ei ole isegi vaadanud, et nad seda müüvad seal.

M: Aga kas te sellisest asjast tunnete puudust, et oleks koht, kus niimoodi rääkida? Kasvõi virtuaalselt..

V5: Mingi foorum?

M: Jah, no näiteks, kuidas sa teed neid kakaoube.

V5: Aa, seda võiks küll olla jah, kus inimesed jagavad oma kogemusi, mida nad neist asjadest tegid.

V10: Võib-olla ka seda toiduvõrgustiku asja ka natukene laiendada. Mul on tunne, et väga paljud ikkagi tahaksid. Nõudlus on päris suur. Et sa ei osta kaks kuud kaupluses seisvat piima, vaid et saad kohalikku toitu.

V8: Kas Põhja-Eestis on ka midagi sellist?

M: Nad alustasid küll.

V10: Kalamajas on.. ja

V7: Igatahes mingi autolavka või tagurpidi lavka on.

V8: Ja võib-olla nad võiksid oma kogemust.. üle Eesti värsket kala pakkuda.

V5: Mina tahaks apelsinisukaadi saada. Ma küpsetasin pühadeks seda ..

V6: Pashat?

V5: Saia.

V6: Aa, sai vist oli jah.

V5: Pühadesai oli. Ja neil oli veel nii huvitavalt, et sattusin liiga hilja sinna lehe peale ja siis ma tellisin seda. Sai järgmiseks korra seda tellida. Aga see oli nüüd pärast pühi ja siis ma seda muidugi ei saanud. Ja siis kuller ütles mulle ka. Alguses küsisin, kas seda saab koguaeg. Ta siis ei teadnud ja ütles, et ilmselt küll. Järgmine kord, kui ta tuli, oli tal mees, et ma küsisin, ja ütles, et ei seda saia anti ükskord. Ma tean, et seal sees oli apelsinisukaad. Ma tahaks ise sellega teha, aga seda peab minema Tartusse ostma ökopoodidesse.

M: Ma tean, et LETis jagasid retsepte ka, kuidas midagi teha, ja olid sellised komplektid.

V5: Aa, see on see Inglismaa variant.

M: See oli Prantsusmaalt võetud mõte.

V5: Ma olen raamatut näinud. Seal oli ka, et tuli kohe see kast talunikelt ja oli ka kirjas, et kus ja kuidas on see kasvatatud. Või talunike enda mõtted ka sellega seoses. Näiteks, et seekord juhtus, et saaki tuli vähem ja mis selle põhjuseks oli.

M: Mhmh, et lugu on taga.

V10: Jah, just. Et sa tead ka, kuidas asja kasvatatakse, mitte

M: Kas te panite veel midagi kirja?

V6: Suvekuu ajal värskeid puu- ja juurvilju võiks tuua. Aga võib-olla on neil see juba plaanis. Piimatooteid rohkem: kodujuust, hapukoor, juust, või. Kui midagi ei saa, sooviks tagasisidet, miks ei saa. Nupuke ei peaks töötama, kui pole seda toodet ajutiselt. Piima tootja võiks olla teada. Või ja kohupiim võiks olla. Ja siis võiks olla ka, kuidas neid pudeleid pestakse. Selle kohta, et sa lähed vähemalt..

V5: Pildid onju?

(naeravad ja ütlevad midagi läbisegi)

V6: Ei, millega. Kas mingi pesuvahendiga või kas selleks on mingisugune masinpesu või käsitsipesu. Mis vahendiga?

V8: Eriti korgid

V6: Ja ja siis just see, et kuidas saaks pakkuda neid oma tooteid ka sellesse ringi: mesindussaadusi, ravimtaimi. Mis oleksid need tingimused?

V5: Ma annan sulle meiliaadressi. Sa ei ole ilmselt seal kodukal olnud. Seal on küll see meiliaadress.

M: Kas midagi oli veel teil?

V6: Ei, siin praegu rohkem ei ole.

M: Kuivõrd te ise tunnete, kas toiduvõrgustike tellimine on innovaatiline asi? Kas ta on vana asi või ta on midagi uut? Kuidas te seda näete?

V7: Minu arust on ta vana asi, aga lihtsalt uues kuues. Selles mõttes nagu tänapäevasem. Vanasti lihtsalt läksid naabrinaise juurde, kellel oli lehm ja tõid sealt oma asja, aga nüüd saab palju mugavamalt.

V10: Mulle vähemalt tundub, et Eestis õnneks ei ole see vahe nii pikk olnud. See võõrandumine taludest ja põllumajandusest. Mujal võib-olla tõesti hakkas tunduma, et piim tulebki poest. Eestis ikkagi kõik teavad, et ikka lehmad on ka seal vahel.

M: Mhmh. Mis te arvate, kas need toiduvõrgustikud võiksid omavahel ka koostööd teha kuidagi? Kui nad teeksid koostööd, siis mis see tulemus võiks neil olla?

V8: Mulle tundub, et Piim ja Muu on väga arenenud. Et nad võiksid oma kogemust jagada üleüldse, mitte..

V10: Mingisse muusse piirkonda.

V8: Võiks teha kasvõi mingi artikkel, et inimestel tekiks huvi ja nad saaksid küsida, et kuidas siis... Minu vanemad elasid näiteks Põhja-Eestis. Kui ma sellest neile rääkisin - mu isa on seal külas külavanem praegu - siis ta ütles, et "hmm.. huvitav! Võiks ka proovida midagi sellist.". Aga see ongi see, et ta ei oska planeerida seda oma töö kõrvalt, et palju see aega võtab ja kuidas see käib üldse.

V5: Mina just mõtlesin, et kümme aastat tagasi ei oleks ju ette kujutanud sellist asja. Tegelikult ju Peedu inimesed ammu juba unistasid millestki sellisest. Just sel põhjusel, et meil on pood liiga kaugel ja turgu ka ei ole. Meil on just, et igaühel mingi oma aialapikene on, aga ta ei saa tervet aastat. Ta ei kasvata ju terve talve kartuleid seal ära. Ta kasvatab kaks vagu kartulit.

V6: Ma mõtlen just seda, et see piirang, millest vähem ei saa tellida. Siis võiks olla ka mingi peatuspunkt, kuhu need üksikud inimesed saaks tulla ja.. Kasvõi siis ka neile jätta mingi püsitellimus, aga et nad tulevad ja saavad sealt kätte omad asjad.

V5: Siis nad peavad olema lihtsalt aktiivsed ja kellegi sellise juurde minema.

V6: Nad ei tea ju ka sellest midagi.

V5: Ja ega nad väga rääkida ka ei tohi.

V8: Võib-olla Interneti keskkonnas võiks olla mingi kasutajate foorum või midagi sellist. Et kõik saavad siis seal rääkida oma jutte.

V10: Aga võib-olla, kui see läheb jälle liiga suureks, siis ta jälle nagu..

V7: ei toimi enam.

V10: Siis ta ei toimi..

V6: Ei toimi jah.

V10: Siis peakski olema, et erinevates kohtades on väikesed, aga need väikesed suhtlevad omavahel ja jagavad seda kogemust. Et üle Eesti tekiks neid pisikesi.

V6: Jah, ja et osa kaupu, mida vähestes kogustes toodetakse, eks ole... Näiteks mis on see Mooste need..

V5: Lina?

V6: Linaõli ja need tooted ka.

V10: Tegelikult tehakse ju ka.. noh Märjamaal on pärmitehas.. Mina olen näiteks (ei saa aru) pärmist ostnud, millega on lahe taimset pasteedi teha. Ma olen teinud mingeid

imelikke asju, aga igal juhul sellised asjad, mida Eestis tehakse, aga mis ei jõua poodidesse

M: Mhmh. Et siis nagu sellest võrgustikust, kus midagi üle jääb, siis võiks nagu teise kohta..

V7: Jah-jah. Paljud talud ju teevad kitsejuustu.

V8: Jah, ma just ka mõtlesin kitsepiima peale.

M: Mhmh.. Ja kui veel mugav on, et tuuakse koju kätte..

V10: Ma arvan, et see on eriti hea, et ei pea ise tassima midagi mäest üles.

V8: Ma arvan, et neid talunikke on palju, kellel on turustamisprobleem.

V5: Tegelikult võib-olla ei ole neid väga palju, sellepärast, et vahepealne trend oli ju see, et ei tasunud pidada ühte lehma näiteks sel lihtsal põhjusel, et sest see oli väga ebarentaabel. Sest kokkuostu sa ei saanud viia või see oli liiga tülikas. Ja siis oligi niimoodi, et kas sa olid suurtalunik või sa ei olnud üldse.. et sul ei olnudki siis loomi. Ja nüüd on just selliste toiduvõrgustikega seoses oleks ju uuesti võimalus ka väiketalunikel tulla turule..

V6: Jah, isegi neliteist lehma oli liiga vähe, et see oleks ära tasunud. Sellise võrgustikuga siis tõenäoliselt see talu oleks jäänud alles, aga ..

V10: Jah, et väiksemad saaksid ühineda. Eesti maa pole ka ju nii kallis..

V5: Jah, ja see annaks tööd ka sinna Lõuna-Eesti talumajapidamistesse, kus muidu Lõuna-Eestis ei ole väga palju töökohti. Aga see aitaks neid töökohti juurde tekitada. Saaksid teha, milleks neil on võimalused.

V6: Jah, et näiteks see Otepää ümbrus, Põlva ümbrus.

M: Võib-olla algabki see just siit Lõuna-Eestist...

V10: Ma väga loodan.

(paus)

M: Mhmh. Rohkem praegu ei olegi. Suur aitäh, et te saite tulla ja tahtsite tulla.

V6: Ma ausalt öeldes ei kujutanud ette, mis siin toimuma hakkab.

V5: Aga sa ikka tahtsid. Kuna mina tulin autoga, siis sa olid nõus ka.

(räägivad muust)

M: Aga aitäh teile

Lisa 4. Tabel 5. Talutoidu ja toiduvõrgustiku tähendused ja nende argumentatsioon

Omistatud tähendus	Kontekst	Näide tähenduse kohta	Vastuargument	Näide vastuargumendi kohta
Kanad, munad, lehm, piim, mannerng, kartul, "porgandid ja juurikad", liha	Atribuudid	V3: just sellised porgandid ja juurikad ja munad V6: piim ja muu ... Ja liha ja kartul V9: Mannernguga	ei ole	ei ole
Jätkusuutliku talu toode	Majandus, eluspüsimine	LET: toodetud talus, mis mõtleb ka keskkonnale, mõtleb sellele, et selles talus oleks järjepidevus, või et oleks võimalik toota ka peale teda. [--] Talutootmine ikkagi peaks olema ikkagi see, mis mõtleb jätkusuutlikkusele.	ei ole	ei ole
Väike-ettevõtluse toode	Majandus, äri	V2: Väiketootmine. ... Just tootmismaa.. et tegemist on ikkagi väiksemahulise ettevõtmisega. Ei ole suurtööstus ega kaks tuhat hektarit maad, V10: Ja suured juurviljapõllud V5: Pigem just väikesed V9: neid kasvatab talunik rohkem nagu endale. Et need on nagu ülejäägid, mis ta müüb. ... Talutoitu ostes toetad kohalikku tootjat ...	ei ole	ei ole

Maaidüll/ mälestus	Ikoon (pilt)	<p>V1: Päike ja heinamaa. ... No nii nagu peab, eks, see tunne - nagu vanasti, nagu vanaema juures</p> <p>V7: Lapsepõlvetoit</p> <p>PIIM JA MUU: ma ise olen maalaps olnud. Ema oli mul loomalaudas lüpsja ja peres olid loomad ja.. hobune ja kanad ja.. Mulle meeldib see taluidüll, maaidüll. [--] mälestused. Hea oli ise minna pesast mune võtma. Nüüd tööajal ostad poest säästumuna.</p>	ei ole	ei ole
Elustiil	Maailmavaade	<p>V4: see on ikkagi selline elustiili propageerimine ka. Et ei toeta sellist padukapitalisti. [--] Orienteerume ainult nii-öelda masstootmisele, maksimumproduksioonile ja tegelikult selle all toidu kvaliteet kannatab ja üldse maaelu kannatab tegelikult.,</p> <p>V2: ja elustiil ikkagi. Et toetada nende elustiili ja siis ka enda elustiili...</p>	ei ole	ei ole
Talutoidu sööja	Identiteet	V1, V3: Inimene on see, mida ta sööb.	ei ole	ei ole

<p>Puhas ja tervislik mahetoit</p>	<p>Tervis ja turvalisus</p>	<p>V8: me vähemalt usume, et nad ei kasuta väetisi. Nad ütlevad, et nad on mahe. Talutoidu eelis - värskus, maitse. V10: Me eeldame, et ta on puhtam. Samas ega ei saa päris kontrollida, kui just ise mingeid teste tegema ei lähe. IDUETTEVÕTE: Asja mõte on ikkagi pakkuda konkreetset tervislikku toitu. V9: Eeldatavasti on ta tervislikum. V5: miskipärast usume, et see on tervislikum, kuigi mõned allikad ütlevad, et vahet ei ole. [--] Ei ole kasutanud väetisi loomulikult ... taimekaitsevahendeid. V7: Mina võin öelda, et see on tervislikum. Ma näen oma mehe pealt, kellel on see reflukshaigus. Tema ei saa üldse piima juua ja kui ta hakkas seda talupiima jooma, siis ei mingit haigust!</p>	<p>1) Turul öeldi, et ühegi taluniku kartulid pole ilma mardikatõrjeta; 2) Leidub talunikke, kelle piim ei kõlba juua, sest tootmine ei ole puhas 3) toote taaskasutatav pakend on küll säästlik, aga pole hügieeniline, 4) Saastunud välitingimustes toidu käitlemine ei ole puhas</p>	<p>V5: käisin just kartulit ostmas. Küsisin, kas on mardikatõrjet tehtud ... müüja ütles ... ma tahaks näha, kas te leiaksite kellegi, kes pole teinud mardikatõrjet. ... V6: Oot-oot-ot! Me teeme ka ju tõrjet. Me käime ju neid mehaaniliselt üle. V5: Küsisin just selle keemilise tõrje kohta. V5: Ma isegi ei oska öelda, mis selle maitse teeb. V7: See on puhtus. V6: Tootmise puhtus. V5: muidu see piim ei säili rohkem kui nädal aega. Ta oli halvaks läinud, sest need korgid lasevad läbi. ... ma ei saa koguaeg tellida kahte liitrit korraga ühe tellimusega. ... hakkab ... halvaks minema. V6: ühtepidi ... on küll säästlikum, taaskasutatavam taara, aga teiselt poolt siin tekib see küsimus, et kuidas need pesemistingimused on, V9: No kui ta on valesti pestud, siis ta ei säiligi. V9: Kui seal tänaval selle tolmu kohal valatakse piima, siis tekib ka selline tunne, et see enam väga puhas ei ole. V5: üks talunik, kes ise kasvatab, ütles, et tegelikult kõik need porgandid, mida poes müüakse, on ära pestud ja need on ka töödeldud säilitusainega üle. Sest muidu nad ei seisaks, läheks kohe halvaks. ja siis järgmine kord ma mõtlesin, et tellin neid maheporgandeid ja need olid ära pestud! V10: Samas kui ta on mullane, siis ei näe ka neid plekke. Näiteks, kui turul ise valid ja tahad ära võtta ja näed, kui on mingi väga lilla koht, et siis ei võta seda.</p>
------------------------------------	-----------------------------	---	---	---

Värskus, hooajalisus	Säilivus, kättesaadavus	<p>V8: piimatooted kõigepealt ja siis erinevad juurviljad ja suvel marjad. Kõik, mis on värskel. [--] suvel hakatakse näiteks tomatit pakkuma. Seda näiteks ei saa talvel.</p> <p>V9: talutoidu eeliseks.. ta on värskel ... ta on hooajaline (talutoidu eelis), V7: tellisin hästi palju õunamahla ...</p> <p>V5: ... Seega tuleb hakata uut sügist ootama. [--] Tegelikult on küll nii, et Hispaania tomatit ma ikkagi tarbin vähem kui suvel oma tomatit. See on loogiline. [--] munadepühade aegu ei olnud mingeid mune. ... Nädalate viisi ootasid.,</p> <p>V2: hooajaliselt ka muidugi. ... hakkab värskelid maitseid tulema. Salatid ja asjad ...</p>	<p>Mune pole võrgustikus koguaeg saada, samas turul ja poest saab talumune ehk "õnnelike kanade mune" koguaeg</p>	<p>V10: Tõesti vist eelmine kuu sain vaid ühe korra mune. Ma käin turult neid ostmas. Nad vähemalt väidavad, et need on ka õnnelike kanade munad. Eks ma olen pidanud neid ostma.</p> <p>V5: nüüd küpsetan kooki ja on vaja kolme muna ja ühte muna ei ole ja siis mõtlen, et mis ma siis teen. Ja lähen poodi.</p>
-------------------------	----------------------------	--	---	---

Mitmekesisus	Valikud	<p>V10: ta on suhteliselt ... mittestandardne. Et ei ole selline, et kõik õunad või porgandid näevad täpselt ühesugused välja. Mitmekesisus on tore. Looduses on ka mitmekesisus olemas</p> <p>V2: Munad on erivärvi. Muna on kollane ka. Sõltuvalt koorest ja muna suurus varieerub. [--] Näiteks kui rääkidagi valikust köögivilja-juurvilja puhul, siis sellest talust on ma ei tea.. kolmkümmend erinevat sorti asju. Kui tellida, siis ei teagi, mida uut sealt saadakse. Ei teatagi, et Eestis sellist asja kasvatatakse</p>	<p>1) mitmekesisus on vähenenud: masstootmisega kasvatatakse väheseid sorte ja tõuge, 2) suurtootjatel on suurem tootearendusvõimalus ja poes on tootevalik suurem, 3) Talus ei toodeta nt kuivatatud ploome, rosinaid või sukaadi, mida tahaks osta</p>	<p>V8: Siis poega võrreldes on see, et poes on tootevalik suurem ... poe eelis on see, et nad müüvad suurtootjate kaupa, kellel on parem tootearenduse võimalus. Näiteks leiba mina ostan poest ikkagi, kuigi sealt saab ka tellida. Mulle tundub, et on maitsev.</p> <p>V5: Kuivatatud ploomi minu arust Eestis ei toodeta, siis ei ole valikut: tuleb osta seda, mida on.</p> <p>V4: Praegu see diversiteet on nii palju alla läinud seoses selle masstootmistega, et kasvatavad kõik väga väheseid sorte, väga väheseid tõuge...</p> <p>V7: Turu peal küsid, mis sorti teil on. Ja siis küsitakse, aga millist te tahate?</p>
--------------	---------	--	--	--

Kohalikkus	Kodu ja lähedus	V9: ta on kohalik, ta pole transpordi käigus nii palju väntsutatud. [--] Talutoitu ostes toetad kohalikku tootjat ja... ta saab kas rohkem tasu toodangu eest või siis ei ole seal nii palju vahendajaid vahel.	Talutoit võib olla ka kaugelt imporditud mahetoode: dattel, tomat, õun, läätsed, kuivained	<p>V1: Seemned ja rosinad ja datlid V2: Tsitruselised, mida Eestis üldse ei kasvatata, või avokaadod. V4: Kuivained. Aga ka puuviljad. Talvel köögiviljad ka. Mis iseenesest on hea - muidu ei ole üldse saada. Kui arvestada seda keskkonna mõju, siis nagu ei tohiks osta.. Mina paraku olen ikka ostnud. Igast Argentiina õunad ja ... Austraaliast ja kiivid ja ... on ikka roppkaugelt.. V1: Mina olen nii teinud, et mis ma poest ngunii ostaks, nagu datleid või.. siis ma olen sealt ostnud. Et noh jah, et võibolla siis on ikkagi parem. V5: tellitud talutoidul meeldib see ... et ta on eestimaine. Mõned asjad muidugi ei ole ka, mida seal pakutakse. Näiteks ploomid... V6: Aga neid ei pea ostma V5: kui on valik, kas näiteks Eestis kasvatatud ja kuivatatud ploomi või Aserbaidžaanist toodud kuivatatud ploomi, siis ostaks Eesti oma. [--] et nad võtaks selliseid asju ka sisse, mida muidu müüakse ainult vaid ökopoodides. Just see kiinoa ja võibolla ka läätsed.</p> <p>V8: turul on palju ka talutoitu, aga seda ei tea, kust ta tuleb: kas ta on ikka eestimaine või ei ole. V5 [turu kohta]: kui kevade alguses hakatakse kaalikaid müüma, siis sa pead lihtsalt teadma, kas Eestis on võimalik kaalikat saada või ei ole. Et sa saaksid aru, et kui on juurde kirjutatud kaalikas Eestist, siis see ei ole Eesti oma. [--] [poe kohta:] Mis siis, et need kohalikud tootsid kurki hea meelega müügile, aga nad lihtsalt ei võta, sest nad tahavad, et kõik tuleks ühte kanalit mööda. V6: isegi, kui see Meveda ja kes.. aga siis seal kuskil pisikeses kirjas võib ikka lugeda Hiina või Ungari mesi, mis on siin koha peal lihtsalt pakendatud.</p>
------------	-----------------	---	--	--

<p>Usaldusväärsus ja kindel päritolu</p>	<p>Identifitseerimine, turvalisus</p>	<p>V3: Seal taga on tavaliselt üks tootja, üks talunik, kes on otsast lõpuni selle juurika valmis kasvatanud ... Ta ei ole anonüümne. [--] turutoit on ka aeg-ajalt.. on see talusilt üleval ja mina ikkagi usaldan neid. Et nad tõesti seda oma talu kaupa müüvad. V8: kus iganes seda kasvatakse või kes on tootjad. See päritolu on teada. V5: Leidsime miskipärast, et see talutooted on usaldusväärsemad. Ja pood on ka samas usaldusväärne. ... Nad peavad vastutama.</p>	<p>1) Iduettevõtte kliendid ei tea, kelle piima nad joovad, 2) turul oleva talutoidu päritolu ja mahe- või ökotoodete sildistus ei ole nii usaldusväärne kui toiduvõrgustikust saadud talutoidul, sest kontrolli on väike või puudub</p>	<p>V2 (talutoidu kohta turul): Osadel on info, paberid ja asjad.. See nagu tõstab usaldusväärst, aga vahepeal nad valetavad sulle ka suu sisse. V8: turul on palju ka talutoitu, aga seda ei tea, kust ta tuleb: kas ta on ikka Eestimaine või ei ole. V5: turu puhul ongi just see, et päritolu on küsitav. Seal võib sildi peal olla kirjas, mis iganes. V5 (võrgustiku enda piima kohta): Kas keegi on aru saanud, kes seda piima seal toodab? Seal on "tunnustatud mahetootja" [--] Aga väga hästi maitseb. Nii et olgu siis... V6: Piima tootja võiks olla teada. V10: Minu arust võiks see ka kirjas olla, et kust piim tuleb. V8: mahe- ja ökotooteid.. seal on küll sildid peal, aga ei tea. Ei tekita nii palju usaldust vähemalt. (võrreldes talutoodetega) V10: kontroll on väiksem. Et kuidas ma saan tegelikult olla kindel, et tegemist on mahetootega. Öeldakse küll, aga mul ei ole reaalselt võimalust kontrollida. ... See on pigem usaldus, aga nagu selline väike kahtlus on.</p>
--	---------------------------------------	---	--	---

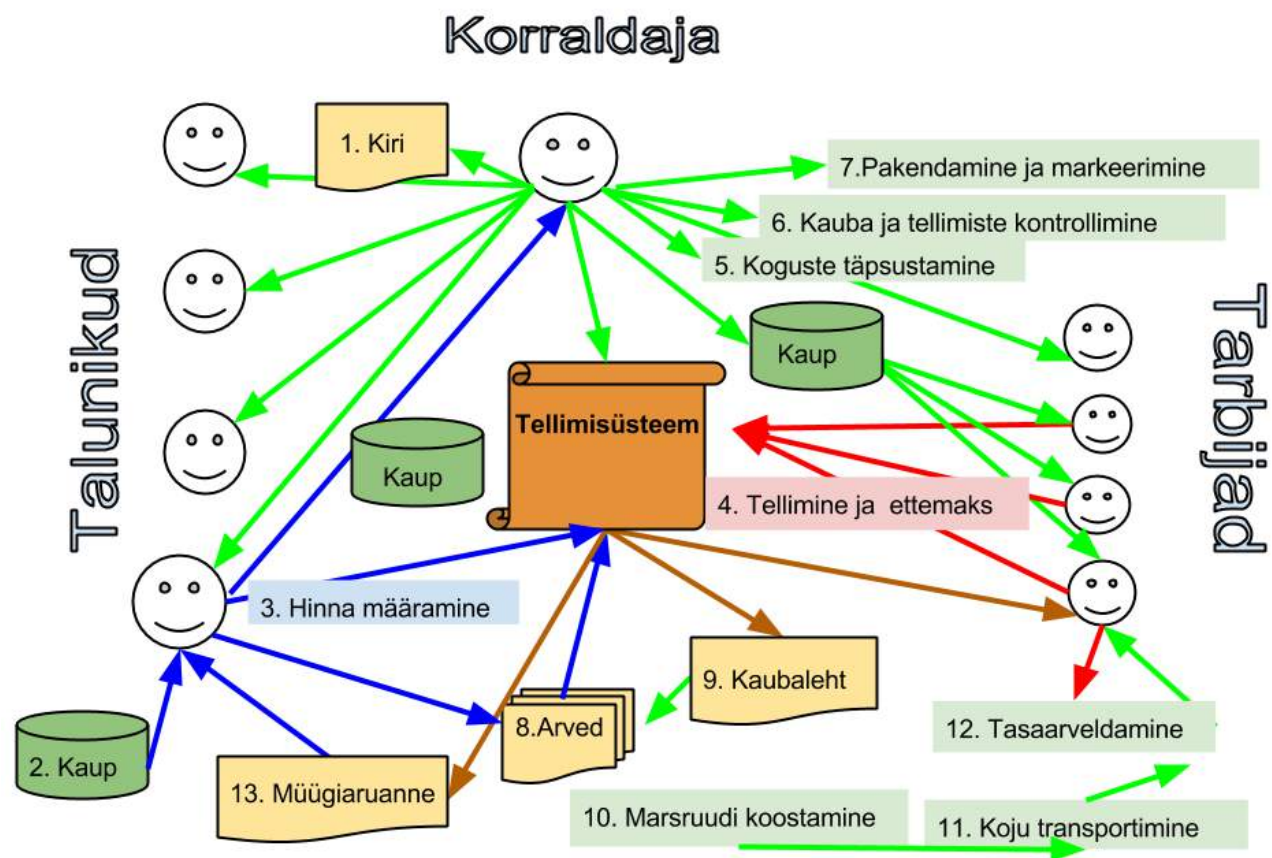
Keskkonna-sõbralikkus	Loomu-likkus, elusoleva hoidmine ja säästmine	<p>LET: me loome talle keskkonna. Me teame ju ise ka, et kui inimene on muutlikus keskkonnas, kui palju see inimesele probleeme valmistab. Ja sama tekib loodusega või taimedega [--] Kui ikkagi taimedele tehakse liiga, siis on täpselt samamoodi. See tuleb meile aja jooksul tagasi.</p> <p>V2: lehm saabki karjamaale... rohtu süüa. Samas suurtootmises, kus lehm ei näe seda loomulikku päevavalgust, et ta ongi kogu oma elu selles laudas.</p> <p>V5: vähe pakendeid on [--] see toit on vähem töödeldud</p> <p>V4: mingis mõttes selline loomulikum toidu tootmine kui suurtootmine. Ei kasutata igasuguseid nõkse, et majanduslikult olla edukas, vaid tehakse võibolla lihtsamate vahenditega ja loodetavasti inimsõbralikumalt kõike. Ja loomasõbralikumalt.</p>	<p>1) taaskasutusel põhinev säästlikkus võib teistpidi põhjustada räpasust ja toidu raiskamist (katkised korgid)</p>	<p>V6: ühtepidi, et see on küll säästlikum, taaskasutatavam taara, aga teiselt poolt siin tekib see küsimus, et kuidas need pesemistingimused</p> <p>V5: Eriti piimatoodete puhul. ... need korgid on hakanud ära kuluma ....Ta oli halvaks läinud, sest need korgid lasevad läbi.</p>
-----------------------	---	---	--	--

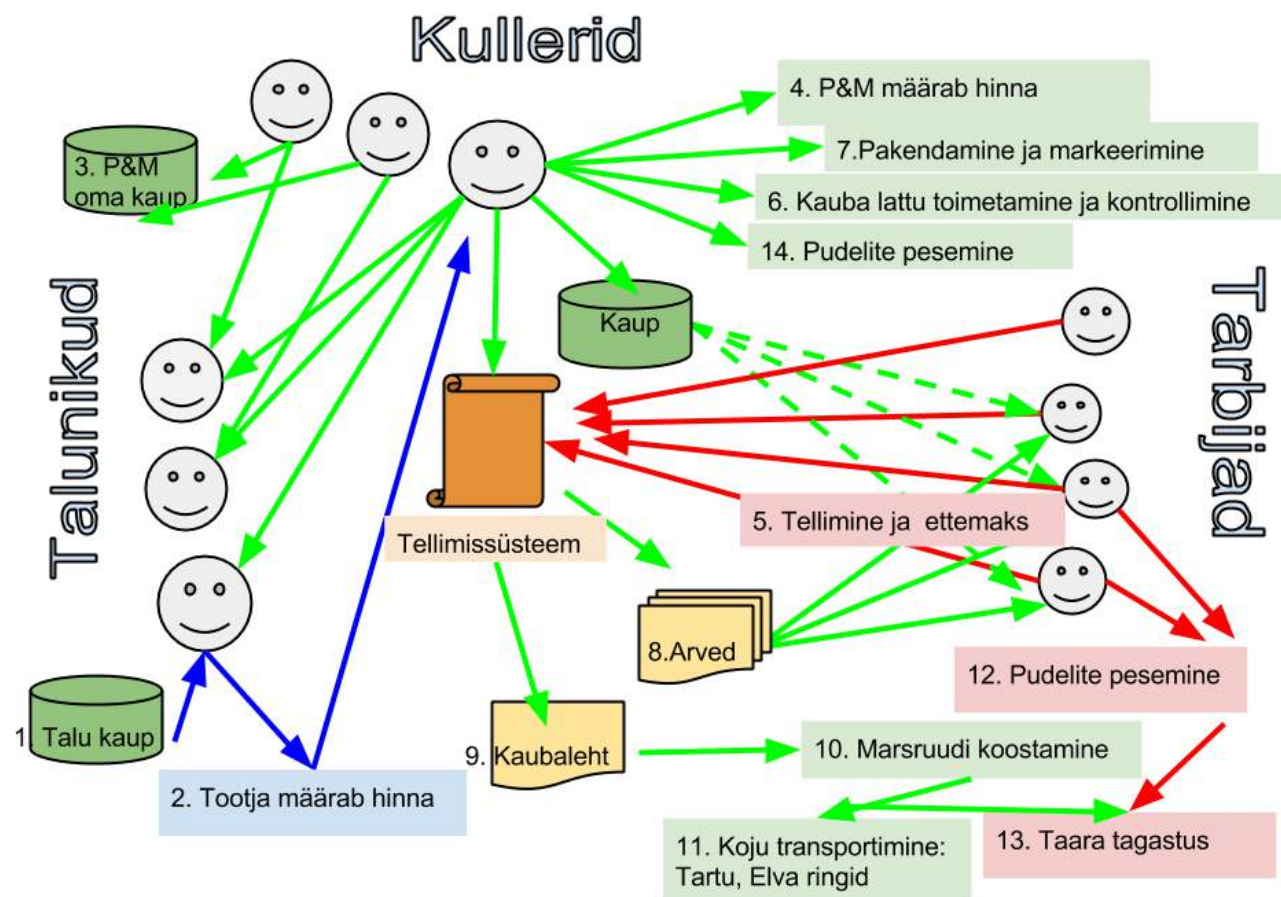
Maitse	Meeldivus, nautimine	<p>V4: see maitse on tihtipeale palju parem</p> <p>V2: See ongi see loomumase maitsega.</p> <p>V1: minu arust lihal on eriti vahe, nagu hakkliha. Mis poest ostad, on praed ju nagu kumm, teine sulab suus.</p> <p>V8: Munade puhul tuleb eriti välja, et muna on kollane, ilus, maitsev.</p>	<p>1) Vaid trans-portimiseks mõeldud imporditud toodetel pole nii hea maitse kui kohalikul Eestimaisel, Hispaania kohalikul tomatil on ka väga hea maitse, 2) Eesti taluniku piim ei kõlvanud juua, sest jahutussüsteemid ei olnud pesuvahenditest puhtad</p>	<p>V5: olen saanud paari taluniku käest, kellel on olnud väga hea piim ja siis ühe taluniku käest, kelle piim ei kõlvanud tegelikult juua. ... Ma isegi ei oska öelda, mis selle maitse teeb.</p> <p>V6: Tootmise puhtus.</p> <p>V8: Sööt ja..</p> <p>V5: samas ... ta müüs seda ju kokkuostu, ja tal olid väga vägevad jahutussüsteemid. Piim läks kohe mingitesse torudesse ja siis jahutati maha ja siis ma uurisingi. Ja siis tuli välja, et neid torusid peab millalgi puhastama ka. Lasti sinna siis mingit hapet sisse kõigepealt ja pärast lasti alust sisse ... ja siis vett ka, aga mingid alusejäägid jäid alati sisse. Nii et kui uus piimalaar tuli sinna, siis nad ütlesid, et tegelikult ... need piimhappebakterid surevad seal ära, nii et see piim ei läinud hapuks ka meil. See tundus mulle nii kahtlane, et ma ei tahtnudki enam. Aga seda probleemi suvel ei olnud. see tuli kuskil sügisel. Esimesel päeval ei olnud, aga teisel päeval läks kibedaks.</p> <p>V6: Silo kindlasti mõjutab.</p> <p>V10 Hispaania kohalike tomatite kohta: kui osta sealt kohalikku, siis ta on väga hea.</p>
Toiduvõrgustik kui salaorganisatsioon	Toiduvõrgustik	V1: Mulle natuke nagu meeldib, et need on nagu salaorganisatsioonid.	Ei ole	ei ole

Koju toodu	Toiduvõrgustik	V3: talutoidu eelised ... on nagu toiduvõrgustikke, kus saab toidu endale koju tellida. ... need juurikad on ju nii rasked. Et ei pea seda kraami koju tassima.	Kui kauba üleandmise aeg ei sobi, siis toitu ei osta mitte võrgustikust, vaid ökopoest.	V4: Ühest küljest on see maru eelis, et sa saad koju need rasked asjad, aga teisest küljest, kui nad tulevad ikkagi nihukesel ajal, kui sa ei saagi olla, siis on ikka tõsine probleem. ... vanasti oli mul vahepeal tütar kodu-dus, ei olnud probleemi. Aga nüüd ma ei ole saanud tükk aega tellida, sest ei ole kedagi kodus sel ajal. Ja see on probleem. Ma käin seal nendes ökopoodides, os-tan sealt. [--] kuigi nad on seal mu maal suhteliselt na-gu naabrid, siis igakord on see, mis kell ja kuidas siis kokku lepitud.. Jõle tüütu.
------------	----------------	---	---	--

Lisa 5. Joonis 12. Kogukonnaturu toimingud

Lisa 6. Joonis 13. Iduettevõtte toimingud

Lisa 7. Tabel 6. Praktikate muutused

Ostupraktika				
Praktika element	Tasand	Mis muutus	Näide	Põhjus
Struktuur/ Protsess	Reeglid	Tellimiskeskond (kirjad -> veeb)	LET: Süsteem on meil sellepärast tegelikult tehtud, et Exceli tabelite ja edasi-tagasi hindade küsimistega ja kõige sellega väsisin ma selle kolme aastaga nii ära. Ma mõtlesin, et ma edasi ei tee, kui ma ei saa normaalset lahendust sellele.[--] See oli väga positiivne, kuidas süsteemi teha ja saata e-kirju. Kuigi seal mingid arvamused olid ka, et e-kirju tuleb isegi hästi, aga mulle tundus, et need ei toimi hästi. Kui ma pean neid koguaeg saatma.	Võrgustiku otsus (väsimus ja toimetulek)
Struktuur/ Protsess	Reeglid	Tellimiskeskond (fail -> veeb)	LET: Meil on too tabelis tellimise variant ka olemas ja toda see, kes meil tegi kodulehest uue versiooni, tema ütles, et ärge seda.. see ei ole nii atraktiivne ja hea ja nii kena. Et jääge ikka selle poe juurde. Reklaamige ikka ühte kohta ainult. Aga seal seda laoseisu ei ole näha.	Võrgustiku otsus: põhines asjatundja soovitusel
Struktuur/ Protsess	Reeglid, võime	Tellimiskeskond (fail -> veeb)	V2: Mulle meeldis see vana süsteem Exceli tabeliga. ... siis sa said kirja panna.. Ma saan aru, et see Excel on Kajale võib-olla keerulisem, sest tootjaid on rohkem ja.. Aga noh, enda seisukohast mulle meeldis see Exceli tabel rohkem. Muidugi hea on, et saab internetipangast kohe summa ära maksta, et sularahaga arveldamist ei ole.	Võrgustiku otsus (kergem toimetulek, lisavõimalus ostjale)

Struktuur/ Protsess	Reeglid	Tellimiskeskond (kirjad -> veeb)	<p>V1: Piim ja Muus muutus mõned kuud tagasi see, et muidu neile tuli kirjake saata, aga nüüd on see interneti see.. klikkad sinna.. on linnukesed. Lihtsam on tellida. Õnneks mul arvuti veel mäletab mu parooli, mina ei mäleta. Teiste arvutitega ei saa, ainult selle kodusega saab.[--] V7: Alguses oli nii, et tuli leht, kus oli kirjas, mis asju on olemas. Ja siis nad ise lihtsalt kirjutasid. ... lihtsalt meiliga saatsid oma tellimuse. Sa pidid ise ümber kirjutama.V8: Alguses neil ei olnud isegi oma äriühingut loodud. Nad tegutsesid oma nime all. Isiklikud meiliaadressid. Saatsid sinna oma kaks piima ja munad. Ja siis lõpuks tuli see Piima ja Muu õige aadress. Alguses olid nende isiklikud aadressid. .... V10: Siis jah, tuli see uus kodulehekülg, kus oli tunduvalt loogilisem, ma arvan neil endale ka.</p>	Võrgustiku otsus, sest protseduur oli mahukas
Struktuur/ Protsess	Reeglid	Tellimise tihedus	<p>LET: Muidu oli meil vabatellimine - kellel oli aega, siis tellis. Sisuliselt kolmapäevast reedeni, kolm päeva sai tellida. Aga nüüd on nii, et on kindlaks päevaks valmis pakitud kast, kus on enam-vähem ette teada, mis seal on. Pole väga täpselt teada, mida just igakord pannakse, aga nädal aega ette saadetakse</p>	Võrgustiku otsus

Struktuur/ Protsess	Reeglid	Tellimise tihedus	V4: Kuni oktoobrini me tellisime regulaarselt - umbes iga kahe nädala tagant. Mõnikord iga nädal, kuidas vaja oli. Aga nüüd jah ei ole tükk aega, sellepärast et just see kohaletoomine ja see aja sobitamine on üsna tüütu. [--] kuigi nad on seal mu maal suhteliselt nagu naabrid, siis igakord on see, mis kell ja kuidas siis kokku lepitud.. Jõle tüütu.	Tarbija otsus: tüütu protsess
Struktuur/ Protsess	Võime, võimalus	Tellimine jäi ära	V4: Ühest küljest on see maru eelis, et sa saad koju need rasked asjad, aga teisest küljest, kui nad tulevad ikkagi nihukesel ajal, kui sa ei saagi olla, siis on ikka tõsine probleem. ... vanasti oli mul vahepeal tütar kodus, ei olnud probleemi. Aga nüüd ma ei ole saanud tükk aega tellida, sest ei ole kedagi kodus sel ajal. Ja see on probleem. Ma käin seal nendes ökopoodides, ostan sealt.	Tarbija võimalused ei ole vastavad
Struktuur/ Protsess	Ressurss, võime	Tellimine jäi ära	LET: meil tuli lasteaedadega asi toleks ajaks, kui masu tuli ja meil eelarved kokku tõmmati kõik. Ja see oli esimene asi, kust kõik asjad maha tõmmati. Lihtsalt mahetoitu ei võetud.	Tarbija võimalused ei ole vastavad
Struktuur/ Protsess	Võime, võimalus	Tellimise kogus suurenes	V6: Ema alguses, kui see talupiim tuli, jõi oluliselt rohkem kui seda poepiima. V5: Talle maitstes rohkem. Enne jõi poepiima. Siis kui hakkas seda saama, siis.. V6: harjus ära..V5: Ei, talle maitstes see rohkem. V6: Jah, et isegi ühe topsi asemel neli.	Söömisharjumus muutus
Struktuur/ Protsess	Ei tea	Tellimise kogus suurenes	V7: Mul laps ennem ei söönud muna, aga nüüd sööb muna jälle.	Söömisharjumus muutus

Asjad	Võime, võimalus	Tellimise kogus suurenes	V8: ... tellisime ühe, aga tuli kaks pudelit. Tavaliselt on vastupidi olnud, et tellid, aga ei tule, aga seekord oli nii. Ja siis me tellisime veel mune, pasteeti ja värsket salatit. Salatist tegime salatit - salatisegust. Seal olid erinevad taimed: rukola, spinat ja midagi sihukest. Piimast me teeme putru ja paneme kohvi peale. Ja munadest munaputru.	Tarbija otsus: juhuslikult suurem kogus saabunud kaupa ja telliti veel juurde
Struktuur/ Protsess	Võime, võimalus, ressurss	Tellimise kogus suurenes	V3: Meie oleme hakanud suures koguses porgandeid tellima. Ma olen hakanud tegema kohutavalt palju porgandimahla. ... Mulle meeldib üldse pressitud mahl. ... Kui ma ise kunagi laps olin, siis ma õudsalt armastasin mahlasid. Ja poemahlasid ei jõua.. V4: Jaa, need on kallid. M: See on kahjulik ka. Ja parem on ise teha.	Tähendus ja emotsioon: poemahl on kahjulik ja kallis, meeldib juua mahlasid
Struktuur/ Protsess	Võime, võimalus	Tellimise kogus suurenes	V2: Mina olen rohkem köögivilju sünnud. ... Erinevad asjad ja huvitavad asjad ja siis otsin mingi retsepti, et mida sellest teha ja.. Rohkem köögivilja jah.	Võimalus valmistada erinevaid sööke, katsetada erinevate retseptidega.

Struktuur/ Protsess	Võime, võimalus	Tellimuse kogus vähenes	<p>V6: Külmkapis jäi mitu korda piima üle ja siis mõtlesin, et peaks vähendama püsitellimust. Mõtlesin seda niimoodi valjusti, et peaks vähendama ja peaks seda tegema ja .. aga sinnapaika see asi jäi, sest sellepärast oleks pidanud kuskile arvuti juurde minema ja kodus on igasugused muud asjad. Koguaeg läks meelest ära. Ükskord töö juures istusin arvuti juures ja siis tuli järsku meelde, et ahhaa.. Seda tahtsin ju ka teha ja siis tegin ära oma klõpsud. Vähendasin siis püsitellimust ja see oli möödunud nädalal, aga eelmisest korrast umbes kuu aega võis vahet olla, kuni viimati selles keskkonnas käisin.</p>	Söömisharjumus muutus
Struktuur/ Protsess	Võime, võimalus	Tellimuse kogus vähenes	<p>V5: mul jäi mitu korda üks pudel üle. Et kõigepealt jõin seda veel ja siis hakkasin uut lahti tegema. Ja siis ükskord tegin julmalt.. et tellisin vaid ühe pudeli ja siis sain kõik ära joodud. Ja siis oli nii hea, kui tuli uus piim. Et ei tekiks seda, et jälle peab piima jooma, et teda nii palju on. [--]ma ei saa koguaeg tellida kahte liitrit korraga ühe tellimusega. ... hakkab ... halvaks minema.[--] Ma võtsin juba varakult piima natukene vähemaks, et jõuaks ära juua kenasti. Ja nii läkski. Toodi vähem ja kõik oli korras. Keegi mulle midagi ei öelnud.</p>	Söömisharjumus muutus

Toidu pakkumise praktika				
Struktuur/ Protsess	Võime, võimalus	Võrgustik sai alguse	<p><i>LET: tema seal ikka ELFi naistega rääkis, et nemad ikka tahavad saada. Ma ütlesin, et okei. Augusti algul saime kokku. Täpselt kuus aastat tagasi. Onju, 2006, 2007, 2008.. ..2009, 2010, 2011. Täpselt kuus aastat tagasi saime kokku. Tema otsis, mida nad tahaksid.[- -] Mul ei olnud ju selle paarisaja või kolmesaja kiloga, mis sel aastal siis oli parasjagu teda.. Mahtus siia maja alla keldrisse kõik ära. Ega mul ei olnud kuhugi minna temaga. [--] Algul ma viisin ainult enda asju. [--] Ja siis said kohe kaks vagu veel juurde ja siis olid juba viis ... Ja siis tuli massiliselt kliente.</i></p>	<p>Võrgustiku vajadus ülejäävast toiduvarust lahti saada ja tarbijate vajadus seda toitu saada</p>
Struktuur/ Protsess	Võime, võimalus	Toiduringid said alguse	<p><i>IDUETTEVÕTE: Algselt paarikümne liitri jagu hakkas vedama augustis. Ja mingitel hetkedel ta koguaeg andis mulle teada ja üritas mind kaasa vedada linna, et näed, et nüüd on juba kolm kasti. [--] Kogu selle struktuuri eesmärk oli see, et kui me suudame leida tootjad, pluss veel enda tootmise arendada.</i></p>	<p>Initsiaatori soov toetada kohalikku ettevõtlust ja luua endale ka äri</p>
Tähendus/ Motiveeritus	Ressurss	Võrgustiku toimingute hääbumine	<p><i>IDUETTEVÕTE: Põhiline probleem oligi see, et tüdimus tuli peale. ... mina olin ikka teinud järjest rohkem. ... Veebiprogrammeerija oli küll oma tööd ära teinud, aga ei osalenud aktiivselt selles. Ja selles suhtes olin üks. Ma ei kujutanud seda üldse nii ette, et teen üksi.</i></p>	<p>Tähenduse muutus: kollektiivsest muutus praktika individuaalseks</p>
Struktuur/ Protsess	Võime, võimalus	Toiduringide regulaarsus	<p><i>LET: Kevadel meil tavaliselt rahvas hakkab ära kaduma. ... Nad lähevad ära kõik linnast.</i></p>	<p>Võimalust ei ole, sest kliente ei ole</p>

Struktuur/ Protsess	Reeglid	Arveldussüsteem	<p><i>LET: Teine pool on siis see, et seal on kogu arvestus selle asja kohta olemas. Talunik saab ise teha aruandeid ja näha, millist kaupa ta kõige rohkem müüb. ... Mulle tundus, et kui ma neid asju sedapidi kokku ei pane, siis lihtsalt ei jõua seda teha. Füüsiliselt ei jõua.</i></p>	Võrgustiku otsus: ei suuda hallata vana süsteemi
---------------------	---------	-----------------	---	--

Lisa 8. Tabel 7. Võrgustike tegevuse ja visioonide vastuolud

Tegevus, soov, visioon või eelis	Kontekst	Näide	Vastuolu	Näide vastuolu kohta
Suurim eelis on kauba kojutoomine	Võrgustikus osalemise motivatsioon	V4: Ühest küljest on see maru eelis, et sa saad koju need rasked asjad. V3: talutoidu eelised ... on nagu toiduvõrgustikke, kus saab toidu endale koju tellida. ... need juurikad on ju nii rasked. Et ei pea seda kraami koju tassima.	Kui kauba kojutoimetamise aeg ja koht ei sobi, siis võrgustikust kaupa ei osteta.	V4: ... aga teisest küljest, kui nad tulevad ikkagi nihukesel ajal, kui sa ei saagi olla, siis on ikka tõsine probleem. [--] nüüd ma ei ole saanud tükk aega tellida, sest ei ole kedagi kodus sel ajal. Ja see on probleem. Ma käin seal nendes ökopoodides, ostan sealt. [--] kuigi nad on seal mu maal suhteliselt nagu naabrid, siis igakord on see, mis kell ja kuidas siis kokku lepitud.. Jõle tüütu.
Tellimine või tarbimine	Võrgustikus osalemise motivatsioon	V5: Tegelikult ju Peedu inimesed ammu juba unistasid millestki sellisest. Just sel põhjusel, et meil on pood liiga kaugel ja turgu ka ei ole.	Sundus tellida või tarbida	V5: ... Aga seekord ma tellisin vähem, sellepärast et mul jäi mitu korda üks pudel üle. Et kõigepealt jõin seda veel ja siis hakkasin uut lahti tegema. Ja siis ükskord tegin julmalt.. et tellisin vaid ühe pudeli ja siis sain kõik ära joodud. ... Et ei tekiks seda, et jälle peab piima jooma, et teda nii palju on. Ma ei ole lasknud hapuks, kuigi öeldi, et väga hästi pidi minema. [--] Ta oli halvaks läinud, sest need korgid lasevad läbi. Siis ma mõtlesin ka, et ma ei saa koguaeg tellida kahte liitrit korraga ühe tellimusega.

Tahaks laiendada toiduvõrgustikku	Võrgustiku laiendamine	LET: Noh tahaks nagu paremini või rohkem IDUETTEVÕTE: ... klientide ostuvõimes ei ole probleem, vaid keda meil vaja on, siis tootjate poole pealt. [--] peab tooteid olema. V4: Jah, ja propageerida, et energiavaba ja nii edasi. Puhas ja allergiavaba.. V10: Võib-olla ka seda toiduvõrgustiku asja ka natukene laiendada. Mul on tunne, et väga paljud ikkagi tahaksid. Nõudlus on päris suur. Et sa ei osta kaks kuud kaupluses seisvat piima, vaid et saad kohalikku toitu.	Ei saa laiendada, sest on hirm mitte hakkama saada (kauba ja selle tootjate puudus suure hulga klientide puhul)	LET: Ja siis tuli massiliselt kliente. ... ma ise hakkasin kartma, et inimesed pettuvad. Et siis ei tule enam üldse. V4: Seal tõesti see probleem on, et kui huvi tõuseb järsult, siis on teistpidi jama jälle. V1: ei olnud hakkliha ja vsjoo - enam ei telli. IDUETTEVÕTE: Et kui oleks tootemaht olemas, siis teed seda. Aga seal on kohe takistus ees.
			Ei saa laiendada, sest ei jaksa võrgustikku hallata või tüdimus tuleb peale	LET: Meie ka tunneme, et kui teha nii palju asju, siis nende jälgimine ja korrashoidmine... kui sa teed ühte tüüpi põldu, siis on mingid ühed asjad ühel ajal ja sa ei pea sellepärast koguaeg ... rabelema või tegema. ... minu seemnenimekiri on kakssada sorti. See ei ole normaalne. Eelmine aasta ma tõmbasin saja kahekümne peale. Mõtlesin, et ma hakkan iga aasta vähendama. IDUETTEVÕTE: Põhiline probleem oligi see, et tüdimus tuli peale. ... mina olin ikka teinud järjest rohkem. ... olin üks. Ma ei kujutanud seda üldse nii ette, et teen üksi. [--] ... me olime kahekesi ja tegime nelja kulleri töö põhimõtteliselt ära. See võttis väga maha. Tiimitöö peab olema.
			Võrgustiku siseselt pole visioon selge	IDUETTEVÕTE: ... Noh, meil oli probleem ka info liikumisega. Me tegime skaibis grupi ja kirjutasin klientidele kirja, et kuidas on, kui tahaks kedagi värvata, aga me ei saatnud kirja ära. ... Ja koguaeg kirjutatakse meile: "mis toimub?"

			<p>Kauba pidev tootmine ja pakkumine on keerukas (kapsas, munad)</p>	<p>LET: ... ühed saavad varem, teised saavad sügiseks, ühed säilivad, teised on kohe söömiseks ja nii edasi. Sellepärast on neid nii palju. .... Kui sa tahad septembris hapukapsast hakata tegema, siis sellest, mis on juulikuus, sellest sa hapukapsast teha ei saa. See pea on liiga pehme. Siis peab hapenduskapsas olema. Ja siis on veel kasvuaegadega seal. Et hapenduskapsas on natuke lühema ajaga. On selline, mis säilib sisuliselt peaaegu et kevadeni, ja siis on veel selline kapsas, mis säilib sisuliselt juunikuuni, kui sul on säilitustingimused. ... Aga see on ainult ühe peakapsa puhul.</p> <p>IDUETTEVÕTE: Mune ei olnud. Elamistingimused peavad olema vastavad talvel, et kana muneks. Ja siis oli tootmine väike. Ja meil oli vahepeal kaubaringi peale kaheksasada muna ja pakkuda oli kakssada näiteks. ... Võtsime topeltmunad maha ja lihtsalt kuidagi jagasime.</p>
			<p>Kauba müüjat ei leia ja ei jaksa palka maksta</p>	<p>LET: ... Nõmme turul ma ka üritasin ajada, aga ma lihtsalt ei saanud sinna müüjat ja praeguseks lihtsalt loobusime. Kaks kuud ponnistasime [--] Järjest tuleb kliente ja järjest tuleb kaupa juurde ja.. Siis on ilmselt lõpuks võimalik ka ... palgalisi võtta. Ma ei kujuta ette, kui suur see käive peaks olema, et jõuaks normaalselt palgalist pidada.</p> <p>IDUETTEVÕTE: Oleks lihtsalt vaja inimesi, kes tegeleks ostu ja müügiga. Kes leiaks need inimesed üles. Me kasutasime ainult PRIA arhiivi ja Internetiotsinguid, aga väga-väga raske on leida.</p>

			<p>Kliendil ei ole mahetoidu ostmiseks raha</p>	<p>LET: ... meil tuli lasteaedadega asi tolleks ajaks, kui masu tuli ja meil eelarved kokku tõmmati kõik. Ja see oli esimene asi, kust kõik asjad maha tõmmati. Lihtsalt mahetoitu ei võetud.</p> <p>(AGA: ... kui osad müüsid seitsmekümne tavadartulit, meil oli ikka seitsekümmend viis. See ei olnud ammu enam nii suur vahe.)</p> <p>IDUETTEVÕTE: sõna "mahe" tekitab sellise hinnatõusu ... Tootjad kipuvad hindama seda liiga kõrgelt.[--] Rein on öelnud, et kauba müügiga ei ole probleemi, aga minul tekib endal see probleem, et üks asi võiks olla kartulid.. Kui ta on neljakordne hind turul... Kui sa oled rikas, siis loomulikult, aga sa ikkagi paratamatult hakkad vaatama kui mürgine see tavadartul on tegelikult ... vahel on vaja ühte vorsti, et oma pere toidetud saada. Tavalist vorsti. Sa lihtsalt ei suuda peret toita mahekaubaga.</p> <p>[Hinnakampaaniast:]</p> <p>V9: ... kui on alla hinnatud need tooted, mida oled igapäevaselt harjunud tarbima, siis jah. Aga kui on kampaania mingile tootele, mida ma ei ole harjunud tarbima ja see on hirmus odav, siis ma sellepärast ei lähe.</p> <p>V6: Ei no vahel lihtsalt uudishimust tahad.. ..katsetada..</p> <p>V5: Jah, et kui, siis juba odavalt. Siis ei ole kahju nii suur.</p>
--	--	--	---	--

		LET: Kui rääkida konkreetset ainult Tartu ringist, siis ma usun, et selle nõudlus, ... selle kannataks nagunii välja. ... me oleme ... müünud juba hulgi ja igatemoodi sisuliselt. Mitte ainult see, et meie talul oleks, aga ... üldiselt on see võimekus kasvanud nii palju. ... Laieneda muidugi võiks. ... Meil on muidugi pikaajalises visioonis ... kirjas, et me peaksime olema üle-Eestiline talutoidu tunnustatud pakkuja.	Puudub eesmärk	LET: ... ma ei tea. Laieneda muidugi võiks. Aga mis selle asja siht siis on ja kui suureks peaks minema? [--] kui meil tekib selliseid inimesi, kes on huvitatud ... kes nagu ise panustavad, tahavad ise toetada seda asja, tahavad müüa oma asju normaalselt koos, ja kui nad on ausad ja sõbralikud, siis miks mitte.
Võrgustik tahab müüa mahetoitu	Kauba pakkumine	IDUETTEVÕTE: ... ühel munatootjal ... nägime, et ta ei anna mingit jõusööta talle ja ta peab neid kanu vabalt. Need on vabalt laudas laiali. ... Võtsid ikkagi ta kauba vastu.	Pole litsentsi	IDUETTEVÕTE: ... Me polnud huvitatud avalikustama, sest meil polnud litsentsi. ... Sul võib kuni viiskümmend kana olla. Aga kui on üle viiekümne kana, siis ma ei tea, mis reeglid siis on. Maainimene on selles mõttes ära suretatud. ... Kui inimene tahab midagi kasvatada või luua Eestis, siis talle astub riik nii kõvasti peale, et ta ei suuda ise investeerida sinna sisse. ... Ongi nii nagu depressiivses Eesti väikelinnas. Et külas on joodikud ja..

Talunik tahaks müüa kaupa	Kauba pakkumine	LET: kui tal on mingit kaupa [-] saab ikkagi teha nendega, kes ise on huvitatud ja kes kasvatamise suhtes on mingi enesekindluse saanud või on kindlad, et suudavad sellise koguse saagiks kasvatada.	Ei taha pakkuda või ei suuda kasvatada	LET: kui tal on mingit kaupa, siis sa pead tema käest välja kangutama selle hinna. Sa pead igakord ise helistama ja küsima, kas sa ikka tahad müüa. [--] Tal see pind ei ole väga suur ja siis ta otsustaski, et ta ei taha väga teha.
				LET: ... saime Austriast maheseemned. Ja kui jõudis kätte augustikuu, siis ma ühe või teise käest küsisin, siis selgus, et seesama, kelle käest me pidime saama.. tal on kuskil kolm hektarit peeti, siis tuli välja, et tal on kaks korvitäit peeti. [--] Kui ta eelmine aasta tegi seda ringi, siis said kõik asjad novembriks otsa.
			Kauba kvaliteet on halb	IDUETTEVÕTE: ... rukkihelbed või mitmeviljahelbed. Neil oli hästi palju aganaid sees. Selline tunne oli, et mitte ei sööks vilja seest seda seemet, vaid toorikuid.
		LET: Enamasti tahavad talud kasvatada tavalisi ja lihtsaid asju, mida on täpselt teada, kuidas kasvatada saab.	Keerukalt kasvatatavat toitu ei pakuta	LET: mida on kehv kasvatada - millel peab taimi tegema - selle kasvatajaid ei ole. Seepärast ma kasvatan kapsast ise. Mahedaid kapsataimi ei saa osta. Kapsataimed peavad ka olema mahedad. Kui mõlemad on mittemahedad, siis öeldakse, et sellest ei saa mahedat kapsast teha. Siis peab ise taimi tegema.

Olematut kaupa võrgustik ei paku	Kauba pakkumine	LET: Kui ei ole ikkagi, siis me seda ei müü.	Aga selline kaup on tihti tellimiseks märgitud	LET: Näiteks kevaditi on vahel lambaliha. Just see kevad meil oli, et mahedat liha enam ei müü ja siis juhtub see lugu, et Eesti Mahedal on koguaeg mingi tallehakkliha ja mis talletükid seal üleval, mida tahetakse osta. Üks inimene kolm korda tellis ja koguaeg jäi ilma. Ja siis küll oli, et kaua võib! No hea küll esimene kord, no hea küll teinekord, aga kui on ikka kolmas kord ka. Ja midagi ei olnud meil ka midagi teha, sest ma ka ei saanud aru, miks nad selle üles panevad, kui järjest teavad, et seda ei ole. ... .. Eesti Mahedal puhul või Ökosahvri puhul juhtub seda, et lubatakse, aga ei tule lihtsalt.
---	--------------------	---	---	--

<p>Tahaks koostööd teha teiste kauba pakkujatega</p>	<p>Tootjate koostöö</p>	<p>IDUETTEVÕTE: Peaks kindlasti tegema. LET: Varaait on mulle ka helistanud ... läbi süsteemi võiks seda teha ... ei peaks saatma kirju ja oleks ühes kohas ja saaks ise vaadata ja näha. [--] Me algul proovisime ka, et võib-olla annaks Ökosahvriga seda linki jagada ... Annaks nii ajalist võitu kui läbipaistvust ja arusaadavust. Ja oleks paremini võimalik analüüsida. ... Mina arvan küll, et see oleks nende jaoks hea võimalus. ... Nad ise tunnevad, mis neile vajalik on. [--] Tollel päeval räägiti Tartus päris põhjalikult läbi ... võiks ... kokkusaamisi, infovahetust ja toetamist nagu rohkem olla, kui ka koostööd selles mõttes ...see, et otse pakutakse ja et ressursse või jõude koondatakse, tuleks asjale ainult kasuks.</p>	<p>Ei taha ka</p>	<p>LET: Ma pakkusin neile koostööd, aga nad ei tahtnud. ... Nad ise tõmbasid teatud jooned ette. ... eelmine aasta ma tundsin kohe, et meil on kliendid kadunud. [--] kui meil tekib selliseid inimesi, kes ... tahavad müüa oma asju normaalselt koos, ja kui nad on ausad ja sõbralikud...</p>
--	-------------------------	---	-------------------	--

Klientide arvamused on olulised	Klientide tagasiside	LET: Ma alati küsisin tagasisidet. .... Ma püüdsin ka neid asju arvestada ja teha sedamoodi ..... kuidas meeldib ja kuidas võiks teisiti ja kas on ettepanekuid ... . Kõik need ettepanekud mingi kujul olid mõeldud ja arvestatud. ... Mõned asjad on sellised, mida on väga keeruline teisti teha.	Kõik arvamused ei tundu võrgustikule mõttekad	LET: ...osadele inimestele tundub, et ... seal saab ainult kilo kaupa osta. Ja kui ma peaksin neid väikseid pakke ostma, siis ma peaksin igast asjast ise ette väikesi pakke igauht kümme kilo võtma. Mulle tundus see nii mõttetu. Ja siis me pakume neid kiloseid pakikesi ja neid, kes ikka ostavad, need aeg-ajalt võtavad.
Teeks võrgustikku	Võrgustiku haldamine	IDUETTEVÕTE: palju tööd on ära tehtud ja kliendid on olemas. [--] Kogu selle struktuuri eesmärk oli see, et kui me suudame leida tootjad, pluss veel enda tootmise arendada.	Pole tootjaid, kõrged kulud, protsessid pole aktiivsed	IDUETTEVÕTE: ... probleemid on tootjad, on transpordi- ja litsentsikulud ja aktiivsus ja ostumüügitgevus.
Tahaks, et võrgustik oleks kasumlik	Võrgustiku haldamine	IDUETTEVÕTE: Ma arvan, et see äri oleks kasumikorjaja ...	Niigi tublid, et tasuta tööd teinud	IDUETTEVÕTE: Noh me olime isegi tublid ja tegime ilma rahata seda. See on ikkagi korralik töö. Ma arvan jah, et seda saaks taastada paarikuulise taastamisperioodiga ja tuua see käive tagasi. Eks päris palju kliente läheb vast ära, aga ma arvan, et enamik jääb alles.

Lisa 9. Autori intervjuu Iduettevõttega 23.07.2012

Ekspertintervjuu transkriptsioon on kättesaadav paberkandjal eksemplaril Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi raamatukogus.

Lisa 10. Autori intervjuu Kogukonnaturuga 03.08.2012

Ekspertintervjuu transkriptsioon on kättesaadav paberkandjal eksemplaril Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi raamatukogus.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina

Maria Ristkok
(sünnikuupäev: 23.02.1972)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose "Kohaliku toidu võrgustike sotsiaalsed praktikad", mille juhendaja on Maie Kiisel,
  - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 26. mail 2014